

AKDENİZ İLETİŞİM

Akdeniz Üniversitesi
İletişim Fakóltesi Dergisi

2009/12

ISSN: 1304-3846

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Korkmaz Alemdar / *Gazi Üniversitesi*

Prof. Dr. Ümit Atabek / *Yaşar Üniversitesi*

Prof. Dr. Seçil Bükler / *Gazi Üniversitesi*

Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş Ürper / *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Dr. Peyami Çelikcan / *Maltepe Üniversitesi*

Prof. Dr. Ferda Erdem / *Akdeniz Üniversitesi*

Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan / *Anadolu Üniversitesi*

Prof. Dr. Nilgün Gürkan Pazarcı / *Gazi Üniversitesi*

Prof. Dr. Hikmet Seçim / *Akdeniz Üniversitesi*

Prof. Dr. Süleyman İrvan / *Akdeniz Üniversitesi*

Doç. Dr. Gülseren Şendur Atabek / *Yaşar Üniversitesi*

Doç. Dr. Filiz Aydoğan / *Marmara Üniversitesi*

Prof. Dr. Hürriyet Konyar / *Akdeniz Üniversitesi*

Doç. Dr. S. Ruken Öztürk / *Ankara Üniversitesi*

Doç. Dr. Seçil Deren van het Hof / *Akdeniz Üniversitesi*

Doç. Dr. Levent Yaylagül / *Akdeniz Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gürata / *Bilkent Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Nurten Kara / *Doğu Akdeniz Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Emine Uçar İlbuğa / *Akdeniz Üniversitesi*

Akdeniz İletişim Dergisi

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İletişim alanındaki çalışmaların yayımlandığı akademik, "hakemli" bir dergidir. Akdeniz İletişim Dergisi iletişim alanının disiplinlerarası niteliğini önemseyen, çeşitli kapsam ve yönelimlerdeki tüm akademik çalışma anlayışlarının değerli olduğunu kabul eden, ülkemizdeki iletişim alanındaki literatürün gelişmesine katkıda bulunmayı öncelikli bir görev olarak benimseyen bir süreli yayın olarak yılda iki kez Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayımlanır.

Yayın Kurulu

Editör:

Yrd.Doç Dr. Gözde Yirmibeşoğlu

Editör Yardımcıları:

Arş. Gör. Fulya Erendağ Sümer

Arş. Gör. Seyhan Aksoy

İçindekiler

Editör'den	
Gözde Yirmibeşoğlu	iii
Temsile Direnme Suç ve Göçerlik: Thelma ve Louise'in Dünyası	
Hakan Altun	1
Almanya'da Kültürel İrkçılığın Bir Göçmen Gazetesi Üzerinden Okunması: Yeni Posta Gazetesi Örneği	
Serpil Aydos	43
Kitle İletişim Araçlarına Duyulan Yakınlık: Eskişehirli İzlerkitlenin Kitle İletişim Araçları Tercihleri	
Özgül Birsen	71
Basın Yaşamında Örgütlenmenin Tarihsel Gelişimi	
Selda Bulut	97
Türkiye Sağında Siyasal İslamın Yükseliş: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Saadet Partisi'nin Söyleminin Yaygın Basındaki Analizi	
Erdal Dağtaş ve Selahattin Okuroğlu	121
22 Temmuz 2007 Seçimleri Öncesi Tüsiad'ın Hükümete Yönelik Baskı Faaliyetleri	
Gülcan Işık	175
30 Ağustos Zafer Bayramı Nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Güncel Gelişmelere İlişkin Söyleminin Türkiye Yazılı Basımında Yansıması	
Gözde Yirmibeşoğlu	207
Katkılar	243
Ergenlik Dönemi Dergilerindeki Reklamlarda Kadın Cinsiyeti İmajları	

Julie Napoli, Marie Murgolo-Poore & Ian Boudville, Çev: Umut Tuncer.....	245
Dergi Yazı Teslim Kuralları.....	267

Editör'den

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi yayını olan Akdeniz İletişim Dergisi'nin 12. sayısı ile karşınızdayız. Bu sayının ilk yazısı Hakan Altun'a ait. *Temsile Direnme Suç ve Göçerlik: Thelma ve Louise'in Dünyası* başlıklı yazıda yazar, performatif kavramı üzerinden filmi okuyarak, toplumsal cinsiyet kimliklerini sorunlaştırmakta ve bunun toplumsal, kültürel bir inşa olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece toplumsal cinsiyetin doğallığı algısını bozarak kadını baskı altına alan ve ikincilleştiren ataerkil yapının değişebileceğini göstermektedir.

Almanya'da Kültürel İrkçılığın Bir Göçmen Gazetesi Üzerinden Okunması: Yeni Posta Gazetesi Örneği başlıklı ikinci yazıda Serpil Aydos, bir azınlık gazetesi olan Yeni Posta gazetesini incelemiş ve göçmen Türkleri neo-nazi grupların uyguladığı ırkçılık ve şiddetten daha çok devlet kurumlarında var olan ve gündün güne kurumsallaşan kültürel ırkçılığın tedirgin ettiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yabancı düşmanlığının temelinde işsizlik ve ekonomik nedenler yatmasına rağmen, aşırı sağ grupların ve sağ kanat politikacıların yabancı düşmanlığını körüklemeye dini ve ulusal duyguları kullanıp bu yönde farklılıkları işaretlemesi nedeniyle kültürel ırkçılığın ivme kazanmış olduğunu yazısında vurgulamaktadır.

Bir sonraki yazıda Özgül Birsen *Kitle İletişim Araçlarına Duyulan Yakınlık: Eskişehirli İzlerkitlelerin Kitle İletişim Araçları Tercihleri* başlıklı çalışmasını "izlerkitle"nin medyayı kullanma nedenleri arasında yer alan duygusal yakınlığı saptayabilmek için yapmıştır. Bu çalışmada amaç Eskişehirli izlerkitleyi temsil eden 400 kişiye kullandıkları kitle iletişim aracı ile aralarındaki duygusal yakınlığı belirlemektir.

Bu sayının bir diğer yazısı Selda Bulut'a ait *Basın Yaşamında Örgütlenmenin Tarihsel Gelişimi* başlıklı çalışmadır. Bulut bu

yazısında Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşan basın örgütlenme biçimini karşılaştırarak bizlere detaylı bir tarihi inceleme sunmaktadır.

Dergimizin bir sonraki yazısı Erdal Dağtaş ve Selahattin Okuroğlu'na ait. *Türkiye Sağında Siyasal İslamın Yükselişi: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Saadet Partisi'nin Söyleminin Yaygın Basındaki Analizi* başlıklı çalışmada Dağtaş ve Okuroğlu, 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde, Saadet Partisinin'nin Genel Başkanı'nun ve belediye başkanı adaylarının söylemlerinin, Türkiye'de farklı mülkiyet yapısına ve ideolojik referanslara sahip gazetelerin internet ortamındaki haber sitelerinde yer bulan açıklamalarını nitel metin analizi yöntemiyle incelemişlerdir.

Dergimizde yer alan diğer bir yazı da Gülcan Işık'ın 22 Temmuz 2007 Seçimleri Öncesi TÜSAD'ın Hükümete Yönelik Baskı Faaliyetleri başlıklı çalışmasıdır. Türkiye'de ekonomik temelli baskı grubu oluşumlarının önde gelenlerinden biri olan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD), öncelikle baskı grubu kategorisine dahil edilmesi gerekliliğini vurgulayan Işık, TÜSİAD'ın Türkiye'de özellikle hükümet çevreleri üzerinde son derece etkili bir baskı grubu olduğu öngörüsünü 22 Temmuz 2007 seçimleri üzerinden incelemiştir.

Dergimizin son yazısı olan 30 Ağustos Zafer Bayramı Nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Güncel Gelişmelere İlişkin Söyleminin Türkiye Yazılı Basınında Yansıması başlıklı yazı Gözde Yirmibeşoğlu'na ait bir çalışma. Bu çalışmada amaç, 2009 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı etkinliklerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ tarafından dile getirilen, ordunun güncel politik ve ekonomik gelişmelere ilişkin görüşlerinin gazetelerde nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda çalışma, farklı ideolojileri yansıtan gazetelerin 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları nedeniyle Türk askeri erkânının ekonomik ve siyasi

Temsile Direnme Suç ve Göçerlik: Thelma ve Louise'in Dünyası

Hakan Altun

"Taştan evler taştan kalpler yaratır."

Rus deyişi

"Yerleşen ölür."

Çingene sözü

"İçinde yaşadığımız dünya, bir hata, beceriksizce, gülünç bir taklittir. Taklidi çoğaltıp durdukları için aynalar ve babalar iğrenilecek şeylerdir."

J. L. Borges

Özet

Kült bir film olarak değerlendirebileceğimiz *Thelma ve Louise* Butler'in performatif kavramı üzerinden okunduğunda toplumsal cinsiyet kimliklerini sorunlaştırarak toplumsal ve kültürel bir inşa olduğunu göz önüne serer. Böylece toplumsal cinsiyetin doğallığı algısını bozarak kadını baskı altına alan ve ikincilleştiren ataerkil yapının değişebileceğini ortaya koyar. Diğer yandan göçerlik dolayımıyla yeniden kurulan kimlikler kadının bedeni üzerine kurulan iktidar ilişkilerini de değiştirir. Yerleşiklik projesi olan ataerki Thelma ve Louise'in yolculuğu sırasında çatırdamaya başlar. Yolculuk dahil oldukları farklı performanslarla Thelma ve Louise'in kimliğini yeniden kurar. Göçerlik kadına ataerki simgesel düzeni terk etme olanağını sağlayarak onları özgürleştirir. Böylece eril olanın bir temsili olmaktan kurtularak eyleyici bir özneye dönüşür. Ataerki sistemi sorunlaştıran film, son kertede duygusal ve entelektüel olmak üzere iki boyutta bir katharsis üretir ve alılmayıcısı olan kadınlar için güçlenme pratiği sunar.

Anahtar Sözcükler: *Feminist catharsis, performatif, duygusal gerçekçilik, göçerlik, toplumsal cinsiyet, Butler, Thelma ve Louise, temsil, heteropatriarki, feminizm.*

Abstract

Thelma and Louise, as a cult film, attempts to problematize gender roles and examines gender as a cultural and social construction through the lens of Butler's "performative" concept. Thus, *Thelma and Louise*, challenges patriarchal ideologies of gender construction and redefine a new space for women outside of patriarchal control. This article uses the notion of nomadism to analyze power relations. Journey, which is central to this work, re-constructs gender via nomadic performances. New performances on new road that women engage set them free. They leave the place of being representation of patriarchal images and occupy new subject position as an agent. Eventually, *Thelma and Louise*, produce feminist catharsis to empower woman spectator.

Keywords: *Feminist catharsis, performative, emotional realism, nomadism, gender, Butler, Thelma and Louise, representation, heteropatriarch, feminism.*

Giriş

Kült bir film olan *Thelma ve Louise*¹ (*Thelma and Louise*, 1991) feminist hareketle ilişkilendirilerek feminist kuram doğrultusunda okunmaya uygundur. Bu çalışmada *Thelma ve Louise* Judith Butler'ın performatif kavramı çerçevesinde incelenecektir. Toplumsal cinsiyetin günlük ritüellerin yinelenmesiyle uygulamısal olarak kurulduğunu savlayan performatif inşa kuramı, toplumsal cinsiyet kimliklerinin doğal değil kültürel ve toplumsal bir kurgu olduğunu öne sürer. Böylece göçerlik farklı performansları devreye sokarak bir yerleşiklik projesi olan ataerkil ideolojinin altını oyar. Film boyunca hareket halinde olan, başka bir deyişle göçerleşen Thelma ve Louise, bize toplumsal cinsiyetin yaparak sahip olunabilecek bir şey olduğunu gösterirler. Yolculuk halinde olmanın inşa ettiği kimlikler kadınları eril simgesel düzenin dışına fırlatarak eyleyici birer özneye dönüşmelerine de olanak sağlar. Dolayısıyla film ataerkil ideolojiyi sorunlaştırarak eleştirel bir gözle irdeleme şansını sunar. Sözü edilen eleştirel bakışın ürettiği katharsis bu çalışmanın ilgi alanlarından bir başkasıdır ve feminist katharsis olarak iki boyutta kavramsallaştırılacaktır.

¹ Ridley Scott tarafından yönetilen filmin senaryosunu Callie Khouri yazmış, görüntü yönetmenliğini Adrian Biddle, sanat yönetmenliğini Lisa Dean yapmıştır. Susan Sarandon ve Geena Davis'in ana karakterleri oynadığı filmde Harvey Keitel, Michael Madsen, Christopher McDonald, Brad Pitt filmin diğer oyuncularındadır. Prodüktörlüğünü de Scott'ın yaptığı filmin yardımcı prodüktörü de Challie Khouri'dir. Khouri, Akademi en iyi senaryo ödülünü alırken, Scott en iyi yönetmen, Biddle en iyi görüntü yönetmeni, Sarandon ve Davis de en iyi kadın oyuncu dallarında aday gösterildiler. Diğer yandan Pitt de oynadığı bu üçüncü filmde üne kavuşmuştur.

Bir Kült Olarak *Thelma ve Louise*

İlk bakışta basit bir yol hikayesi² olarak karşımıza çıkan *Thelma ve Louise* 1991 yılında gösterime girdiği andan itibaren yoğun bir ses getirmiş, üzerine çok söz söylenmiş, hakkında olumlu/olumsuz bir çok yazı yazılmış ve kuramcılarının yoğun ilgisine mazhar olarak tartışılmıştır. Gösterime girdiği günden beri de öneminden bir şey yitirmeden eskimeye karşı direnmıştır. Filmin büyük bir çoğunluğu kadın olan ve giderek artan hayran kitlesi web siteleri aracılığıyla örgütlenerek iletişimlerini sürdürmektedirler. “Yaptıkları bir çok web sitesinde kendilerini *Thelma ve Louise*’in üyeleri, klas ve yürekli bir grup olarak tanımlayan kadınlar filmin güçlendirici kapasitesini göstermesine bir kanıt olarak sunulabilir” (Sturken, 2000: 86). *Thelma ve Louise*, diğer yandan, belirli bir türe dahil edilememesi ya da farklı türlerin içine sokulması; yani, melez bir yapısı olması itibariyle türsel bir ihlali içinde barındırır. Bir yol filmi, kanun kaçağı filmi, dostluk filmi, tecavüz/intikam filmi, western, lezbiyen film vb ait öğeleri içinde barındırmakla birlikte sürekli olarak bu türlerin birinden diğerine kayarak sınırları ihlal eder ve eşik alanda konumlanır. Bu özelliği Grenberg ve arkadaşlarına göre “filmin polisemik (çok anlamlı) oluşuyla

² Louise, hafta sonunu Jimmy’den evlenme teklifi almak için onu kısa süreliğine terk ederek, boşanan patronunun karısına bırakmak zorunda kalacağı için çalışanlarının kullanmasına izin verdiği dağ evinde arkadaşı Thelma ile geçirmek için yola çıkar. Kocasına izin vermeyeceği için gizlice yola çıkan Thelma’ya eğlenmek için kısa bir süre duraklamak istediği barda tecavüz eden Harlan’ın Louise tarafından öldürülmesiyle kanundan kaçmaya başlarlar. Louise’in Meksika’ya gitmek için temin ettiği parayı profesyonel bir hırsız olan JD’ye çaldırarak Thelma, bir marketi soyarak yola devam etmek için gerekli olan parayı sağlar. FBI ve yerel polisin çemberi giderek daraltarak Büyük Kanyonda sıkıştırdığı Thelma ve Louise yakalanmak yerine arabayı Büyük Kanyona doğru sürüp yollarına devam etmeye karar verirler.

sonuçlanır” (Greenberg et al, 1991-2: 20). Bu kategori krizi ikili karşıtlıkları altüst ederek sınırları geçirgenleştirir ve eritir. Filmin akışkanlığı ve melez yapısı birçok metine (yazılı ve görsel) gönderme yapan metinler-arası konumlanışından karakterlerin kuruluşuna kadar bütün filme içkindir ve bu yapısal özellik *Thelma ve Louise*'in Butler'cı *performatif* kavramı üzerinden okunmasına olanak sağlar; aynı nedenle de *feminist katharsis* üretir.

Thelma, Louise ile Buluşursa: Şiddet ve Feminizm

Louise'in arabası ile Thelma'nın silahı bir araya gelince basit bir hafta sonu kaçamağı geri dönülmesi mümkün olmayan bir kaçaklığa dönüşür ve en nihayetinde iki kadının yoldaşlığı sisteme kafa tutmaya başlar. Eleştirmenlerin üzerinde en çok durduğu konular da, bu bağlamda, feminizm ve şiddettir. Kimi için kaçınılmaz olarak feminist bir filmken, kimi feminist izlekler barındırmakla birlikte filmi feminist bulmaz; çoğunluk şiddet içerdiği gerekçesiyle filmin feminist yönelimini şiddetle reddeder.

Film 'toksik feminizm' ve 'gerilla feminizmi'ne örnek verilerek 'feminizme ihanet' ve 'kızkardeşliğe vurulan darbe' gibi nitelermelerle damgalandı. Filmin genç kadınları suça teşvik etme potansiyeli olduğu gerekçesiyle tehlikeli olarak nitelendi. ... Bütün bu tartışmaları basitçe anti feminist bir karşı çıkış olarak değerlendirmek mümkün değildir; zira birçok feminist de filme karşı çıkmıştır. ... *Los Angeles Times*'in film eleştirmeni Sheila Benson, *Thelma ve Louise* için istediğinizi söyleyin ama yalvarıyorum halihazırda bazı yazarların yaptığı gibi feminist olduğunu söylemeyin.. (Sturken, 2000: 10-1).

Hollywood da dahil olmak üzere kültür endüstrisinin şiddeti seyirlik bir malzemeye dönüştürdüğü noktada yalnızca bir kişinin öldüğü filme şiddet nitelmesi ile yaklaşmak oldukça manidardır.

Anti-feminist bloğun ataerkil/heteronormatif inşayı sorgulayan bir filminden rahatsız olmaları anlaşılabilir bir şeydir. Ancak, feminist cepheden bakıldığında, kadın hareketinin konumsal/tavırsal savaş karşılığında duruşunu kadının özelliğine/doğallığına dayandırarak, kadının öz gereği şiddetten uzak olduğunu savlamak sorunludur. Son kertede ataerkil/eril düalist paradigmanın güçsüz ve pasif kutbuna yerleştirilen kadın kurgusuna eklemekten öteye geçmez. Güç kullanmanın ya da şiddetin sınırlarını ihlal etmenin kadının güçlenme pratikleri içinde kimi zaman değerli bir yerde durabileceğini gözden kaçırmamak gerekir. Diğer yandan şiddeti cinsel şiddet uygulayan ve uygulamayı sürdürdüğünü deklare eden Harlan'ın öldürülmesiyle sınırlı tutmak ve bu kanaldan açıklamak, Thelma ve Louise'e uygulanmakta olan ve doğal olduğu kanısı yaratıldığından zaten görünmez olan şiddeti iyice gözden kaçırmak anlamına gelir. Kadınlara uygulanan şiddetin büyük bir bölümü Bourdieu'nun simgesel şiddet olarak kavramsallaştırdığı daha görünmez olan bir şiddettir. Bourdieu, bu bağlamda, şiddeti üreten dışsal iktidarın asal öge olmadığını savunur. "Simgesel iktidar, kelimelerin ve onları söyleyen kişilerin meşruiyetine inancı yaratan belirli bir ilişkide ve bu ilişki tarafından tanımlanır ve bu iktidara maruz kalanlar, ona sahip olanların meşruiyetini tanıdığı ölçüde devam eder" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 144). Gerçeklik, Bourdieu'ya göre, kendini doğal olarak kabul ettiren bir ön-kabullenmeden ibarettir. Kendini "her zaman böyledir" söylemi ile doğallaştırarak gizler ve bir anlamda mitleştirir. Kadını ikincileştiren ve boyun eğdiren de aynı süreçtir, kadın da gerçekliğin simgesel kurulumunun kolektif kabulüne tabi olur. "Eril düzenin gücü kendini haklılaştırmasından gelir: erkek-merkezli bakış açısı kendini doğallaştırarak dayatır. ... Toplumsal düzen eril hakimiyeti onaylama eğiliminde olan devasa bir sembolik makine gibi çalışır" (Bourdieu, 2001: 9). Simgesel şiddet bu bağlamda gizli ikna olarak değerlendirilebilir ve şeylerin yanlış tanınmasıdır. Eril tahakkümü anlamının anahtarı da simgesel

şiddetin mantığını anlamaktan geçer. Kültürel ürünler aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen (performatif) temsiller sistemi, düşünce şemaları aracılığıyla kendini doğallaştırarak simgesel şiddeti var etmeyi sürdürerek tahakkümü ayakta tutar.

Filmin feminist hareketle ilişkisine bakıldığında, tarihsel olarak üçüncü dalganın sınırları içinde üretilen *Thelma ve Louise*'in ikinci dalgaya dahil radikal feminist söyleme daha yakın durduğu söylenebilir. Evrensel ataerkiye karşı örgütlenecek ortak bir kadın cephesi ve evrensel kızkardeşlik radikal feminizmin hareket noktasıdır. Kadının ezilmesinin ve ikincilleşmesinin temel nedeni olarak gördüğü hiyerarşik cinsiyetçi sistemin kökten değişmesi talebinde bulunur. Kadının kurtuluşu için kapitalizmin de ataerkinin de ortadan kalkması gerektiğini savunur ve cinsiyetçi sistemin değişebilmesi için politik lezbiyenliği önemser. Eril olanı iktidar ve egemenlik alanları olarak tanımlayıp yıkmaya çalışırken, dişil olanı bulup kültürel olarak var etmeye uğraşır; eril kültürün karşısında kadın karşı-kültürünü kurmayı amaçlar. Ataerkinin yeniden üretildiği bir alan olan aileyi ve evlilik kurumunu sorunsallaştırır. Kapitalist-çekirdek aile inşasıyla birlikte yaratılan özel/kamusal alan ayrımının kadınları yalnız, savunmasız ve yalıtılmış olarak baskıya ve şiddete açık hale getirdiğini savlayarak özel alanı sorgular. *Thelma ve Louise*, heteronormal çekirdek aile ve özel/kamusal alan ayrımlarını sorgulaması, politik lezbiyenlik, karşı-kadın kültürü ve evrensel kızkardeşlik gibi söylemleri tartışmasıyla radikal feminist kuramla paralellikler taşır.

Thelma ve Louise erkek bir yönetmen tarafından çekilse de, tek bir otoritenin ürünü olmaktan çok, ortak çalışma olarak değerlendirilebilir. Khouri, filmde daha çok söz sahibi olabilsin diye Scott tarafından yardımcı yapımcı olarak filme dahil edilir. Thelma'yı ve Louise'i oynayacak oyuncuları seçerken, Scott için, Paul M. Samon'un belirttiği gibi "oyunculuk becerileri kadar sahip oldukları donanımlar da tercih nedenidir" (Sammon, 1999: 101).

Geena Davis ve Susan Sarandon'ın entelektüel donanımları filme katkı yapar. Film temelde Scott, Khouri, Sarandon ve Davis dörtlüsünün katkıları ve varlıklarıyla oluşmuş bir üründür. Örneğin Scott, Karaibli bisiklet sürücüsü sahnesini ekleyerek filmin anlamını katlarken, Sarandon, Louise ile Jimmy sahnesini yeniden yazarak aynı şekilde katkıda bulunur. Diğer yandan Scott, filmlerinde güçlü kadın kahramanlar yaratan bir yönetmendir. *Allien*'i (1979) çekerken senaryoda erkek olan kahramanı kadın olarak değiştiren Scott'ın *G.I. Jane* (1997) filminde yarattığı karakter de diğerlerinin yanı sıra güçlü kadın karakterlerden biridir. Khouri, Davis ve Sarandon'un etkin varlığı ve Scott'ın uyumluluğu filmin feminizme eğilimli oluşunun temel nedenlerindedir. Yönetmenin ya da yazarın otoritesini bozan üretilme biçimi de filmi kolektif çalışmaya yakınlaştırır. Ayrıca Scott'un kamerayı kullanma biçimi sinemada pek mümkün olmayan bir biçimde oyuncuya yönetmenin hiyerarşisinin karşısında özerk üretim alanları sunmuştur. "*Thelma ve Louise* aynı zamanda Scott'un film çekim biçiminde bir değişime işaret eder. T&L aynı anda en az iki kameranın eş zamanlı olarak film boyunca çekimde olduğu Scott'un ilk uzun metrajlı filmidir" (Sammon, 1999: 110). Bu teknik, yönetmene aynı çekim içinde birden çok açı yakalamasını sağlarken, asal olarak film performansının (temelde oyuncuların) kendiliğindenliğine ve serbestliğine olanak sağlar. Örneğin Christopher McDonald'ın (Darryl) arabasına binmeden önce kalasların içine düştüğü sahne planlanmış bir çekim değil, kaza sonucu oluşmuş ve oyuncunun anında toparlanarak sürdürdüğü bir sahnedir. Benzer biçimde filmdeki ilaçlama uçağı da senaryoda olmayan, çekim sırasında Scott tarafından filme dahil edilen bir öğedir. Böylece kamera da *Thelma ve Louise*'in yolculuğuna katılarak göçerleşmeye başlar.

Feminist film kuramcılarının tartışmalarının odağında duran önemli bir sorun feminist öz ve biçime uygun olarak üretilen

filmin, alımlayıcıyla buluşurken onu eğlendirebilmesi olmuştur. Feminist sinemanın kendi estetiğini üreten ve ana akıma karşı konumlanan karşı-sinema olması gerektiği bu soruna karşı üretilen yönelimlerden biridir. Diğer bir yönelim ise, Stuart Hall tarafından ortaya konulduğu gibi, başat paradigma/popüler kültür içinde direnmeyi olanaklı kılan kanaldan yürür. Bu bakış ana akım içinde direniş olanaklarının örgütlenebileceğini savlar. Hall, paradigma kavramını dikkate almakla birlikte sorunlu bulur. Kültürel ürünlerin başat paradigma üzerinde bir mücadele ile oluşabileceğine ve başat paradigmanın ürettiği her ürünün niteliğine ve yönelimine bakılmaksızın reddedilemeyeceğini savlar. Paradigmanın bunalımları dönüşümünün de nedenidir. Başat paradigmanın kendisi toplumsal inşayı oluşturan tek etmen değildir, paradigma üzerinde süren mücadele asal belirleyicidir. Bir mücadele alanı olarak paradigma, eleştirel yönelimlerin baskısıyla oluşan bunalımlarıyla alternatiflerinin (baskı altına alınanın geri dönüşüyle) ortaya çıkışına olanak sağlar. Hall'e göre kültürel ürünler (medya metni) tekil bir anlam ileticisi değildir.

Anlam kendine özgü doğası gereği çokanlamlıdır: ayrılamaz derecede bağlam-bağımlıdır. Pek çok anlam arasından birini başat olarak "yeğleme" mücadelesi içinde kısırlır ve bu mücadele sırasında oluşturulur. Bu başatlık, yapıların ve olayların içerisinde baştan verili değildir, temsili pratikler içinden belirli bir pratik türü üzerindeki sürekli mücadelenin sonucunda inşa edilir (Hall, 2002: 102).

Anlam üretme bir mücadele sorunudur ve bu mücadele içinde oluşur; iktidar ilişkileri dışında kavramsallaştırılamaz ve etkin anlam üreticileri ve edilgin alımlayıcılar modeliyle işlemez. Anlam üzerindeki mücadele paradigma içinde süren, diyalektik bir mücadeledir. Böylesi bir bakış ana akım sinemayı kökten reddetmeden ana akım içinde de mücadele edilebileceğini ve

popüler sinemanın politik olarak araçsallaştırılabileceğini savlar. Claire Johnston, “Filmi hem bir politik silah hem de bir eğlence aracı olarak kucaklayabilmemizi sağlayacak bir strateji bulunmalıdır” (Johnston, 2006: 86) derken aynı noktaya değinir. Benschoff ve Griffin’in belirttiği gibi “Halen kameranın önünü ve arkasını (beyaz) adamın domine ettiği Hollywood endüstrisi... kadınların erkekler olmaksızın eksik oldukları inancını yayarken” (Benschoff & Griffin, 2004: 289); toplumsal cinsiyeti müzakere eden *Thelma ve Louise* ana akım içinde oluşturulabilecek direnişeyi iyi bir örnektir. Bir yandan izleyicinin eğlenmesi sağlanırken diğer yandan da atermil/heteronormatif kimlik kurulumlarının altını boşaltarak eril ideolojiyi okumaya olanak sağlar.

Ayna Ülkesinin İnsanları

“Ben Louise'im” diyen *Thelma*'yı görürüz yola çıktıkları ilk sahnelerden birinde, ağızda yanmamış bir sigarayla arabanın aynasına bakarken. Model ve ayna *Thelma ve Louise* filminin temel öğeleri arasında durur. Jean-François Lyotard, modern dünyanın insanı üretirken onu eksilttiğini savlarken Jorge Luis Borges'in bir öyküsünden devşirdiği ayna metaforunu kullanır. Aynaların dünyası ile insanların dünyasının birbirlerinden ayrı, bölünmüş olmadığı bir çağda, bir gece, ayna halkı dünyayı işgal eder. Çıkan savaşın sonunda, Sarı Sultan'ın büyü gücü sayesinde ayna halkı alt edilir. Sarı Sultan, işgalcileri aynalara hapsedip, bundan böyle insanların hareketlerini taklit etmekle cezalandırır. Artık ayna halkı, insanların kölesi, yansımalarıdır. Ama bir gün gelecek, büyü bozulup, ayna halkı da özgürlüğüne kavuşacaktır “Lyotard'a göre insanın bilinç sahibi bir özne olarak ortaya çıkışı, tıpkı Borges'in metninde olduğu gibi, o gem tanımayan, acı güçlerin, içgüdülerin, arzuların hapsedilmesine ve onların sınırlarını belirleyen bir aynanın bulunmasına bağlıdır” (Zekâ, 1994: 8). Jean Baudrillard, aynı durumu *simülasyon* kuramı ile

açıklar. “Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denilmektedir” (Baudrillard, 1988: 11). İçerikten yoksun bir modelden ibaret ve kurulmuş olan *simülakr* varlığına modeli döngüsel olarak tekrar ve tekrar üreterek devam eder. Toplumsal cinsiyeti de bu pencereden okumak mümkündür. Simülakr olarak toplumsal cinsiyet özü olmayan (ya da özsel olmayan) ve döngüsel olarak üretilip duran bir kalıptan ibarettir. Filmin açılış sahnesinde gördüğümüz Louise birbirinin aynı olan diğer garsonlardan farklı değildir. Müşterilerine “sigara içmek seks arzunuzu yok eder” diyen Louise ile Oklahoma City’de ona “zamanında gitti yoksa yangını söndürmek zorunda kalacaktık” diyen garson arasında, elinde kahve servisi yaptığı kaba kadar hiçbir fark yoktur; üniformasının rengi dışında. Benzer biçimde filmin ikinci sahnesinde Thelma’yı görürüz, o da Darryl’a kahve servisi yapmaktadır ve tıpkı Louise gibi mutfakta koşuşturup durmaktadır; onun da tek farkı üniformasının rengidir. Bir simülakr olarak toplumsal cinsiyet kadını mutfak robotu gibi şekillendirir. Pierre Bourdieu’nun simgesel şiddet yaklaşımı gibi Althusser’in öznenin kavramsal düzenekler tarafından kurulduğunu savlaması da kadın kimliğinin inşasını açıklamakta destek alınabilecek bir diğer kuramsal yaklaşımdır. Louis Althusser, öznenin özgürce oluştuğu sanılan inanç ve vicdan tarafından inşa edildiğini dile getirir. İdeolojik/kavramsal düzenekle inşa edilen özne, düzeneğe ait ritüellerin içinde belirli davranışları sergiler. “Bir ideoloji, bir aygıtta ve bu aygıtın pratiklerinde var olur hep... İncancına ilişkin düşünceleri kapsayan bir bilince sahip... öznenin davranışı da bu düzeneğin doğal sonucu olarak ortaya çıkar” (Althusser, 1996: 91). Serpil Sancar Üşür de, ideoloji üzerine yaptığı çalışmasında Altusserci *çağırma* yaklaşımını ritüel (yinelenen toplumsal pratikler) bağlamında değerlendirir.

İdeoloji, aygıtlar içindeki ritüellere gömülmüş olarak yaşanan ve esas olarak *çağırma / adlandırma* mekanizması olarak çalışan bir oluşum içinde ortaya çıkar. Bu süreç ideolojik öznenin oluşum sürecidir. İdeoloji öznelere adlandırır ve çağırır... Öznelere, maddi pratik olarak tanımladığı ritüeller içinde, bu ritüellerin ideolojik gereksinimleriyle bağlanlandırılmış olarak tanımlanır, adlandırılır, çağırılır ve oluşturulurlar (Üşür, 1977: 45-8).

Özne olmak aslında ideolojinin öznesi olmak anlamına gelir. “İdeoloji bireylere özne diye seslenir” (Althusser, 1996: 96). Althusser’e göre birey çağırma aracılığıyla özneye dönüşür. Çağırma ideolojiji ve özneyi aynı anda, eş zamanlı olarak kurar.

Thelma ve Louise ideolojinin ve günlük yaşamda doğal olduğu sorgulanmadan kabul edilmiş ritüellerin içinde inşa edilip dururlar. Ayna ülkesine hapsedilmiş birer yansıma gibidirler. Vardırılar çünkü modeli yineleyip durmaktadırlar: tıpkı onları izleyen insanların yaptığı gibi. *Thelma ve Louise*’i Judith Butler’ın *performatif* kavramı üzerinden okuduğumuzda toplumsal cinsiyetin doğal olarak kabul edildiği için sorgulanmayan günlük ritüellerin tekrarıyla inşa edildiğini, ama doğal olmadığını; aksine, kültürel/toplumsal bir kurgu ve değişebilir bir olgu olduğunu görünür kılmamız mümkündür. *Thelma ve Louise* toplumsal cinsiyetin toplumsal bir inşa ve bir simülakr olduğunu açığa çıkararak ataerkil sistemin doğallığını bozar.

Butler, Luce Irigaray’ın kadının aslında eril olan tarafından şekillenen ve dolayısıyla da dişil bir oluş olmadığı, sadece erilin bir yansıması olduğu düşüncesinden hareket eder. Asal derdi erkek ve kadını oluşturan ikili karşıtlığı, özne ve ötekini inşa eden iktidar mekanizmasını araştırmaktır. Bu bağlamda dişil oluşun doğal bir gerçeklik olmaktan öte, söylem tarafından performanslarla kültürel olarak kurulmuş bir beden olduğunu dile getirir. Butlercı

performatif kurulum kavramı performanstan önce bir öznenin varlığını yadsırken, diğer yandan (Althusser'in aksine) özneyi faillikle tanımlar. Özne, Butler'a göre, doğal ya da özsel sabitlerle ve katılıkla açıklanamaz, performanslarla/performanslarda müzakere ile kurulur. Öznenin kimliğini belirleyen ve davranışlarını düzenleyen sabit bir doğası ya da özü yoktur, özne kurulum halinde olmayı niteleyen olumsal bir terimdir. Butlercı yaklaşım özneyi statik kategoriler ve özsel nitelikler yerine akışkan kimlikler ve yinelenen pratiklerle değerlendirir. Böylece performatif olarak yinelenen pratikler içinde kurulan öznenin kimliği de katılaşmaz, değişime ve dönüşüme açıktır. "Toplumsal cinsiyet, böylece, kendi oluşumunu düzenli olarak örten bir kurulumdur. ... Beden zaman içinde yenilenen, gözden geçirilen ve birleştirilen eylemler serisi aracılığıyla toplumsal cinsiyetleştirilir" (Butler, 1990-a: 274). Kimlik, diğer yandan, tek bir boyutta açıklanamaz; birbirini besleyen ve birbiriyile çelişen birçok kipliği içinde barındıran bir kesişim alanıdır. "Toplumsal cinsiyet söylemsel olarak oluşan ırksal, etnik, sınıfsal, cinsel ve dinsel kimlik biçimleriyle kesişir. Bunun sonucunda 'toplumsal cinsiyet'i değişmez olarak üreten ve koruyan politik ve kültürel arakesitlerden ayırmak imkansız bir hale gelir" (Butler, 1990-b: 3). Cockburn, katı kimlik anlayışının egemen ideolojinin insanları daha kolay tabi kılmak için yeğlediği bir strateji olduğunu ve kolektif kimliklerin (toplumsal cinsiyet, ulusal kimlik vb) özselci tanımlanışının siyasi bir proje olduğunu ileri sürer. Kimlik istikrarını üretmek rızaya zorlamanın en önemli aracıdır. "Yönetimler bizim sayılabilir olmamızı, itaatkar olmamızı isterler, dolayısıyla bizi... kategorilere yerleştirirler... Tasarlanmış kimlik anlatılarının ustası olanlar... kontrol sağlama araçları olan kimlikleri sabitler, ebedileştirir ve özelleştirir" (Cockburn, 2004: 294).

Butler'ın performatif kurum kavramı söylemsel bir kurulumu imler. "Performatiflik tekil ve düşünülerek yapılmış bir eylem gibi değerlendirilmemelidir, ancak daha çok söylemler aracılığıyla üretilen aktarılmış ve tekrarlanan pratikler olarak anlaşılmalıdır" (Butler, 1993: 3). Kadın, bu bağlamda, ataerkil/eril söylemler tarafından biçimlenen ve normatif heteroseksüel söylemin yinelenen performansları ile toplumsal cinsiyet/cinsiyet ile donanan bir kurulumdur. Kadın aslında onu kuran ataerkil söylemin bir yansıdır, dolayısıyla da toplumsal cinsiyet giydirilmiş bir erilliktir. Eril tarafından tanımlanan dişilik, aynı zamanda, ideal/zorunlu normlarla (gerçekte yasaklamalarla) erilin arzularını örtterek toplumsal cinsiyeti bir maske olarak yeniden üretir. Son kertede toplumsal cinsiyet erilin bir taklidinden başka bir şey değildir. Özne (kadın) aslında kurulum halinde olmayı niteleyen olumsal bir terimdir.

Böylesi eylemler, jestler, temsiller genel olarak inşa edilmişlerdir ve kimlik ya da töz anlamında performatiftir... Eğer fabrikasyon olması toplumsal cinsiyetin asal gerçeği ise ve eğer gerçek toplumsal cinsiyet bedenlerin yüzeyine yazılan ve bedenlerde kurulan bir fantezi ise, o zaman toplumsal cinsiyet ne doğrudur ne de yanlıştır, sadece birincil söylemlerin ve sabit kimliklerin doğruluk etkisi olarak üretilmiştir (Butler, 1990-b: 136).

Butler'a göre öznenin performatif inşası tek yönlü bir eylem değildir. Ritüeller yinelenmeler sırasında oluşacak arızalarla her zaman değişime açıktır. Foucaultcu bağlamda iktidar bir yandan tabiyete zorlarken diğer yandan iktidara karşı direnme alanlarını ve olanaklarını da oluşturur. "Tabiyet yalnızca iktidar tarafından madun bırakılma sürecini değil, aynı zamanda özne olma sürecini de ifade eder" (Butler, 2005: 10). Bu iktidarın çifte değerli yapısını

gösterir. Bir yandan özneyi üretirken diğer yandan onu egemenliği altına alır.

Toplumsal performatif yalnızca öznenin üretilmesi açısından değil, öznenin yeniden oluşumu ve devam eden politik mücadelesi açısından da can alıcıdır. Performatif yalnızca sıradan bir ritüel işlem değildir: öznelerin üretildiği ve yeniden kurulduğu etkili ritüellerden biridir (Butler, 1997: 160).

Öznenin kurulumunu *İktidarın Psikişik Yaşamı* adlı çalışmasında irdelerken (adına ister sistem, ister disiplinci aygıt, istersek devletin ideolojik aygıtları diyelim) özneyi inşa eden söylemlerin aynı zamanda kendini tahrir edecek koşulları da ürettiğini ileri sürer ve ruhsal düzlemde çözümler. Butler, ruh ile psişe arasındaki ayrımı eşitsizlik denklemiyle kurar. Ruh, öznenin iktidarın talepleri doğrultusunda oluşan tutarlı kimliği için gerekli olan destek yapısıdır. Tutarlı kimliği bozabilecek, normatif ideallere direnebilecek her şey bilinç dışına itilerek görünmezleşir. Psişe, bilinç dışına itilen ve iktidarın kuşatıcı etkilerini (yani ruhu) aşan psişik bir yapıdır. Dolayısıyla ritüeller (uygarlığa uyma ritüelleri) psişik artıklar üretir. Bu artıklar failiği tetikleyen muhalif, toplumsallaşmamış, özgür kalmış etmenlerdir. İktidarın üretmeye çalıştığı madun özneyi üreten işlemin artıkları sürecin kendine karşı dönme potansiyeline sahiptir. Böylece performatif olarak kurulurken oluşan ve ürettiği artıkla özneyi aşan yeni oluşu artı-özne olarak niteleyebiliriz.. Artı-özne, sonsuz sayıda yinelenme (yeniden kurulma) olasılığı olan öznenin her bir olası yinelenmede ortaya çıkabilecek artıkları/arızaları kapsayan genişlemiş halidir.

Thelma ve Louise'i Butler üzerinden okumaya başladığımızda cinsiyete atfedilen davranışların aslında bir toplumsal kurgu olduğunu ve belirli tarihsel/toplumsal zamana ait olduğunu görmeye başlarız. Cinsiyet değişebilir tarihsel ve kültürel bir olgudur. Althusserci anlamda, kendini doğallaştırarak ortak duyuru

(*common sense*) olarak dayatır. *Thelma* ve *Louise* ile yolculuğa başladığımızda ise bu doğallığı sorgulamaya başlarız. Gözlerimizin önünde doğalarına ait olmadığı iddia edilen tavırları üzerlerine giydiklerinde bütün tavırların yalnızca bir giysiden ibaret olduğunu ve toplumsal olarak dayatıldığını algılamaya başlarız. Böylece bize sorgulama yetisini veren filmin içinde toplumsal normların özelliklerini iki kadınla birlikte okumayı öğreniriz. İki kadın içinde oluştukları gündelik ritüellerden sıyrıldıklarında, hizmet etmenin ve beklemenin onların doğalarının bir parçası olmadıklarını görmeye başlarız. “*Thelma* ve *Louise*’in nihai hedefi babanın/devletin kanunlarını destekleyen sınıflandırmanın yok edilmesinden daha azı değildir” (Russell, 2002).

Toplumsal Cinsiyeti Giymek

Özel olanın politik olduğu ve kadının özel alana hapsedilerek sömürüldüğü ikinci dalga feminizmin temel argümanlarından biridir. Bedeni denetim altında tutulan kadından istenen hizmet etmesi ve erkeği beklemesidir; beklemek ve hizmet etmek ise ortak duyu olarak katılan ve yinelenerek yeniden üretilen gündelik ritüellerin temel kurgusudur. *Thelma* ve *Louise*’in kadınları bu döngü içinde yeniden ve yeniden inşa edilip dururlar. *Thelma* işe giden kocasına hizmet eder. Ona yemek hazırlar, kahve sunar, bilekliğini takar, bölge müdürü olamayacak kadar beceriksiz olduğu nasihatini dinler ve onu beklemeyi sürdürür. *Louise*, *Lena* ve filmin diğer garsonları gibi hizmet eder ve müşterilerini bekler. Özel alanın nasıl bir hapishane olduğunu en belirgin biçimde *Thelma*’nın soygun yaptığı sahnede görürüz. *Louise*’i izleyen iki yaşlı kadın, eğer dışarı çıkmaya ve yolculuk yapmaya cesaret edemeseydi *Thelma* ve *Louise*’in geleceklerinin ne olacağını gösterir gibidir. Özel alan ataerkinin kadına tahsis ettiği yerdir. Ancak özel-kamusal alan ayrımı, *Ruken Öztürk*’ün de altını çizdiği gibi ev ve dışarıyı şeklinde basitçe açıklanamayacak kadar giriftir.

“Özel alan, birçok feminist kuramcının sandığının aksine, yalnızca ev içi alana eşit değildir. Kaldı ki, ev içi alanda bile özel/kamusal karşıtlığını bulmak olasıdır” (Öztürk, 2000: 67). Bu bağlamda Thelma için ev mutfak ve yatak odasından ibarettir. Zaten filmde de Thelmayı bu iki mekan dışında görmeyiz. Yolculuğa çıkarken bile evin kapısından çıkmayı bu durumu destekler, oysa Darryl işe giderken kapıdan çıkar. Ev Darryl’in evidir ve Thelma garaj kapısından firar eder. Louise’i de çalıştığı kafeteryada kamusal alanın içindeki özel alanda görürüz. Louise’in erkek iş arkadaşlarının işyerindeki toplumsal tavırları bize özel alanın içinde yürütülen ritüellerin kimlikleri kurarken kadınsılaştırdığı önemesini yapar, çünkü onlar da hizmet etmekte ve beklemektedirler. Özel alan kadını ahmaklaştırır, çünkü zayıf ve beceriksiz olduklarına dair bir kanı oluşturulmuştur. Oysa kamusal alana çıkan kadınlar nasıl güçlü ve becerikli olduklarını görmeye başlarlar. Kimlikleri yeniden kurulurken kısıtlanmış benliklerinden soyunurlar. Hanım hanımcık/ “kadın” gibi davranmayı reddederek toplumsal cinsiyet rejimini yerle bir ederler. Diğer yandan artık kadınları beklemek zorunda kalan erkekler giderek beceriksizleşmeye, ahmaklaşmaya ve kadınsılaşmaya başlarlar. Kadınlar dışarıda eylemde bulunurken, erkekler onların telefonunu bekler ve yaptıklarını izler. Pizzanın üzerine basan Darryl, film izlerken ağlamaya başlayan Dedektif Slocumb ve FBI ajanları beklemenin toplumsal cinsiyet inşasında kadının kimliğini belirleyen önemli performanslardan biri olduğunu gösterir. Böylece kadın ve erkek kimliklerinin özsel olduğu varsayımını çöpe atmak zorunda kalırız, zira kimlikler gözlerimizin önünde performatif olarak yeniden kurulmaktadır.

Butlerci bir bakışla, toplumsal cinsiyet sahip olduğumuz değil yaptığımız/eylediğimiz ya da eyleyerek sahip olduğumuz bir şeydir. Dolayısıyla da Thelma ve Louise’e baktığımızda toplumsal cinsiyetin film kişilerinin eyledikleriyle yeniden ve yeniden

kurulduğunu görürüz. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet değiştirilip duran bir kostüm gibidir; bu erkekler için de kadınlar için de böyledir. Butler, kendisi de taklit bir biçimden başka bir şey olmayan toplumsal cinsiyetin (aslen parodi olan orijinal kimliğin) parodisiyle gerçek yüzünün ortaya çıkacağını iddia eder. Orijinali olmayan bir inşa olarak toplumsal cinsiyetin bir kurgu olduğunun açığa çıkması, ardında yatan normatif zorunlu kimliklerin de bir kurgu olduğu, sabit ve değişmez olmadığı gerçeğini ortaya çıkarır. Filmde erkekler kapalı alanda beklemeye başladıklarında (pasifleştiklerinde) ve kadınların açık alanda eylemeye başladıklarında (aktifleştiklerinde) giydikleri toplumsal cinsiyet kimlikleri karşılıklı olarak değiş tokuş edilir. Erkekler kadınsılaştırırken dişil olanın parodisi, kadınlar erkeksileştirirken eril olanın parodisine dönüşürler. Böylece film bize toplumsal cinsiyetin özsel değil konumsal bir kimlik olduğunu gösterir. Thelma ve Louise'in hız sınırını aştıkları için durduruldukları sahne toplumsal cinsiyet kaymasının en keskin olduğu sahnelerden biridir. Louise, arabalarına yaklaşan polis memurunu Nazi olarak niteler. Ancak otoriter ve erk sahibi olarak başladığı sahnenin sonunda, Thelma'nın elindeki silahla erki ele geçirmesiyle hızla kadınsılaştır; Hollywood'un kadınlara atfettiği davranışları bir bir göstermeye başlar: yalvarır, ağlar ve itaat eder. Toplumsal cinsiyetin parodik kullanımı ataerkil sistemi görünür kılarak bir aydınlanmaya neden olur.

Thelma, özel alana kapatılma konusunda Louise'den daha şanssızdır; etrafındaki parmaklıkların daha çok, yaşanmışlıklarının ise daha az olduğunu söyleyebiliriz. 14 yaşından beri birlikte olduğu Darryl ile 18 yaşında evlenen Thelma, adeta Darryl tarafından eve kapatılmış durumdadır. Louise ile hafta sonu şehir dışına çıkmak için hazırlık yaparken, toparlanma biçiminden daha önce hiçbir yolculuğa çıkmadığını görürüz. Kendinin de söylediği gibi Darryl onun eğlenceli bir şey yapmasına asla izin vermez.

Yolculuğun başlarında Louise'in dünyasına dahil olmuştur artık. Görece özerk, kısa yolculukların, anlık kaçışların mümkün olduğu bir dünyadır bu. Yaşamında ilk kez aktif konuma gelir. Ev rutininin, kimliğini kuran ritüellerin dışına çıkan Thelma, ağzında yanmamış bir sigarayla "Ben Louise'im" der. İçine girdiği farklı performans onun kimliğini yeniden kurar. Yeni kimlik kuruluşu, Louise'in dağıldığı bir anda inisiyatifi ele alıp marketi soymasına (kanun kaçağı olmasına) izin verir. JD'nin performansını yineleyerek silahlı soygun yapar. Ancak soygunun sonunda "Wild Turkey" adlı likörü istemesi Thelma'nın performansa kendini eklediği andır. Performans sadece bir tekrardan fazlasını üretir diyen Butler'ı destekler gibidir.

Bakmaya Cesaret Etmek

Kadın, eril kültürün içinde bakılan olarak konumlanır. Michel Foucault'un dile getirdiği gibi bakış bir iktidar biçimidir ve kimin baktığı ve kime bakıldığı iktidarın kime ait olduğunun bir göstergesidir. "Disiplinsel iktidar kendini görünmez kılarak icra etmektedir; buna karşılık boyun eğdirdiklerine zorunlu bir görünürlük ilkesini dayatmaktadır" (Foucault, 1992: 235). Eril bir dünyaya doğan kadın erkeğin mülkiyeti ve onun haz nesnesi olarak doğar ve son kertede bakılan bir nesne olmaktan kurtulamaz. "Erkekler kadınları seyrederek. Kadınlarsa kendi seyredilişlerini seyrederek. ... Böylece kadın kendisini bir nesneye -özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur" (Berger, 1995: 47). Ayna da bu bağlamda kadının kendini seyirlik bir nesneye dönüştürmesinin aracına dönüşür sanat yapıtlarında. Peki, kadın içinde yaşadığı eril dünyada bakmaya cesaret ederse ne olur? Thelma ve Louise bu soruya verilmiş güzel bir yanıtıdır. Ataerkil/eril bir dünyada bakmaya cesaret eden kadın doğrudan suçlu olarak görülür ve cezalandırılması gerekir.

Thelma ve Louise, ataerkil evrenden kaçma girişimiyle birlikte bakan bakılan ilişkisini de değiştirmeye başlarlar. Kimliğin performatif olarak yeniden kurulumu sırasında bakan ve bakılan arasındaki ilişki de değişir, yani iktidar el değiştirir. Dolayısıyla aynanın işlevi de dönüşmeye başlar. Ayna bir yandan kadının kendini seyirlik nesneye dönüştürdüğü eril bir araçken, bir yandan da yavaş yavaş kadının dünyayı gizlice izleyerek deneyimlediği bir araca döner. İlkel kültürlerde büyüsel bir özellik yüklenen ayna, görünmeyen gerçekleri ve geleceği yansıttığına inanılan bir nesnedir. Ayna sanki ayna ülkesinin insanların gözünden, ters taraftan görülmeye başlar. Yolculuğa çıktığında yaptıklarıyla/eyledikleriyle kimliği yeniden kurulan Thelma, aynaya baktığında artık Thelma değil Louis olduğunu görmeye başlar. “Ayna Thelma için bakmanın yeni yollarını deneyimlediği güçlendirici bir araçtır” (Sturken, 2000: 80). Diğer yandan da bakan bakılan ilişkisini kökten değiştirmesine yarar. JD’yi ayna aracılığıyla görsel bir nesneye dönüştürür. Bu nokta tam da bakışların yer değiştirdiği andır. Büyük Konyon’a doğru ilerlerken son kez aynaya bakarken görürüz Thelma’yı. İçinde ilerledikleri dünya aynaya sığmaz artık, Thelma da aynaya bakmaktan vazgeçerek doğrudan kendi gözleriyle bakmaya başlar. Louise ise Harlan’ı öldürdükten sonra durakladıkları dinlenme yerinde kendine görsel bir nesne olarak bakarken aynanın ona gösterdiği kan lekesiyle kendine gelir, gerçeği görür. O artık kanun kaçağıdır.

Thelma ve Louise suç işledikten sonra kanun kaçağı olarak, negatifi deneyimleme yoluyla özneye dönüştürler. Her ikisi de ataerkil sisteme karşı çıkararak, birer isyancı olarak özne/fail olurlar. Suçlu olmak eril dünyada kendi gözleriyle bakmaya cesaret eden kadınların konumlandıkları isyancı tavrı gösterir. “Thelma ve Louise bir tecavüzcüyü vurdukları, marketi soydukları ya da tankeri havaya uçurdıkları için suçlu değildirler. Suçludurlar, çünkü *birlikte* eril arzu çemberinden kaçmaya çalışmaktadırlar”

(Hart, 1994: 79). Kanun kaçağı olarak faillik kazanan kadınlar dünyaya kendi gözleriyle bakmaya da başlarlar.

Bakmak gibi konuşmak da eril olanın ayrıcalıkları arasındadır. Harlan, Thelma'ya tecavüze yeltendiğinde onu bırakmasını söyleyen Louise'e aldırmaz, adeta onu duymaz. İçinde yaşadıkları dünya erk sahibi olanların sesinin olduğu ve seslerinin işitildiği bir dünyadır. Benzer biçimde Harlan, Thelma'nın da söylediklerini işitmez. Ancak Louise eline silahı aldığı anda (eril güce sahip olduğunda) Harlan onun söylediklerini duymaya başlar. Silaha sahip olmak söze sahip olmaktır; tıpkı hız sınırını aştıklarında durduruldukları sahne gibi. Thelma silahı kafasına dayayana kadar bütün konuşmayı yönlendiren Polis Memuru'dur. Kadınlar kanun kaçağı olarak devam ettikleri yolculuk sırasında kendi sözlerini üretmeye başlarlar. Thelma, kocası karşısında adeta dilsiz gibidir. Hafta sonu Louise ile bir yerlere gitmek istediğini söyleyemez bile. Kocasına karşı ilk söylediği şey Louise'in sözü olan "Sen benim kocamsın, babam değil" olur. Artık evin dar sınırlarını ihlal etmiş, Louise'in görece geniş dünyasını deneyimlemeye başlamıştır. Thelma'nın konuşmaya başlaması, bu kez evin içinde olan Darryl'in kekeleyişine ve söyleyecek söz bulamamasına neden olur. İçinde buldukları yeni performanslar kimliklerinde bir kaymaya neden olmaktadır. Thelma, marketi soyarken de JD'nin sözlerini tekrar eder, ancak soygunun sonunda kendine ait ilk sözleri duyarız. Suçlu olarak kazandığı görece özerklik, ona cinsel özgürlüğünü de kazandırır. Artık eşiği geçen Thelma, filmin sonunda tamamı kendine ait olan sözleri söylemeye başlar. "O zaman yakalanmayalım" derken arabayı Büyük Kanyon'a sürerek yolculuklarını sürdürebileceklerini düşünen ve dile getiren olur. Benzer biçimde Louise de kendi sözlerini söylemeye başlar. Yolculuğa çıkış onun için Jimmy'e sormadığı "Beni seviyor musun?" sorusunun ertelenmesidir. Kanun kaçağı olarak failliğini kazandığında ertelenmiş soruyu sorar, fakat Jimmy'in onu sevdiği

için değil, kaybettiğini düşündüğü için ardından geldiğini de görmeye başlar. Artık Jimmy'nin ona söylediklerinin bir önemi yoktur, evlenme ve/veya yolculuğa dahil olma teklifini kabul etmez. Dünyaya kendi gözleriyle bakan ve kendi seslerini bulan kadınların duruşları da değişir. "Filmin en keyif verici noktalarından biri de kadınların beden dillerindeki radikal değişimdir" (Willis, 1992: 127).

Toplumsal cinsiyetin performatif kurulumu ve eril ile dişil arasındaki kayma Laura Mulvey'in ortaya koyduğu gibi kadını haz nesnesine dönüştüren sinemasal bakışı bozan bir etkiye sahiptir. Mulvey'a göre "Sinemayla bağlantılı olan üç farklı bakış vardır: filmleştirmeye yatkın olayları kaydeden kameranın, bitmiş ürünü seyreden izleyicinin ve perde yanılısamasındaki karakterlerin birbirine bakışları" (Mulvey, 1997: 46). Filmin dramaturgisi Mulvey'in sözünü ettiği kadını haz nesnesine dönüştürecek bütün bakışları bozar. Kamera doğası gereği eril bir araç olmakla birlikte çekim stratejileri bu bakışın etkinliğini azaltmaya muktedirdir. Öncelikle erkek ve kadın bedenlerini kaydetme biçimi bu stratejide oldukça etkilidir. Bu noktada Berger'in çıplaklık-nü ayırımı bakmakta yarar var. "Çıplak olmak insanın kendisi olmasıdır. Nü olmaksızın başkalarına çıplak görünmektir; insanın kendisi olarak algılanmamasıdır. Çıplak vücudun nü olabilmesi için bir nesne olarak görünmesi gerekir... Nü'lük seyredilmek üzere ortaya konmuştur" (Berger, 1995: 54). Ana akım filmlerdeki erkek ve kadın temsillerinin arasındaki ayrım da aynıdır. Erkek çıplak olarak temsil edilirken, kadın seyirlik bir nesneye dönüştürülür. *Thelma ve Louise* ana akım sinemanın bu stratejisini tersyüz eder. Kadını seyirlik bir nesne olarak çekmeyi baştan reddeder. Bu reddediş toplumsal cinsiyet kimliklerinin de tersyüz olmasıyla birleşince kadın seyirlik olmayan bir bedenle kameraya yazılır. JD ile *Thelma*'nın seviştikleri sahne, filmde kadın ve erkeğin çıplak olarak görüldüğü tek sahnedir. Ancak baştan beri JD'nin

sorgulamaya çalışır. Görünen odur ki Louise'in geçmişindeki asıl travma olası tecavüz değil, tecavüz sonrası süreçlerdir. ABD'nin bir prototipi olan Teksas'ta yakalanmak korkusu, aslında adalete olan inançsızlığa yapılan bir vurgudur. Anlatımlarından polis teşkilatının ve adalet sisteminin tecavüz olaylarında nasıl işlediğini en ince ayrıntılarına kadar bilen Louise'in asıl tecavüzü bu süreçlerde yaşadığını anlarız. "Kanunlar kadınları cinsel şiddet ve suiistimalden korumak için çok az şey yapmıştır" (Spelman & Minov, 1996: 266). Kabir, Dedektif Hal'in de bu sistemin bir parçası olduğunu savunur. Hal, "kanunların kadınlara karşı değil, kadınlar için de çalışabileceğini ima eden sahte bir umudu teklif eden sempatik bir dedektifi oynar" (Kabir, 1998: 211). Thelma "Adalet denilen şey karman çorman bir pislik, değil mi?" derken son noktayı koyar.

Diğer yandan Scott'ın belgesel tarzı gerçeklik kurmaya çalıştığı çekim stratejisi bizi karakterlerden çok ilişkilere odaklar. Böylece de kadınların yaptığı bir seçimi irdelemenin ötesine geçerek seçimler toplamı üzerinden sistemi sorgulamamıza yardımcı olur. Scott'ın çekim stratejisine ek olarak, zayıf da olsa baskının çoğulluğu ve çoğul kimlik kurgusunu öneren bir dramaturgiyle tahakküm ilişkileri ve bu ilişkiler içinde bireyin failliği öne çıkar. Böylece merkezde ve tek bir baskı değil, farklı ezme biçimlerinin oluşturduğu baskı sistemi ortaya konur. İktidar ilişkilerini filmlerinde irdelemeyi seven Scott'ın filmlerinde ezilen sınıfların daha güçlü ve olumlu çizildiğini görüyoruz. *Thelma ve Louise* filminde ataerkil ezilmenin yanında -zayıf da olsa- sınıfsal ve ırksal ezilmenin de yer aldığını -ve üstelik ataerki ile birbirlerini güçlendirme ilişkisiyle yer aldığını- görürüz. Filmde Thelma ve Louise başta olmak üzere sesini duyduğumuz bütün kadınları işçi sınıfına dahil edebiliriz. Sınıf sorunu bağlamında bakıldığında erkelerin sınıfsal olarak da üst konumları işgal ettiklerini; üstelik bunun aynı ilişki içinde bile gerçekleştiğini görüyoruz. Louise'in

tecavüzün öcü değildir. Lehman'ın belirttiği gibi "*Thelma ve Louise*'in asal yapısının öç almak için erkeklerin peşine düşen kadınlardan çok, erkekler tarafından peşine düşülen kadınların olması" (Lehman, 1993: 106) filmi tecavüz/öç alma türünden uzaklaştırır. Khouri, Harlan'ın tecavüz girişimiyle ölümü arasında bir mesafe koyarak öldürme edimini de öçten uzaklaştırarak sorunu ustalıklı çözer. "Eğer onu Thelma'ya tecavüz etmeye çalışırken öldürseydi cinayet haklılaşabilirdi" (Schwartz, 2001: 93). Oysa öldürme eyleminde gecikme meşru müdafaa durumunu tamamen ortadan kaldırır. Diğer yandan aynı gecikme cinayetin öç maksatlı olması ihtimalinin de altını boşaltır. İzleyenin ayaklarının altındaki zeminin kaydığı andır. Öç ya da savunma amaçlı değilse neden sorusu zihinlere çakılır kalır ve film ilerledikçe gerilere atılsa da hep bir köşede durur. Açık olan bir şey varsa o da Harlan'ın yaptığı değil de söylediği şeyden dolayı öldürüldüğüdür.³ Louise'in kendini öldürmeyeceğinden emin olduğunda pantolonunu bile çekmeden sözel saldırılarını sürdürür. Louise, onun hiçbir pişmanlık belirtisi göstermediğini gördüğünde cezasını keser. Spelman ve Minov'a göre Louise, "Onu yargılayarak öldürür; aynı davranışlarını sürdüreceği hükmeder ve Thelma kurtulmuş olsa bile başka kadınların mutlaka onun kurbanı olacaktır" (Spelman & Minov, 1996: 272). Bu noktada geçici olarak aydınlanan kuşkular daha büyük bir sorunun içine tekrar yuvarlanır: Neden cezasını kendi verdi de adalete bırakmadı? Bu soruyu film ilerledikçe Louise ile birlikte yanıtlanır. Tecavüz deneyimini dile getirmeyen Louise, tecavüz kurbanıyla kurulan duygusal bağı izleyicinin kurmasına izin vermez. Psikolojizmden kaçınarak sistemi akılla

³ Benzer bir durumu tankeri havaya uçurduklarında da görürüz. Tanker şoförü de yaptıklarından değil, söylediklerinden ya da söylemediklerinden dolayı cezalandırılır. Kadınlara karşı cinsiyetçi tavırlarını ve tacizlerini sürdüreceği kesin olan tanker şoförü simgesel olarak hadım edilir.

Louise’i telefonda tutmak için elinden geleni yapar. JD’ye “Onların son şanslarını da elinden aldın” diyerek kızdığı anda aslında yok olan eve dönmek için son şanstır, yani Hal’in son şansıdır. Harlan, sistemden kaçmaya çalışan kadınları sınırda bekleyen canavar benzeri bir sınır bekçisidir. Sınır ihlallerini ağızdan salyalar akarak tecavüzle cezalandırır. Hal ise bir şekilde canavarın elinden kurtulan ve sınırı aşan kadınları izleyip evine döndürmeye çalışan eril bir ruh gibidir.

Erkeklerle özdeşleşmeyi mümkün kılmayan dramatik yapı, bir bütün olarak kadınlarla da özdeşleşmeyi olanaklı kılmaz. Performatif kurulum, geçmişte olan travmatik bir olayın bugünü belirleme potansiyeli olduğunu baştan reddeder. Louise’in bir zamanlar Teksas’ta başına gelmiş olduğu varsayılan tecavüz olayı dile dökmeyerek tüketilmesine izin vermez, bir varsayım olarak kalır ve izleyicinin aklının bir köşesinde Teksas’ı ve muhtemel olayı hep asılı tutar. Ibsenci dramdan kaynaklanan dram sanatı ve ana akım sinema kadını masaya yatırıp, geçmişini irdelleyerek bir sırrı aramak için yola çıkar ve onu çözümlerle sağlar. “Hikayelerin ve onların tüketicilerinin katlanamadığı bir şey varsa o da sırrı olan bir kadındır. Kadınların bir sır olması gerekir, ona sahip olmaları değil” (Hart, 1994: 70). Louise bütün zorlamalara karşın geçmişe direnir ve sürekli şimdiyi öne çıkarır. *Thelma ve Louise*’in dramatik zamanı Beliz Güçbilmez’in tiyatrodaki minyatür kurgusunu irdelerken kavramsallaştırdığı *genişletilmiş şimdilerdir*. “Genişletilmiş şimdi, bir dünya algısına işaret eder. Geçmiş zamanlarla bağı kopmuş, gelecek zaman ile ilgili tasarıları kuramayan ya da kurulmuş tasarıları içselleştiremeyen... Aslolan an’dır yani. Her şey şimdide olup bitmektedir” (Güçbilmez, 2006: 151). Louise de geçmişe direnerek ve muğlaklaştırıp dile getirmeyerek, odağı performatif olanın inşa ettiği şimdide tutar. Senaryonun dramatik kurgusu da Louise’in bu çabasına destek olur. Harlan’ın öldürülmesi geçmişte ya da şimdide yaşanan bir

Metinsel Stratejiler

Tercih edilen kimi metinsel stratejiler feminist kahtarsisi güçlendirmekte ve desteklemektedir. Erkek karakterlerin komik duruma düşmesi duygusal düzlemde feminist katharsisin oluşmasına olanak tanırken, diğer yandan da erkek temsillerinin kalıp tip olarak ve komikleştirilerek çizilmesi erkek karakterlerle özdeşleşmeye engel olmaktadır. Bütün erkek tipler bir araya geldiğinde tek bir erkek karakteri oluşturacak şekilde bir dramaturgi tercih edildiğinden karşıt karakter (antagonist) bütün erkeklerin temsil ettiği eril dünya olur. Böylece dramaturgi uzak açıdan bakmayı sağlayarak sorunun erkeklerle değil, ataerkiyle olduğunun anlaşılmasına olanak tanır ve bir sistem olarak ataerkinin sorgulanmasına yardımcı olur. Thelma ve Louise barda özgürlüklerini kutlarken Harlan'la karşılaşmaları özgürlüğün erkekten kaçmakla elde edilemeyeceğini, sorunun sistem sorunu olduğunu ortaya koyar; erkekten kaçmanın/uzaklaşmanın kadının ezilmesini ve sömürülmesini önleyemeyeceği filmin yolculuğu içinde gösterilir. Darryl'den uzaklaşan ve onun olmadığı bir ortamda nefes almaya başlayan Thelma, Harlan'ın tecavüzüne ve Tanker Şoförü'nün tacizine maruz kalır. Diğer yandan Darryl ve Jimmy kadınların geri gelmesini isterler. FBI ajanı Max ve Dedektif Hal eril düzenden uzaklaşmaya çalışan kadınları yakalamaya çalışır. Max ve Hal simgesel baba figürü gibi dururlar filmde. Tek farkları birinin kötü diğerinin iyi oluşudur. Max kaçan kadınları öldürme pahasına yakalamaktan çekinmezken, iyi baba Hal onları eve dönmeye ikna etmeye çalışır ve eğer dönerlerse cezalandırılmayacaklarına inandırmaya çalışır. Oysa Louise'in evine gizlice giren de kadınları FBI'ın kucağına atan da Hal'dir. "Hal, kadınların en kötü düşmanı olarak görülebilir, çünkü Louise'i onlara duyduğu sempatinin kendilerine yardım edebileceğini neredeyse inandırmasıyla konuşmayı sürdürerek onları yakalamayı başarır" (Sturken, 2000: 49). Yerlerinin tespit edileceğini bile bile

yolculuğa çıkarak kahramanlarla birlikte aydınlanma ve güçlenme pratiğini deneyimlerler” (Rafter, 2000: 9). İkinci boyut, duygusal düzlemde oluşan bir kahtarsistir. Ien Ang, pembe dizileri irdelediği çalışmasında bu dizilerin kadınların, karakterlerin kötü durumlarını fark edip duygusal olarak bağ kurduklarını ve onların bu durumlarını trajik bulduklarını dile getirir. Dizilere bir bütün olarak bakıldığında gerçekçilikten söz edilemezken Ang, karakterlerin meraklarının, mutluluklarının, acılarının, mutsuzluklarının gerçekçi olduğunu savlar. Böylece dizilerin gerçekçiliğini *duygusal gerçekçilik* olarak adlandırır. “Gerçek olarak algılanan dünyanın bilgisi değildir, fakat dünyanın öznel bir deneyimidir: duygusal yapı olarak” (Zoonen, 1994: 118). Kadınların duygusal düzlemde kurdukları bu bağlar, karakterin duygusal tepki ve tavırları ile özdeşlik kurulmasını sağlar. Gündelik yaşamda baskı altında gösteremediği tepkileri bir gizli senaryo olarak özdeşleştiği kurmaca kahramanla birlikte açığa çıkararak zararsız bir biçimde deneyimler. Son tahlilde bir güçlendirme pratiği gibi iş gören duygusal tepki, bir sağaltım ve geleceğin provası olarak ele alınabilir. Duygusal düzlemde oluşan katharsis kesik kesik, birbirinden bağımsız, ritmik, dağınık ve ansaldır. Yvonne Tasker, *Thelma ve Louise*’in entelektüel olmaktan çok duygusal olarak algılanabilecek bir film olduğunu savunur. “Hikayenin yapısı, karakterler ve çevre tasarımının oluşturduğu söylemler büyük ölçüde *hissidir*” (Tasker, 1998: 144). *Thelma*’nın Darryl’e haber vermeden yola çıkması, dalga geçer gibi ona mikro dalga içinde bıraktığı yemek, *Louise*’in Harlan’ı vurması, tacizci Tanker Şoförü’nün fallik bir simge olan tankerinin havaya uçurulması ve son noktada *Thelma ve Louise*’in birlikte arabayı uçuruma sürmeleri gibi sahneler örnek olarak gösterilebilir.

ruhları defetmek) terimini bükerek, kadın öznenin içselleştirdiği ataerkil hegemonyayı bedeninden dışarı atması olarak kullanır. *Exorcise*, Daly' e göre, içselleştirilmiş ataerkinin kovulmasıyla oluşan bir sağaltımdır ve bu sağaltım *feminist kahtarsis* olarak değerlendirilebilir.

Şeytani gücün dışarı atılması... kadınlar için suçluluk, aşağılık ve kendinden nefret duygularıyla taşınan ve diğer kadınlara yöneltilen içselleştirilmiş ataerkil varlığın defedilmesidir. ... Bu yabancı varlığın çıkartılması demek ... kadının kendini keşfetmesi ve tanımlaması anlamına gelir (Daly, 1991: 50).

Bir metin stratejisi olarak def etme (*exorcise*), metne gömülü olan ataerkil ideolojiyi iptal etme ve ezilen özneye faililiğini kazandıracak güçlendirmelerle destek olmak anlamına gelir. Bunun ilk adımı özerk bir kadın karakterin oluşmasına/varlığını sürdürmesine destek olmaktır. Özerk bir kadının varlığı feminist eleştiri bağlamında yaşamsaldır. Ancak kadını merkeze koymak tek başına yeterli değildir. Ezilen öznenin mutlaka bir failikle tanımlanması gerekir ve ataerkil kısıtlamaların üzerinden gelmelidir ya da en azından meydan okuyabilmelidir. Kadının özgür alana atacağı ilk adım onu kuşatan ataerkil çemberi, babanın düzenini, parçalaması ile mümkündür. Ancak böylece bir yolculuğa çıkabilir.

Thelma ve Louise feminist katharsis üreten bir filmidir. Katharsisi iki boyutta değerlendirmek gerekir. İlk olarak, toplumsal cinsiyetin performatif olarak kurulduğunu ve sabit bir öz olmayıp değişken bir inşa olduğunu gözler önüne sermesiyle ataerkil ideolojiyi yapısızlaştırır. Böylece alımlayıcı, ataerkil ideolojiyi yeniden üretmez, filmle arasına mesafe koyarak ve entelektüel olarak değerlendirerek onu def eder. Bu süreç filmin bütününe yaygındır ve filmin bitmesiyle/bittikten sonra tamamlanır. Böylece Rafter'in belirttiği gibi "sinemaseverler filmle birlikte bir

Feminist Katharsis

Katharsis (arınma) Aristotelesçi dram yapısının bir parçasıdır. “Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (*katharsis*)” (Aristoteles, 1987: 22). Antik Yunan’da egemenler/yöneticiler tarafından finanse edilen ve halkın ücretsiz olarak izlediği tragedya gösterilerinin egemen sınıfın isterleri doğrultusunda insanlara uyumlu ve uysal olmaları, düzene itaat etmeleri için bilinç aşılması; yani, bir ideolojik aygıt olarak iş görmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda *katharsis*in Aristotelesçi arınma nosyonuna karşı çıkan dramatik yapılar *anti-kathartik* olarak nitelenilirler. Ancak anti-kathartik yapılar da bir *katharsis*e sahiptir. *Katharsis* aslında bir tıp terimidir ve “kötü olan maddelerin vücuttan atılması demektir” (Şener, 1991: 37). Augusto Boal de *katharsis*in tıbbi anlamından yola çıkarak temizlemek, saflaştırmak ve arındırmak anlamına gelen sözcüğü birçok teatral yapıya uygular. Temel ayırım neyi arındırmaya çalıştığıdır. Boal, kendi poetikasının ürünü olan *Ezilenlerin Tiyatrosunun* da bir *katharsis*i olduğunu savunurken aynı açıdan yaklaşır.

Ezilenlerin Tiyatrosunun amacı bir denge ya da sakinlik yaratmak değildir, daha ziyade eylemek için bir dengesizlik yaratmaktır. Amacı dinamikleştirmektir. Bu dinamikleştirme yasaklı olan bütün engellerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır. Bu seyirci-oyuncunun *katharsis* yaratması, arınmasıdır. Zarar veren engellerin *katharsis*idir (Boal, 1995: 72-3).

Böylece *katharsis* kavramı genişleyerek ideolojik aygıt olmanın ötesine geçer ve karşı hegemonya ile açıklanmaya başlar. *Katharsis*e Boalesk bağlamda bakıldığında, feminist eleştirel yaklaşımla şekillenen dramatik/teatral bir yapı da seyircide içselleşmiş olan ataerkil ideolojiyi arındırma çabasıyla *kathartiktir* ve Mary Daly’nin *exorcise* kavramı feminist *katharsis*e de vurgu yapar. Daly, Hıristiyan terminolojisine ait olan *exorcise* (kötü

kurgulanışı bu sahneye de yansır. Onu ilk gördüğümüz sahnede JD, avını beklemekte olan ve bu nedenle de kendini sunan biri olarak karşımıza çıkar. Tavırları “beni alabilirsin” der gibidir. Kelimenin tam anlamıyla bir fahişe gibi sunar kendini. Thelma'nın onu aynadan izlediği sahnede de JD, bir haz nesnesi olarak sunulur. Maddi bir beklentisi olduğu için bedenini Thelma'ya sunması ve parayı alıp gitmesi onun fahişeliğini destekleyen öğelerdir. Sevişme sahnesinde de hem JD'nin bedeni kamera tarafından daha fazla kaydedilir, hem de haz nesnesi olarak sunulan beden onun bedenidir. Kadının kameraya seyirlik bir nesne olarak kaydedilmemesi alımlayıcının da izleme şeklini belirler. Scott'ın çekim stratejisi bu bağlamda oldukça belirleyicidir. “Filmin kesinlikle belgesel tarzı bir gerçekliğe sahip olmasını istedim” (Sammon, 1999: 102) diyen Scott'un çekimleriyle filmi izlerken, örneğin kadınların en çok nesneleşebilecekleri taciz sahnesinde, izleyici olarak Tanker Şoförü'nün cinsiyetçi tavırlarına odaklanarak hayvanlar alemiyle ilgili bir belgesel izler gibi izleriz. Dolayısıyla *Thelma ve Louise* izleyicisine kadını haz nesnesi olarak tüketmesine kolayca izin vermez. Bakmaya cesaret eden kadınların öyküsünü anlatan bir film olması itibarıyla Mulvey'in dikkat çektiği kahramanların birbirine bakışlarıyla kadının nesneleştirilmesi sürecine de ket vurulur. Louise, Jimmy'nin parayı havale edeceği yeri öğrenmek için durduğu istasyonda, kendisine bakan (ABD bayrağından boyunbağı takan ve bu nedenle de kolayca tüm Amerikan erkeklerinin simgesi olarak değerlendirilebilecek) adama gözünü dikerek neden baktığını sorar. Bakılan olmayı reddedip karşı koyar. Benzeri birçok sahnede (Tanker Şoförü, Polis Memuru vb) bakış yine eril olana geri döner. Böylece film kadının seyirlik malzeme ve haz nesnesi olmasının önüne geçer. Bakmaya cesaret eden kadınlar, bakılan nesne olmaya sonuna kadar direnirler.

yaşam boyu edindiği birikim 6700 dolarken, Jimmy bir tek çeki kırdırarak o parayı Louise için temin eder. Daha vahimi Darryl, ezilenlerin ezen kesimi olarak orta sınıftan ve olasılıkla iyi kazanan biriyken, Thelma'nın bütün birikimi 20'sini rüzgara kapırdığı 61 dolardır. İrksal ezilme ise simgesel olarak Scott'ın sonradan filme dahil ettiği siyahi bisikletlidir. Karaibli bisiklet sürücüsü filmdeki olumsuz olmama itibariyle olumlu olarak çizilen tek erkektir. Karaibli, tıpkı Lena gibi Thelma ve Louise'in karşı çıktıkları eril alanı değiştirme çabalarına destek olur; Thelma'nın bagaja kapatarak küçük düşürdüğü otoriteyi iyice komik duruma sokar. Diğer yandan başta Hal Slocumb olmak üzere bütün erkekler eril alanı korumaya çalışırlar. Karaibli'nin bir erkek olarak kadınların tarafında durmasının bir başka nedeni de göçer olarak onlarla benzer konumu işgal etmesinden dolayıdır.

Vahşetin Çağrısı

“Beni tanırsın Jimmy, ben vahşi bir kadınıam.” Thelma kendini ilk kez vahşi bir kadın olarak tanımlar Jimmy'e yanıt verirken. Bir de Louise ile soygundan sonra konuşurken “vahşetin çağrısı”⁴ndan söz eder. Bütün bu konuşmalar sürerken iki kadının Büyük Kanyon'a doğru olan yolculukları sürer. Aslında yolculuğun güzergahını biz filmin başından biliriz. Jenerik akarken açık hava, toprak bir yol, ufukta bir dağ, güneşli bir gün ve bembeyaz bulutlardan oluşan bir görüntü eşlik eder. Thelma'nın yolculuk için hazırlık yaptığı sahnede de silahı aldığı çekmeceye Tony Hillerman'ın kitaplarından birini görürüz. Hillerman, Amerikan Yerlileri arasında büyümüş Beyaz bir dedektif romanı yazarıdır. Ana kahramanın Amerikan Yerlisi bir dedektif olduğu bir dizi

⁴ Jack London'un aynı adlı romanıyla metinlerarası bir ilişki kurulur aynı zamanda.

yazmıştır. Böylece görsel metin bize, Yerli yerleşim bölgesi olan Büyük Kanyon'a doğru bir yolculuğun başladığını ve bu yolculuğa bir polisiye olayın eşlik edeceğini daha en baştan beyan eder. Kanyona doğru yapılan yolculuk, aynı zamanda köklere ve geçmişe doğru yapılan bir yolculuktur.

Kadın özne ataerkil sistem içinde hareketsizlikle ve kuşatılmayla tanımlanır. Fiziksel olarak özel alan içine kapatılmış, kamusal alan içinde kısıtlanmıştır. Kuşkusuz hareketsizlik sadece fiziksel ya da mekanlarla açıklanabilecek bir şey değildir. Geleneksel kimlik tasarımı içinde sabit, durağan ve katı kimliklerle tanımlanmıştır. Ataerkil strateji özneleri katı sınırlar içinde ve sabit olarak belirler ve bunu doğallaştırarak, evrensel/özel açıklamalarla bezer. Diğer yandan *gezerlik* bunun tam tersini talep eder: özgür olmak için fiziksel ve düşünsel olarak kapatılmanın reddi. "Özgürlüğün yüzlerinden biri olan hareket yetisi, kadın için tamamen yeni ve heyecan vericidir: özgürce hareket ediyor olmak ve istediği yere gidebiliyor olmak kadının yeni kazandığı bir deneyimdir" (Braidotti, 1994: 256). Ataerki bir yerleşik olandır. Rosi Braidotti'nin iddiası kadın kimliğinin yeniden göçerlik üzerinden kurulmasıyla eyleyici/fail özne olabileceğidir. Thelma ve Louise'in kimliği göçer olmanın ritüelleri tarafından performatif olarak kurulur. Bu bağlamda göçerlik, kanun kaçağı olmak ve vahşilik birbirini besleyen olgular olarak karşımıza çıkarlar.

Thelma ve Louise basit bir ihlalle başlarlar yolculuğa ve ardınca peş peşe birçok sınırı ihlal etmeyi sürdürürler. İlk hamle gizlice erkelerden kaçmaktır. Bu ihlalin ilk sınırı *Silver Bullet*'tir. Harlan'ın ölümü ile sınır aşılır ve başı belada kadınlar olarak yolculuklarını sürdürürler. Marketi soymalarıyla da yeni bir ihlal gerçekleştirerek kanun kaçağı kadınlar olarak devam eder yolculukları. Son sınır Büyük Kanyon'dur. İki kadın ataerkinin sınırındadır ve son hamlede o sınırı da ihlal ederler. Bütün bu

sınırlar ve ihlalleri Thelma ve Louise'i göçer konumuna getirir ve vahşi olana, doğal olana doğru bir yolculuk başlar. Tarih adeta tersine doğru akmaya başlar. Önce açık alanları görmeye başlarız. Yollar eril yoğundur önceleri. Yavaş yavaş kültürün kıyılarına doğru sürer yolculuk. Konaklanan her bir istasyon giderek eskimektedir. Eski model benzin pompaları ve araçlar manzaranın parçası olmaya başlar. Alışveriş merkezleri yerini giderek teknoloji yoksun dükkanlara bırakır. Manzaranın içinde atlar, inekler ve kovboyler dahil olmaya başlar. Araçların arasında park etmiş atlar görünür. Kadınlar sanki vahşi batıya doğru bir yolculuk yapar gibidirler ve bu yolculuk giderek Amerikan Yerlileri'ne dönüştürür onları. Tankeri havaya uçurdıklarında cinsiyetçi şoförün etrafında arabalarıyla attıkları tur ve Thelma'nın araç hareket halindeyken eğilip yerde duran şapkayı alıp başına geçirmesi, tıpkı westernlerdeki beyaz adamın etrafında atlarıyla dönüp duran ve giderken beyaz adamın şapkasını alan kızıl derilileri çağırıştırır. Kıyıları doğru süren yolculuk kadınların kimliğini de inşa etmeye başlar. Giderek daha güçlü görürüz onlar, faillikleri yolculuk sürdükçe artarak sürer. Başlarda eril bir alan olan yol, tali yollara ve açık alanlara geçildikçe giderek dişilleşir. Kamyonlar ve kamyon kornaları yollardaki eril simgelerdir. Yolculuğa başladıklarında neredeyse her bir kareye onları taciz eden bir kamyon görüntüsü girer. Kamyonlar, sulama aracı, uçak, polis arabaları, motosiklet, helikopter gibi araçlar yolculuklarının önünde duran, yollarını kesen ve onları taciz eden eril simgelerdir. Ancak yolculuk sürdükçe açık alanlara, gökyüzünün manzarayı kapladığı geniş manzaralara girmeye başlarlar. Kadınlar direksiyona geçince ve göçer olmaya başlayınca dişil olana atfedilen durağanlık sona erer ve hareket edebilme yetisi kazanırlar; bu yeti ile birlikte gerçekleşen performanslar da onların kimliklerini bir özne ve fail olarak yeniden inşa eder. Göçer olmak daha iyi bir yer bulmak için çıkılan yolculuktur. Artık geride dönecek bir ev yoktur. Durmak/yerleşmek artık onlar için ölüm anlamına gelir. Göçer

olmak Thelma ve Louise için tüketim kültürünü de geride bırakmak anlamına gelir. Para ve birikim çok bir şey ifade etmez, artık daha ilkel olan takas kültürünün içindedirler. Örneğin Louise, paranın önemli olmadığı bir alanda takılarını şapkaıyla değiş tokuş eder ya da güneş gözlüğünü polis memurunun gözlüğüyle değiştirir.

Thelma ve Louise'in yaptığı yolculuk aynı zamanda kimliklerinin yeniden inşasını sağlayan bir yolculuktur. Göçerlik onları özne olarak inşa ederken, aydınlanmaya da başlarlar. Louise başlangıçta daha özerk olmasından dolayı daha güçlüdür. Darryl'ı sevmemesi, Harlan'ı uzak tutmaya çalışması, JD'yi araca almak istememesi onun erkekleri okuyabilme yetisine sahip olduğunun da göstergesidir. Ne var ki Louise'in sınırlı özerkliği ataerkiyi okumasına olanak vermez. Yolculuğun başlarında fallik bir anne simgesi gibi Thelma'nın oturma biçimine kadar davranışlarını denetlemeye çalışır. Bütün olan bitenin Thelma yüzünden kaynaklandığını ve eğer doğru davransaydı bunların başlarına gelmeyeceğine inanır. Ancak Louise'in kat ettiği yol onun ataerkiyi de okumasına olanak sağlar. Böylece Jimmy ile olan ilişkisini netleştirir ve Thelma'yı suçlamanın yanlışlığının farkına varır. Öte yandan Thelma, bütünüyle tutsak olmasından dolayı ne erkekleri ne de ataerkiyi okuyabilir. En küçük bir terslikte kilitlenir kalır ve hiçbir şey düşünemez. Thelma, Louise'in film zamanının öncesinde ve film zamanında aldığı yolu film zamanı içinde alır; kat ettiği yol daha fazladır ve bu nedenle değişimi daha radikal olur. Kadın ancak yola çıktığında, hareket ettiğinde ihlal eder ve özne olur. Thelma da yolda olduğundan özne olmaya ve özgürleşmeye başlar. Louise'in yıkıldığı ve umutlarını kaybettiği an direksiyona geçer ve geleceklere için gereken parayı elde eder. "Kendimi uyanık hissediyorum. Daha önce kendimi hiç böyle uyanık hissetmemiştim. Sanki her şey daha farklı görünüyor." diyen Thelma'yı da artık direksiyonda görmeye başlarız. Kültürün

sınırı ihlal edildikçe Thelma ve Louse neredeyse birer Amazon kadını olarak karşımıza çıkar. Son noktada Griggers'in 1990'ların sinemasının kadın kahramanlarının özelliği olarak tespit ettiği "çekirdek aile, polis gücü ve heteroseksüel kanun ve düzeni tehdit etme" (Griggers, 1997: 94) potansiyelinin Thelma ve Louise'de de olduğunu söyleyebiliriz.

Temsilin Reddi

Büyük Kanyon adeta kültürün, eril düzenin, heteropatriarhinin⁵, babanın kanunlarının ve simgesel düzenin sınırınıdır. Kadınların aşması gereken son sınırdır. Büyük Kanyon'a arabayı süren kadınlar adeta ataerkiyi arkalarında bırakarak yeni bir dünyaya doğru yol almaktadırlar. Bu onlar için bir zaferdir, çünkü yaşamlarının üzerindeki ataerki kontrolü yıkmayı başarırlar. Kadın eril olanın bir temsili olarak başladığı filmin sonunda temsili reddedip kendi olmayı başarır. Yolculuğa çıkarken çektikleri fotoğraf eril sistemde kadın temsili gösterir. Kadın tamamen bir görüntüden ibarettir. Film boyunca o görüntünün performatif olarak değişmeye başladığını görürüz. Eril temsil'in çatladığı ilk nokta Harlan'ın öldürüldüğü yerdir, ardından da Thelma'nın soygunu gelir. Suç temsili imkansızlaştırmaya başlar ve eril bir temsil olarak dışı imajını yırtar. Ruj bu temsilin en önemli parçası gibidir. Filmin başındaki fotoğrafta ve ardındaki görüntülerde belirgin bir ruj kullanımı göze çarpar. Louise de saçlarını eşarpla kapatmayı yeğler. Tecavüz sırasında Thelma'nın suratında ruj ve kan birbirine karışır. İlerleyen sahnelerde ise arabanın içinde saçlar rüzgarda özgürce uçuşurken, ruj neredeyse görünmemeye başlar. Giysiler de bunlara paralel olarak değişmektedir. Ayna, temsili

⁵ Ataerki sistemin zorunlu heteroseksüelliğini vurgulamak için önerilen bir sözcüktür.

gösteren bir diğer önemli göstergedir. İlk konakladıkları *Silver Bullet*'te Louise, aynaya bakarken onun sadece aynadaki görüntüsünü görürüz. Aynadaki diğer kadınlar gibi sadece görüntüden ibarettir. Thelma'nın soygun yaptığı sahnede Louise, arabanın aynasında ruj sürmeye yeltenir. Ancak bu kez görüntü olmayı ve dolayısıyla temsil olmayı reddederek ruju arabadan fırlatır. Göçer olmanın sağladığı faillik temsili reddetme şansını verir. Büyük Kanyon üzerinde süzülen arabadan fırlayan fotoğraf sınırlarına girdikleri dünyada artık temsile yer olmadığını gösterir gibidir. Temsilin olmadığı bir dünyaya geçiş aşlında Kristevacı anlamda semiyotik olana geçiştir; böylece eril sembolik düzen aşılmış olur. Geçilen eşikle birlikte ataerkil/eril düzen ve bu düzenin stereotip rolleri ve temsilleri geride kalırken, alternatif bir yaşama ve kızkardeşliğe yeni bir kapı açılır.

Sonuç

Thelma ve Louise sonu intiharla biten umutsuz bir film midir? Kuşkusuz değildir, tam tersine oldukça umutlu bir film olduğu bile söylenebilir. Öncelikle, *Thelma ve Louise* ürettiği feminist katharsisle kadın izleyiciye bir güçlenme pratiği sunar. Filmin kadın karakterlerinin kendi gözleriyle dünyayı deneyimlemeye ve eyleyici özne olmaya başlaması, filmin alımlayıcısı olan kadınlara da bu pratiği paylaşma olanağı sunar. Kadın izleyici toplumsal cinsiyeti bir kurgu olarak değerlendirmeye başladığı an, ataerkinin bir eril temsil olarak inşa ettiği 'kadın doğası' hapisanesinde de gedikler açılmaya başlar.

Filmin çevre tasarımı da umut dramaturgisine destek olan bir başka öğedir: kadınların yolculuklarını sürdürdükleri sahnelere güneş, yıldızlar ve açık bir gökyüzü eşlik ederken; onları geri getirmek isteyenlerin olduğu sahneler yağmur, kara bulutlar ve karanlıkla kaplıdır. "Uçurumun üzerinde uçan arabanın donmuş görüntüsü henüz hiçbir şeyin sona ermediğini ima eder. Kesin olan

bir şey varsa o da kadınların değişmiş olduğu ve durağan yaşamlarına geri dönmelerinin mümkün olmadığıdır” (Bjurström & Rudberg, 1996: 63). Griggers’in de altını çizdiği gibi Büyük Kanyon “Thelma ve Louise’in öyküsünün gerçekte başladığı yerdir” (Griggers, 1992: 132). Khouri’nin de dile getirdiği gibi “filmin sonu gerçek değil, simgeseldir” (Sturken, 2000: 73). Film kadının ataerkil dünyada yaşama sansı olmadığını ve bu yüzden de dönecek bir yer olmadığını ima eder. Kadının yaşayabilmesi için sistemin değiştirilmesi gerekir. Filmin gösterdiği gibi de topyekun bir değişimi gerekli kılar, sistemin içinde yapılacak iyileştirmelerle çözüm imkansızdır.

Büyük Kanyon sınırının geçilmesiyle, aynı zamanda hayat sanat sınırının da ihlal edildiğini söylemek çok yanlış olmayacaktır. Filmin bittiği nokta perdedeki temsilin de bittiği noktadır. Bir temsil/görüntü olmayı reddeden Thelma ve Louise Ayna Ülkesi’nin insanlarıyla birlikte tutsak oldukları aynayı terk ederek; *Kahire’nin Mor Gülü* (*The Purple Rose of Cairo*, 1985) filminin karakteri gibi perdeden firar edip gerçek yaşama karışırlar. Kadın izleyicileri etkileyen ve bir güçlenme pratiğine neden olan Thelma ve Louise gerçek anlamda yaşama dahil olur. Sammon’un belirttiği gibi, “*Thelma ve Louise*’in isimleri çağdaş Amerikan folkloruna girmiştir” (Samon, 1999: 110). Film gösterime girdikten sonra Amerika’da kadınların gerçekleştirdikleri silahlı soygunlardaki artış da *Thelma ve Louise Vakası* olarak adlandırılmaya başlar. Özellikle kadın sürücülerini güçlendirici pratik yaratmasıyla, sayısız web sayfası ve hayran kitlesiyle Thelma ve Louise’in günlük yaşamda varlıklarını sürdürdükleri kuşku götürmez.

Kaynaklar

Althusser, Louis (1996). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev: Alp Tümertekin İstanbul: İthaki.

Aristoteles (1987). **Poetika**. çev: İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baudrillard, Jean (1998). **Simülakrlar ve Simülasyon**. çev: Oğuz Adanır, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Benshoff, M. Harry and Griffin, Sean (2004). "Gender in American Film Since the 1960's", **America on Film Representing Race, Class, Gender and Sexuality at the Movies** içinde, s.271-290. Malden: Blackwell Publishing.

Berger, John (1995) **Görme Biçimler**. çev: Yurdanur Salman, İstanbul: Metis Yayınları.

Bjurström, Erling ve Rudberg, Monica (1996). "Hungry Heart - Gender on the Road", **Young**, 4: 54-70.

Boal, Augusto (1995). **Rainbow of Desires**, New York: Routledge.

Borges, J. Luis (1991). **Alçaklığın Evrensel Tarihi**. çev: Zeynep Çağlayan, İstanbul: Telos Yayıncılık.

Bourdieu, Pierre (2001). **Masculine Domination**, California: Strandford University Press.

Bourdieu, Pierre ve Wacquant, L.J.D (2003). **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.

Braidotti, Rosi (1994). **Nomadic Subjects, Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory**, New York: Columbia University Press.

Butler, Judith (1990-a). "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory", **Performing Feminism Feminist Critical Theory and Theatre** içinde, Ed: Sue-Ellen Case, London: John Hopkins University Press.

Butler, Judith (1993). **Bodies That Matter On the Discursive Limits of Sex**, New York: Routledge.

Butler, Judith (1997). **Excitable Speech A politics of the Performative**, New York: Routledge.

Butler, Judith (2005). **Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü**, çev: Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.

Butler, Judith, (1990-b). **Gender Trouble Feminism and Subversion of Identity**, New York: Routledge.

Cockburn, Cynthia (2004). **Mesafeleri Aşmak Barış Mücadelesinde Kadınlar**, çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.

Daly, Mary (1991). **Beyond God the Father**, London: The Women's Press.

Foucault, Michel (1992). **Ben'in Yapımı**, çev: Levent Kavas, İstanbul: Ara Yayıncılık.

Greenberg, Harvey et al (1992). "The Many Faces of Thelma & Louise", **Film Quarterly**, 45: 20-31.

Griggers, Camilla (1997). "Lesbians and the Serial Killing-Machine", **Theory out of Bounds** (der: Sandra Buckley, Michael Hardth and Brian Massumi), s.91-103. Minesota: University of Minesota Press.

Griggers, Cathy(1993). "Thelma and Louise and Cultural generation of the New Butch-Femme", **Film Theoriy Goes to the Movies** (der: Jim Collins, Hilary Ridley and Preacher Collins), s.129-141. New York: Routledge.

Güçbilmez, Beliz (2006). **Zaman/Zemin/Zuhur Gerçekçi Türk Tiyatrosunda Minyatür Kurgusu**. Ankara: Deniz Kitabevi.

Hall, Stuart (2002). "İdeoloji ve İletişim Kuramı", **Medya Kültür Siyaset** içinde, der: Süleyman İrfan, Çev: Ahmet Gürata, Ankara: Alp Yayınevi.

Hart, Lynda (1994). "Death, Desire and Detection in the Female Buddy Film", **Fatal Women. Lesbian Sexuality and the Mark of Agression** içinde, s.65-88. New Jersey: Princeton University Press.

Johnston, Claire (2006). "Karşı Sinema Olarak kadınların Sineması", çev: A. Aygün Atalay, **Sinemasal**, 14: 77-86.

Kabir, Shameem (1998). "The Lesbian Subtext in Cinema. Resistant Readings: Thelma and Louise", **Daughters of Desire Lesbian Representation in Film** içinde, s.208-231. London: Cassell.

Lehman, Peter (1993). "Don't Blame This on a Girl. Female Rape-Revenge Films", **Screening the Male. Exploring Masculinities in Hollywood Cinema** (der:Steven Cohan and I. Rae Hark), s.103-117. New York: Routledge.

Mulvey, Laura (1997). "Görsel Haz ve Anlatı Sineması", çev: Nilgün Abisel, 25. **Kare**, 21: 38-46.

Öztürk, S. Ruken (2000). **Sinemada Kadın Olmak: Sanat Filmlerinde Kadın İmgeleri**. İstanbul: Alan.

Rafter, Nicole (2000). **Shots in the Mirro. Crime Films and Society**. Oxford: Oxford University Press.

Russell, David (2002). "I'm Not Gonna Hurt You: Legal Penetrations in Thelma and Louise", **The Journal of American Popular Culture**, sayı:1

Sammon, Paul (1999). "Two Girls and a Tunderbird", **Ridley Scot** içinde, s.97-110. New York: Tunder's Mouth Press.

Schwartz, Richard (2001). "Thelma and Louise", **The Films of Ridley Scott** içinde, s79-96. New Jersey: Princeton University Press.

Spelman, Elizabeth V. and Minow Martha (1996). "Outlaw Women Thelma and Louise", **Legal Realism Movies as Legal Texts** (der: John Denvir), s.261-279. Chicaco: University of Illinois Press.

Sturken, Martia (2000). **Thelma and Louise**. Norfolk: BFI Publishing.

Şener, Sevda (1991). **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tasker, Yvonne (1998). **Working Girls. Gender and Sexuality in Popular Cinema**. New York: Routledge.

Üşür, Serpil Sancar (1997). **İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, Ankara:İmge Kitabevi Yayınları.

Willis, Sharon (1993). "Hardware and hardbodies, What Do Women Want?: A Reading of *Thelma and Louise*", **Film Theory Goes to the Movies** (der: Jim Collins, Hilary Ridley and Preacher Collins), s.120-128. New York: Routledge.

Zeka, Nemci (1990). "Yolları Çatallanan Bahçe Aynalı Gökdelenler Dil Oyunları ve Robespierre", **Jameson Lytard Habermas Postmodernizm** içinde, s.7-30. İstanbul: Kıyı Yayınları.

Zoonen, Lisbet (1994). **Feminist Media Studies**. London: SAGE.

Almanya’da Kùltürel İrkçılığın Bir Göçmen Gazetesi Üzerinden Okunması: Yeni Posta Gazetesi Örneği

Serpil Aydos

Gazi Üniversitesi İletişim Fakùltesi

Özet

Günümüzde Avrupa’da “ırk” kavramına göndermede bulunmadan toplumdaki grupları kültürel kalıtlarına göre sınıflandırarak ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla doğrudan yüzleşilmesinin önüne geçen yeni bir tür ırkçılık yaygınlık kazanmıştır. Kimi düşünürlerce “kültürel ırkçılık” olarak adlandırılan bu olgu yalnızca aşırı milliyetçi gruplarda görülmemektedir. Çeşitli siyasal ve entelektüel stratejilerin dayanağını oluşturmakta, devlet kurumları dolayısıyla da kurumsallaşmaktadır. Bir azınlık gazetesi olan Yeni Posta Gazetesi üzerinden yapılan inceleme sonucunda göçmen Türkleri neo-nazi grupların uyguladığı ırkçılık ve şiddetten daha çok devlet kurumlarında var olan ve günden güne kurumsallaşan bu kültürel ırkçılığın tedirgin ettiği görülmüştür. Bir başka bulgu da, yabancı düşmanlığının temelinde işsizlik ve ekonomik nedenler yatmasına rağmen, aşırı sağ grupların ve sağ kanat politikacıların yabancı düşmanlığını körtüklemeye dini ve ulusal duyguları kullanarak bu yönde farklılıkları işaretlemesi nedeniyle kültürel ırkçılığın ivme kazanmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel ırkçılık, yabancı düşmanlığı, göçmen basını.*

Abstract

Nowadays in Europe, a new kind of racism, which classifies the groups in the public according to their cultural involvements without referring to the 'race' concept and prevents it facing directly with racism and xenophobia, has become widespread. By some intellectuals, this concept, which is called 'cultural racism' isn't only observed among chauvinist groups. It has been setting a base of various political and intellectual strategies, and has been institutionalized through the medium of government agencies. As a result of the analysis of the newspaper called 'Yeni Posta', which is considered to be a newspaper of minority, it has been seen that this cultural racism which is being institutionalized day by day and exists in government agencies besiege the Turkish emigrants much more than the racism and the violence that the neo-nazis have been executing. Another discovery is that although there is unemployment and financial problems lying under the xenophobia, the cultural racism has accelerated because of the fact that the right wing extremist groups and right wing politicians have been using the religion and the national feelings in triggering the xenophobia and marking the differences in this way.

Key Words: *Cultural racism, xenophobia, emigrant press.*

Giriş

Bugün kültürel ırkçılık, gelişmiş ülkelerde yalnızca artan yabancı işçi sayısına yönelik yerli halkın gösterdiği yabancı düşmanlığıyla sınırlı değildir. Çeşitli siyasal ve entelektüel stratejilerin dayanağını oluşturmakta, devlet kurumları dolayısıyla da örtük bir biçimde kurumsallaşmaktadır. Yabancı işçiler konusunda alınan birçok kısıtlayıcı önlem bunun bir göstergesiyken resmi olarak uygulanan bir devlet ırkçılığından söz edebilmek ise mümkün değildir (Vardar,1995;36). Çünkü günümüzde ırkçılığın bir türevi olan “kültürel ırkçılık”, toplumdaki grupları kültürel kalımlarına göre genelleştirirken “ırk” kavramına yönelik hiçbir referansta bulunmayarak “ırkçılık” ve “yabancı düşmanlığı”yla doğrudan yüzleşilmesinin önüne geçmiş olmaktadır. Yarattığı bir başka tehlike ise kültürlerin farklılıklarını kabul ederken aynı zamanda bu kültürlerin değişmezliğini de şiddetle savunmasıyla çeşitli azınlık gruplarını kendi alanları içine iterek farklılıklara mahkûm etme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmasıdır.⁶

⁶ Çalışmanın kimi yerlerinde belirtilecek olsa da tekrar ifade etmek gerekir ki, Almanya’da kültürel ırkçılık ve yabancı düşmanlığından söz ederken, aşırı milliyetçi gruplar ve bunların politik arenada ve genellikle sağ kanatta yer alan temsilcileri kast edilmektedir. Bütün bir ülkeyi ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla suçlamak gerek bilimsel, gerekse de sağduyusal olarak doğru değildir. Entegre olmak istemeyen Türkler olduğu gibi, samimi bir şekilde Türklerle uyum içinde yaşamak isteyen çok sayıda sıradan Alman ve politikacı vardır. Örneğin Volker V. Mallinckrodt adlı 65 yaşında bir Alman, artan yabancı düşmanlığına dikkat çekmek için Stuttgart’dan Berlin’e kadar 926 km pedal çevirmiştir (Yeni Posta, 21 Şubat 2007,50). Verilebilecek bir başka örnek de, Ausburg’da protesto yürüyüşü yapmak isteyen Nazileri, 3000’e yakın anti-faşist ve demokrat grupların ışıklarla susturmaları ve Belediye Başkanı’nın Nazilerin şehirlerinde istedikleri gibi at oynatmalarına izin vermeyeceğini ve yabancılarla uyum içinde yaşayacaklarını söylemesidir (Yeni Posta, 20 Aralık 2006:14).

Avrupa’da kamusal ve siyasi tartışmalarda insan hakları konusu öne çıkarılmasına rağmen insan hakları ve demokrasi anlayışıyla yakından bağlantılı olan “göçmenlik” olgusuna karşı tepkiler ivme kazanmaktadır. Bu olgunun temelinde yatan ve klasik ırkçılığa kıyasla çok daha örtük biçimde işleyen “kültürel ırkçılık” konusu çalışmanın ilk bölümünde ele alınacaktır. Ardından Almanya’da özellikle çeşitli devlet kurumları yoluyla işleyen kültürel ırkçılık olgusunun, buna maruz kalanların diliyle nasıl ifadelendirildiği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla Almanya’da Türk azınlığın iki haftada bir çıkardığı tabloid boyutlarda, siyasi haberlerin yanı sıra magazin, moda, spor, haberlerine, okuyucu köşesine ve göçmenlerin kurduğu dernek ve vakıfların haberlerine yer veren bir gazete olan Yeni Posta Gazetesi’nde yer alan haberlerin analizi üzerinden, kültürel ırkçılığın toplumsal ve siyasal mekanizmalarda nasıl işlediği değerlendirilecektir. Analiz kapsamında 2004-2007 yılları arasından beşer gazete olmak üzere toplam 20 gazete incelenmiştir.

Kültürel İrkçılık

Kültürel ırkçılığın klasik ırkçılığın yerini almaya başladığı aşamayı ilk olarak belirleyen Etienne Balibar’dır. O “yeni ırkçılık” olarak ifade ettiği bu olguyu⁷ sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine döndüğü, insanların tek bir siyasal alan içinde parçalandığı çağa ait bir ırkçılık olarak tanımlar. Baskın teması biyolojik soya çekim değil, kültürel farklılıkların aşılabilirliğidir. Görünürde bir takım grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğüne değil de, yalnızca sınırların kaldırılmasının sakıncalarını ve hayat tarzları ve geleneklerin bağdaşmazlığını

⁷ Konuyla ilgili çeşitli eserlerde “kültürel ırkçılık” olgusu “yeni ırkçılık”, “farkçı-ırkçılık” gibi kavramlarla da ifade edilebilmektedir.

savunur (Balibar,2003;30). Çünkü bu yaklaşıma göre farklı coğrafyalarda yaşayan toplulukların, tarihsel süreç içinde genlerine depolanan kültürel alışkanlıkları farklıdır (Taş,1999;51). Bireyler arasındaki ahlaki davranışlar ve kültürel miras farkları kan ve genler gibi doğal unsurlardır. Bu ırkçılık türünde ırklar değil, insan toplulukları ve kültürler söz konusu edilir. Bu bakış açısı için ırklar arasındaki ast-üst ilişkisi anlamını yitirmiştir. Bütün kültürler diğerleriyle karışmadığı, belli bir toprak parçası üzerinde ve belirli bir tarih süreci içinde geliştiği sürece güzel ve anlamlıdır (Taş,1999:52).

Kültürel ırkçılık farklılık ve eşitliğe vurgu yaparken hem farklılığı mutlaklaştırma noktasına, hem de melez olanı aşışılama, "öteki" ile ilişki kurmama noktasına gitmektedir. Klasik ırkçılıktaki "ırkların arılığı" fikri yerini "kültürlerin özgünlüklerini koruma zorunluluğu"na bırakmıştır. Hatta kimi zaman kültürlerin birbirleriyle karışmaları bir tür soykırım olarak değerlendirilebilmektedir (Vardar,1995:36). Bu yaklaşımda "ırk" kavramının kullanılmaması günümüz ırkçılığını araştıranların bu olguyu "ırksız ırkçılık" olarak ifadelendirmesine yol açmıştır. Bu araştırmacılardan biri olan Montaqu'ya göre grup/halk farklılıklarının kaynağını biyolojik özelliklere dayandıran klasik ırkçılığın başarısız olmasıyla birlikte haklılaştırım için kültürel farklılıklara, ya da ırkçı inançların maskelenmesini sürdürebilecek diğer doktrinlere çare olarak başvurulmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse ırk kavramı ortadan kalksa da ırkçılığın yeni ideolojik formları farklı görünüşler altında varlıklarını sürdürmüştür (Aktaran: Rakauskiene,2006:14).

İnsanları biyolojik özelliklerine göre sınıflayıp, hiyerarşik bir yapı içinde sunup, dünya tarihinin seyrini bu yapı yoluyla açıklamaya çalışan klasik ırkçılık, bu irrasyonel yaklaşımını rasyonel bir görüntü ile sunmaktaydı. Ancak entelektüel ve bilimsel çalışmalardaki yenilikler bir anlamda klasik ırkçılığın

altını oyan gelişmelere neden oldu. Örneğin sosyal antropoloji alanında kültürlerin farklılıkları konusundaki anlayışlar değişti (C. L. Strauss, M. Leiris vs.). Bunun yanı sıra birçok hükümet ırkçılıkla mücadele çerçevesinde yasalar çıkardı. UNESCO ve BM gibi uluslararası örgütler bilinçlendirme ve siyasal baskı uygulama gibi yöntemlerle ırkçılıkla mücadele etti. Tüm bu çabalar ırkçılığın bilimsel ve düşünsel temellerini çürütürken geniş bir alanda meşruiyetini kaybetmesini sağladı. Artık küçük aşırı sağ grupların dışında açıktan ırkçı olduğunu ileri süren kimse kalmamıştı (Vardar,1995:31-35). Ancak daha önce de belirtildiği gibi alttan alta işleyen bir ırkçılık söz konusuydu ve farklı ideolojik formlarda kendini gösteriyordu. Bunun da ötesinde Balibar'ın da belirttiği gibi ırkçılık karşıtı hümanist ve kozmopolitçi tezleri kendi amaçları için kullanıyorlardı. Örneğin kültürlerin çeşitliliğini, eşitliğini ve bunların tarih boyunca sürekliliğini ortaya koyan antropolojik költürcülük, tek biçimliliği dayatan bazı emperyalizmlerin hegemonyasına ya da azınlıkta kalan uygarlıkların, etnisitelerin yok edilmesine karşı savaşıyordu. Ne var ki Balibar'ın da belirttiği gibi, költürel ırkçılığın bu tezleri manipülatif kullanımıyla birlikte, bütün uygarlıkların eşit derecede karmaşık ve insan düşüncesinin ilerlemesinde eşit derecede gerekli olduğunu söyleyen C. Levi Strauss şimdi kendisini költürel mesafelerin ortadan kaldırılmasının ve költürel karışımın insanlığın entelektüel ölümüne tekabül edeceği düşüncesinin hizmetine girmiş olarak bulmuştur (Balibar,2003:31).

Avrupa'da ırkçılığın çeşitli formlarda yeniden hortlamasını ve bastırılmayışını tek nedene bağlamamak gerekir. Neo-liberalizmin 70'lerin sonlarında sosyal-refah devleti ideolojisini devre dışı bırakması ve seksenlerde Doğu bloğunun çöküşünü hazırlayan değişikliklerin yaşandığı "liberal devrim" olarak adlandırılan süreçle, ulusal kimlik arayışları ve költürel hakların talep edilmesinin önu açılmıştır. Bunun yanında solun evrensel, insancıl,

sınıfsal ve toplumsal söylemleri büyük ölçüde gerilemiştir. Almanya özelinde ise Berlin duvarının yıkılışıyla uzun süredir gömülü olan kan bağına dayalı ulusal kimlik anlayışı tekrar gündeme gelmiştir. Yüzlerce yıllık mücadele sonucu elde edilen yasalarca belirlenen siyasi kimlikler ise ikinci plana düşmüştür. Kültür temelli ulusal kimlikleri ve etnik ayrılıkları geçmişte de savunan ırkçılar bu konjoktürden yararlanmayı bilmişlerdir (Taş,1999:19).

Hobsbawm, yukarıda anlatılanlarla bağlantılı olarak yeni ırkçılığın bir nedeninin de istihdam sorunu olduğunu söylemektedir. İstihdam garantisi Batı Avrupa'da 1970'li yıllarda, Orta ve Doğu Avrupa'da ise 80'lerin sonlarında son bulmuştur. O tarihten bu yana da Avrupa, kitlesel işsizlik ve iş güvensizliği koşullarında yaşamaktadır. Bu nedenle de Avrupa'da ırkçı hareketlerin toplumsal tabanını büyük ölçüde yerli işçi sınıfı oluşturmaktadır. Hareketin eylemcileri ise bu sınıfa mensup gençlerden (dazlaklar vs.) meydana gelmektedir. Hobsbawm tüm bunları belirttikten sonra gene de yabancı düşmanlığının hortlamasının tek nedeninin bu olamayacağını söylemektedir. Ona göre yabancı düşmanlığıyla korunmak istenen şey yalnızca çeşitli gruplardaki bireylerin konumları olamaz. Aynı zamanda "ortak yanlarımızın bir araya getirdiği bir insan grubu olarak biz" dir korunmak istenen. Yeni bir hayat tarzı ve içinde yaşanılan ortak bir varoluş zeminidir. Dışarıdan gelenler ise bunun varlığını tehdit etmektedir (Hobsbawm,1992:114). Bauman bu tür endişelerle ırkçılık arasında ince bir çizgi olduğunu belirterek bunu "heterofobi" ya da "yabancı düşmanlığı"na daha yakın olarak değerlendirmektedir. Yabancı düşmanlığında "hoşlanılmayan öteki" ya kötü niyetli ya da nesnel olarak zararlı ama her iki durumda da refah ve mutluluğu tehdit eden kişi olarak nitelenir. Yerli grubun dini referanslarla yorumlandığı biçimde, şeytani güçlerle gizli bir tertip içindeymiş gibi resmedilir. Heterofobide ise

öteki/yabancı eğer koruyucu önlemler alınmazsa ve dikkatle denetlenmezse yerli grubun içine sızmak ve onunla karışmakla tehdit eder. Ülke sınırlarının netliğini bulandırır ve bildik (doğru) ile yabancı (yanlış) yaşam tarzları arasındaki farkı ortadan kaldırarak tehdit eder (Bauman, 2007:94-95). Bauman'a göre günümüzde yaşanan yabancı düşmanlığı olgusuna neden olan, en derinlerde yatan endişeyi körükleyen ve güvensizlik ve belirsizlik deneyimini yaratan asıl olarak küreselleşmedir. Çünkü bu süreçte insanların emniyet hissini devşirdikleri kaynaklar olan "millet" ve "aile"nin altı oyulmuş, böylece yabancı düşmanlığına davetiye çıkarılmıştır. Belirsizliğin ve güvenilmezliğin ardında küresel mekanizmalar vardır ve bu yüzden de seçilmiş devlet otoritelerinin ulaşamayacağı noktalarda yer alırlar. Hükümetler yurttaşlarına güvenli bir yaşam ve iyi bir gelecek vaat edemediklerinden, bir zamanlar kendilerine ait, sakin ve temiz olan düzenli bahçelerine giren davetsiz misafirler olan ve iş arayan yabancılara karşı kararlı bir savaş verdiklerini göstererek en azından birikmiş enerjinin bir kısmını boşaltmış olurlar (Aktaran Sayar, 2001:82).

Almanya'da Kültürel İrkçilik

Kültürel ırkçılık sadece Avrupa ülkelerinde değil, ulusal kimliğini kültür temelinde oluşturan başka ülkelerde de yaşanabilecek bir olgudur. Ancak özellikle Avrupa ülkeleri içinde kültürel ırkçılık için en elverişli tarihsel zemin Almanya'da mevcuttur. Çünkü Alman milliyetçiliği Alman ulus devletinin kurulmasından neredeyse yarım yüzyıl önce gündeme gelmiş ve Alman romantik edebiyatına konu olmuştur. Aradaki zaman dilimi bu milliyetçiliğin diğer Avrupa ülkelerindeki gibi (Fransa, İngiltere) siyasal bir birlikten değil de etnik ve kültürel bir birlikten türemesine neden olmuştur (Kadioğlu,1998:211). Milliyetçi ideolojinin ilk filozoflarından olan Herder de Romantizmin ortak bir kültürel kimlik idealini Alman toplumunda yaydığını söylemiştir. Politik

birlikten yoksun ve coğrafi olarak bölünmüş bir halk böylelikle kimliğini, dil ve onun doğal uzantısı olan “ırk” ortaklığında bulmuştur (Nicolaidis,1992:78). Kendilerini belirli bir toprak parçasına ait bir topluluk olmaktan ziyade ortak bir tarihe, dile ve kültüre ait bir halk olarak algılamışlardır. Bu algılayış da Alman ulusçuluğunun karakterini irridendist bir çerçevede belirlemiştir (Karakaş,2000:73). Almanlar ve Yahudiler arasında soykırımı neden olan karşıtlığın temelinde de bu olgu vardır. Çünkü bu tarz bir kimlik anlayışında azınlıkların özümsemesi (asimilasyon), onların “vatandaşlık” ve “milliyeti kaynaştırabilme ve atalarının manevi değerleriyle özdeşleştirebilme kapasitesine bağlıdır (Nicolaidis,1992:79). Bauman Holocaustu (Yahudi soykırımı) anlattığı çalışmasında soykırımın nedenleri arasında bu tarz bir kimlik anlayışının da yattığını söyler. Bu anlayışa göre Yahudilerin söz konusu ulusa bağlılığı ulusal toplumun içinde doğmuş olanlardan farklı olarak bir tercih meselesiydi. Bu nedenle bu bağlılık ikinci bir tercihe kadardı ve her an vazgeçilebilirdi. Üstelik yine bu anlayışa göre ister dininden, ister kültüründen olsun, dönen kişi kimliğinin yerine başka bir şey koymadan onu yitirmekteydi. Çünkü insan yaptıklarından önce gelirdi ve ne yaparsa yapsın bunu değiştiremezdi. İrkçı anlayışın özü buydu (Bauman,2007:80-87). İlginç bir parantez olarak belirtmeli ki; Balibar antisemitizmin günümüz kültürel ırkçılığı ile bağlantısını kurar ve antisemitizmin çok üst düzeyde bir kültürel ırkçılık olduğunu söyler. Günümüzün kültürel ırkçılığını, birçok bakımdan genelleştiren antisemitizme benzetir (Balibar,2003:35).

Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küllenen ya da bastırılan yabancı düşmanlığı 1980'lerin başında yeniden alevlendi. Öncelikle geniş okuyucu kitlesi olan metinlerde Türklerin farklı beğenileri ve kıyafetleriyle dalga geçildi. Okuyucu kitlesi daha az olan yayınlarda ise Türklere karşı şiddet resmedildi: ezilirken, bıçaklanırken ya da yakılırken. Bunlar mizahi şakalardı

ama gerçekte Alman toplumunda yaygın olarak paylaşılan his ve tutumların temsilleriydi. Derinlerde yatan korkuyu, örtük öfkeyi açığa vuruyorlardı ve açık bir düşmanlığın baş göstermeye başladığının sinyalleriydi (Şen, 1996:263).

Almanya aslında göç sürecinin başlangıcında işgücü istemişti fakat karşısına bir takım ihtiyaçları ve talepleri olan insanlar çıktı. Onlara “konuk işçi” denilerek ülkedeki geçicilikleri ve eğretilikleri vurgulanmak istenildi. Bu şekilde gereksinim duydukları insan gücünü kolayca sağlayacaklar ve bu işgücünün insana özgü ihtiyaçlarından ve sıkıntılarından kurtulmuş olacaklardı. Gelenlerin yalnızca soyut biçimde ifade edilen bir “işgücü” olmadığı ve “insan”a ilişkin temel ihtiyaçlar için hazırlık yapılmadan bu işgücünün satın alınmasının birçok sorunu beraberinde getireceği düşünülemedi (Gitmez,1979:103-104). Özellikle 1973 petrol kriziyle birlikte “misafir işçilerin” alımına sınırlamalar getirilmesine rağmen, aile birleşmeleriyle göçmen Türklerin büyük bölümünün kalıcı hale gelmesi ve sayılarının artması Alman halkı ve politikacılarının tepkilerinin artmasına neden oldu (Perşembe,2005:101). Bu süreçte yabancı düşmanlığının ivme kazanması işsizlik ve ekonomik nedenlerle başlamış olmasına rağmen, gösterilen tepki ekonomik kaygıların yanı sıra farklılıkların işaretlenmesi ve bunlara saygı duyulmaması yönünde gelişmiştir. Bunun nedeni aşırı milliyetçi grupların halk arasında yabancı düşmanlığını yaymada, ekonomik sıkıntılarının yanında onların dini ve ulusal duygularını kullanma çabası yatmaktadır. Yetmişli yılların başında göçmen Türklere yönelik olarak bir Alman’ın kaleminden çıkmış ifadeler şöyledir:

“İki buçuk milyon işçi, konuk işçi Alman halkının çıkarlarına aykırı olarak kendilerini ve gelişmemiş düzeydeki halklarını zenginleştiriyorlar. Salt bu yüzden kadını ile erkeği ile altı yüz bin Alman iş bulmakta zorluk çekiyor. İşsizlik bir veba gibi yayılıyor. Alman

işçilerinin Alman halkının refahını arttırdığı söylentisi rezilce söylenmiş bir yalandan başka bir şey değildir...Yabancı işçiler *Alman ulusunun ahlak ve temizliği ile ilgili konularda giderek bir tehlike oluşturuyorlar(vba)*.... 20 bini aşkın Türk şimdiden Alman yurttaşı olmak için başvurmuş durumdadır. Türklerle Almanlar arasında 60 binden fazla evlilik olmuştur. Bu Almanlığın yerle bir edilmesi ve yüce Alman kanının bozulması demektir. Muhammetçileri dışarı atalım. Türkler geçen yıl içinde yaklaşık olarak bir milyar markı sefalet içinde yüzen Küçük Asya yoksullar evine taşımışlardır...Bu durum Almanya'nın gücünün Anadolu'nun dilenci sürüleri ile Kuzey Afrikalı deve sürücüleri adına sömürülmesi sonucunu çıkarır ortaya. Toplum dışı olan ayak takımını dışarı atmak için ne bekliyoruz? Türkler aşağılık ahlakları ve ilkel düşünce düzeyleri ile Almanya'nın teknik ilerlemesini engellemektedirler. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Almanlarla eşit olmaya kalkmaktadırlar... Muhammetçileri dışarı atmak için ne bekliyoruz?" (Aktaran Gitmez,1979:139).

Görüldüğü gibi Almanya'nın zenginliğinin Küçük Asya'ya taşınması ve işsizliğin artmasıyla başlayan ekonomi içerikli söylem, "Alman kanının bozulması" ve "Muhamettçilerin dışarıya atılması" noktasında milliyetçilik ve dini fanatizm noktasına getirilerek Alman halkı üzerindeki etkisi arttırılmaya çalışılmıştır. Metnin kaleme alındığı zaman dilimi 19. yüzyıl değil 1970'lerin sonudur fakat Türklerin "aşağılık ahlakları", "ilkel düşünce düzeyleri", "Anadolu'nun dilenci sürüleri", "Kuzey Afrikalı deve sürücüleri" gibi söylemler 19 yy'ın oryantalist yazınından çıkmış gibidir. O dönemin sömürgeci düzeninin yerini bir bakıma Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinin işgücü kullanımını almıştır. Metindeki bir diğer ifade de Türklerin Alman Ulusu'nun ahlak ve

temizliği konusunda bir tehlike oluşturduğu, bu nedenle dışarı atılmaları gerektiğidir. Bauman, yabancı düşmanlığıyla “temizlik” nosyonu arasında bağ kurarken temizliğin, her şeyin olması gerektiği yerde bulunduğu, başka hiçbir yerde bulunmadığı bir düzen vizyonu olduğunu söyler. Her zaman her kültürün belirli bir temizlik modeli ve kural dışılıklara karşı korunacak belli bir ideal kalıbı vardır. Buna göre yerleri süpürmek, vatan hainlerini damgalamak ya da yabancıları dışlamak hep aynı düzenin kurulması, çevrenin makul faaliyetler için anlaşılır ve dost kılınması güdüsünden kaynaklanır (Bauman,2000:17).

Türk toplumunun Alman toplumu içinde özümsemesinin imkânsızlığı, çok farklı bir kültüre sahip olmasıyla ilgiliydi. Ayrıca temelinde ırkı temiz tutma anlayışı olan kan bağına dayalı vatandaşlık yaklaşımı da entegrasyonu önleyen unsurlardan (Akkaya,1997:35). Entegrasyon sorunu Almanların birçoğunun gözünde yabancılarla aralarındaki ayrımı azaltmanın yerine arttırıyordu. Ölçülemez bir kavram olan “entegrasyon”, sürekli Türklerin eksiklikleri ile ilgili olarak kullanılan bir ceza aracına (asla bizden biri olamazsın!) dönüşmüştü. Üstelik suçu Türklerin üzerine atarak Almanların ırkçılıkla yüzleşme sorumluluklarını önlüyordu. Politikacılar da çözülme belirtileri gösteren Avrupalı kimliğini güçlendirmek için Müslüman göçmenleri günah keçisi olarak belirlemişlerdi. Sürekli olarak Avrupa’da artık kalıcı hale gelen bu işçilerin Avrupalı yaşam tarzlarını benimsemeye karşılaştıkları zorluklar üzerinde duruyorlardı (Petzen, 2004:193-196). Türklerin kültürel pratik ve kimlikleri “geleneksel Türk” ve “modern Alman” kültürleri arasında kurgulanmış bir bölünmeye dayanarak açıklanıyordu. “Türk” kelimesi Hıristiyan Avrupa’nın ötekisini, Hıristiyanlığa karşı İslamı, Batıya karşı Doğuyu ima ediyordu (Çağlar,2000:142). 1960’lardan sonra yaşanan işçi göçünün ardından İslam, Avrupa’da Hıristiyanlıktan sonra ikinci en büyük din haline gelmişti. Ama özellikle 11 Eylül olayından

sonra İslam dini gündeme oturdu ve Batı medyasında sıklıkla bir tehlike olarak lanse edilmeye çalışıldı. “İslami terörizm” ve “radikal İslamcılık” kavramları en sık tartışılan konular arasında yer aldı. Ayrıca tüm kitle iletişim araçlarında Müslümanları genelleştirerek onları köktendinci, tutucu ve despotik olarak yansıtan mesajlar verildi (Çarhoğlu,2007:2009).

Çalışma kapsamında incelenen Yeni Posta Gazetesi, tüm ayrımcı ve yabancı düşmanı tutumların sonucu olarak gelişen azınlık gruplarını genelleştirip marjinalleştirme ve onları birer sorun haline getirme olgusunun örneklerine karşı verilen söylemsel mücadelelerle doludur. Örneğin 20 Haziran 2007 tarihli Yeni Posta'da Cengiz Öner'e ait yazıda, demokrasinin beşiği olduklarını söyleyen AB üyesi ülkelerin, demokratik hakları yabancılara verme konusunda gönüllü olmadıkları belirtilmiştir. 11 Eylül'ü bahane eden bu ülkelerin Müslümanlara sürekli yeni yaptırımlar uygulamaya başladığı, bunlardan birinin yeni göç yasası, diğerinin de yabancılardan parmak izi alma uygulaması olduğu ileri sürülmektedir. Ama burada kastedilen yabancı Fransız, İngiliz, İspanyol ya da Yunanlı değildir; sadece Müslümanlardır:

“Parmak izi suç işlemiş insanlardan alınır ki ileride aynı kişi tekrar suç işlediğinde tespiti kolay olsun. Bizlerin parmak izini istediğine göre Schauble'e (İç İşleri Bakanı) göre biz suçluyuz.....Şu anda değilsek bile suçlu olma ihtimalimiz yüksek. Bu saate kadar normal bir yaşantı sürdürmüş olmamız, bu ülkede yaşayan her vatandaş gibi vergimizi veriyor olmamız, bu ülkenin ekonomisine katkı sağlıyor olmamız hiç önemli değil. Değil mi ki yabancı ve Müslümanız, her an canavarlaşıp teröristleşebiliriz” (Yeni Posta,20 Haziran 2007,s.7).

Gazete haberlerinden Müslümanlara karşı temelsiz bir korku, nefret ve düşmanlık içeren ve onlara olumsuz kalıp yargılar ve inançlar atfeden görüşler olarak tanımlanabilecek “İslamofobi” nin

göçmen Türkler arasında yarattığı rahatsızlığın günden güne arttığı görülmektedir. Danimarka'da yaşanan karikatür krizi de Yeni Posta Gazetesi'nde geniş yer bulmuş ve tepki çekmiştir. Atılan başlıklardan birisi “*Bu Bir İnsanlık Suçudur*” biçiminde. Konuyla ilgili Gazete'nin yaptığı yorumlardan birinde şöyle denilmektedir:

“Avrupa'nın benim dinim, benim kültürüm ötesi yok mantığıyla saklamaya dahi gerek görmeden diğerlerini aşağı gören tavrının çizgiye dökülmüş şekli bu karikatürler. Milyonlarca kişinin inançları ile dalga geçmek, rencide etmek hakkını ancak onları aşağı gören bir mantık kendinde bulabilir. Anlaşılan o ki yıllarca sömürgelerinde misyonerlik çalışmalarını yürütüp Hıristiyanlaştıramadığı hiçbir inanca ve insana yaşam hakkı tanımayan mantık hala modern denen Avrupa'da capcanlı” (8 Şubat 2006,9).

Haberde Avrupa'nın saklamaya bile gerek görmeden kendi kültürü ve dinini diğerlerinden üstün gördüğü ve onları aşağıladığı belirtilerek, yaşanan kültürel ırkçılığa karşı duyulan tepki çok açık bir biçimde ortaya koyulmuştur. Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan araştırmada 11 Eylül, Madrid ve İstanbul terör saldırılarının ardından “İslamofobi” nin Avrupa'da tırmanışa geçtiği verilerle ortaya koyulmuştur. Araştırmaya göre özellikle Almanya'da İslam problem ve tehlike olarak algılanıyor ve Almanlara göre İslam Batı Medeniyeti'ne uymuyor (Yeni Posta: 26 Nisan 2006:15). Bu bakış açısını ve önyargıları toplumun geniş bir kesimine yayan şüphesiz büyük oranda kitle iletişim araçlarıdır. Egemen kültürün sürekli olarak azınlıklara empoze edildiği bir mecra olan ana akım medyada etnik grupların kültürleri suçla eğilimli, ilkel ve kimi zaman da komik olarak lanse edilmektedir. Frankfurt Üniversitesi'nin iki Alman devlet televizyonunun (ARD&ZDF) haberlerini (2005-2006 yıllarında) incelediği araştırmasında, İslamın en çok terörizm ve aşırı dincilik konuları

çerçevesinde ele alındığı ortaya koyuldu. Bunun dışında kalan İslamı ele alan konu başlıkları ise uluslararası çatışmalar, Müslüman göçmenlerin uyum sorunu, dini hoşgörüsüzlük, köktendincilik, Müslüman kadının ezilmesi ve insan hakları ihlalleri biçimindedir (Çarhoğlu,2007:210-211). Yeni Posta Gazetesi'nde Almanya'da ulusal uyum planı çerçevesinde medya konusunun da ele alındığı belirtilmektedir. Hazırlanan raporda, Alman televizyonlarında göçmenlerin ya ağırlıklı olarak güldürülerde yer aldığı ve kültürlerarası sorunların bu programlarda komik biçimde işlendiği ya da kötü adam rollerinde gösterildikleri ve bu nedenle Alman toplumunun zihninde “negatif göçmen” imajı yerleştirildiği belirtilmektedir (Yeni Posta,7 Şubat 2007:14). Medyanın İslam ve göçmenlere yönelik tutumunun bireysel saldırılarda bulunan ırkçı grupları cesaretlendirdiğini tahmin etmek zor değildir. Bunu doğrulayan pek çok olaydan birine de 26 Nisan 2006 tarihi Yeni Posta Gazetesi'nde yer verilmiştir. “*Türkçe Hakaret ve Provokasyon*” başlıklı haberde Danimarka'daki karikatür krizine benzer İslam karşıtı önyargıların farklı bir boyutunun da Münih'teki bir Türk restoranının camına yapıştirildiği belirtilmektedir. Haberin sonunda “11 Eylül'ün ardından ‘İslami terörü’ her yerde arayanların İslama karşı yürütülen bu çirkin uygulamaların karşısına ne zaman geçecekleri” ironik bir üslupla sorulmaktadır (Yeni Posta:12). Gazete'nin göndermede bulunduğu hiç şüphesiz medya ve politikacılarıdır. Politikacıların, özellikle de iktidardaki sağ partinin tutumu büyük oranda tüm Müslümanları marjinalleştirme yönünde olmaktadır. Örneğin, 7 Şubat 2007 tarihli Yeni Posta'nın haberinden İçişleri Bakanı Schauble'nin, yolcu taşıyan uçakların terörizm tehlikesine karşı askeri uçaklar tarafından düşürülebilmesinin yasal yolunu açmaya çalıştığını, sosyal demokrat muhalefet partilerinin ise Schauble'in “ölüm lisansı” çıkarmaya çalıştığını söyleyerek buna karşı çıktığını öğreniyoruz. Kendisine gazetecilerin Türklerin bu güne kadar tehlikeli bir

eylemde bulunmadığını söylemesi üzerine Schauble'in verdiği cevap "İngiltere'deki Pakistanlılar için de bu söylenmişti....Ayrıca güvenlik güçleri Türkler arasında da radikal İslamcılığın arttığını gözlemliyor..." biçiminde olmuştur (Yeni Posta: 12).

Yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, özellikle azınlık gruplarını marjinalleştirir, dışlar ve sürekli sorun üreten insanlar olarak gösterir. Bu bakış açısına göre uzakta olması gerekirken oldukça yakına gelmiş bu insanlar düzeni bozan ve bir tür kirlilik üreten potansiyel suçlulardır. Cem Sey, Almanya'da Almanlardan daha fazla suç işlemedikleri halde, yabancılar suç işlediklerinde polis derhal rapora suçu işleyenin yabancı olduğunu belirttiğini ve basın da bu raporları hiç değiştirmeden yayınlamayı tercih ettiğini söylemektedir. Benzer şekilde, Alman resmi istatistiklerinde yabancıların ülkedeki sosyal güvenlik sistemine olan katkılarının oranı hiçbir yerde belirtilmezken, sosyal güvenlik sisteminden ne oranda yararlandıkları her istatistikte özenle gösterilmektedir (Sey,1992:126). Yeni Posta Gazetesi'nde Türklerin sürekli potansiyel suçlu olarak görülmelerine tepki olarak verilen haberlerden, aslında Almanya'da ırkçılığın bireysel olmaktan ziyade ne kadar kurumsal bir hâl aldığı görülebilmektedir. Örneğin Nisan 2004'de çoğunluğu Türklerden oluşan bir grup yabancıların ev ve işyerlerinin polis ve özel timler tarafından abartılı bir güç kullanılarak basıldığını öğreniyoruz. Haberde maskeli özel timlerin kapıları kırarak ve tekmeleyerek evlere girdiği, aniden uyanan çocukların makineli tüfeklerle burun buruna geldiği ve baskın sırasında iki hamile kadından birinin bebeğini düşürdüğü belirtilmektedir (Yeni Posta,21 Nisan 2004:2). Polisin göçmenlere uyguladığı sert muameleye bir örnek de Münih'te yaşanmıştır. Polisin yaptığı bir operasyon sonucu, babasının adının karıştığı bir olay yüzünden yanlışlıkla göz altına alınan Barış Yılmaz, Münih polisini İnsan Hakları Cemiyeti'ne şikayet etmiştir. Barış Yılmaz, evde olduğu sırada kapılarını

kırarak eve giren polislerin yüzüne vurup ve yere bastırıp “arschloch”, “penner” gibi hakaretler ettiğini ve kendisini giyinme izni bile vermeden iç çamaşırları ile karakola götürdüklerini, karakolda babasını da aynı şekilde iç çamaşırlarıyla gördüğünü belirtmektedir. Hiçbir açıklama yapmayan polisler daha sonra babasıyla karıştırdıklarını belirtip Barış Yılmaz’ı göndermişlerdir. Barış Yılmaz, bütün ailesinin bu olaydan dolayı psikolojisinin bozulduğunu ve doktor yardımı aldıklarını da ifade etmiştir (<http://www.yeniposta.de/juni2006/> haberler).

Başlığı “*Almanya Türkleri Potansiyel Terörist midirler?*” olan bir başka haberden ise Alman İçişleri Bakanı Schauble’in tüm yabancılardan parmak izi almak istediğini ve bunun Almanya’da uzun süredir yaşayan 1,7 milyon Türk için de geçerli olduğunu öğreniyoruz (20 Haziran2007: 18). Sağ kanat siyasetçilerin yabancılara nasıl baktığına ilişkin bir başka örnek de 20 Aralık 2006 tarihli Yeni Posta’da yer almaktadır. Hıristiyan Sosyal Birliği (CSU) Genel Başkanı olan Edmund Stoiber’e göre yabancılar “sosyal asalaklar”dır. Haberde Stoiber’in “Sosyal Demokratlar Alman işçilerine yardımı keserken, yabancı sosyal asalakları destekliyor” dediği ve bu nedenle kendisine suç duyurusunda bulunulduğu belirtilmiştir (Yeni Posta:14). Almanya’da devlet kurumlarının yabancı düşmanlığına bilerek geçit verdiğini gösteren bir başka haber de gene Yeni Posta’da yayınlanmıştır. “*Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı Artıyor*” başlıklı haberde Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı’nın yayınladığı raporda, Almanya’da yabancı düşmanlığı nedeniyle işlenen suçların 2000 yılından 2006 yılına kadar 14 bin 700’den 18 binin üzerine çıktığı belirtilmektedir. Ajans Başkanı Anastasia Crickley Almanya’nın buna rağmen ayrımcılık ve yabancı düşmanlığıyla ilgili hiçbir suça ceza vermediğini söyleyerek bu ülkeyi eleştirmektedir (<http://www.yeniposta.denews/haberler/entry.....>).

Göçmen Türkleri devlet kurumlarında var olan ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı neo-nazi grupların ırkçılığından çok daha fazla tedirgin etmektedir. Çünkü ırkçılığın devlet kurumlarında yaşanması demek, kendilerini koruyacak olan mekanizmaların devre dışı kalması demektir ki, bu da tüm Türk göçmenlerinin kendilerini güvende hissetmelerine engel olacak bir durumdur. Bu nedenle de Yeni Posta'da neo-nazilerin ırkçı eylemlerine daha az yer ayrılırken, kurumsal bazda gözlemlenen ayrımcılıklara çok daha geniş yer ayrıldığı görülmüştür. Örneğin Ulm'de Türklere ait bir market yakılmıştır. Yeni Posta'da üstünde en çok durulan, dükkân sahibi Hüseyin Taşdelen'in daha önce üzerinde gamalı haç bulunan çok sayıda tehdit mektubu aldığı, bunları polise ilettiği halde "polisin onları çöpe at" demesidir. Haberde en çok tepkiyi çeken, saldırılarda bulunan naziler değil de, daha önce de aynı kasabada Türklere ait çok sayıda işyerlerinin saldırıya uğramasına rağmen polislin hiçbirinin failini bulamamasıdır (Yeni Posta, 7 Temmuz 2004:11). Geniş bir şekilde yer ayrılan bir başka olayda da bir göçmen Türk'ün yeterli delil yokken taciz iddiasıyla suçlanıp cezalandırılmasıdır. Zeynel Ertuğral 10 ve 12 yaşındaki iki Alman kızın iddiası ile, gittiği yüzme havuzunda tacizde bulunduğu gerekçesiyle suçlanmıştır. Ertuğral, kızların mahkemede defalarca "biz bu adamı tanımıyoruz" demesine ve tacizcinin mayosunun beyaz, kendisinininkinin mavi olmasına, kızların kendisini başkasıyla karıştırdığını söylemesine rağmen cezalandırıldığını söylemektedir (Yeni Posta, 21 Şubat 2007:6).

Gazetenin karikatür krizinden sonra en çok tepki gösterdiği ve bu nedenle de Merkel'e açık mektup yayınlamasına neden olan hadise ise, Türkiye'de bir Alman gencinin İngiliz bir kıza cinsel tacizde bulunması nedeniyle gözaltına alınmasıyla başlamıştır. Alman genci Marco W. İle ilgili gelişmeler Alman basınının birinci gündem maddesini oluşturmuştur. Alman hükümeti bu gencin iadesini talep ederken, Alman basını da Marco W.'nin gözaltında

tutulduğu Antalya Cezaevi'nin önünde canlı yayın yaparak Türk cezaevlerindeki yaşam şartlarını (üçüncü dünya ülkesi imasıyla) sorgulamaya başlamışlardır. Türk azınlığı en çok rahatsız eden hadise ise tam da bu tutumdur. Alman cezaevlerinde 1988 yılından bu yana 76 Türk gencinin yaşamını yitirdiğini belirten gazete, Almanya'nın Türkiye ile ilgili yayınlarının gurbetçilerin tepkisini çektiğini söylemektedir (Yeni Posta, 4 Temmuz 2007:16). Merkel'e yazılan mektup şu şekildedir:

"Sayın Başbakan Tüm Çocuklar Kıymetlidir"

"Türkiye'de İngiliz bir kıza cinsel tecavüzde bulunduğu iddiasıyla gözaltına alınan Alman genci Marco W. için bir kısım Alman basınıni seferber ettiniz. Antalya cezaevi önünden canlı yayın yaptırarak Türk cezaevlerindeki yaşam tarzlarını sorguluyorsunuz. Doğrusu iki ülkenin cezaevlerinin sorgulanmasıdır. Almanya'da yaşayan gençler; Almanya, Türküyle, yabancıyla mevcut imkanlar içerisinde eğitim, meslek ve de iş hayatında haksızlıklara uğruyor. Fakat yabancı gençler bilhassa Türk çocukları her bakımdan büyük haksızlıklara uğruyor. Türk gençleri Alman gençlerine oranla işledikleri aynı suçtan % 75'e varan fazladan cezalara çarptırılıyor. Üzerinde titizlendiğiniz cezaevlerinin Almanya'daki durumuna bir bakalım: Sorumlusu olduğunuz Almanya cezaevlerinde 1 Ocak 1997, 1 Ocak 2007 döneminde intihar ve şüpheli nedenlerle ölen Türklerin sayısı 38. Bunların büyük bölümü Türklere katı tutumuyla bilinen Hristiyan Demokratların iktidarda bulunduğu Baden Württemberg eyaletinde kaydedildi. Stuttgart ve çevresindeki hapisanelerde bugüne kadar toplam 8 Türk mahkum hayatını kaybetti... Cezaevlerinde 93 kişi hayatını kaybederken 10 mahkum da kaza kurbanı! olmuş. Son on yılda Alman cezaevlerinde 76 Türk genci yaşamını

yitirdi. Almanya hapishanelerinde tutuklulara karşı hassasiyet gösterilmediği gün gibi ortada.

Sayın Başbakan Merkel, kızı tecavüze uğrayan annenin hissiyatını düşünmeyerek, hem de bir kadın olarak kamuoyunun sizden beklentisini ne yazık ki boşa çıkardınız. İnsani bir çaba içerisindeyseniz Almanya’da haksızlığa uğrayan veya fazladan ceza alarak insanlık dışı cezaevi koşullarında yaşayan ve de ilginizi bekleyen binlerce yabancı ve Türk genci var! Sizden ülkenizde yaşayan tüm çocuklara ve de Türk çocuklarına da Marco’ya gösterdiğiniz hassasiyeti göstermenizi bekliyoruz. Çünkü o çocuklar da anne babaları için en az Marco kadar kıymetlidir.

Sayın Başbakan önce kendi evinizin önünü temizleyiniz” (Yeni Posta, 4 Temmuz 2007:17).

Gazetede uzun uzun kaleme alınmış bu mektup, Almanya’da yaşayan Türklere karşı uygulanan kurumsal ırkçılığa karşı, devletin en tepesindeki politikacıya bir haykırış gibidir. Tecavüze uğramış bir kıza karşı kendisinden bir “annenin hissiyatı” ile hareket etmesi beklenirken, bir taraftan da aslında bir “anne” gibi davranıp evlatları arasında ayrımcılık yapmaması gerektiği imasında bulunmaktadır.

Almanya pratikte bir göçmen ülkesi olduğu halde, bu durum hukuki yapıya yansıtılmamaktadır. Göçmenler Almanlarla aynı yükümlülüklerle sahip olmalarına rağmen aynı olanaklara sahip değiller ve oy kullanamıyorlar. Alman politikacılar yabancıların durumdan kurtulmaları için Alman vatandaşlığına geçebileceklerini söylemekle birlikte vatandaşlığa geçmenin önüne zor formaliteler koyarak ve çifte vatandaşlığı kabul etmeyerek çelişkili bir tutum sergilemektedirler (Sey,1992:126). Almanya’da “her milletin yalnızca tek bir vatandaşlığı olmalıdır” ilkesinin sonucu olarak “tekçi vatandaşlık” prensibi uygulanmaktadır. Buna

göre bir birey ancak bir devlete ya da egemene sadakat gösterebilir. Aslında bu tezin altında yatan gerçek, devletler hukukundaki “vatandaş” ile “yabancı” arasındaki ayrımı ortaya koymaya çalışan klasik sadakat görüşüdür. Almanya'nın 1990 tarihli “Yabancılar Kanunu” vatandaşlık kazanımı için önceki vatandaşlığın bırakılmasını şart koşmaktaydı. 2000 yılında yapılan değişikliklerle vatandaşlığa kısmi toprak esası getirilirken, çifte vatandaşlığa ilişkin hükümler ise katılaştırılmıştır (Çiçekli:199-201). Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde vatandaşlık kazanımı toprak esasına dayalı olduğundan ülkeye gelen göçmenlerin orada doğan çocuklarının doğumla birlikte vatandaş olabilmesine karşın, Almanya'daki göçmenlerin doğan çocukları açısından toprak esası yukarıda da belirtildiği gibi çok sonradan ve sınırlı olarak kabul edilmiştir⁸ (Çiçekli:191). Gerek yabancıların çifte vatandaşlığına ilişkin öneriler, gerekse de Alman vatandaşlığına daha kolay geçilmesi için yapılan öneriler Federal Parlamento'da defalarca reddedilmiştir. Ancak Türkler için tüm yollar kapatılırken Çek, Macar, Rum gibi Avrupa Birliği yerlilerine “karşılıklılık prensibi” doğrultusunda çifte vatandaş olma olanağı sunulmuştur (Gümrükçü:135). Alman vatandaşlığına geçişin önüne de birçok engel koyulmuştur. Sosyal yardım almıyor olmak, iyi derecede Almanca bilmek gibi koşullar ve işlemlerin uzun sürmesi vatandaşlığa geçmede caydırıcı olması için kullanılan taktiklerdir. Alman hükümetinin yabancılara karşı olumsuz politikalarına

⁸ Bu değişikliklerle, Almanya'da en az sekiz yıl süreyle yaşamış ya da süresiz ikamet iznine sahip yabancı anne ya da babadan olan bir çocuk, doğumla birlikte Alman vatandaşlığını kazanmaktadır. Ancak bu çocuk 18-23 yaşları arasında bir vatandaşlık seçimi yapmak zorundadır. Yabancı vatandaşlığı seçen ya da 23 yaşına kadar bir seçim yapmayan kişi doğumla kazandığı Alman vatandaşlığını otomatik olarak kaybetmektedir (Çiçekli: 202).

verilecek başka örnekler de vardır. Örneğin Avrupa Birliği'nin genel eşit muamele yönergeleri Almanya tarafından yasalara yetersiz düzeyde geçirilmiş, bu yapılırken bireylerin hakları değil, sermaye kuruluşlarının talep ve beklentileri göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanında kamu kuruluşları yabancılara yönelik ayrımcılığa karşı bilgilendirme, aydınlatma ve eğitime sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Almanya konuyla ilgili uluslar arası sözleşmelere 2002 yılında imza atmış olmasına rağmen, tüm bu zaman zarfında ırkçılıkla mücadeleyle ilişkin yasa çıkarmamış az sayıdaki ülkelerden biri olmuştur (Dağdelen:3-8).

Hem Alman hem de Türk toplumlarında büyük tepkilere ve tartışmalara yol açan resmi uygulamalardan biri olarak "vicdan testi" de gösterilebilir. Bu test, kültürel ırkçılığın siyaset alanında nasıl bir ivme kazandığını gösteren iyi bir örnektir. Vicdan testi Baden Württemberg Eyaleti İçişleri Bakanlığı'nın 1 Ocak 2006'dan itibaren vatandaşlığa başvuran Müslümanlar için hazırladığı 30 sorudan oluşan bir testtir. Alman vatandaşlığına geçmek isteyenlerin başarıyla geçmeleri gereken testteki sorulardan bazıları "11 Eylülü gerçekleştirenler özgürlük savaşçısı mı, terörist mi?", "Kadının erkeğine boyun eğmeye mecbur olduğu, eğmemesi durumunda erkek tarafından dövülebileceği düşüncesine ne diyorsunuz?", "Almanya'da bir adamın aynı dönemde iki kadınla evlenmesini nasıl karşılıyorsunuz?", "Ailelerin çocuklarını zorla evlendirmesine ne diyorsunuz?", "Çocuğunuz homoseksüel olduğunu söylese ne yaparsınız?" biçiminde. Bu türden soruların yanı sıra Hessen Eyaleti'nde ki Pauls Kilisesi'nin önemi, üç Alman filozofunun adları, Goethe'nin bir eseri, Reformasyonu kimin başlattığı gibi genel kültür bilgisi gerektiren sorular da yer almaktadır. Testin hazırlanmasına gerekçe olarak radikal dincilerin ve Alman Anayasasını tehdit edenlerin tespit edilmesi olarak gösterilmiştir ki, Almanya'nın bunların tespiti için başka kurumları yokmuş gibi gösterilen bu gerekçeler ciddiyyeten

uzaktır (www.ucansüpürge.org/index.php?option). Buna benzer sorular uygulamaya konulan vatandaşlık sınavında da görülmektedir. Yeni Posta Gazetesi'nde vatandaşlık sınavındaki soruların birçok hatayı içerdiği, Almanya'daki farklı din ve kültürler ile ilgili sorulara yer verilmediği belirtilmekte ve buna tepki gösterilmektedir. Örneğin 295. soruda Avrupa ve Alman kültürünün Hıristiyanlıkla birlikte Yahudilik ve İslamdan da etkilendiği görmezden gelinerek sadece "Hıristiyanlık" cevabının doğru kabul edildiği belirtilmiş ve eleştirilmiştir (<http://www.yeniposta.de/news/haberler/archive.php?...>). Tamamen oryantalist bir yaklaşımla hazırlanmış bu testlerle yapılmaya çalışılan henüz "uygarlaşmamış" Müslümanların Avrupa kültürüne ne kadar uzak olduğunu göstermektedir. Sömürgecilik için entelektüel bir zemin hazırlayan oryantalist eserlerle aynı yaklaşımla hazırlanmış bu testler de, Avrupa'nın "uygarlaşmamış" ve "ilkel Müslümanlar" tarafından işgal edilmesi korkusunun izlerini taşımaktadır. Bu "istila" ve "Avrupa kültürünün saflığının bozulması" na yönelik paranoyalar nedeniyle Almanya göç ülkesi olduğunu kabul etmemekte ve göçe yönelik yasal düzenlemelerini neredeyse değişen günlük gereksinimlere göre yapmaktadır. Bu düzenlemeler ise genellikle göçü önlemeye yönelik olmaktadır. Haziran 2007'de çıkarılan göç yasası da bu nitelikte bir yasadır. Koalisyon ortakları sağ kanat partileri ve Sosyal Demokrat Parti'nin de üzerinde anlaştığı bu yasayla Almanya'ya evlilik yoluyla yapılan göç zorlaştırılmaya çalışılmıştır (Yeni Posta, 20 Haziran2007:19). Bu yasaya göre Türkiye, Hindistan gibi bazı ülkelerin vatandaşları Almanya'daki eşleriyle yaşayabilmek için Almanca öğrenmek zorundadır. Ancak Almanya'da değil de, Almanya'ya gelmeden önce öğrenmeleri gerekmektedir (Yeni Posta, 4 Temmuz 2007:11). Yeni Posta'da Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (D.D.İ.F) Genel Başkanı Hüseyin Avgan bu yasayla ilgili kaleme aldığı yazıda, yasayla binlerce genç göçmenin vatandaşlığa geçişini ve aile birleşimlerini

zorlaştırmaya, mültecilerin yaşama koşullarının ise olabildiğince kötüleştirilmeye çalışıldığını söylemektedir. Avgan, hükümet partilerinin onayladığı entegrasyon karşıtı, ırkçılığı teşvik eden ve birlikte yaşamı zehirlemeye çalışan bu yasaya göçmenlerin vereceği en iyi cevabın, kendi ülkeleri olarak kabul ettikleri bu ülkede sosyal yaşama daha fazla müdahale etmek olmalıdır demektedir (Yeni Posta, 20 Haziran 2007:17). Avgan'ın ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki, kendilerini bu ülkede “misafir işçi” olarak görmeyen, Almanya'yı kendi ülkeleri olarak benimseyen Türklerin sayısı artarken, çeşitli nedenlerle, yabancı karşıtlığına, ön yargılara ve eşitsizliğe prim veren politik uygulamalar da eş zamanlı olarak artmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa demokratik, çoğulcu, insan haklarına saygılı olma yönünde geliştirdiği söylemlere karşılık, Batılı yaşam tarzını ve kültürünü korumak adına kültürel ırkçılığa ve muhafazakârlığa geçit veren bir başka söylem daha geliştirmiştir. Aşırı milliyetçi gruplara ait bu söylem, özellikle soğuk savaş döneminin bitişiyle ivme kazanmış,¹¹ Eylül saldırılarının ardından ise İslama yöneltilen eleştirilerle dar bir alandan çıkıp yaygınlık kazanmıştır. Uhusal kimlikleri vatandaşlık temeline değil de kültüre dayandıran bir söylemin geliştirilmesi kültürel ırkçılığı beslemektedir. Bu yeni ırkçılıkta ise ırkların “üstünlüğü” ve “aşağılığı”ndan alenen bahsedilmemekte, bunun yerine kültür kavramına vurgu yapılarak kültür, dünyadaki gelişmişlik düzeyimizi belirleyen, biyolojik özelliklerimiz gibi değiştirilemez olan bir kader gibi sunulmaktadır.

Zaten tarihsel olarak diğer uluslardan daha önce uhusal kimliğini kültür esasına göre belirleyen Almanya'da kültürel ırkçılık, Avrupa'daki gelişmelerle paralel olarak hız kazanmıştır. Neo-nazilerin yabancı düşmanı şiddet eylemlerinin ötesinde,

medya ve bir kısım politikacıların tutumları nedeniyle halk arasında artan bir yabancı düşmanlığı ortaya çıkmıştır. Göçmen Türkleri asıl endişelendiren de medya ve kendilerini şiddet uygulayan gruplardan korumakla görevli devlet kurumlarında görülen yabancı düşmanlığıdır. Tüm vatandaşlık görevlerini yerine getirmelerine rağmen ısrarla yabancı muamelesi görmekte, toplumdaki tüm aksaklık ve yanlışlıkların baş sorumluları olarak işaret edilmekte ve potansiyel terörist olarak sunulmaktadırlar. Küreselleşme ve neo-liberal politikaların sonucu ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve işsizliğin faturası göçmenlere kesilmekte, bu yapılırken de kültürel farklılıklar ve İslamın Batılı yaşam tarzına uymadığı görüşünden hareket edilerek dışlama, sorunlaştırma ve marjinalleştirme süreçleri işletilmektedir. Politika alanında göçmenlerin entegrasyonu konusunda elle tutulur çalışmalar yapılmazken, göçmenlerin uyum konusundaki becerileri sorgulanmaktadır. Entegrasyon ya da uyumdan anlaşılan beraber yaşam, fırsat eşitliği, eşit söz sahibi olma hakkı ve kültürel çoğulculuğa saygıdır. Kültürel ırkçılığın, önyargıların olduğu ortamı sürdürmede ısrarcı davranarak göçmenlerden uyum beklemek gerçekçi bir tutum olamaz. Göçmen ancak kendi kültürünün saygı gördüğünü hissettiği oranda geldiği ülke kültürüne kendini açabilecektir. Ancak Avrupa'nın oryantalist mirası nedeniyle batılı bilincin derinliklerinde Doğu ve Batı kültürleri arasında aşılabilir farklılıklar olduğu sürece Türk göçmenler bu bilincin yaydığı önyargılarla karşılaşacaklardır. Bu karşılaşma ve dışlanma sürdürüldüğü oranda da kimi zaman dini ve millî kimliklerine bağlılıklarını aşırı uçlara götürerek devam ettireceklerdir.

Kaynaklar

Akkaya, Çiğdem (1997). “Almanya Örneğinde Birlikte Yaşamın Siyasal Modelleri” **Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik**. Haz. Nuri Bilgin. Bağlam Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt (2007). **Modernite ve Holocaust**. Çev. Süha Sertabipoğlu. Versus Yayınları, İstanbul.

Bauman, Zygmunt (2000). **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**. Ayrıntı yayınları, İstanbul.

Balibar, Etienne (2003). “Bir Yeni ırkçılık Var mı?” **İrk Ulus Sınıf**. Balibar& Wallerstein. Çev: Nazlı Öktem. Metis Yayınları, İstanbul.

Çağlar, Ayşe (2000). “Tireli Kimlikler: Teori ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar” **Toplum ve Bilim**, 84.

Çarhoğlu, Bihter (2007). “Medeniyetler Çatışması ve Batı Medyasında İslam Söylemi: Almanya Örneği” **Doğu- Batı**, 41.

Çiçekli, Bülent “ Yabancılar ve Yabancı Olmayanlar: Almanya’da ve Türkiye’de Hukuki Statü” (<http://www.konrad.org.tr/Migration%20tr/189-210.pdf>) Erişim: 20.03.2009.

Dağdelen, Sevim “Eşit Haklar ve Dayanımcı Bir Ortak Yaşam İçin Entegrasyon Konsepti” (www.sevimdagdelen.de/serveDocument.php?id=393&file=4/0/1ea4.pdf) Erişim:20.03.2009.

Gitmez, Ali (1979). **Dış Göç Öyküsü**. Maya Matbaacılık, Ankara.

Gümrükçü, Harun (2005). “Türkiye’den Avrupa Birliği Ülkelerine Göçün Avrupa Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi” **Avrasya Dosyası**, 2 (1).

Hobsbawm, Eric (1992). "Ulusçuluk" **Birikim**, 45/46.

Karakaş, Mehmet (2000). **Türk Ulusçuluğunun İnşası**. Vadi Yayınları, Ankara.

Kadioğlu, Ayşe (1998). "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları" **75. Yılda Tebaa'dan Yurttasa Doğru**. Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.

Monika, Frejute-Rakauskiene (2006). "Contemporary Phenomenon of Racism and Its Manifestations in Public Discours" **Filosofija Sociologia**, 4.

Nicolaidis, Dimitri (1992). "Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek" **Birikim**, 45/46.

Petzen, Jennifer (2004). "Kim Üstte? Alman ve Türk Erkeklikleri Almanya'da İş Başında" **Toplum ve Bilim**, 101.

Perşembe, Erkan (2005). **Almanya'da Türk Kimliği**. Araştırma Yayınları, Ankara.

Subaşı, Necdet (2003). "Kültürel Kimliğin Melezleşmesi" **Birikim**, sayı: 174.

Sey, Cem (1992). "Almanya'da Yabancı Düşmanlığı Nazizmden Daha Köklü Bir Miras" **Birikim**, 45/46.

Sayar, Kemal (2001). "Bedenimi Alabilirsin, Tabii Ruhumu da" **Defter**, 44.

Şen, Faruk (1996). "Turkish Communities in Western Europe" in **Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power**. Ed. Jójtech Mastny and R. Craig. Westview Pres, Oxford.

Taş, Mehmet (1999). **Avrupa'da İrkçilik**. İmge Kitabevi, Ankara.

Vardar, Deniz (1995) “Yeni Irkçılığın Doğuşu: Başlangıca Dönüş mü?” **Birikim**, sayı:79.

(www.ucansüpürge.org/index.php?option) Erişim: 11.09.2008.

“Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı Artıyor”
(<http://www.yeniposta.de/news/haberler/entry.php?id=486#body>).
Erişim:02.10.2008.

“İnsan Hakları Cemiyetine Şikayet”
(<http://www.yeniposta.de/Juni2006/haberler>) Erişim: 02.10.2008.

“İslam Yok Sayılmış”
(<http://www.yeniposta.de/news/haberler/archive.php?c=Anasayfa.html>) Erişim:02.10.2008.

Yeni Posta, 21 Nisan 2004

Yeni Posta, 20 Aralık 2006

Yeni Posta, 26 Nisan 2006

Yeni Posta, 7 Temmuz 2004

Yeni Posta, 7 Şubat 2007

Yeni Posta, 21 Aralık 2005

Yeni Posta, 21 Şubat 2007

Yeni Posta, 8 Şubat 2006

Yeni Posta, 4 Temmuz 2007

Kitle İletişim Araçlarına Duyulan Yakınlık: Eskişehirli İzlerkitlenin Kitle İletişim Araçları Tercihleri

Özgül Birsen

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi

Özet

Bu çalışma medyayı anlamamızı sağlayacak en temel kavram olan "izlerkitle"nin medyayı kullanma nedenleri arasında yer alan duygusal yakınlığı belirlemek için yapılmıştır. Gereksinimleri gidermek veya doyum sağlamak amacıyla kitle iletişim araçları içeriğinin kullanılması üzerinde odaklanan kullanım ve doyum olarak adlandırılan yaklaşımın temeli izlerkitlenin medyayı nasıl kullandığını belirlemektir. Bu amaçla Eskişehirli izlerkitleyi temsil eden 400 kişiye kullandıkları kitle iletişim aracı ile aralarındaki duygusal yakınlığı belirlemek amacı ile sormaca uygulanmıştır. Sormaca televizyon, gazete, radyo, internet, dergi ve cep telefonunu kapsamaktadır. Her bir soruda birbirinin zıttı dokuz kavram kullanılarak izlerkitleye kitle iletişim araçlarını olumlu, kararsız ve olumsuz olmak üzere üç seçenikle değerlendirmeleri istenmiştir. Söz konusu dokuz kavram sempatik-antipatik, hızlı-yavaş, yozlaşmamış-yozlaşmış, dürüst-dürüst değil, bilgi verir-bilgi vermez, güven verir-güven vermez, yapıcı-yıkıcı, yararlı-yararsız, eğlendirici-sıkıcı kavramlardır. Araştırmanın genelleme özelliği bulunmamaktadır; başka bir ifadeyle ancak örnekleme genellenebilir. İzlerkitle radyoyu sempatik, hızlı, yozlaşmamış, dürüst, bilgi verici, güven verici, yapıcı, yararlı ve eğlenceli bulmaktadır. Bir başka ifade ile izlerkitle radyoya bütünüyle olumlu bakmaktadır. İzlerkitle televizyonu sempatik, hızlı, bilgi verici, yapıcı, yararlı ve eğlenceli bulurken, televizyonun yozlaşmış yozlaşmadığı, dürüst olup olmadığı, güven verip vermediği konusunda kararsızdır. Eskişehir'deki izlerkitle dergiyi bilgi verici, yararlı ve eğlenceli olarak nitelerken sempatikliği, hızı, yozlaşmamışlığı,

dürüstlüğü, güven vericiliği ve yapıcılığı konusunda kararsız kalmaktadır. Eskişehir'deki izlerkitle internete karşı mesafeli yaklaşmaktadır. Diğer yandan izlerkitlenin cep telefonu konusundaki görüşleri tamamen olumludur.

Anahtar Sözcükler: İzler kitle, kullanımlar ve doyumlar kuramı, medya kullanımı.

Abstract

Audience is one of the important terms which help to understand media. This Study is done to determine audience's emotional closeness to media, one of media using reason of them. Uses and gratification theory which focus on using of mass media content to have gratification and satisfy needs, aims to appear how media use by audience. A questioner is applied to 400 Eskişehir audiences to determine their emotional closeness to media, using by them in daily life. This questioner contains questions about television, newspaper, radio, internet, magazine and cell phone. By giving nine opposite term pair, it is wanted to evaluate media via choosing one of three options, positive, uncertain, negative from participants. These nine opposite term pairs are sympathetic-antipathetic, fast-slow, honest-not honest, degenerate-not degenerate, informative-not informative, positive-negative, useful-not useful, entertaining-boring inspire confidence or not inspire confidence. This research cannot generalize; another words it can only generalize to sample. According to study results Audiences realize radio as sympathetic, fast, not degenerate, honest, informative, honest, positive, useful and entertaining. Audiences are totally positive against radio. According to audience Television is sympathetic, fast, informative, positive, useful, media they are also undecided about television if it is degenerate or not, honest or not. Audience of Eskişehir while evaluating magazine as informative, useful and entertaining also undecided about if it is sympathetic, fast, degenerate, positive and honest or not. They are also undecided about internet on the other hand they are totally positive about cell phones.

Keywords: *Audience, uses and gratification, media usage.*

Giriş

1980’li yıllara gelene dek, Türkiye’de yayıncılık, Avrupa’daki yayıncılık örneklerine özense de “kamu hizmeti” gibi bir Avrupa bandrolü taşısa da kendi toplumsal ve siyasi yapısı gereği farklı bir biçime dönüşür. Avrupa’da 1980’lerden sonra, radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekelinin kırılması, özel girişimin elindeki radyo ve televizyon istasyonlarının sayılarının artması ve yayıncılık alanındaki değişimler 1980’li yılların sonunda Türkiye’nin de gündemine yerleşir.

Dijital teknolojinin gelişmesi ve politik ortamdaki yasal değişimler gerek ulusal gerekse de küresel boyutta medya endüstrisinde hızlı bir değişim süreci yaşanmasına neden olur. Medya ortamındaki güncel ve yaygın değişim, medyayı ve işlevlerini yeniden gözden geçirme gereğini doğurmuştur. Tüm dünyada 1970’li yıllarla birlikte yaşanan yeniden düzenleme süreci küreselleşme ile birlikte izlerkitlelerin medya tüketim alışkanlıkları ve medyaya maruz kalma biçimleri de değişmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim sektörüne ve izlerkitlenin yaşamına dahil olan yeni araçlar izlerkitlenin medyayı kullanma biçimini de değiştirir (Kim, 2002:2).

İnsanlığın içerisinde bulunduğu; modern sonrası dönem , bilgi-bilişim çağı olarak isimlendirilmektedir. Bilgi toplumu ve küresel dünya devletleri gibi kavramların tartışıldığı bugünün toplumunda, Türk toplumunun bilgi toplumu olma yolunda ne kadar yol kat ettiği ve henüz hangi aşamaları tamamladığı bu anlamda önemli bir gelişme ölçütü olarak ele alınmaktadır. Bilgi toplumunun en temel göstergesi olan bilgi teknolojilerine sahiplik ve kullanılabilirliğin araştırıldığı, 1997 yılı araştırma verileri ile 2000 yılı araştırma verilerinin karşılaştırılması, söz konusu değişimi ve teknolojik gelişmeyi göstermesi açısından önemlidir. TÜBİTAK tarafından 1997 yılında yapılan “Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım

Araştırması'nda kent nüfusunda iletişim araçları sahipliği araştırılmıştır. Araştırmada televizyon, telesekreter, faks, telefon, çağrı cihazı, cep telefonu, bilgisayar ve internet sahipliği sonuçlarına göre:

Tablo 1: Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması-1997

Televizyon	%96,1
Telesekreter	%5.8
Faks	%1.5
Telefon	%81.8
Çağrı cihazı	%2.5
Cep telefonu	%0.1
Bilgisayar	%6.5
İnternet	%1.2

Türkiye'deki hanelerin %96.1'inde televizyon, %5.8'inde telesekreter, %1.5'inde faks, %81.8'inde telefon, %2.5'inde çağrı cihazı, %0.1'inde cep telefonu, %6.5'inde bilgisayar ve %1.2'inde internet bulunmaktadır. 2000 yılı verilerine göre ise:

Tablo 2: Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması-2000

Telefon	%86
Cep Telefonu	%50.2
Bilgisayar Kullananlar	%17
Bilgisayar Sahipliği	%12.2
İnternetle İlgilenenler	%12.2
İnternet Bağlantısı Olanlar	%7
Televizyon	%96.9

Türkiye'deki hanelerin %86,'inde telefon bulunduğu, nüfusun %50.2'sinin cep telefonuna sahip olduğu, %17'sinin bilgisayar kullandığı, %12.2'sinin bilgisayara sahip olduğu, %12.2'sinin internet konusunda bilgi sahibi olduğu ve %7'sinin internet bağlantısı olduğu, Türkiye'deki hanelerin %96.9'unun da televizyona sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (TÜBİTAK-BİLTEN, 2001). Araştırmalar arasında sadece üç yıl geçmiş olmasına karşın elde edilen sonuçlar teknolojideki gelişmenin ve medya kullanımının hızla artığına önemli bir örnektir. Araştırmanın bir diğer sonucu da 1997 yılında araştırmaya değer bulunan telesekreter, faks ve çağrı cihazları yerini 2000 yılında bilgisayar kullananlara ve internete bırakmıştır. Üç yıllık bir süreç sonucunda araştırmaya değer görülen kitle iletişim araçlarının yerini yeni araçların alması ayrıca bu araçların yaygınlıklarının artması bilgi teknolojilerine duyulan yakınlığın göstergesidir.

Kitle iletişim araçlarının, teknolojik gelişmeler sonucunda değişmesi ve gelişmesi kitle iletişim sürecinde de değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikleri maddeler halinde ifade etmek gerekirse;

1. Teknolojik gelişmelerle, kitle iletişim kanalları çoğalmıştır.

2. İzlerkitlelerin kullandıkları kitle iletişim araçları bireyselleşmiş, tek ve sabit verici yerini izlerkitlenin tercihi doğrultusunda kendine uygun zaman ve mekânda iletinin açımını sağlayan vericilere bırakmıştır.

3. Teknolojik gelişmelerle, özellikle internetle birlikte izlerkitlenin özgür seçim olanaklarının artması sonucunda yeni değişimler meydana gelmiştir.

4. Kitle iletişim yayım sistemlerinin ulusal sınırları aşması ve farklı kültürlerin birbirini tanıması sonucunu doğurmuştur.

Televizyon alanında sayısal teknolojinin kullanılması kanal sayısındaki artış, daha kaliteli ses ve görüntü anlamına gelirken aynı zamanda yayıncılığın yapısında da büyük değişikliklere yol açmıştır. Yayıncılığın sayısallaşması ile birlikte “etkileşimli” hale gelen televizyonların izlenme ve kullanma yöntemleri de değişmektedir (Çaplı, 2001:79).

Söz konusu durum gelişmekte olan bir ülke özelliğine sahip Türkiye’de de kendine özgü koşullara bağlı olarak kendini göstermektedir. Çok renkli bir kültürel mozağe sahip olan Türkiye etnik ya da din kökenli tartışmalarla, siyasal görüş ayrılıklarıyla çalkalanmış, bu farklılıklar ya da tartışmalar teknolojinin de olanaklarını kullanarak kendilerini ifade etme yolları bulmuşlardır. Uydu antenleri ve internet yurt dışı yayınlara olanak sağlamış, teknolojinin zorlamasıyla değişmek zorunda kalan yasalar radyo ve televizyon yayıncılığındaki tekeli kırdığında pek çok alt kültür, özel radyolarla ve televizyonlarla kendilerini anlatma olanağı yakalamışlardır.

Medyayı anlamamızı sağlayacak en temel kavram olan “izlerkitle” kitle iletişim araçlarının ekonomik ve kültürel gücünün kökenlerini oluşturmaktadır. İzlerkitesiz bir kitle iletişiminden söz edilemez. Kitle iletişim araştırmaları tarihine bakıldığında büyük bir bölümünü izlerkitle araştırmalarının kapladığı görülmektedir. İzlerkitle araştırmaları beş geleneğe ayrılmıştır. Bunlar;

- Etki Araştırmaları (effect research),
- Kullanımlar ve Doyumlar (uses and gratifications research),
- Edebiyat Eleştirileri (Literary criticism),
- Kültürel İncelemeler (cultural studies) ve

- Alımlama Analizidir(reception analysis) (Jensen ve Rosengren, 1990:207-238).

Bu çalışma izlerkitlenin kitle iletişim araçlarına duyduğu yakınlığı belirleyebilmek için kullanımlar ve doyumlar kuramından yola çıkılarak yapılmıştır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı iletişim araçlarının kullanımını gereksinimlerin doyumunu ve gerilim süreci olarak ele almakta ve kitle iletişim araçları izlerkitlesini de aktif, akılcı, etkiye karşı direnen ve isteklerine göre seçim yapan bireyler olarak kabul etmektedir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre insanların bireysel ve sosyal ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar çeşitli davranışlarla karşılanabilmektedir. Gereksinimleri karşılamakta kullanılan kişisel ya da çevre ile ilgili olanaklar olmadığı veya yetersiz kaldığı zaman, kişiler bu gereksinimleri işlevi olan seçeneklerle gidermeye çalışırlar. Gereksinimlerle ilişkide olan toplumsal ve kişisel yapılar farklılaşmış, bireysel sorunlar bileşimini ortaya çıkarır. Bu farklılık doyum aramada farklı güdüleri oluşturur. Sonuç olarak bu farklılaşmalar iletişim aracının farklı şekilde ve farklı nedenlerle kullanımıyla sonuçlanır (Koçak, 2001:44).

Elihu Katz tarafından yazılan bir makale ile 1959 da ilk olarak açıklanan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının o güne değin "Medya insanlara ne yapıyor?" sorusu yerine "İnsanlar medya ile ne yapıyor?" şeklinde sorgulanmasına dönüştürülmesi ile gündeme gelir. Gereksinimleri gidermek veya doyum sağlamak amacıyla kitle iletişim araçları içeriğinin kullanılması üzerinde odaklanan kullanım ve doyum olarak adlandırılan yaklaşımın temeli izlerkitlenin medyayı nasıl kullandığını belirlemektir (Yumlu,1997:154).

Bireylerin kişisel ihtiyaçlarını ve amaçlarını tatmin etmek için iletişim kurduğu yaklaşımı kullanımlar ve doyumlar kuramının

temelidir. Katz, Blumer ve Gurevich bu düşünce bireylerin kitle iletişim aracı kullanımında ve diğer davranışları da ihtiyaçlarını tatmin etme amacıyla bilinçli hareket ettiğini anlatır. İzlerkitlenin deneyimlerini çözmek ile ilgilenen kullanımlar ve doyumlar ihtiyaçlar ve tatminler arasındaki ilişkiyi araştırmak için öncelikli olarak bireylerin karar alma süreçlerine odaklanır (Kim, 2002:17).

Sonuç olarak aktif izlerkitle medya tatmini araştırmalarında anahtar bir kavramdır. Palmgreen, Rosenger ve Verner araştırmacıların aşağıdaki düşüncelerini özetlemiştir:

(1) izlerkitle aktiftir, bu nedenle (2) pek çok meydanın kullanımı amaç yönlü tasarlanabilmektedir ve (3) katı izlerkitle inisiyatifi kitle iletişim aracı seçimine duyulan gereksinimlere bağlı olduğunda, (4) gereksinimlerin tatmin edildiği diğer kaynaklarla bir rekabet doğar, (5) medya tüketimi geniş bir tatmin yelpazesi içinde yapılan seçimle yerine getirilir (Yumlu,1997:154).

İzlerkitlenin aktifliğinden yola çıkan kullanımlar ve doyumlar çalışmaları daha çok izlerkitlenin genel olarak kitle iletişim araçları kullanım tipolojileri üzerinde durur. McQuail tarafından belirlenen kitle iletişim araçları kullanım motivasyonları şu şekilde sınıflandırılmıştır.

- Enformasyon ve tavsiye elde etmek,
- Kişisel güvensizliği azaltmak,
- Toplum ve dünya hakkında bilgiler öğrenmek,
- Kendi değerlerine destek bulmak,
- Kişinin kendi yaşamına anlam katması,
- Başkalarının problemleriyle empati kurmak,

- Sosyal temas için temel edinmek,
- Sosyal temas için yedekleme sağlamak,
- Kendini başkalarıyla bağlantılı hissetmek,
- Problem ve dertlerden kaçmak,
- Hayali bir dünyaya giriş sağlamak,
- Zaman doldurmak,
- Duygusal rahatlama yaşamak,
- Günlük rutinlere bir yapı kazandırmak (McQuail, 1997).

İzleyici araştırmaları, 1940'lı yıllarda Amerika'da ve daha farklı bir çizgide 1980'li ve 1990'lı yıllarda da Avrupa'da yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. İlk bakışta kültürel iklim açısından çok zengin olan Türkiye, teknolojik gelişmelerin kitle iletişim araçlarında çeşitlilik yaratması anlamında da oldukça zengin bir ülkedir. İzlerkitlenin öneminden yola çıkan bu araştırmanın problemi, "Eskişehir'deki izlerkitlenin, kitle iletişim araçlarına duydukları yakınlığı belirlemektir".

Türk Medyasına Genel Bir Bakış

1980'li yıllarla birlikte başlayan ve 1990'larda belirginleşen neoliberal ekonomi politikaları iletişim alanında da kendini göstermiş ve dönemin yaygın yeni sağ politikası beraberinde ekonomiyi de etkilemiştir. Ekonomi politikalarındaki değişiklik doğal olarak yeni iletişim teknolojilerinin de önünü açmış ve dijital teknolojiler iletişim etkinliklerinde ve küresel medya şirketlerinde bir bütünleşmeye neden olmuştur. Türkiye bu dönemde ortaya çıkan uluslararası medya kartellerinin ilgi alanı içine girmiştir. Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden Amerika Birleşik

Devletleri, İngiltere gibi büyük devletlerle aynı dönemde etkilenen Türk medyası devlet tekelinde bulunan tek kanallı radyo televizyon yayıncılığından özel yayıncılığa adım atmıştır. Bu dönem medyadaki yapısal değişimlerin yaşandığı, tekellerin kırılıp radyo ve televizyon kanallarının çoğaldığı, internet gibi yeni bir kitle iletişim aracının toplum yaşamına girdiği bir dönemdir.

1980'li yıllar Türk siyasi tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biridir. Bunun en önemli nedeni 1980 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale ve bu müdahaleyi izleyen askeri rejimin ülke siyasi hayatında önemli izler bırakan kararlarıdır. Bu yıllarda yaşanan sorunlar yalnızca askeri rejimin bıraktıklarından kaynaklanmamıştır. Tüm geçiş dönemlerinde görülen sancılar bu döneme de yansımıştır. Yeni ekonomik model arayışları ve dünyada 1990'ların başlarında görülen köklü değişiklikler, sosyalist bloğun çöküşü, bu geçiş dönemini daha da güçleştirmiştir (Tanör,1995:25).

Türkiye'de 1980'li yıllar, 24 Ocak Kararlarının, 12 Eylül askeri müdahalesinin dönemidir. 1982 Anayasası'nın getirdiği "özgürlüksüzlükler rejimi", siyasi partilerle ilgili kısıtlamalar, devlet başkanının ve askeri bürokrasinin devlet teşkilatındaki konumu, Milli Güvenlik Kurulunun devlet yönetimindeki konumu darbe sonrası dönemin önemli belirleyicileridir (Kejanlıoğlu,1990).

1980'li yılların bir diğer özelliği burjuva ideolojisinin öncelikle ekonomik konularda toplum hayatına önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar egemen olmasıdır. "Alternatifi yoktur" iddiasıyla kamuoyuna sunulan ekonomik modelin pek çok ögesi zaman içinde sistemli slogan ve klişeler biçiminde çeşitli toplum kesimlerine benimsetilmiştir. "Serbest piyasa ekonomisi", "hür teşebbüs", "orta direk", "köşeyi dönme" gibi 1980'li yıllarda

yaygınlaşan terimlerin ideolojik içerikli olduğu açıktır. Sermaye çevreleri bu klişelerin dayandığı görüşlerin, sayıları ve etkinlikleri bu dönemde hızla artan oda, dernek ve vakıflar aracılığıyla kamuoyuna yerleşmesini sağlamışlardır. Büyük sermayenin giderek daha fazla etkisi ve denetimi altına giren yayın organları, televizyon ve radyo, bu ideolojik tavırların yerleşmesinde kilit roller oynamışlardır (Boratav,1988:125).

Günümüz Türkiye'sindeki medya ortamı ve toplumsal yapının özellikleri 1980'li yıllarla birlikte biçimlenmeye başlamıştır. Toplumsal değişimin kaçınılmazlığıyla birlikte değişimin toplumun tüm birimlerinde gerçekleşmesi 2000'li yıllar Türkiye'sini ve kitle iletişim araçlarını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Türkiye bilgi ve teknoloji üreterek yenilikleri, kendisi gerçekleştirmek yerine dışardan ithal etmiş ve bu nedenle çağdaşlaşma, batıya yönelme gibi politikalar doğrultusunda değişim ihtiyacı Osmanlı'dan bugüne daima yukarıdan gelmiştir. Bu noktadan hareketle, iç göçler, eğitim düzeyinin yükselmesi, kentleşme gibi gelişmeler çerçevesinde otorite ve birincil topluluklara (aile, komşu, akraba, hemşeri ilişkileri) bağlılık konusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kentsel nüfusun %59,1'e, okur-yazar oranının %80,5'e çıktığı günümüzde, otoriteye olan bağlılık ilişkilerinde zayıflamalar görülmektedir. Bugünkü toplumsal yapımızın özelliklerini üç noktada toplamak mümkündür.

1. Göçebe kökenli bir toplum oluşumuz,
2. Siyasi tercihimiz olmakla beraber demokrasiyi öğrenmemiş olmamız,
3. Bürokratik yapının hantal ve işlemez oluşu (Gökçe,1996:274).

1980 sonrasında yaşanan toplumsal dönüşüm medya alanında da kendini göstermiş, süreçle var olan radyo ve televizyon tekeli kırılmış kitle iletişimi alanında görece bir çeşitlenme yaşanmıştır. Bu dönemde özel radyo ve televizyonlarda başlayan değişim zaman içinde teknolojiye bağlı olarak Türk izlerkitesinin önüne çok sayıda kitle iletişim araçlarını sunmuştur.

Türk İzlerkitesinin sahip olduğu kitle iletişim araçları seçkisinin en eski parçası gazeteler ve dergilerdir. Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Türkiye’de 32 ülke düzeyinde dağıtımı yapılan gazete 35 ülke düzeyinde dağıtımı yapılan dergi bulunmaktadır (www.byegm.org.tr). Basılı kitle iletişim araçlarının yanına zaman içinde önce radyo sonra televizyon eklenmiştir. Radyo Televizyon Üst Kurulu’na kayıtlı, ülke düzeyinde dağıtımı yapılan düzeyde yayın yapan 29 televizyon istasyonu, 36 radyo kanalı vardır (www.rtuk.org.tr).

İnternet söz konusu kitle iletişim araçları seçkisinin en genç ve gelişmeye en açık üyesidir. Doğası gereği uluslararası bir niteliğe sahiptir. İçinde haberden bankacılığa kadar pek çok şeyi barındırmaktadır. Başka bir ifadeyle günlük yaşamdaki pek çok şey internet üzerinde bir yansımaları bulmuştur. Doğası nedeniyle internete ilişkin sağlıklı bir kayıt bulunmaktadır. Başka bir ifade ile internet sitelerinin sayısı hakkında sağlıklı bir bilgi vermek olanaklı değildir.

Araca Duyulan Yakınlık

Çalışmada Eskişehirli izlerkitlenin kitle iletişim araçları seçkisi içerisindeki araçlara yakınlıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Televizyon, gazete, radyo, internet, dergi ve cep telefonunu kapsayan altı soru yöneltilmiştir. Her bir soruda birbirinin zıttı dokuz kavram kullanılarak izlerkitleye kitle iletişim araçlarını olumlu, kararsız ve olumsuz olmak üzere üç seçenekle değerlendirmeleri istenmiştir. Söz konusu dokuz kavram sempatik-

itici, hızlı-yavaş, yozlaşmamış-yozlaşmış, dürüst-dürüst değil, bilgi verir-bilgi vermez, güven verir-güven vermez, yapıcı-yıkıcı, yararlı-yararsız, eğlendirici-sıkıcı kavramlarıdır.

Tablo 3: Televizyona Duyulan Yakınlık

	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
Eğlendirici	86.5	9.8	3.8
Yararlı	76	19	5
Yapıcı	50.3	40.3	9.5
Güven Verici	32	44.5	23.5
Bilgi Verici	88.8	10	1.3
Dürüst	25.3	47.5	27.3
Yozlaşmamış	17.5	47	35.5
Hızlı	90	7.3	2.8
Sempatik	82	13.8	4.3

İzlerkitlenin %82'si televizyonu sempatik bulurken, %4,3'i itici bulmakta ve %13,8'i ise bu konuda kararsız kalmaktadır. Televizyonu hızlı bulanların oranı ise %90 oranı ile çok yüksek bir grubu temsil ederken, %2,8 oranında izlerkitile grubu ise yavaş bulmaktadır. Bu konuda kararsız kalanların oranı ise %7,3'dür. Televizyonu yozlaşmamış bulanların oranı %17,5, yozlaşmış bulanların oranı ise %35,5'tir. Bu konuda kararsız kalan izlerkitile ise %47 oranı ile çoğunluktadır. İzlerkitileye televizyonu dürüst bulup bulmadıkları sorulmuş ve %25,3'ü dürüst bulurken, %27,3'ü dürüst bulmadıklarını belirtmişlerdir. Kararsız kalanların oranı ise her iki gruptan da fazladır ve oranları %47,5 olarak belirlenmiştir. Televizyonu bilgi veren bir kitle iletişim aracı olarak

değerlendirenlerin oranı %88,8'i, televizyonun bilgi vermediğini düşünenlerin oranı da %1,3'tür. Kararsız kalanlar ise ankete katılanların %10 ile temsil edilmektedirler.

Televizyonun güven verip vermediği sorulduğunda ise izlerkitlenin %32'si olumlu yanıt verirken bir başka ifade ile televizyona güven duyduklarını belirtirlerken %23,5'i de güven vermediğini, güven duymadıklarını belirtmişlerdir. Kararsız kalanların oranı ise her ikisinden de yüksektir. Kararsız kalanların oranı %44,5'dir. Televizyonu yapıcı bulanların oranı ise %50,3, yapıcı bulmayanların oranı ise %9,5, kararsız kalanların oranı ise %40,3 oranı ile yadsınamayacak kadar yüksektir. İzlerkitlenin görüşünün alındığı bir diğer kavram ise söz konusu kitle iletişim aracının yararlı olup olmadığı sorusudur. İzlerkitlenin %76'sı televizyonu yararlı bulurken, %5'i yararsız bulmakta ve %19'u da kararsız kalmaktadır. Eğlendirip eğlendirmedeği sorulduğunda ise büyük bir farkla izlerkitle televizyonu eğlenceli bulmaktadır. Eğlendirir diyenlerin oranı %86,5, eğlendirmez diyenlerin oranı %3,8, kararsızların oranı da %9,8'dir.

İzlerkitle televizyonu sempatik, hızlı, bilgi verici, yapıcı, yararlı ve eğlenceli bulurken, televizyonun yozlaşp yozlaşmadığı, dürüst olup olmadığı, güven verip vermediği konusunda kararsızdır. İzlerkitlenin televizyona ilişkin olumsuz bir görüşü yoktur.

Tablo 4: Gazeteye Duyulan Yakınlık

	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)
Eğlendirici	86.5	9.8	3.8
Yararlı	87.5	11.8	0.8
Yapıcı	64.8	31.3	4
Güven Verici	42	45.3	12.8
Bilgi Verici	90.3	9	0.8
Dürüst	37.8	45.3	17
Yozlaşmamış	32.3	49	18.8
Hızlı	35	46.3	18.8
Sempatik	84.5	13.8	1.8

İzlerkitleden gazeteyi değerlendirmeleri istenmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir: Gazeteyi sempatik bulanların oranı %84,5, itici bulanların oranı ise %1,8'dir. Belirgin bir farkla gazete konusundaki görüşler olumludur. Bu konuda kararsız kalanların oranı ise %13,8 oranındadır. Bir kitle iletişim aracı olarak gazeteyi hızlı bulanların oranı %35, yavaş bulanların oranı da %18,8'dir. Bu konuda kararsız kalanların oranı ise her iki orandan da yüksektir. Kararsızlar %46,3 oranında temsil bulmaktadırlar. Gazeteyi yozlaşmış bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirenler %18,8, yozlaşmamış bulanlar ise %32,3 oranındadır. Kararsız kalanlar bu grup içinde de önemli bir orana sahiptirler. İzlerkitlenin %49'u gazetenin yozlaşmış yozlaşmadığı konusunda kararsız kalmaktadırlar. Dürüst bulanlar ise izlerkitlenin %37,8'i oluştururken, dürüst bulmayanlar %17 oranı ile temsil edilmektedirler. Kararsız kalanların oranı ise %45,3 ile yine yüksek bir orana sahiptir. Bilgi verir mi vermez mi sorusuna ise izlerkitlenin %90,3'ü bilgi verir derken yalnızca %0,8'i bilgi vermez yanıtını kullanmışlardır. Bu konuda kararsız kalanlar ise izlerkitlenin %9 ile temsil edilmektedir. Gazetenin güven verdiğini

düşünen izlerkitle ise %42, güven vermediğini düşünenler ise %12,8 ve kararsız kalanların oranı ise %45,3'tür.

Yapıcı ya da yıkıcı arasında tercih de bulunan grup gazeteyi %64,8 oranında yapıcı bulurken, %4 oranında da yıkıcı bulmaktadırlar. Kararsız kalanların oranı %31,3 olarak temsil bulmaktadır. Gazeteyi yararlı bulanlar ise izlerkitlenin %87,5'i temsil ederken, yararsız bulanlar ise %0,8 oranına sahiptir. Kararsız kalanlar ise %11,8 oranına sahiptir. İzlerkitlenin %86,5'i gazeteyi eğlenceli bulurken, %3,8'i sıkıcı bulmakta ve %9,8'i de bu konuda kararsız kalmaktadır.

Eskişehir'deki izlerkitle gazeteyi sempatik, bilgi verici, yapıcı, yararlı, eğlendirici bulmakta hızlı olup olmadığı, yozlaşmış yozlaşmadığı, dürüst olup olmadığı, güven verip vermediği konusunda da kararsız kalmaktadır.

Tablo 5: Radyoya Duyulan Yakınlık

	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)
Eğlendirici	93	5.8	1.3
Yararlı	89.3	9	1.8
Yapıcı	83.3	16.3	0.5
Güven Verici	69.3	26.8	4
Bilgi Verici	87	10.3	2.8
Dürüst	66.3	28.8	5
Yozlaşmamış	10.8	29.5	59.8
Hızlı	77.8	16.8	5.5
Sempatik	84.3	12.5	3.3

Bir kitle iletişim aracı olarak radyoyu izlerkitlenin %84,3'ü sempatik bulurken sadece %3,3'ü itici bulmakta ve %12,5'i de kararsız kalmaktadır. Radyoyu hızlı bir araç olarak nitelendirenlerin oranı %77,8, yavaş olarak nitelendirenlerin oranı

ise %5,5'dir. Kararsız kalanlar ise %16,8 oranına sahiptir. Radyo yozlaşmış bir araçtır diyen izlerkitle grubu %59,8'i yozlaşmamış bulurken %10,8'i yozlaşmış bulmakta ve %29,5'i de kararsız kalmaktadır. İzlerkitleden radyoyu dürüst bulup bulmadıkları sorulduğunda %66,3'ü dürüst bulurken, %5'i dürüst bulmamakta ve %28,8'i de yine kararsız kalmaktadır. Bilgi veren bir araç olup olmadığı konusunda ise yine izlerkitlenin %87'si radyoyu bilgi veren bir araç olarak değerlendirirken sadece %2,8'i bilgi vermez demiştir. Kararsız kalanların oranı ise %10,3'tür. İzlerkitleden radyonun güven verip vermediği sorulduğunda ise %69,3'ü güven verir demiş, %4'ü ise güven vermediğini belirtmişler %26,8'i ise kararsız kalmıştır. Radyoyu yapıcı bulanların oranı %83,3, yıkıcı bulanların oranı %0,5, kararsız kalanların oranı ise %16,3 olarak belirlenmiştir. Ankete katılan izlerkitle grubunun %89,3'ü radyoyu yararlı bir kitle iletişim aracı olarak tanımlarken %1,8'i yararlı bulmamakta ve %9'u da bu konuda kararsız kalmaktadır. Radyoyu eğlendirici bulanlar ise izlerkitlenin %93, sıkıcı bulanlar ise izlerkitlenin %1,3'ünü oluştururken kararsız kalanlar %5,8 oranı ile temsil edilmişlerdir.

Tablo 6: İnternete Duyulan Yakınlık

	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)
Eğlendirici	50.3	48.3	1.5
Yararlı	66.5	33	0.5
Yapıcı	49.5	49	1.5
Güven Verici	35.3	63	1.8
Bilgi Verici	66.8	32.8	0.5
Dürüst	33.5	64.8	1.8
Yozlaşmamış	31.3	63	6.8
Hızlı	64.3	34.5	1.3
Sempatik	56.5	40.5	3

İzlerkitle radyoyu sempatik, hızlı, yozlaşmamış, dürüst, bilgi verici, güven verici, yapıcı, yararlı ve eğlenceli bulmaktadır. Bir başka ifade ile izlerkitle radyoya bütünüyle olumlu bakmaktadır.

İnternet Türk izlerkitleleri için yeni bir kitle iletişim aracı olmasına rağmen izlerkitlenin bu aracı tanımlamalarına dönük bilgiler olumlu görülmektedir. İnterneti sempatik bulanların oranı %56,5, itici bulanların oranı %3 ve kararsız kalanların oranı ise %40,5'tir. İzlerkitlenin %64,3'ü tarafından internet hızlı bir araç olarak tanımlanmıştır. İnterneti yavaş bulanların oranı ise %1,3'dür. Kararsız kalanların oranı ise %34,5 olarak belirlenmiştir. İnterneti yozlaşmamış bir kitle iletişim aracı olarak gören izlerkitle grubu %31,3, yozlaşmış bulanlar ise %6,8, kararsız kalanları ise her iki orandan da daha yüksek bir orana sahip %63 oranı ile temsil edilmektedirler. Bir kitle iletişim aracı olarak internetin dürüst olup olmadığının sorgulandığı soruda ise izlerkitlenin %33,5'i interneti dürüst bulurken, %1,8'i dürüst bulmamakta ve %64,8'i ise bu konuda kararsız kalmayı tercih etmektedir. Bilgi verip vermediği konusunda ise izlerkitlenin %66,8'i bilgi verir derken %0,5'i bilgi vermez demiş ve %32,8'i ise kararsız kalmıştır. İnternete güvenip güvenmedikleri sorulduğunda ise %35,3'ü güven verir demiş, %1,8'i güven vermez, %63'ü ise kararsız kalmıştır. İzlerkitlenin %49,5'i interneti yapıcı bulurken, %1,5'i yıkıcı, %49'u ise kararsız kalmıştır. Yararlı ya da yararlı bulup bulmadıkları sorulduğunda ise %66,5 oranında yararlı yanıt alınırken, %0,5 oranında da yararlı yanıt alınmıştır. Kararsız kalanların oranı ise %33 olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak interneti eğlenceli bulup bulmadıkları sorulduğunda izlerkitle üyelerinin %50,3'ü interneti eğlenceli bulurken, %1,5'i sıkıcı bulduklarını belirtmişlerdir. Kararsız kalanlar ise izlerkitlenin %48,3'ünü oluşturmaktadır.

Eskişehir'deki izlerkitle interneti sempatik, hızlı, bilgi verici, yapıcı, yararlı, eğlenceli bulurken yozlaşmış yozlaşmadığı, dürüst olup olmadığı, güven verip vermediği konusunda kararsızdır.

Tablo 7: Dergiye Duyulan Yakınlık (%)

	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
Eğlendirici	47.8	45.3	7
Yararlı	54.5	43	2.5
Yapıcı	42.3	54	3.8
Güven Verici	27.3	66	6.8
Bilgi Verici	59	38.8	2.3
Dürüst	25.8	68	6.3
Yozlaşmamış	21	66.5	10.5
Hızlı	18.8	50.8	30.5
Sempatik	35.8	52	12.3

Dergiyi sempatik bulanların oranı %35,8, itici bulanların oranı ise %12,3, kararsız kalanların oranı ise %52'dir. Dergiyi hızlı bir araç olarak görüp görmedikleri sorulduğunda ise %18,8'i hızlı derken %30,5'i yavaş bulduklarını belirtmişler ve %50,8'i ise kararsız kalmıştır. Dergiyi yozlaşmamış bulanlar izlerkitlenin %21'ini oluştururken, yozlaşmış bulanların oranı ise %10,5, kararsız kalanların oranı ise %66,5'tir. İzlerkitlenin %25,8'i dergiyi dürüst bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirmiş, %6,3'ü ise dürüst bulmadıklarını belirtmiştir. İzlerkitlenin %68'i ise bu konuda kararsız kalmıştır. Dergiyi bilgi veren bir araç olarak değerlendirenler ise izlerkitlenin %59 oranına sahiptir. Derginin bilgi vermediğini düşünenler %2,3, kararsız kalanlar ise %38,8 oranı ile değerlendirilmişlerdir. Ankete katılan izlerkitle grubunun %27,3'ü dergiyi güven veren bir araç olarak değerlendirmiş, %6,8'i ise güven vermez bulmuştur. Kararsız kalanlar %66 ile yüksek bir orana sahiptir. Dergi yapıcıdır diyenler %42,3, yıkıcıdır diyenler %3,8, kararsız kalanlar ise %54 oranındadır. İzlerkitlenin %54,5'i dergi yararlıdır derken %2,5'i yararsız, %43'ü ise kararsız kalmıştır. İzlerkitlenin %47,8'i dergiyi eğlendirici olarak değerlendirirken, %7'si sıkıcı olarak tanımlamış ve %45,3'ü kararsız kalmıştır.

Eskişehir'deki izlerkitle dergiyi bilgi verici, yararlı ve eğlenceli olarak nitelerken sempatikliği, hızı, yozlaşmamışlığı, dürüstlüğü, güven vericiliği ve yapıcılığı konusunda kararsız kalmaktadır.

Tablo 8: Cep Telefonuna Duyulan Yakınlık

	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)
Eğlendirici	76.8	20.3	3
Yararlı	84.8	13.5	1.8
Yapıcı	72.8	25.3	2
Güven Verici	64.3	30	5.8
Bilgi Verici	69.3	20.5	10.3
Dürüst	61.5	34	4.5
Yozlaşmamış	49.8	37.8	12.5
Hızlı	85.3	13	1.8
Sempatik	79.5	16	4.5

Cep telefonunu izlerkitlenin %79,5'i tarafından sempatik bulunmaktadır. Bu grubun %4,5'i ise cep telefonunu itici olarak değerlendirmekte ve %16'sı ise kararsız kalmaktadır. Cep telefonunu hızlı bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirenlerin oranı %85,3, yavaş bulanların oranı sadece %1,8 oranında kalırken kararsızların oranı ise %13 olarak değerlendirilmiştir. Cep telefonu yozlaşmamış bir araçtır diyen izlerkitlenin oranı %49,8, yozlaşmış bir araçtır diyen izlerkitle oranı ise %12,5'dir. Kararsız kalanlar ise %37,8 oranında temsil edilmektedir. Diğer yandan izlerkitlenin %61,5'i cep telefonunu dürüst bulmakta, %4,5'i dürüst bulmamaktadır. İzlerkitlenin %34'ü bu konuda kararsız kalmıştır. Bilgi verir diyenlerin oranı %69,3, bilgi vermez diyenler %10,3 ve kararsız kalanlar ise %20,5 olarak belirlenmiştir. Cep telefonunu

güvenli bulan izlerkitle grubu %64,3, güvenli bulmayan izlerkitle grubu ise %5,8'dir. Kararsız kalanlar ise grubun %30'unu oluşturmaktadır. Cep telefonunu yapıcı bir kitle iletişim aracı olarak değerlendiren izlerkitle ise %72,8, yıkıcı bulanlar ise %2 oranındadır. Karasızlar izlerkitlenin %25,3'ünü oluşturmaktadır. Yararlı ya da yararsız olduğunu düşünenlerin oranı ise şu şekildedir. Cep telefonunu yararlı bulanlar izlerkitlenin %84,8'ini, yararsız bulanlar %1,8'ini ve kararsız kalanlar da %13,5'ini oluşturmaktadır. Son olarak cep telefonunu eğlenceli bulan izlerkitle grubu %76,8, sıkıcı bulan izlerkitle grubu %3 ve kararsız olanlar ise %20,3 oranı ile temsil edilmektedir. Eskişehir'deki izlerkitle cep telefonunu sempatik, hızlı, yozlaşmamış, dürüst, bilgi verici, güven verici, yapıcı, yararlı ve eğlenceli bulmaktadır.

Sonuç

Kitle iletişim araçları enformasyonun sağlayıcıları olarak günümüz bireyinin vazgeçemedikleri arasında ilk sıradadır. Bugün artık gelişmiş ya da az gelişmiş tüm toplumlar bilgi ve iletişim teknolojilerine yakınlık duymaktadır. Enformasyon talebi içinde olan birey enformasyon kaynakları karşısında tamamen edilgen değildir. Medyaya dönük kullanım isteği salt bilgilenmek arzusu ile de açıklanamamaktadır. Kitle iletişim araçları izlerkitle tarafından eğlenmek, yalnızlıktan kurtulmak, sıkıntıdan uzaklaşmak gibi gerekçelerle kullanılırken birey bilişsel ve duygusal gereksinimlerini karşıladığı bu araçları evdeki herhangi bir eşya gibi değerlendirmez. İzlerkitle güvenip güvenmeme, dürüst bulma ve bulmama, sempatik ya da itici bulma gibi duygularla kitle iletişim araçlarına yakınlıkduyar.

İzlerkitle kitle iletişim araçlarını kullanır. Bu kullanım sonucunda bir doyum elde etmeyi bekler. İşte bu nedenle medyanın yalnızca etkisini değil medyanın neden ve nasıl kullanıldığını tartışmak da gereklidir. Günümüz bireyi birden fazla kitle iletişim

aracını kullanır. Tarihsel süreç göstermiştir ki hiç bir yeni kitle iletişim aracı kendisinden önce var olan aracı yok etmemiştir. Bu noktada temel belirleyici bu araçların her birini kullanan ve bunlardan vazgeçmeyen izlerkitledir. Elbette her araç beraberinde getirdiği farklılıkları izlerkitleye kabul ettirip onu değiştirmeye zorlamıştır. Ancak bu mücadele aracın izlerkitleye uyum göstermesi ile sonuçlanmıştır. Bu da günümüz izlerkitlenin kitle iletişim araçları seçkisindeki genişliğin nedenini açıklamaktadır. Bu durum izlerkitlenin değiştiğini ancak beklentilerinin ya da aradığı doyumun çok fazla değişmediğinin de göstergesidir. İzlerkitle bilişsel ve duygusal doyumun peşindedir. Bu nedenle medya profesyonelleri açısından kitle iletişim araçlarında sunulan içerik daha çok izleyicinin aranan ve beklenen doyumunu tatmin etmeye yöneliktir.

Eskişehirli izlerkitlenin televizyona karşı dürüstlük, güven ve yozlaşma konusunda bir takım tereddütlerinin olduğu açıktır. Bugün artık her evin demir başı olan televizyon izlerkitle tarafından en çok zaman ayrılan ve aynı zamanda da özellikle yozlaşma konusunda en çok eleştirilen kitle iletişim aracıdır.

Medyanın gündemini belirlemekte önemli bir güce sahip olan gazete habercilik sektöründe karşı yapılan eleştirilerin de merkezinde yer alır. Eskişehirli izlerkitlenin gazetenin yozlaşma, güven konusundaki tereddütlerinin altında habercilik sektörüne dönük eleştirileri ve doğru bilgiye duyulan gereksinimi aramak doğru olacaktır.

İzlerkitlenin tartışmasız en çok olumlu bulduğu araç ise radyodur. İzlerkitle radyoyu bilgi vericiden çok eğlendirici bulmaktadır. İzlerkitlenin bu araca karşı duyduğu olumlu yakınlık radyonun geleceği açısından umut vericidir. Söz programlarının azalması daha çok müzik yayınlarının yer alması radyonun müzik kutusu olarak tanımlanmasına neden olurken bu durum radyo

yayıncılığı adına geleceğe dönük önemli bir tehlikeyi gündeme getirmektedir. Aracın özelliği gereği radyo sadece bireye ve yalnız insana seslenir, bunu yaparken de dinleyicinin hayal gücünü kullanmasını sağlar. Bir diğer ifade ile radyo hayalle görüntü yaratır. Bu da radyonun diğer araçlara olan önemli bir üstünlüğüdür. Bu çalışma ile izlerkitlenin radyonun tüm bu özelliklerinin farkında olduğu diğer araçlara karşı tereddütler beslenirken radyo konusunda tereddütsüz bir biçimde radyoya yakınlık duyulduğu görülmüştür. Hem yerel hem de ulusal bazda RTÜK'e kayıtlı radyo sayısının çokluğuna bakıldığında bugün radyonun öneminin azalmadığı ancak yeni teknolojilerle birlikte kalıp değiştirerek rekabetin yeni koşullarına ayak uydurmaya başladığı görülmektedir.

İzlerkitle internete karşı yakınlıkduyarken güven, yozlaşma ve dürüstlük konularında kararsız kalmaktadır. Ancak bu kararsızlık televizyona ve gazeteye karşı ortaya konulan kararsızlıkla aynı kefeye konulmamalı aynı biçimde yorumlanmamalıdır. İnternete karşı ortaya konulan kararsızlık teknolojinin yeniliği, pahalılığı ve kullanım düzeyindeki düşüklük göz önüne alındığında bir ön yargı ya da bilinmeyene karşı duyulan şüphe olarak değerlendirilebilir.

Eskişehirli izlerkitle dergiye bilgi verici ve eğlenceli olarak tanımlarken sempatikliği, hızı, yozlaşmamışlığı, dürüstlüğü, güven vericiliği ve yapıcılığı konusunda da kararsız kalmaktadır. İzlerkitlenin en mesafeli yaklaştığı iletişim aracı dergidir. Bu mesafede dergiye ulaşımın bir süreklilik gerektirmesi, olayların günlük değil haftalık ya da aylık olarak takip edilmesi gibi diğer araçlara oranla biraz daha sahip olmak ve takip etmek açısından emek gerektirmektedir.

Yaygın iletişim araçlarından biri olan cep telefonu teknolojideki hızlı değişim sonucu basit bir bireylerarası iletişim aracı olmaktan çıkıp bir kitle iletişim aracına dönüşmüştür. Servis

sağlayıcıların sağladıkları hizmetlerle günümüzün cep telefonu kullanıcıları ilgilendiği her konu ile ilgili bilgiyi ve haberi kısa mesaj ya da çoklu ortam mesajı olarak alabilmektedir. Başka bir ifade ile cep telefonu tıpkı internet gibi çok amaçlı bir iletişim aracıdır. Araştırma, Eskişehirli izlerkitlenin telefonun bu özelliklerini bildiklerini göstermektedir. İzlerkitle radyodan sonra cep telefonuna karşı da olumlu görüşlere sahiptir. Özellikle cep telefonunun bilgi vericiliği, yararı ve hızı konusunda izlerkitle yüksek oranlarda katılım göstermektedir.

Eskişehir özelinde yapılan bu çalışma sonucunda izlerkitlenin geleneksel kitle iletişim araçları olarak tanımladığımız televizyon, gazete ve dergiye karşı güvensizlik sorunu yaşarken bir diğer araca radyoya karşı tamamen olumlu olduklarını göstermektedir. Diğer yandan izlerkitle interneti ve cep telefonunu kullanmaya açık ve olumlu görülmektedir.

Kaynaklar

“Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması, Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü Raporu”, TÜBİTAK-BÜLTEN (Ankara: Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü, Ocak, 2001).

Boratav, Korkut (1988). **Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çaplı, Bülent (2001). “Yayıncılığın Sayısallaşması-Belirsizlikler”, **Medya Politikaları** Ankara: İmge Kitabevi.

Gökçe, Birsen (1996). **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**. İstanbul: Savaş Yayınevi.

Jensen, B.K.&Rosengren, K. E. (1990). “Five Traditions in Search of the Audience”. **European Journal of Communication**, 5(2-3).

Keane, John (1993). **Medya ve Demokrasi**, Çev: Haluk Şahin. İkinci Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kejanlıoğlu, Beybin (1990). “1980’lerden ‘90’lara Türkiye’de Radyo-Televizyon Yayıncılığı”, **Birikim Dergisi**.

Kim, Jin-Young (2002). Across-Media Study Of Koreans’ Media Choice Process and Consumption Patterns in the New Media Environment. Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Southern Mississippi.

Koçak, Abdullah (2001). Televizyon İzleyici Davranışları Televizyon İzleyicilerinin Tercihleri ve Doyumları Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı.

McQuail D., Windahl S. (1997). **Kitle İletişim Modelleri**, Çev: Konca Yumlu. Birinci Baskı. Ankara:İmge Kitabevi.

McQuail, D., (1997). **Audience Analysis**, London: Sage Publication.

Tanör, Bülent (1995). Korkut Boratav ve Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 1980-1995**. İstanbul: Cem Yayınevi.

www.rtuk.org.tr

www.byegm.org.tr

Basın Yaşamında Örgütlenmenin Tarihsel Gelişimi

Selda Bulut

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Osmanlı döneminde basında ilk örgütlenme girişimi demokratik gelişmelerin bir sonucu olarak 1908 yılında Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin kurulması ile başlamıştır. 1917 yılında kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti ise *millet* temelli bir örgütlenme olarak kurulur. Söz konusu örgütlenmeler gazeteciliğin bir meslek olarak hem ahlak ilkelerini hem de meslek tanımlamalarını ortaya koyması bakımından önemli adımlar olmuştur.

Osmanlı'nın yıkılışının ardından kurulan cumhuriyet rejimi ise hem basına bir düzen hem de yeni rejimin işleyişi içinde basına bir düzen vermek üzere Türk Basın Birliği'ni faaliyete geçirmiştir. Bu örgütlenmelerin tümü gerek gazete sahipleri gerekse başyazarların egemenliğinde gerçekleşmiş ve sonraki dönemlerde kurulacak benzer örgütlerinde temelini atmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Basın, örgütlenme, Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye, Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Türk Basın Birliği*

Abstract

In the period of Ottoman Empire, the first attempt to be organized in the press started in 1908 with the foundation of Association of Press of Ottomani, as a result of development in the democratic life. However the Ottoman Press Association, founded in 1917, had a nationalist base. These two organizations are very important steps in the history of press in Turkey as they defined not only the journalism as a profession but the principles of ethics of press as well.

After the collapse of Otoman Empire, with the introduction of Turkish Republic, The Union of Turkish Press was founded to organize the field of press. All these developments took place under the control of owners of newspapers and editors in chief and this structure affected and conditioned the following developments in the field of press.

Key Words: *Press, organization, Association of Press of Ottomani, Ottoman Press Association, Union of Turkish Press.*

Giriş

Osmanlıda ilk gazete 1795'te İstanbul'daki Fransız Elçiliğinin çıkardığı, *Bulletin des Nouvelles* ve ilk Türkçe gazete ise 1 Kasım 1831'de devletin çıkardığı *Takvim-i Vekayi*'dir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından ve Rusya karşısında Edirne Antlaşması ile sona eren bozgunundan sonra, Sultan II. Mahmut sık sık "ıslahat meclisleri" toplamaya başlamıştı. Bunlardan birinde gazete çıkarmak hakkında bir fikir ileri sürülür. Ardından gazetenin çıkış hazırlıklarına katılmak üzere İzmir'den Alexandre Blacque çağrıldı ve onun tecrübelerinden faydalanıldı. Blacque, daha sonra bu resmi gazetenin Fransızca sayısı *Le Moniteur Ottoman*'ı çıkardı. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı dikkate alınarak, ayrıca Arapça *Takvim El Vekayi*, Rumca *Otomanikos Minitor* ve Ermenice *Liro Kir* isimli gazeteler yayımlandı. İlk gazeteciler de devlet memurlarıdır.

İlk özel (yarı resmi) Türkçe gazete William Churchill tarafından 1840'ta çıkarılmaya başlanan *Ceride-i Havadis*'tir. Gazete, büyük ölçüde devletten yardım alarak yayın hayatını sürdürmüştür.

21 Ekim 1860'da Ağâh Efendi tarafından yayınlanmaya başlayan *Tercüman-ı Ahval* ise özel teşebbüs tarafından ve hazineden yardım almadan yayınlanan ilk gazetedir. Bu yönüyle basın tarihinde bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Aynı dönemde, Osmanlı sınırlarındaki diğer milletlere ait, çeşitli dillerde çıkarılan 13 gazete vardır. Daha sonra 1862'de *Tasvir-i Efkâr* yayınlanmaya başlamıştır. *Tasvir-i Efkâr*'ın kurucusu Şinasi'dir. Daha önce Ağâh Efendi ile birlikte *Tercümân-ı Ahval*'i çıkarmış olan Şinasi, kısa bir süre sonra bu gazeteyi bırakarak yeni bir gazete çıkarmaya karar vermişti. İlk sayıda yayınlanan bir giriş yazısında belirtildiğine göre, gazetenin amacı, havadis vermek, halka kendi yararları doğrultusunda düşünmeyi öğretmektir. Bu

yazıda Şinasi, her türlü hükümetin halkın yararına çalışmakla kuvvetlenebileceğini belirtiyordu (Demir, 2008).

Osmanlıda ilk gazetenin yayınlanmasının sonrasında basında tek bir çatı altında örgütlenmeden bahsedilemez. Akkaya, matbuatın muhabir, yazar ve gazetenin çıkarılmasında çalışan matbaa işçileri olmak üzere, üç ayak üzerinde yükseldiğini belirtmektedir. Şahıs gazetelerinin yayınlanmaya başlamasından sonra gazete sahiplerinin aynı zamanda başyazar, yani yazar olduğu bu dönemde, yazarlar beyaz yakalı tabir edilen sınıfı temsil etmekteydi. “Muhabirler ise yarı beyaz yakalı, yarı mavi yakalıdır. Yazarlara göre daha kötü konumda, mavi yakalı olan matbaa işçilerden daha iyi konumdadırlar. Matbaa işçileri matbuatın hamallarıdır. Onlarsız olmaz” (Akkaya, 2009:47).

Emek hareketinde örgütlenme, eylem ve kendi konusu ile ilgili mevzuat üç önemli ayak olarak nitelendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, matbuat çalışanlarının yalnızca örgütlülüğü üzerine yapılan bu çalışmanın eksik değil, ama sınırlandırılmış olduğunun dikkate alınması gerekmektedir. Çalışmada, beyaz yakalılar olarak adlandırılan ve matbuatta yazar ve muhabir olarak görev yapan kişilerin örgütlenme girişimlerinin tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Bu tercih, emeğin örgütlülüğündeki parçalanmışlıktan kaynaklanmakla birlikte gazeteciliğin bir meslek olarak görülmeye başlamasına ait vurguyu öne çıkartma kaygısından kaynaklanmaktadır. Söz konusu gerekçeler ışığında, bu çalışma, basında örgütlenmenin başladığı tarihten çok partili yaşama kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye

Ekonominin ve siyasal yapının evrimiyle bağlantılı şekilde Osmanlı döneminde matbuat¹, Cumhuriyet döneminin basın, 1980 sonrasının medya evresine karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Örgütlenme düzleminde usta/çırak ilişkisinin geçerli olduğu matbuat evresinde ataerkil sadakat, patron/işçi ilişkisinin olgunlaştığı basın evresinde sendika, esnek istihdamın baskın hale geldiği medya evresinde sendika yerine cemiyet-dernek modelinden söz edilebilir. Osmanlı döneminde gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen bir yasa yoktur, usta/çırak ilişkileri egemendir. Gazetecilerin çalışma ilişkileri ve örgütlenmesiyle ilgili ilk yasal düzenleme ise Cumhuriyet döneminde yapılmıştır (Yıldırım, 2008).

Osmanlıda ilk Türkçe gazeteyi çıkaran devlet memuru ve işçisiydi. Hiç kuşkusuz matbuattaki işçi örgütlenmesi diğer sektörlerdeki işçi hareketindeki gelişmelerle yakından ilişkilidir. 1830'lu yıllar Osmanlıda devletin ihtiyaçlarının karşılanması için fabrikaların kurulduğu "modern" işçiliğin ortaya çıktığı yıllardır (Akkaya, 2009).

Her ne kadar ilk gazete 1831 yılında yayınlanmaya başlamış olsa da, basında örgütlenme ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşir. 1908 tarihine kadar geçen süreçte şair, edebiyatçı geleneğin gazetecilerini örgütlü olarak göremeyiz. Türkiye basınındaki ilk örgütlenme 14 Ağustos 1908'de başlar.

¹ Yine aynı dönemde Osmanlı hükümetine gönderme yapan siyasi anlamın haricinde, Babıali Caddesi çevresinde kümelenen matbuatı da 1980'lere kadar tanımlayan Babıali kavramı kullanılmıştır (Koloğlu, 1998).

Basın tarihinde, Türkçe, Ermenice, Rumca, İbranice gazetelerde çalışan gazetecilerin kendi aralarında kurdukları ilk meslek kuruluşu olan Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti, *Yeni Gazete* sahibi Abdullah Zühtü Bey'in teşebbüsüyle, gazeteciler Sirkeci Garı'nın karşısında bir lokantada toplanır. Abdullah Zühtü Bey burada, istibdadın çöktüğüne, sansür devrinin kapandığına, gazetecilere yeni vazifeler ve sorumluluklar düştüğüne, el ele çalışmak gerektiğine dair bir konuşma yaptı. Elli kişiye yakın gazetecinin bulunduğu bu toplantıda, Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti adlı bir meslek örgütünün kurulması kararlaştırıldı. (Demir, 2008). Dönemin belli başlı gazetelerinin başyazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın, (*Tanin*), Mahmut Sadık (*Sabah*), Abdullah Zühtü (*Sabah*), Ahmet Cevdet (*İkdam*), Ahmet Rasim (*Tasviri Efkâr*) gibi gazetecilerin bir araya gelmesiyle Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti (Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye) kurulmuştur.

Cemiyetin kuruluş aşamasında, "cemiyete olur olmaz yazarlar kabul edilecek mi? Eğitim çevrelerini jurnal edenler, bir takım gazetelerin yayınına türlü hilelerle engel olanlar, istibdat döneminde jurnalcilik sayesinde rütbe ve nişan alanlar..." acaba cemiyete kabul edilecek miydi (*Millet*'ten aktaran Koloğlu, 2005:35) gibi tartışmalar yaşanır.

1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, İstanbul'da toplam 52 olan gazete ve dergiye ek olarak yedi katı (377) yayın, meşrutiyeti izleyen yedi ayda yayınlanmıştır. Böylece matbuatta çalışanların sayısı da artmıştır (Koloğlu, 1998:6). Resmi olarak Meşrutiyet'in ilanını izleyen ikinci ayda kurulan derneğin kurucularının adları, Meşrutiyet'te yapılan cemiyet nizamnamelerinde pek görülmeyen bir biçimde 2. maddede verilmiştir. Cemiyetin kurucuları arasında *Yeni Gazete*'nin sahibi Abdullah Zühtü Bey, *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet Bey, *Tanin*'in sahibi İsmail Hakkı Bey, *Servet-i Fünun* yazarlarından Cenab Şahabettin Bey, yine *Tanin*'in başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın)

Bey, *Mizan*'ın sahibi Murat Bey gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca, *Pozantiyon*'un sahibi Pozant Efendi, *El Tiempo* başyazarı Fresko Efendi, *Sabah*'ın sahibi Mihran Efendi ve *Kostantinopolis*'in sahibi Nikolaidis Efendi kurucular arasında bulunmaktadır (Demir, 2008).

Cemiyetin kuruluşu şu nedenlere dayandırılmıştır: Cemiyeti hükümete tanıtmak; basın suçları yargılanmasında Cemiyet idare heyetinin “heyet-i aduli” (jüri) olarak tanınmasını sağlamak; basını Osmanlı ve ‘Selâmet-i vatan’ fikri çerçevesinde, düşünce özgürlüğüne hâlel gelmeden toplamak; Avrupa basın cemiyetleriyle dostça ilişkiler kurmak; cemiyet üyeleri arasında dostluk ve yardım ilişkileri kurmak; cemiyet üyelerine ulaşmada, sanat müesseselerinde kolaylıklar sağlamak; Osmanlı basınının içte ve dışta onurunu korumak.

Cemiyetin tüzüğünde, basın ahlâkını ilgilendiren ve -bugünkü anlamda olmasa bile- basının özdenetimini sağlamaya yönelik hükümler vardır. Tüzüğün 13. maddesinde sayılan görevlerinden birisi de, “Cemiyet üyeleri arasında meydana gelecek anlaşmazlıkların çirkin bir zemine dökülmesini önlemek için, arabulucu rolü oynamak”tır.

Cemiyete üye olan Osmanlı basınının yükümlülükleri tüzüğün 14. maddesinde, “Gazeteler şantaj yapamayacaklar, çirkin kelime ve imâdan ve genel ahlâka aykırı yazı ve haberlerden kaçınacaklar, yabancı devletlerin ve Osmanlı vatandaşı olan kişilerin haysiyetini incitecek yolda yayında bulunamayacaklardır” şeklinde belirtilmektedir. Bu, aynı zamanda, basın tarihimizdeki ilk “basın meslek ilkeleri” olarak nitelenmektedir.

Cemiyetin tüzüğünde belirtildiği gibi, basının özdenetim işlevi de yerine getirilmiş olacaktır. Tüzük, 14. maddede belirtilen yayın ilkelerine aykırı hareket eden gazete ve gazeteciler hakkında, şikâyet söz konusu olduğunda yaptırımlar içermektedir. Bu ilkeleri

ihlal eden ve bir şahıs hakkında ahlaka aykırı biçimde saldırgan yayında bulunan gazete için bir şikayette veya ihbarda bulunulması durumunda, idare kurulu toplanarak bu şikayeti inceleyecek ve yayında genel ahlâka aykırı bir durum tespit edilir ve şikayet edilen gazete cemiyet mensubuysa, hakkında verilecek karara uymak zorunda kalacaktır. Yayını yapan gazete, cemiyete üye değilse bile bu karar gazetelere tebliğ edilecektir. Bu şekilde, üç kez uyarılan yazar, cemiyet üyesi ise, cemiyetten ihraç edilecektir.

Kurulmasına ve tüzüğünün hazırlanmasına rağmen, amaçladığı gazeteciler kongresini toplayamadığından dolayı derneğin uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Fakat dernek, hem basın tarihimizdeki ilk basın meslek kuruluşu girişimi olmasından dolayı, hem de basın meslek ilkelerini ortaya koyması ve basında bir tür özdenetim sistemi getirmeyi amaçlaması açısından ilginçtir. Aynı zamanda basındaki bu ilk örgütlenme, gazetecilik mesleğinin “kurallarını” belirleme yönünde önemli bir adımdır.

Savaş, sansür, sıkıyönetim gibi koşullarda bu cemiyetin etkin bir işlev yerine getirdiği söylemek mümkün değildir.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti

1917 yılının Mayıs ayı ortasında ismi değiştirilen ve hükümete yeni ismi ile beyannamesini veren Osmanlı Matbuat Cemiyeti 25 Haziran 1917’de ilk kongresini yeni ismi ile yapmıştır. Böylece, 25 Haziran 1917’de, Sabah matbaası geçici merkez seçilerek, Mahmut Sadık Bey’in başkanlığında kurulan bir idare heyetince Osmanlı Matbuat Cemiyeti kurulmuştur.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, günümüzdeki Gazeteciler Cemiyeti de dahil olmak üzere ülkemizde kurulan birçok basın meslek kuruluşunun çekirdeğini oluşturmaktadır.

İlk kurulan basın derneğindeki başarısızlığa rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarında yeni bir basın derneğinin kuruluşuna ihtiyaç duyuldu. Savaş döneminde İstanbul'da müttefik devletlerin gazetecileri bulunmakta ve Türkiye'deki meslektaşlarıyla görüşmektedirler. Müttefik devletlerdeki basın dernekleri de Osmanlı basını ile temasa geçmek istegindedir. Fakat bu konuda başvurulacak hiçbir merci bulamadıkları için girişimleri sonuçsuz kalmaktadır. Bu arada, Alman Basın Derneği'nin Türkiye'deki günlük yayın yapan bazı basın kuruluşlarının başyazarlarını Almanya'ya davet etmek istemesine karşın yetkili bir makam bulamamış olması, bir dernek kurma girişimlerini hızlandırmıştır. (İskit, 1939:192).

Kurulan derneğin idare kurulu içinde, Muhittin (Birgen), Yunus Nadi, Ağaoğlu Ahmet, Abdullah Zühtü, Ahmet Emin (Yalman) gibi basın tarihinde önemli yerleri olan tanınmış gazeteciler bulunmaktadır. Bu isimleri, Cumhuriyet döneminde de basında ve basın kuruluşları içinde sık sık görmekteyiz.

Dernek, İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi altında bulunan ülkede olumlu karşılanmıştır. İlk kongresi, 15 Şubat 1918'de yapılmış ve yönetim kurulu seçilmiştir. Bu kongrede Cemiyetin başkanlığına Hüseyin Cahit (Yalçın), ikinci Başkanlığa Yunus Nadi, Genel Sekreterliğe ise Ahmet Emin (Yalman) seçilmiştir.

Cemiyetin bu dönemdeki en belirgin etkinliği, Almanya'dan Türkiye gazeteleri için getirilen kağıtların dağıtımına aracılık etmek olmuştur. Kongre kararıyla bir "Yardımlaşma Sandığı" kuruluyor ve Alman Matbuat Cemiyetinin daveti kabul edilerek bir Türk gazeteci heyetinin Almanya'yı ziyareti ve Birinci Dünya Savaşı'nın Alman savaş cephelerini gezmesi mümkün oluyor. Ülkede kâğıt sanayi bulunmadığı, Almanya - Avusturya - Macaristan - Bulgaristan - İstanbul güzergahı dışında tüm ticaret

ve ithalat yolları kapalı olduğu için, Almanya'dan getirilebilen gazete ve matbaa kâğıtlarının da dağıtım işini Osmanlı Matbuat Cemiyeti yapmıştır.

30 Mayıs 1919'da yapılan kongrede alınan kararlar Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin adı değiştirilerek Türk Matbuat Cemiyeti² oluyor ve başkanlığa da *Tasviri Efkar* başyazarı Velit Ebüzziya seçiliyor. Bundan sonra, ismi ve yöneticileri çeşitli defalar değişen Cemiyet, faaliyetini sürdürmüş, Cemiyetin ismi 1921'de Matbuat Cemiyeti olmuştur.

Bu arada Türkçeden başka dilde gazete çıkarıcılar da ayrı bir cemiyet kurdukları gibi Türkçe gazetelerde çalışanlar da müretteplerin (dizgici) yolundan giderek, Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Görüldüğü üzere Matbuat Cemiyeti sadece gazete sahiplerinin elinde bir mesleki örgüt olarak kalır. Bu durumun başka bir kanıtı ise, cemiyetin yeni hazırlanmakta olan tüzüğü ile ilgili gelişmelerdir. Üyelerden oluşan fakat sermaye sahibi olmayanlardan oluşması öngörülen heyetlerin işleyişini içeren tüzük 8 Nisan 1921'de yürürlüğe girer. Bu gelişmeler ve yeni yönetimden hoşnut olmayan gazete sahipleri, 1922-23 yıllarında yeni tüzüğü geri çevirir ve eski meslek temsili haline getirir ve başkanı da Halit Ziya Bey olur (İskit, 1939:193-94).

Basın çalışanları arasındaki hem millet hem de yapılan işin türünü temel alan bu ayrılığın nedeni, Hakkı Tarık Us tarafından şöyle ortaya konulmuştur: Cemiyete kaydolunmuş üyenin millet ve vatan telakkilerindeki ayrılık ve bir başka cemiyet ihtiyacı yaratacak surette, üyeyi cemiyete bağlayacak faaliyet olmamasıdır.

² Bu ayrışma Akkaya'ya (2009:59) göre, çok dinli, çok milliyetli muharrir örgütlenmesinden tek milliyetli, tek dinli bir örgütlenmeye geçiştir ve kuşkusuz, sınıfsal değil, etnik temelli bir yapılanmadır.

(İskit, 1939). Us'un bu tespitleri beraberinde cemiyet üyeliğini "millet ve dil" temelli olarak oluşturma yönünde tutucu kararlara götürdü. Öyle ki, cemiyette oy hakkı yerine Türk dili ile gazetecilik yapanların getirilmesi şartı kabul edildi.

1921'deki kongrede o yıllarda çalışanlar, çalıştırılan sendikaları, işçi sigortaları, fikir işçileri kanunları, toplu sözleşme ve emsali gibi karşılıklı menfaatleri ve sosyal hakları devlet koruyuculuğu altına alan mevzuat mevcut olmadığı için, cemiyet bünyesine mesleğin muhtelif zümrelerinin koruyuculuğunu ve temsilciliğini verebilecek bir hüviyet kazandırılmak isteniyor. Bu bakımdan gazete sahipleri, başyazarlar, yazarlar, muhabirler, musahhahlar, foto muhabirleri ve diğer yazar ve teknisyen zümreleri, idare heyetlerinde temsil edilmeye başlanır ve kongre kararıyla ana tüzük bu şekilde tadil edildiği gibi cemiyetin adı da Ankara'da Türk Matbuat Cemiyeti ile ayrıca bir dernek kurulması yoluna gidildiği öğrenildiği için adı İstanbul Matbuat Cemiyeti olur. Bu durum 1926'ya kadar devam eder. 1926 yılında olağanüstü bir kongre yapılarak cemiyetin ana tüzüğü yeniden değiştirilir. Yardımlaşma sandığının tüzüğü genişletilerek üyelerine daha çok hizmet sağlamasına imkân hazırlanır. Bu kongrede cemiyetin adı, İstanbul Matbuat Cemiyeti olarak kalır (Benice, 1966).

1921'den 1934 yılına kadar İstanbul Matbuat Cemiyeti adı altında çalışan cemiyetin 1926'daki idare heyeti başkanlığına Hakkı Tarık Us'u seçilmiş görüyoruz. Bu idare heyetinin teşekkül tarzı şöyledir: 2. Başkan Ahmet Şükrü Esmer, Genel Sekreter Etem İzzet Benice, Azalar: Enis Tahsin Til, Kemal Salih Sel, Sadri Ertem Refik Ahmet Sevengil. 1934 Kongresinde İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin adını değiştiren önemli bir gelişme yaşanır. Atatürk, İstanbul Basın Kurumu adını kullanmaktadır. Onun direktifi ile kurumun adı böylece değişir ve yeni idare heyeti de atanır. Böylece, başkan yine Hakkı Tarık Us, 2. Başkan Ahmet Şükrü Esmer, Genel Sekreter Etem İzzet Benice olur (Benice, 1966).

Son tüzük değişikliğinde, Cemiyet'in amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

a) Matbuat mesleğine ait hak ve vazifelerle meslek adabının, meslek nezahet ve haysiyetinin yapılp muhafaza edilmesine, mesleğin bir uzviyet olarak teşekkül etmesine ve yükselmesine hizmet etmek,

b) Matbuatın vatan ve millet menfaatleri uğrunda yekpare bir kuvvet olmasına dikkat ederek, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk aleminin inkişafı ile içtimai hayatın tekamülüne çalışmak,

c) Matbuat meslektaşlarının mesleklerinde muvaffak olup terakki etmelerini ve kolay geçinmelerini ve birbirlerine yardım esaslarından faydalanmalarını temine uğraşmak,

ç) Meslektaşlar arasında dostluk duygusunu ve meslektaşlık bağlarını kuvvetlendirmek, fikirlerin birleşmesini ve kendilerinin düzgün içtimai bir hayat yaşamalarını temin edecek çalışmalarda bulunmak.

11 Haziran 1935'te İstanbul Basın Kurumu'nun, özel bir kanunla kurulan Türk Basın Birliği'ne katılmasına karar verilir. Kurum, bundan sonra Türk Basın Birliği'nin İstanbul şubesi olarak görev yapar. İstanbul Basın Kurumu, hiçbir kanuni müeyyidesi olmadığı için, meslektaşlarını kendi azası arasına girmekte serbest bırakmıştır. Fakat Basın Birliği Kanunu'nun birinci maddesi, vasisleri bu kanunda yazılı meslektaşların hepsini asli aza yazılmakla mükellef tutmuştur. Basın Birliği Kanunu'nun dördüncü maddesine göre merkezleri Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Trabzon'da olmak üzere beş bölgeye ayrılan Basın Birliği'nin faaliyet bölgeleri arasında, basın endüstrisinin merkezi olması nedeniyle İstanbul seçilir. İstanbul İdare Heyeti, yaptığı çalışmada, 309 basın mensubunun birliğe kaydını yapar (Basın Kurumu'nun asli aza mevcudu 120 kişiydi). Böylece, basın tarihinde ilk defa olarak, gazetecileri, hem mesleklerine ve birbirlerine, hem de

kanuna ve devlete karşı sorumlu kılan bir kanuni örgütlenme meydana gelmiştir (Türk Basın Birliği, 1941).

Cemiyet, 1938 yılında Basın Birliği Kanunu gereğince dağıtılmış ve Hakkı Tarık Us'un başkanlığında İstanbul Basın Birliği kurulmuştur. Kanunla kurulan ve devlet güdümünde olan bu birlik, İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazetecilerin tek mesleki örgütü olmuştur.

Türk Basın Birliği

Türkiye'de gazetecilik, ayrı bir iş kolu olarak, ilk kez 1938 tarihli Basın Birliği Yasası ile düzenlenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ülkede hakim olan Tek Parti döneminin kendine özgü koşullarında siyasal partiler, sendikalar, dernekler ve diğer baskı grupları gibi basın da, muhalefeti yasaklayıcı düzenlemelerden olumsuz yönde etkilenmiştir. 1931 yılında Basın Yasası da kabul edildikten sonra hükümet, Ankara'da 1935'te Basın Genel Direktörlüğü aracılığıyla ilk Basın Kongresi'ni toplar.

Basın Birliği kurma düşüncesi, 1935 yılında iktidarın önyak olmasıyla toplanan Basın Kurultayı'nda ortaya çıktı. Kurultayı toplayan Basın Genel Direktörü Vedat Nedim Tör, basının işlevini "Devrimci hükümetin yaptığı işlerin en samimi yardımcılığı, devrim prensiplerinin geniş yığınlar içinde yayılması" olarak belirledi ve "Türk basınının kendisini devrim ideallerine vermiş, tam anlamıyla ulusal bir matbuat olduğunu" söyledi (Basın Kurultayı 92, 1993:2).

Kongrede beliren eğilim doğrultusunda 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu, 28 Haziran 1938 tarihinde kabul edildi ve 14 Temmuz 1938'de yürürlüğe girdi. Basın Birliği Kanunu'nun kabulüyle ilgili olarak *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay şunları yazıyordu: "Kamutay evvelki gün avukatlık, dün de gazetecilik mesleklerini

tanzim ve tensik eden kanun layihalarını kabul etti. Şimdiye kadar her iki meslek, kendi kör menfaatlerinden gayri hiçbir nizam tanımayan kötü kişiler yüzünden halk arasında iyi nam bırakmamıştır.... Kamuoyu, gazete ile kurulu; onunla beslenir ve onunla olgunlaşır. Fakat işte bu kadar müessir olduğu için, onu kör menfaatlerine veya hırslarına alet edenlerin elinde de pek tehlikeli bir silah haline gelebilir”.

Yasa, birliğin kuruluş amaçlarını, “gazetecilerin maddi, manevi, bireysel ve ortak çıkarlarını sağlamak ve korumak, gazetecilik okulları açmak, meslekte düzen ve disiplini sağlamak, mesleğin onurunu korumak, gazetecilerin ve ailelerinin korunmasını sağlamak üzere yardım ve emekli sandıkları ile sigortaları kurmak, dayanışma duygularını güçlendirmek, Türk basını temsil etmek, basını milli maksatlar uğrunda uyanık tutmak ve cumhuriyetin menfaatlerine hadim (hizmet eden) kılmak” (Madde 5) şeklinde sıralamaktadır.

Gazetecilik ve gazeteci, yasanın ilk iki maddesinde şöyle tanımlanmaktadır:

Madde 1- Türkiye’de çıkan gazete ve mecmuaların sahipleri ile bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, devamlı ve muntazam suretle çalışarak bu işi kendisine meslek edinen kimselerden mürekkep olmak ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere Türk Basın Birliği adı ile bir birlik teşekkül olunmuştur. Birliğin merkezi Ankara’dır.

Madde 2- Yukarıdaki maddede sayılan ve birliğin kanuni azasını teşkil eden kimseler, birlik dışında gazetecilik mesleğini icra edemezler.

Buna göre, gazetecilik, gazete dergi ve ajanslarda yazı, haber, fotoğraf ve tashih işleri olarak tanımlanmaktadır.

Bir kişinin gazeteci sayılabılmesinin koşulları da şöyle sıralanabilir:

- a) Türkiye'de çıkan gazete dergi ve ajansların yazı, haber, fotoğraf ve tashih işlerinde çalışmak.
- b) Bu işler karşılığında ücret almak.
- c) Bu işi sürekli ve düzenli yapmak.
- d) Bu işi kendisine meslek edinmek.
- e) Türk Basın Birliği'ne üye olmak.

Basın Birliği Yasası, bir anlamda serbest ve amatör çalışan gazeteciler ile mavi yakalı işçileri birlik dışına itmiştir. Onun haricinde, yukarıda tanımlanan gazeteci ve gazete sahipleri zaten zorunlu olarak birliğin üyesi olacaktır. Cemiyetle başlayan örgütlenme süreci devletin kontrolünde bir birlik çatısına dönüşmüştür.

Yasa, gazetecilik işinde çalışmaya başlayanların en geç bir ay içinde Türk Basın Birliği'ne üyelik için başvurularını zorunlu kılmaktadır. Başvuruları kabul edilenlere İçişleri Bakanlığı tarafından basın kartı verilir. Serbest muhabirler ile yabancı gazete ve dergilerin Türkiye'de çalışan Türk veya yabancı muhabirleri, misafir sıfatıyla birliğe üye olabilirler, birliğin çalışmalarına katılabilirler, ancak seçme ve seçilme hakkına sahip olamazlar.

Basın Birliği, mesleğin onuruna, birliğin yasa ile belirlenmiş amaçlarına aykırı hareket eden gazetecilere uyarı, geçici ihraç, kesin ihraç cezaları vermeye yetkilidir.

Yasanın üçüncü bölümü, patronlar ile çalışanların ilişkilerini düzenlemektedir. Buna göre, çalışmaya başlayan gazetecinin deneme süresi en çok üç aydır ve bu sürenin sonunda yazılı bir sözleşmenin imzalanması zorunludur. Deneme süresi sonunda gazeteci işten çıkartılabilir; ancak, tekrar işe alınarak deneme süresi yeniden başlatılamaz.

En az üç yıl çalışanlar yılda yirmi gün, üç yıldan fazla çalışanlar yılda otuz gün ücretli izin hakkına sahiptir.

Sözleşme, çalışma süresi beş yıldan az ise bir ay önceden bildirmek, çalışma süresi beş yıldan çok ise iki ay önceden bildirmek koşuluyla taraflarca feshedilebilir. Fesih işverenden gelmişse, çalışana her çalışma yılı karşılığında bir aylık ücretini tazminat olarak vermek zorundadır.

Basın Birliği, yasanın çıkmasından bir yıl sonra kurulur ve ilk kongresi 10 Temmuz 1939'da toplanır. Basın Birliği başkanlığına *Ulus* gazetesi sahibi ve Ankara Milletvekili Falih Rıfki Atay seçilir. Merkez yönetim kurulunun kalan 8 üyesi de, 6'sı milletvekili olmak üzere gazete sahipleri arasından seçilmiştir.

Yönetim kurulunun üye dağılımı, Basın Birliği'nin basını iktidarın denetimi altında tutmak amacıyla kurulduğu eleştirilerine haklılık kazandırmaktadır. Nitekim Basın Birliği'nin kuruluş kongresinin açılış konuşmasını yapan İçişleri Bakanı Faik Öztrak, basının 'dördüncü kuvvet' değil, 'yardımcı kuvvet' olduğunu, "Milletin hakiki göz bebeği olan Milli Şef İsmet İnönü'nün verdiği derslere ve işaretlere uymanın milli ve vatani vazife olduğunu hatırlatmayı borç bildiğini" söylemiştir. Bakan'ın konuşması alkışlarla karşılanmıştır (Aydın Tarihi, 68/59-60).

Gazetecilerin, gazeteci olduklarını gösteren ve devlete göre geçerli tek belge olan sarı basın kartlarını Basın Birliği verirdi. Birlik mesleğe ait bazı kararlar alır ve gerek görürse de sarı basın kartını geri alma yetkisine sahipti. Koloğlu (Orhan Koloğlu ile görüşme), Tek Parti döneminin basınla ilgili kurumun Basın Birliği olduğunu ve ister istemez iktidarı savunduğunu belirtir. Faik (2001:61) bu duruma "basın barosu gibi bir yarı devlet kuruluşu" benzetmesini yapmaktadır. Birliğin kurulduğu günden beri başkanı, CHP'nin yayın organı *Ulus*'un başyazarı Falih Rıfki Atay'ın olması da bu kanyıyı desteklemektedir. İstanbul'daki, hemen hemen Atay gibi, değişmez temsilcisi de Hakkı Tarık Us'tur.

Bununla birlikte, yasanın ve yasayla kurulan Basın Birliği'nin, basını iktidarın denetimine sokma işlevini tek başına yerine getirme gücünde olmadığı kabul edilmelidir. Tek parti döneminde, basının neden iktidarın yardımcı gücü olmaktan öte bir işleve sahip olmadığını yasalarla ilgili yanıtı, 1926 tarihli Türk Ceza Yasası'nda ve 1931 tarihli Basın Kanunu'nda aranmalıdır. Basın Kanunu ile matbuatta çalışacak herkesin, bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idari görevlilerin hükümete bildirilmesi şartı getirilmiştir. Vatan, milli mücadele, cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giyenlerin gazete ve dergi çıkarması, padişahlık ve hilafet yanlısı yayınlar ile komünist ve anarşist yayınlar yapılması yasaklanmış. En önemlisi de hükümete dilediği zaman, dilediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisi verilerek kapatılan gazete ve derginin sorumlularının başka adla gazete ve dergi çıkarmaları da yasaklanmıştır (Topuz, 1973:89).

Basın Birliği Kanunu'nun basın çalışanları lehine sayılabilecek düzenlemeleri hayata geçirme şansı yoktu; bu ortamda Basın Kanunu ile birlikte Basın Birliği de basını iktidarın denetimi altında tutma dışında bir işlevi yerine getirme olanağına sahip değildi. Esasen, tek parti yönetiminin atmosferi ve İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları, basını iktidarın denetimi altına alma konusunda Basın Birliği'nin ek çaba göstermesine gerek bırakmadı.

Türk Basın Birliği, kuruluş kanununun kendisine verdiği ve basın mensupları açısından hayati önem taşıyan yetki ve yaptırımları, savaş yılları boyunca siyasi nedenlerle uygulamaya geçirmemiştir. Örneğin, Basın Birliği Yüksek Haysiyet Divanı, iktidarın iç veya dış politikasını eleştirmesinden ötürü herhangi bir gazeteciye Birlikten çıkarma, yani meslekten atma cezası vermemiştir. İktidarın, Türk Basın Birliği aracılığıyla sahip olduğu yetki ve yaptırımları kullanmamış olmasının nedeni, bu uygulamalara gerek kalmamış olmasıdır. Yani iktidar, diğer yasalar

ve mutlak otoritesi ile basını o denli denetimi ve emri altına almıştır ki, Basın Birliği Kanunu'nun verdiği yetki ve yaptırımları kullanmaya gerek duymamıştır. İktidar, istediği yayın organını kapatmış, Basın Birliği Kurulu'ndaki gazeteci-milletvekilleri aracılığıyla ya da verdiği talimatlar ile istediği yayının yapılmasını sağlamıştır. Ancak bu yaptırımı, tehdit unsuru olarak elinde bulundurmıştır.

Basın Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tek Parti rejiminin eskisine oranla yumuşamaya ve liberalleşmeye başladığı 1945 yılı ortalarında eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler, sözü edilen yumuşamanın verdiği rahatlıkla, basında da dile getirilmiştir. Hatta savaş döneminin gazeteci-milletvekillerinden *Akşam*'ın sahibi ve başyazarı Necmeddin Sadak dahi, bu kurumu eleştirmiş ve kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Sadak, ikinci partinin kurulup kurulmaması tartışmasının gündeme geldiği 1945 ortalarında, birden fazla partinin olduğu bir ülkede, “basın hürriyetinin” ilk şart olduğuna değinmiş, “basını güdümlü hale sokmak için harcanan gayretlerin mahsulü” olarak nitelediği Basın Birliği'nin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Peyami Safa ise, 4 Haziran 1946 tarihli *Vakit*'deki yazısında “Basın Birliği Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nde ilga tasarısının kabul edildiği gün, basın uzviyetine musallat bir fazlalık üzerinde kronik olmuş bir apandisit ameliyatı yapılacaktır” demektedir (Demir, 2008).

Öyle ki, 1945'li yılların gazetecileri, Türk Basın Birliği'nin yıkılması ile övünürler. Bu girişim Türk Basın Birliği'nin ele geçirilmesi hırsıyla başlar ama yıkılmasıyla sonuçlanır. Özellikle gazete sahiplerinin Türk Basın Birliği'ne karşı olan tavrının 1944 yılında daha da belirginleştiği söylenebilir. Basın Birliği Kanununda değişiklik yapılması ile ilgili tartışmaların yaşandığı günlerde ipler kopma noktasına gelir. Öyle ki, *Tanin*'den Hüseyin Cahit Yalçın, *Cumhuriyet*'ten Nadir Nadi, *Vatan*'dan Ahmet Emin

Yalman, *Akşam'dan* Kazım Şinasi Dersan, *Son Posta'dan* Selim Ragıp Emeç, *Son Telgraf'tan* Ethem İzzet Benice, *Tan'dan* Halil Lütfi Dördüncü'nün de aralarında yer aldığı gazete sahipleri ve yöneticileri 3 Ocak 1944 tarihinde Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne bir dilekçe gönderirler. Burada, gazetelerde yayınlanacak ilanların Türk Basın Birliği idaresine verilmesi yolundaki girişimlerden vazgeçilmesi istenir. Ayrıca dilekçede, özel ve ticari ilan işinin serbest rekabet ilkelerine göre uygulanması istenir. Serbest rekabet ilkelerini savunan gazete yöneticileri, devletin rolünü en aza indirmeyi istemektedir (*Cumhuriyet Arşivleri*, 1944).

Ardından gazeteciler, 1945 sonrasında Türk Basın Birliği'ni CHP iktidarının kontrolünden kurtarmaya ve basın ve çalışanlarla ilgili yasal yükümlülükleri doğrultusunda görev yapan resmi bir kurum haline getirecek arayışlara yöneldiler. Aralarında Sedat Simavi, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Necmettin Sadak, Selim Ragıp Emeç, Nadir Nadi, Ali Naci Karacan ve daha pek çok ismin yer aldığı gazeteciler bu meselenin üzerine gittiler. Gazeteciler düşünce ve ifade özgürlüğünün yanı sıra, sosyal güvence istekleri ile birlik oluşturmaya yöneldiler.

İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Trabzon olmak üzere beş bölgeye ayrılmış olan Basın Birliği'nin Aralık 1945 tarihinde İstanbul Kongresi toplanır. Birliğe karşı oluşmuş muhalefetin içinde yer alan Sedat Simavi önemli bir isimdi. Alpar, Simavi'nin Basın Birliği mücadelesindeki yerini şöyle anlatır: "Lider Sedat Simavi ile akşam sabah konuşuyor, planımızın rötüşlarını yapıyorduk. Kongrelerde Başbakanlık divanlarının rolleri çok önemlidir. Adaylarımızı tespit etmiştik. Divanı ele geçirirsek kongreyi yarı yarıya kazandık demektir. Kongre bitmiş seçimleri kazanmıştık. İstanbul Bölgesi Yönetim Kurulu'na başta Sedat Simavi, Cihad Baban, Sadun Galip Savcı seçilmişti" (Gökman, 1970:64-66).

Birliğin İstanbul bölgesinin yönetimini ele alan gazeteciler bundan sonra diğer beş bölgenin de katılımıyla gerçekleşen Genel Kongre hazırlıklarına başlar. Her ne kadar İstanbul yönetimi ele geçirilmiş olsa da kavganın asıl alanı olarak Ankara gösterilmektedir. Çünkü birliğin merkezi buradadır. Diğer yandan gazetecilerin çoğunluğu İstanbul'dadır. Bu dönemin ekonomik şartları gözönüne alındığında gazetecilerin Ankara'ya gelmeleri ve burada birkaç gün barınmaları önemli bir maddi yük getirmektedir. O tarihte maaşını, haftalığını zor alan, aldığını da ihtiyaçlarına ancak yetiren her gazeteci için bunun bir lüks olduğunu belirten Faik (2001:61, 62) "ama ne ve nasıl olurlarsa olsunlar, bütün bir kütlenin yüreğini öylesine doldurmuştur ki, parası olan olmayana vererek, az olan arkadaşıyla bölüşerek, bir kısmının öteberi satarak Ankara'ya koştuklarını" ifade etmektedir. Ayrıca Faik de Sedat Simavi'nin bu kavganın öncülerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.

4 Ocak 1946'da Ankara kongresi toplanır. Halkevinde toplanan kongrenin gergin bir hava içinde geçtiğini belirten Apa (Gökman, 1970:66) hazırladıkları listenin kazandığını ve Falih Rıfkı Atay'ın yerine Genel Başkanlığa Hüseyin Cahit Yalçın'ın seçildiğini belirtir. Türkiye'deki asıl demokrasi hareketinin Basın Birliği'ndeki bu kavgayla başladığının genel bir kanı olduğu düşünüldüğünde, böyle bir yönetim değişikliği basın çalışanları için yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Bir anlamda CHP iktidarı karşısında kazanılmış bu zaferden sonra, sıra Basın Birliği'ni etkin hale getirilmesine gelmişti. Aynı zamanda gazetecileri bu birlik altında toplamak; yeni yönetimin başarısı için şart gibi görünmektedir. Bu amaçla -daha doğrusu bir zorunluluk gereği- Birliğin yeni başkanı olarak Sedat Simavi, gazetecileri Birliğe bağlamak ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunur. Önce Birlik merkezini baştanbaşa değiştirir. Çalışma salonu, kitaplık düzenlenir ve bir

lokanta açılır. Bu tür düzenlemelerin yanında en önemlisi gazeteciler için bir sosyal yardım programı hazırlanır. Programda evlenenlere, çocuğu olanlara, hastalananlara, ölenlere, işsiz kalanlara, sıkıntıya düşenlere nasıl ve ne kadar yardım yapılacağı yer almaktadır (Bulut, 2007).

Birliğin gazetecilere sosyal haklar sağlama anlamındaki bu girişimlerine karşın, CHP iktidarı Basın Birliği'nin lağvına karar verir. Faik, yıllar sonra Atay'a bu konuyu sorduğu zaman, Atay şöyle diyecektir: "Basın Birliği'nin, savaş sonrası atmosferde yerini koruyamayacağını görmek için fazla keskin zekâya ihtiyaç yoktu. Hareketten bir gün önce İnönü'yle bunu konuşmuştuk. İnönü seçilmemem halinde, yani birliğin statükosunun bozulması halinde, kaldırılmasının daha uygun olacağını söylemiştir! Hiçbir şey olmasaydı, Basın Birliği en fazla bir yıl daha yerinde durabilirdi!" (Faik, 2001:62). Ayrıca, gazete sahipleri, kendilerini çalışanlara karşı yükümlülük altına sokan, gazetecilere çok önemli mesleki ve sosyal haklar sağlayan bu ilk yasadan rahatsızlıklarını açıkça dillendirmeye başladılar.

Bu gelişmelere, Basın Birliği içindeki gelişmeleri de ekleyince, Birliğin kapatılması zorunlu hale gelmiştir. Böylece Türk Basın Birliği, 30 Mayıs 1946'da TBMM'de kabul edilen ve 18 Haziran 1946'da yürürlüğe giren bir cümlelik bir kanunla kaldırıldı.

Basın Birliği, 1945 yılında anti-demokratik olduğu gerekçesiyle kapatılır ve İstanbul Basın Kurumu olarak 1935'teki haline geri döner. Çok partili yaşamla birlikte İstanbul Basın Kurumu, ikiye ayrılır ve böylece İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kurulur. Sedat Simavi'nin başkanlığında daha çok fikir işçileri topluluğunu temsil eden bir dernek olur. 22 Nisan 1948'de İstanbul Basın Kurumu kongre kararıyla yeniden Türk Basın Birliği adını almış ve başkanlığına da ölümüne kadar Hakkı Tarık Us getirilmiştir (Benice, 1966).

Sonuç

Basında (yazarlar ve muhabirler arasında) ilk örgütlenme (Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye) demokrasi hareketinin bir parçası olarak II. Meşrutiyetin ilanının ardından gerçekleşmiştir. Gazete sahiplerinin ve başyazarların etkin olduğu ilk cemiyet uygulamaya geçmese de basın meslek ilkelerini gündeme getirmesi bakımından önemlidir.

Bu ilk girişimin ardından kurulan -günümüzdeki Gazeteciler Cemiyeti de dahil olmak üzere ülkemizde kurulan birçok basın meslek kuruluşunun çekirdeğini oluşturan- Osmanlı Matbuat Cemiyeti, millet ve dil ayrımı temelinde isminin başına Osmanlı yerine "Türk" ibaresini almıştır. Ve farklı dillerde yayın yapan gazeteler de kendi cemiyetlerini kurma yönüne gitmişlerdir. Bu örgütlenmenin öncülüğünü yine gazete sahipleri ve başyazarlar yapmış ve bu egemen yapı sonraki oluşumlarda da devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler gazetecilik alanındaki ilk örgütlenmelerin sınıf temelli olmadığını da göstermektedir.

Yeni bir devletin kuruluşunu izleyen dönemde ise basındaki örgütlenmede devletin resmi kurumsal yapısına doğru bir değişim görülmüştür.

Basın Birliği serbest ve amatör çalışan gazeteciler ile mavi yakalı işçileri birlik dışına iten bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır. Fakat çalışma yaşamına düzenleme getirmesi bakımından önemli bir aşama olarak görülebilir. Böylece, cemiyetle başlayan örgütlenme süreci, devletin kontrolünde bir birlik çatısına dönüşmüş ve 1945 sonrasında Birliğin kapatılmasının ardından kurulan Gazeteciler Cemiyeti ile yeni bir evreye girmiştir. Gazeteciler Cemiyeti ise yeniden gazete sahipleri ve başyazarların etkin olduğu bir dönemi nitelemektedir.

Kaynaklar

Akkaya, Yüksel (2009). “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Amele Hareketleri”, **Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi: Ekonomi Politik Yaklaşımlar**, (der. Selda Bulut), Ankara: Ütopya, 46-60.

Ayın Tarihi, 68/59-60.

Basın Kurultayı 92, ÇGD yayını.

Benice, Etem İzzet, (1966). **Türk Basın Birliği**, İstanbul.

Bulut, Selda (2007). **Hürriyet’in Yayın Politikası: 1948-1953 Dönemi**, A.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/83.361.7 (7/2/1944).

Demir, Vedat (2008). “Medyada Otokontrol”, http://Www.Byegm.Gov.Tr/Semmerler/Kayseri-X/Kayseri_18.Htm.

Erer, Tekin (1965). **Basında Kavgalar**, İstanbul: Rek-Tur Yayınları.

Faik, Bedii (2001). **Matbuat Basın Derkeen ... Medya**, C.1, 2. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

Gökman, Muzaffer (haz.) (1970). **Sedat Simavi: Hayatı ve Eserleri**, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.

Hizmetinizde 25 yıl (1948-1973): Beyaz Kitap, (1973). Ankara: Hürriyet Yayınları.

<http://www.tgc.org.tr/tanitim.htm>;

İskit, Server (1939). **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul: Ülkü Matbaası.

Koloğlu, Orhan (1998). **Bir Zamanlar Babıâli**, İstanbul: TGS Yayınları.

Orhan Koloğlu ile görüşme.

Şapolyo, Enver B. (1971). **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Ankara: Güven Matbaası.

Topuz, Hıfzı (1973). **Türk Basın Tarihi**, Gerçek yayınevi, İstanbul.

Türk Basın Birliği İstanbul şubesinin 7 Haziran 1941 tarihli toplantısı, 1941, Tan Matbaası.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Albümü (2002). 55. Kuruluş Yıldönümü.

Yıldırım, Rahmi (2008). "Basında/Medyada Emek-Sermaye Çelişkişi",
<http://www.odak-direnis.com/odakagustos/rahmiyildirim1.htm>.

Türkiye Sağında Siyasal İslamın Yükselişi: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Saadet Partisi'nin Söyleminin Yaygın Basındaki Analizi*

Erdal Dağtaş

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi

Selahattin Okuroğlu

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Bu çalışmada konu edilen, sistem tarafından uzun yıllar kullanıldıktan sonra terk edilen üstyapısal kurumların, ayakta kalabildikleri takdirde, sisteme karşı muhalif bir yapıya kaymaları potansiyelleri olabileceğidir. Yeni sağ politikalar sonrası yaşanan, genel anlamda partilerin zayıflaması ve toplumun apolitik hale getirilmesi süreçlerine, siyasal İslami motifleri dokusunda taşıyan Saadet Partisi (SP) de maruz kalmıştır. Bu zorluklara ek olarak, bugün barındırdığı kadrolar, 28 Şubat 1997 askeri müdahale süreci sonrası siyaset yapma yasağı ile karşılaşmış ve önce Refah Partisi (RP), sonra da yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) kapatılmıştır. FP'den ayrılan kadrolar, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurmuş ve 28 Şubat'a karşı olası tepkileri bünyesine taşıyarak sisteme faydalı bir hale getirmiştir. Sonraki süreçte AKP, popülist, sistem yanlısı politikalarla oylarını çok daha arttırmış ve Türkiye kapitalizmine yeni açılımlar sağlamıştır. Bu şartlar altında küçük oy yüzdelere mahkûm olan SP, kendi kendine

* Bu makale, 3-6 Eylül 2009 tarihleri arasında İzmir Karaburun ve Mordoğan'da düzenlenen "80'den Sonra" temalı *Karaburun Bilim Kongresi*'nde sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş halidir.

ayakta kalma mücadelesi veren bir üstyapısal kurum görüntüsü vermiştir. Ciddi bir ekonomik kriz ortamında girilen 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde ise, SP oylarını önemli oranda arttırarak varlığını korumaktan fazlasını yapabileceğini göstermiştir.

Muhalif bir görüntü çizen SP'nin, gerçekten kapitalizm karşıtı bir harekete mi dönüşeceği; yoksa hâkim ideolojinin yeniden üretimi için, muhalif söylemli -ancak temelde sistem yanlısı- bir araç mı olacağı konusu önem kazanmaktadır. Bu anlamda, yerel seçimler öncesinde SP'nin basında nasıl temsil edildiğine ilişkin yapılacak bir analizin konuya ilişkin önemli ipuçları verebileceği düşünülmüştür.

Bu bağlamda, 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde, SP'nin Genel Başkanı'nın ve belediye başkanı adaylarının söylemlerinin, Türkiye'de farklı mülkiyet yapısına ve ideolojik referanslara sahip gazetelerin internet ortamındaki haber sitelerinde yer bulan açıklamalarının nitel metin analizi yöntemiyle incelenmesi araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. 28 Şubat sonrası dönemde, *Refah Partisi* içinden çıkan İslamcı motiflere sahip iki partiden biri olan *Saadet Partisi*'nin, 29 Mart yerel seçimleri öncesinde yaygın basına yansıyan söylemlerinin analizi çalışmanın sorunsalını oluşturmuştur. Bu bağlamda, çalışmada seçim öncesi *on günlük* zaman dilimi (19 Mart-28 Mart 2009) boyunca gerek *Millî Gazete*'de gerekse yaygın basının internet ortamındaki sitelerinde ve diğer haber sitelerinde yer alan *Saadet Partisi*'ne ilişkin haberler ve bazı köşe yazıları nitel metin analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve elde edilen bulgular toplumsal bağlam göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Ekonomik kriz, hegemonya, devletin ideolojik aygıtları, yeni sağ politikalar, emeğin yeniden üretimi, siyasal İslam, yaygın basın, İslamcı basın.*

Abstract

In this study, the issue examined is that such superstructure institutions could have the potential of turning into opposing structures against system, after their having been used for long years by the system. Including political Islamist motives in its structure, *Saadet Party* (Gladness Party, SP) had been also exposed to the process experienced as the weakening of parties and social apoliticization after new right politics. In addition to these complications, recent leadership personnel established SP had encountered the ban on political activities after military intervention of 1997 February 28 process. After this, firstly Refah Party (Commonwealth Party, RP) of the former government and then Fazilet Party (Virtue Party, FP), which assembled in place of its predecessor, had been abolished. Then political cadres separated from the others in FP, established Adalet ve Kalkınma Party (Justice and Development Party, AKP) and they converted the reactions against 28 February, to some beneficial states for the system. During the later period, with its populism and policies adhering to the system, AKP increased its vote to the higher proportions and provided new expansions for the capitalism in Turkey. Meanwhile obliged to get small voting rates, SP had been posing as an insignificant party and a superstructure institution, struggling to exist on itself. However, with the municipal elections at 2009 March 29, which was performed during a severe economical crisis, the percent rate of SP was promoted by voters to a level as twice as the prior rate by 27 July 2007 general elections. With this significant increase, the party has proved its ability of managing more than survival.

As the party being imaged in an opponent manner, such an issue is to have importance that, whether SP will transform into a movement really against capitalism or become an apparatus -which will be opponent in its discourse but on the side of the system in real manner-employed in the reproduction of dominant ideology. Assuming this matter, an analyze conducted about how SP has been represented in

the press before the municipal elections, would give considerable clues about the subject.

In context, a study conducted by qualitative discourse analyze, which is about the reported discourses of chairman of SP and the discourses of the candidates for certain metropolitan cities municipals, among the newspapers (or news sites of the papers) and the internet news sites, from different proprietarial conditions and regarding different ideological references. So, the problematic issue of this study is the analyze of reflected discourse prior to March 29 elections in the mainstream media texts, sourced from the chosen agents of SP as one of the two Islamist-referencing parties, being branched off RP after February 28. Contextually for the study, during the *ten days* period prior to the elections (March 19 -March 28, 2009), news and articles have been analyzed by the method of qualitative context analyze, which were published in *Milli Gazete* (National Gazette), besides news sites of other mainstream newspapers published in the electronic medium, and some other internet news sites. The findings gained have been assessed with the consideration of social context.

Keywords: *Economical crisis, hegemony, ideological state apparatuses, new right politics, reproduction of labor, political Islam, main stream press, Islamist press.*

Giriş

Son yirmi-otuz yılda, çalışan sınıfların milli gelir içindeki payı (sanayileşmiş yedi Batılı ülke başta olmak üzere) tüm dünyada ciddi oranda azalmıştır (Kramer, 2007: 12). Kapitalizmin 1970'li yıllar boyunca yaşadığı krizler ve bunlar karşısında 1980'li yıllardan itibaren sağ partilerin uyguladığı neo-liberal politikalar bu adaletsiz durumun temel nedenidir.

İdeolojik yeniden üretimin incelenmesi açısından bir başka sorun; sınıfsal tepki ve mücadelelerin -paylaşım kökenli ve ekonomik karakterli olanın- artacağı yerde, azalan bir seyir izlemesidir. Dahası yeni sağ politikalar, önceki dönemin önemli üstyapısal kurumlarından bazılarını yeni ekonomik düzenin devamlılığı için fazlaca elverişli görmemektedir. Siyasal partiler, bugün itibarıyla oligarklaşan yapılarıyla seçkin kurumlara dönüşmektedir. Maurice Duverger'in (1974: 61-62) halk kitlelerinin kendi içinden seçkinler çıkararak iktidara getirmelerini sağlayan araçlar olarak tanımladığı "siyasal partiler" in, günümüz koşullarında tabi sınıflar ile seçkinler arasındaki köprü görevini yerine getiremeyeceğinden söz edilebilir (Anders vd., 2005: 23). Öte yandan, üstyapısal kurumlar içerisinde sadece "medya" yapısal bir dönüşümle ideolojik işlevini arttırmıştır. Benzer şekilde, güçlenen sivil toplum kuruluşlarının (STK) önemli bir bölümü de, tepkiselliği sınıfsal mücadelenin bütüncül yapısından kopartarak yeni küresel düzene hizmet vermektedir.

Üstyapısal kurumların ideolojik yeniden üretim desteği olmadan, kapitalist küresel düzenin ayakta kalması ve günümüzdeki toplumsal itaat durumunu sağlaması düşünülemez. Buna karşın, yukarıda vurgulanan iki ideolojik aygıt (medya ve STK) haricinde, kurulu düzenin rızayı ve toplumsal itaati sağlamakta kullandığı önceki dönemin kimi ideolojik üstyapı kurumlarının etkililiği de dönemsel olarak değişim gösteren

aygıtlar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, dünyada ve Türkiye’de sistemin ideolojik yeniden üretimini sürdürebilmesi, çalışmanın sorunsalı açısından çıkış noktasını oluşturmaktadır. Eskiden sistem tarafından kullanılan ve sistemin etrafında konumlanmanın nimetlerinden yararlanan bu üstyapısal kurumların (en azından bazılarının), salt kapitalist üretim ilişkilerine sağladığı desteğin ötesinde, politik ve kültürel birtakım dayanakları olduğu düşünülmektedir (Payne, 1997: 39 ve 41). Üstyapısal kurumların üretim ilişkilerinden görece bağımsızlığı ve hegemonya inşası konuları Antonio Gramsci’den beri gündemdedir (Gramsci, 2007; Portelli, 1982). Gramsci’ye göre, kapitalist sistemde “zor”un arkasında işleyen “rıza”, sistemin devamı için önemli ve gerekli bir unsurdur (Bobbio ve Texier, 1982; Portelli, 1982; Saybaşılı, 1985; Hall, 1994; Eagleton, 1996; Fiske, 1996). Üstyapısal kurumların görece bağımsızlığı olgusu, “devletin ideolojik aygıtları” kavramsallaştırması şeklinde Louis Althusser (2006) tarafından da ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmada konu edilen ise, sistem tarafından uzun yıllar kullanıldıktan sonra terk edilen kimi üstyapısal kurumların, ayakta kalabildikleri takdirde sisteme karşı muhalif bir refleks gösterebileceğidir. Yeni sağ politikalar sonrası yaşanan, genel anlamda partilerin zayıflaması ve toplumun apolitik hale getirilmesi süreçlerine, siyasal İslami motifleri dokusunda taşıyan Saadet Partisi (SP) de maruz kalmıştır. SP’nin bugün barındırdığı kadrolar, 28 Şubat 1997 askeri müdahalesi sonrası siyaset yapma yasağı ile karşılaşmış ve önce Refah Partisi (RP), sonra da yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) kapatılmıştır. FP’den ayrılan kadrolar, Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AKP) kurmuş ve 28 Şubat’a karşı olası tepkileri bünyesine taşıyarak sisteme faydalı bir hale getirmiştir. Sonraki süreçte AKP, popülist ve sistem yanlısı politikalarla oylarını daha da artırmış ve küresel kapitalizme eklemlenme yönünde yeni misyonlar üstlenmiştir. Bu şartlar

altında küçük oy yüzdelerine mahkûm olan SP ise, ayakta kalma mücadelesi veren bir üstyapısal kurum görüntüsü vermiştir. Ciddi bir ekonomik kriz ortamında girilen 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde SP, oylarını önemli oranda arttırarak varlığını korumaktan fazlasını yapabileceğini göstermiştir.

Mecliste grubu bulunmayan ve muhalif bir görüntü çizen SP'nin, gerçekten kapitalizm karşıtı bir harekete mi dönüşeceği; yoksa hâkim ideolojinin yeniden üretimi için muhalif söylemli ancak, temelde sistem yanlısı bir araç mı olacağı konusu önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, 29 Mart yerel seçimleri öncesinde SP'nin basında nasıl temsil edildiğine ilişkin yapılacak bir analizin incelenen konuya ilişkin önemli ipuçları verebileceği düşünülmüştür.

Bu bağlamda, 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde, SP'nin Genel Başkanı'nın ve belediye başkanı adaylarının söylemlerinin, Türkiye'de farklı mülkiyet yapısına ve ideolojik referanslara sahip gazetelerin internet ortamındaki haber sitelerinde yer bulan açıklamalarının nitel metin analizi yöntemiyle incelenmesi araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. 28 Şubat sonrası dönemde, *Refah Partisi* içinden çıkan, İslamcı motiflere sahip iki partiden biri olan *Saadet Partisi*'nin, 29 Mart yerel seçimleri öncesinde yaygın basına yansıyan söylemlerinin analizi çalışmanın sorunsalını oluşturmuştur. Bu bağlamda, çalışmada seçim öncesi on günlük zaman dilimi (19 Mart-28 Mart 2009) boyunca gerek *Milli Gazete*'de¹ gerekse yaygın basının internet ortamındaki sitelerinde ve diğer haber sitelerinde yer alan *Saadet Partisi*'ne

¹ *Milli Gazete*, Saadet Partisi'nin yayın organı olduğundan ve 2009 yerel seçimleri öncesinde hem yer verdiği haberlerle hem de köşe yazıları ile SP'ye doğrudan destek verdiği için bu çalışmada analiz birimi olarak seçilmiştir.

ilişkin haberler ve bazı köşe yazıları nitel metin analizi tekniğiyle incelenmiş ve elde edilen bulgular, toplumsal bağlam göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

Türkiye’de Milli Görüş Hareketinin Doğuşu ve Arkaplanı

1980 askeri darbesi sonrası, yeni sağ politikaların Özal hükümetleri tarafından uygulamaya geçirildiği Türkiye’de, kitlelerin rızasını kazanmak ve hegemonyayı sürdürmek için çok partili siyasal yapı kritik önem taşımaktadır. Ülkeye özgü yönler içeren bir siyasi görüş olarak İslamcılık da, bu yapı içerisinde Türk siyasal yaşamında 40 yıldır temsil edilmektedir. Söz konusu hareket, Türkiye’nin özgün entelektüel mirası ve siyasal geleneği içerisinde iki üst yapısal çerçeveyi -dini kurumları ve siyasal partileri- biraraya getirerek sistem içerisinde yer almıştır. Cumhuriyet’in ilk kuruluşundan beri, Türkiye’de İslam’ı referans alan partilerin varlığından söz edilebilir.² Özellikle 1950’li yıllarda Demokrat Parti ve 1960’lı yıllarda da Adalet Partisi içerisinde konumlanan muhafazakâr siyasetçiler, İslamcı açılımları ile parti içerisindeki güçlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak, 26 Ocak 1970 yılında Necmettin Erbakan ve on yedi arkadaşı tarafından Milli Nizam Partisi’nin (MNP) kurulmasıyla, İslam’ı somut olarak referans aldıklarını inkâr etmeyen partiler Türk siyasal yaşamında belirginlik kazanmıştır.

² 1923’ten beri birçok parti, dini çağrılara dayalı siyasal faaliyeti yasaklayan çeşitli yasaları çiğnedikleri gerekçesiyle kapatıldı. Tek parti yıllarında, 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, irtica kışkırtıcılığı suçlamasıyla feshedildi. Oysaki, “bu partilerin faaliyetlerinin durdurulduğundaki asıl neden, tek parti yönetimine başarıyla muhalefet etmeleri idi” denilebilir (Toprak, 2003: 245).

Otuz bir yıl aynı ismin liderliğinde yoluna devam eden Türkiye siyasal İslam'ı, 28 Şubat 1997 süreci sonrası liderinin siyasi yasak kapsamına girmesiyle ağır bir darbe yemiş ve seçmeninin büyük çoğunluğunu AKP'ye³ kaptırmıştır. Geride kalan on yılı tümüyle muhalif olmaya itilmiş parlamento dışı bir hareket halinde geçiren ancak, net bir politikaları olmayan SP içerisindeki İslamcılar (son yerel seçimlerde yeni genel başkanları ve metropol kentlerdeki bazı başkan adayları aracılığıyla), İslamcı kimliklerine eklediği çoğunlukla "ulusal sol" kısmen de "sosyalist" söylemlerle oylarını ciddi oranda arttırmıştır.

Milli Görüş eksenli ilk parti olan MNP'nin 12 Mart 1971 muhtırası sonrası, laik Cumhuriyet'in temel ilkelerine aykırılık kararıyla kapatılması sonucu Erbakan, tedavi gerekçesiyle yurtdışına çıkmıştır. Üç aydan kısa bir zaman sonra ülkeye geri döndüğünde, partisinin kapatılma davasından ötürü sorgulanması gerektiği halde yeni bir parti kurma çalışmalarına başlaması, merkez sağda yer alan dönemin Adalet Partisi tarafından sağ oyları bölme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, 1971 tarihindeki militarist yönetimin gölgesi altındaki Milli Görüş hareketinin, devletin tipik bir ideolojik aygıtı olduğu düşüncesi savunulabilir.

Erbakan yurtdışından döndükten sonra -o sırada yargılanma tehdidi altında olduğu için- yeni parti, Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığında kuruldu. Milli Selamet Partisi (MSP), 1973 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ile koalisyon hükümeti kurdu. Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu bu dönem, yedi ay sürmüştür. Bundan sonra MSP, 1975 ve 1977

³ AKP, İslami referansları söylemlerine taşıyan ancak, siyasi yelpazede merkeze yerleşme çabasında olan ve küresel kapitalizme eklenen bir parti görünümündedir.

tarihlerinde kurulan Milliyetçi Cephe hükümetleri içerisinde yer aldı.⁴ MSP, 1978’de Bülent Ecevit tarafından kurulan hükümet karşısında muhalefette kalırken; 1979’da Süleyman Demirel tarafından kurulan azınlık hükümetine ise dışarıdan destek verdi.

Binnaz Toprak’a (2003: 249) göre, “MSP, toplumsal ve kültürel hayatın İslami ilkeler uyarınca yeniden gelenekselleştirilmesini öngören bir platformu savunan, yeni-İslamcı bir parti olarak Türk siyaset sahnesine adım atmıştır.” MSP, İslamiyet’i hızlı sanayileşmenin yükünü hafifletecek bir araç olarak sunup, sanayileşme ile kültür arasında ilginç ve eklektik bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. MSP, Türkiye’nin sınai büyümeyi gerçekleştireceğini, ancak maddeciliğe dayalı kapitalist modelin yarattığı sorunlarla karşılaşmayacağını öne sürmüştür. MSP’nin başta Erbakan olmak üzere ileri gelen siyasetçilerine göre, İslamiyet’deki kardeşlik ve yardımlaşmaya dayalı cemaat fikri, kitleselleşmiş sanayi toplumunun atomize olmuş bireylerini ortadan kaldıracaktır (Toprak, 2003: 251).

MSP’nin kendinden menkul ve net bir tanımı ortaya konmayan sosyal devlet anlayışı, pek çok tutarsızlık ve çelişkiyle yüklüdür. MSP girdiği seçimlerde, İslami değerleri siyasallaştıran ve popülist bir söylemlerle seçmenin manevi duyarlılıklarına seslenmeyi hedef alan bir stratejiyi benimsemiştir.

Gerçekten de, Milli Görüş’ü geçmişte ve bugün temsil eden siyasal partiler (MNP, MSP, RP, FP, SP) ile Milli Görüş’ün

⁴ Çok kısa zaman içerisinde mesajını seçmenlere iletmeyi başaran MSP, 1973 seçimi sonrası toplam oyların yüzde 11.8’iyle üçüncü büyük parti olmuştur. Sonraki 1977 seçimlerinde oyları yüzde 8.6’ya düşüyse de, diğer küçük partiler karşısındaki göreceli gücü, MSP’nin 1973 ile 1978 arasındaki üç koalisyon hükümetine katılarak söz sahibi olmasına olanak sağlamıştır (Toprak, 2003: 249).

içinden çıkan ancak, daha sonra yol ayırımına girerek merkezî partisi olduğunu açıklayan AKP, özel mülkiyet ve toplumda zenginliğin/mülkiyetin belli bir azınlığın lehinde yoğunlaşması türünden sorunlara kayıtsız kalmıştır. Eşdeyişle, Türkiye’de İslam’ı referans alan siyasal partiler, varolan küresel kapitalist ekonomik düzenin dönüştürülmesini bir sorun olarak görmemişlerdir.

Erbakan ve arkadaşları tarafından kurulan tüm siyasal hareketler, yine Erbakan tarafından tanımlanan *Millî Görüş*⁵ olgusuna dayandırılmıştır. Erbakan, Millî Görüş’ü açıklarken, kendi sübjektif tarih tanımı içerisinde tamamen üstyapısal değerlere dayalı bir siyasal ideolojinin portresini çizmektedir (Fişek, 1973: 54; Erbakan, 1976). Ancak, temelde üstyapısal kurumlar üzerinden verilen bu söylem; daha ayrıntılı açıklamalar, parti programları ve koalisyon hükümetlerinin politikaları çerçevesinde, önemli bazı ekonomik programları hayata geçirmiştir. Bu açıklamalar, -lideri tarafından ortaya konulan terimle- *ağır sanayi hamlesi* adıyla bilinmektedir.

Gencay Şaylan’a göre, (1992: 235) “MSP için materyalist ve Hıristiyan Batı’nın İslam alemini sömürüyor olması temel bir kabul olmuştur. Erbakan liderliğindeki MSP, bu sömürüden kurtulmanın tek yolunun sanayileşmekten geçtiğini, eşdeyişle Batı’lı güçler tarafından dayatılmış dünya işbölümüne karşı devrimsel bir başkaldırının gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır”. MSP, koalisyon ortağı olarak iktidarda bulunduğu sürece ünlü “ağır

⁵ MSP’nin kendisince resmen “Millî Görüş” olarak tanımlanan ideolojik tutumu, en somut şekilde Necmettin Erbakan’ın kaleme aldığı *Millî Görüş* (1975) adlı eserinde açıklanmaktadır. Bununla birlikte, Millî Görüş’ün yorumlanmasında MSP’den (hatta MNP’den) Saadet Partisi’ne uzanan siyasal serüvende halen partinin günlük yayın organı olan *Millî Gazete*’nin takip edilmesi yerinde olacaktır.

sanayi hamlesi” yaklaşımı ile söz konusu programını uygulamaya çalışmıştır. MSP’nin bu konudaki açılımı, sonrasında bütün İslamcı grup ya da akımlar için de ortak görüş ve hedef haline gelen şu söylemi oluşturmuştur: “İçinde yaşanılan çağda İslamcı grup ya da akımlar, Batı’lılara ve Batı’lılaşmaya ne kadar karşı olursa olsun artık, sanayileşmeyi ve Batı’dan teknoloji transferini olumsuz bir öge saymamalıdır/saymamaktadır” (Şaylan, 1992: 235).

1974 Ocak ayından itibaren, MSP’nin yer aldığı koalisyon hükümetleri boyunca Erbakan ve yandaşları, doğrudan kamu tarafından gerçekleştirilen sanayi yatırımlarına yönelik çabalarla dikkat çektiler.⁶ Sözü edilen dönem boyunca yapılan yatırımlar ve sosyal güvenliğe yönelik politikalar, dönemin gazetelerinden ve resmi kurumların istatistiklerinden izlenebilmektedir. Özellikle MSP’nin, CHP ile beraber yer aldığı koalisyon hükümeti, çalışanlara yönelik ücret düzenlemeleri ve işçilerin sağlık güvencesinin aile fertlerinin tümünü kapsamı gibi kazanımlarda belirleyici oldu.

Milli Görüş hareketinin tanımlanması bağlamında, Türk siyasal yaşamında dini değerleri kullanmanın sadece Milli Görüş’e özgü olmadığı hatırlanmalıdır. Örneğin 1977 genel seçimlerinde Süleyman Demirel, Erbakan’a karşı dini motifleri fazlasıyla kullanmıştır. Buna karşın Milli Görüş’e dayalı partiler, dini kimliğini hayatının merkezine oturtan ve toplumun bazı kesimleri tarafından yadırganacak derecede katı din anlayışına sahip kitlelerin siyasal hareketi olmuştur. Erbakan’ın liderliğini yaptığı partilerin dayandığı kitle açısından barındırdığı bu farklılık, liberal veya merkez sağ denilen partilerden farkını ortaya koyma yönünde yardımcı olmuştur. Partiyi desteklemiş olanlar içinde, ekonomiyi

⁶ Bkz. “Erbakan: Faiz ve israf yok”, *Sabah Gazetesi*, 27 Ekim 1996, s.1 ve s.15.

ve altyapı kurumlarını düzenlemeyi değil; doğrudan laik Cumhuriyet'in getirdiğı yaşam tarzlarını yok etmeyi ve katı dini kurallara dayalı bir devlet kurmayı hedeflemiş bazı alt grupların da bulunduğu kabul edilmektedir. Erbakan'ın kendisi de, "Nakşibendî Tarikatı'nın İskender Paşa Cami cemaatine bağlı olduğunu" belirtir.⁷ Parti kurucularının bu ilişkileri, söz konusu tarikata oranla daha radikal kesimlerin de parti içerisinde rahatlıkla siyaset yapmasına zemin hazırlamıştır.

Bu kesimlerin Batı'lı demokrasinin bir kurumu olan siyasal partiler yoluyla sisteme eklenmesi ve kurulu sınıfsal yapılara tehdit oluşturmadan sistem içinde tutulmaları, farklı bir siyasal parti ve söylemi de beraberinde gerektirmiştir. Erbakan'ın da bunları bir şekilde sisteme kazandırmak görevini üstlendiğı; böylece MSP'nin kuruluşu olayında olduğu gibi, partisinin daha büyük siyasal yapıları kontrol altında tutmak için devlet tarafından ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığı ifade edilebilir. Öte yandan bu kesimlerin eylemleri, partiyi sürekli olarak kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır ve siyasal İslamcı hareketin baskı altında tutulmasına yardımcı olmuştur. Örneğin, 12 Eylül darbesinden altı gün önce 6 Eylül 1980'de, İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesini kınama amacıyla yapılan olaylı Konya mitingi bağlamında, Erbakan bu bağnaz kesimin kontrolsüz hareketlerinden şikâyetçi olmuştur.⁸

⁷ "ERBAKAN'I HIÇKIRARAK AğLATAN NEYDİ", http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milliselamet/erbakaniagla tan.html, [24.07.2009].

⁸ "ERBAKAN'I HIÇKIRARAK AğLATAN NEYDİ", http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milliselamet/erbakaniagla tan.html, [24.07.2009].

İdeolojik Bir Aygıt Olarak Milli Görüş Hareketinin ‘1980’ler Sonrası’ndaki Siyasal Serüveni

Althusser’in “Devletin İdeolojik Aygıtları” (2006) kavramsallaştırması, toplumdaki bazı üstyapısal kurumların, hâkim düzeni devam ettiren ideolojik yeniden üretim sürecine katkısından yola çıkar. Ancak görece bağımsız oldukları düşünülen bu yapılar, aynı zamanda toplumsal muhalefetin gelişmesi yoluyla sınıfsal mücadeleye hizmet etme potansiyelini barındırırlar (Ferretter, 2006: 85). Althusser fikirlerini, Marx, Engels ve Lenin’in eserlerindeki bazı ayrıntılara dayandırmaktadır. Buna göre, örneğin Friedrich Engels de, ideolojik üstyapının doğrudan altyapının belirlenimciliği ile açıklanamayacağını belirtir (Ferretter, 2006: 41). Kaldı ki, Vladimir İlyich Lenin de 1918’de Moskova’da düzenlenen işçi sendikaları konferansında yaptığı bir konuşmada, Batı Avrupa’da devrimin kökleşmiş kültürel kurumlar nedeniyle Rusya’ya kıyasla daha zor olacağını belirtmektedir (Aktaran Eagleton, 1996: 165-166).

Bu anlamda, 1980 öncesi dönem boyunca Milli Görüş hareketinin, ideolojik yeniden üretime hizmet eden bir yapı olduğu konusundaki düşünceyi destekleyebilecek belki de en önemli olgu, hareketin kendisini “komünizm karşıtı” olarak nitelemekten kaçınmamasıdır. Milli Görüş’e dayalı MSP’nin ve seslendiği İslami muhafazakâr kesimlerin 1980 öncesi dönemde daha büyük siyasal partilere ve sosyalist cepheye karşı bir araç olarak kullanılmış olması ihtimali yukarıda belirtilmişti. Erbakan’a göre partisinin diğer sağ hareketlerden en önemli farkı, tamamen özgün bir dünya görüşü olduğu iddia edilen Milli Görüş’ün komünizme

olduğu kadar kapitalizme de aynı derecede karşı olduğu tezidir.⁹ Bu teze göre, Milli Görüş hem İsrail'in kuruluşuna destek vererek Siyonizm'le bütünleşmiş olan kapitalizme hem de Batı emperyalizmine karşı çıkmaktadır. Buna karşın, MSP'nin Soğuk Savaş dönemi şartlarında Türkiye'nin NATO üyeliği bağlamında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkileri tartışmaya açtığına dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Böylelikle Milli Görüş'ün pratik anlamda asıl muhalefetini, komünizme ve sosyalist fikirleri benimsemiş kesimlere karşı sürdürdüğü söylenebilir.

Bugünkü Türkiye siyasal İslam'ını, 1980 öncesi dönemden farklı düşünme gereği tam da bu noktada ortaya çıkacaktır. Sözü edilen önceki dönem boyunca, hem yerel seçkinlerin hegemonya kurma sürecinde hem de uluslararası kapitalist sistemin Soğuk Savaş politikalarında kullanılan Milli Görüş hareketinin, yeni sağ politikaların şekillendirdiği 1980 sonrası dönemde (özellikle Soğuk Savaş'ın hız kesmesinden sonra), sistemin içinde konumlanabilmek ve sistemden yararlanabilmek açısından büyük sıkıntı yaşadığı düşünülebilir.

12 Eylül askeri darbesi ile diğer tüm partiler gibi yasaklanan MSP, yerini 19 Temmuz 1983'te kurulan Refah Partisi'ne (RP) bırakmıştır. RP, 11 Ekim 1987 tarihine kadar Avukat Ahmet Tekdal'ın Genel Başkanlığı'nda siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Darbe sonrası dönemde, 8 ay Mamak Askeri Cezaevi'nde tutulan Erbakan, 1982 Anayasası ile getirilen siyasi yasakların 1987 yılında yapılan halk oylaması ile kaldırılması sonucunda RP'nin başına geçmiştir. RP söz konusu evrede, genel seçimlerde uygulanan yüzde onluk ülke barajı nedeni ile meclise girememiştir.

⁹“ERBAKAN MİLLİ GÖRÜŞÜ TARİF EDİYOR”, http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milligorus/index.html, [24.07.2009].

Bunun üzerine 1991 genel seçimleri sırasında, Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi¹⁰ (MÇP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi¹¹ (IDP) ile seçim ittifakı yapan RP parlamentoda yer almayı başaramamıştır.

1994 yılında yapılan yerel yönetim seçimlerine RP tek başına girmiştir. İstanbul ve Ankara'nın da dahil olduğu birçok kentte belediye başkanlıklarını kazanan RP, 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve hükümeti kurma görevi Erbakan'a verilmiştir.

Milli Görüş hareketini 1980 öncesi ve sonrası şeklinde çözümlenmek mümkündür. Söz konusu ayırım doğru kabul edilmekle beraber, bu çalışmada "Erbakan'lı dönem" ve "Erbakan sonrası dönem" şeklinde tanımlanacak bir ayırım, bugün Milli Görüş misyonunu üstlenen Saadet Partisi'nin söylemlerini daha net yorumlayabilme açısından kolaylık sağlayacaktır. 1969'da başlayıp 28 Şubat 1997 sonrası RP'nin kapatılması ile sonlanan dönem boyunca Milli Görüş hareketinin, Erbakan'ın kişisel özellikleri tarafından şekillendirildiği düşünülebilir. Bu durum, Recai Kutan'ın genel başkan olduğu süreçte de, yasaklı Erbakan'ın geri plandaki etkisi nedeniyle sürmüştür. Tam olarak bir "Erbakan sonrası" dönem ise, geleneksel lider hayatta olduğu sürece mümkün olmayabilir. Ancak, bu çalışmada Numan Kurtulmuş'un genel başkan olduğu Ekim 2008'de başlayan dönemin "Erbakan sonrası dönem" olduğu varsayılmaktadır.

¹⁰ Siyasi yasakların kalkması ile milliyetçi muhafazakâr bir parti olan Milliyetçi Hareket Partisi, MÇP adı ile seçimlere girmiştir. 1990'lı yılların başında yeniden MHP ismine kavuşan bu partinin, Avrupa tarzı aşırı sağ görüşleri benimsemiş bir parti olduğu hatırlanmalıdır.

¹¹ RP, 1991 genel seçimlerinde, bir diğer İslamcı-milliyetçi parti olan Aykut Edibali'nin liderliğini yürüttüğü IDP ile de seçim ittifakı yapmıştır.

Yargı mensubu bir babanın oğlu olan Erbakan, gerek başarılı öğrencilik hayatı boyunca gerekse akademisyen, bürokrat ve nihayet politikacı olduğu dönemlerde Türkiye seçkinlerinin sahip olduğu olanaklardan yararlanmıştı. Bu bağlamda, kendisinin sınıfsal yapı ile temelden bir kavgasının olduğuna ya da genel anlamda sermaye sınıfının durumu ve mülkiyet ilişkileri gibi sorunsalları bulunduğuna dair bir göstergeden söz edebilmek olası değildir. Basitçe, mevcut seçkinlerin yerine kendi seçkinlerini, Türkiye'nin Batı'sında konumlanmış mevcut sermayedarların yerine de Anadolu kökenli kendi zenginlerini koymak istediği düşünülebilir. Batı karşıtlığı söylemi ise, Almanya söz konusu olduğunda sempatiye dönüşmektedir.¹²

Erbakan tüm bu çelişkileri içerisinde, yerli laik başat sınıfların genelde hoşlanmadığı bir üslupla siyasal yaşamını sürdürmüştür. Yaşam tarzı konusunda endişeleri olan aydın ve bürokratlar kadar, Erbakan'ın metropol kentlerdeki geleneksel sermaye sınıfı ile de ters düşmüş olmasından söz edilebilir. Bunun yanı sıra, geleneksel sağ seçmen de kimi dönemlerde Milli Görüş'e olan desteğini çekmiştir. Örneğin seçmen, Erbakan ve Milli Görüş hareketinin 1970'li yıllar boyunca izlediği kararsız politikalardan ve aşırılıklarından hoşlanmadığını sandıktaki tavrıyla göstermiştir. MSP, 1977 seçimlerinde, bir önceki seçimde aldığı oy oranının yüzde 3.2 altına düşerek güç yitirmiştir.

RP'nin iktidara gelmeden önce yaşanan Sivas Madımak Oteli katliamı ve bu olay karşısında takınılan tavır, siyasal İslam'ın çağdaş aydınlarla iletişim kurma olanaklarını tümüyle ortadan kaldırmıştır. Tüm bu yalnızlığı içerisinde RP'nin Doğru Yol Partisi

¹² "ALMANYADA'KI DÖNEMİ ERBAKAN ANLATIYOR", http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/akademikhizmet/almanyadaki.html, [24.07.2009].

(DYP) ile 14 ay süren koalisyon hükümeti ve Erbakan'ın başbakanlığı sonucunda yaşanan olaylar dizgesi, ülkeyi 28 Şubat 1997 sürecine taşımıştır.

Şu an için, yeni genel başkan Numan Kurtulmuş ve SP'nin ön plandaki yeni isimleri ile olan ilişkisi tartışmalı olan Necmettin Erbakan, politik ömrünü tamamlamış gibidir. 22 Temmuz 2007'de yapılan genel seçimler öncesinde, siyasi yasaklı olduğu halde Erbakan'ın dışarıdan müdahalesiyle SP'nin AKP karşıtı bir kampanya yürütmesine göz yumulmuştur. Erbakan'ın yine sistem tarafından kullanıldığını düşündürten bu hareketinin seçmen tarafından benimsenmediği ise, partinin aldığı oy oranı ile belli olmuş ve liderliğe bir akademisyen olan genç sayılabilecek Numan Kurtulmuş gelmiştir. 28 Ekim 2008'deki SP büyük kongresine tek aday olarak giren yeni genel başkanın oy birliği ile seçilmiş olması dikkat çekicidir.

Erbakan, seçkin ve bürokratik bir geçmişten geldiği halde, İslamcı hareket içerisinde bugün dile getirilen sol düşüncelere yabancı olmadığı ve sol düşüncenin açılımları için partisi içerisinde göreceli ve oldukça tartışmalı da olsa bir zemin hazırladığı söylenebilir. Kendisi, İslam dinindeki faiz yasağını ısrarla, Batı kökenli finans kapitale ve yoksul Müslüman ülkelerin borçlandırılmasına tepki şeklinde dile getirmiştir. Erbakan ve liderliğini üstlendiği Milli Görüş, 1980 öncesi dönemde özellikle CHP ile koalisyon ortağı olduğu sırada, sosyal devlet yanlısı politikaları desteklemiştir. Erbakan, içinde yer aldığı kabinelerin, sanayi alanında yaptığı kamu yatırımlarını ve özel sektöre verdiği desteği anlatırken,¹³ Anadolu'daki toplumsal yapıyı tarihsel

¹³ "ERBAKAN'IN AĞIR SANAYİ İLE İLGİLİ YAPTIĞI BASIN TOPLANTISI", http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milliselamet/erbakaninagirsanayii.html, [24.07.2009]. (Bu düşünce, Necmettin Erbakan'ın

maddeciliği akla getiren ve üretim ilişkilerine dayalı bir söylemle açıklar. Erbakan'ın bugün partisinin söylemi içerisinde yer alan sosyalizmle bağlantılı terimleri ve politika sunumlarını, kendi seçmen kitlesine ve kadrolarına uzun zaman önce İslami referanslarla eklemeyerek tanıtmış olmasından söz edilebilir.

Milli Görüş'e dayalı partilerin geçmişte Erbakan liderliğindeki dönemlerinden çok, son dönemde (29 Mart yerel seçimleri öncesinde) Saadet Partisi tarafından ortaya konulan söylemin analizi bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, *Milli Gazete* ve yaygın basınım internet ortamındaki uzantıları ile diğer haber sitelerinde SP'ye ilişkin yer verilen haber ve bazı köşe yazılarından yola çıkarak ne tür söylemlerin önem kazandığı Althusseryan yaklaşım açısından incelenmeye değer bulunmuş ve bu çalışma bağlamında SP'nin seçim öncesindeki söylemleri dönemsel olarak yorumlanmıştır.

SP'nin "Fark Var" Mitingleri: Türkiye'm 'Fark'ı Seç!

29 Mart 2009 yerel seçimleri, Türkiye'de genel seçim atmosferinde geçmiştir. Gerek Meclis'te grubu bulunan gerekse parlamento dışında olan partilerin seçim meydanlarında halka sunduğu söylemler, partiler arası rekabetin bir sonucu olarak yaygın basına konu olmuştur. Bu seçimlerde yerel yönetimlere dair projelerin ve sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin ortaya konmasından ziyade; Türkiye'nin, ekonomi başta olmak üzere, iç ve dış politika gündemine ilişkin konular siyasal partilerin söylemlerinde belirleyici olmuştur.

26 Temmuz 1976'da Ağır Sanayi ile ilgili yaptığı bir basın toplantısında dile getirilmiştir).

Kaldı ki, Türkiye’de siyasetin parti lideri ve merkezin söylemleriyle şekillendiği bir siyaset anlayışında, geçmiş yerel seçimlerde olduğu gibi bu yerel seçimlerde de merkezi siyasi parti liderlerinin söylemleri yerel siyasete yön vermiştir denilebilir. Bir anlamda, yerel seçimler, tabanın ve yerel kamuoyunun ve siyasetçilerinin tavana karşı göstereceği bir refleks ve doğrudan demokrasinin gerçekleşeceği katılımcı demokrasi modelini ortaya koymasına yönünde başarılı olamamıştır.

Bu seçimlere iddialı bir şekilde hazırlanan ve yeni genel başkanıyla seçim meydanlarında buluşan Saadet Partisi’nin (SP) en önemli sloganı “Fark Var, Saadet Var” olmuştur. SP, seçim öncesi dönemde yaygın ve özellikle İslamcı medyada fazlaca yer bulamamıştır. Analiz döneminde özellikle kendi yayın organları olan *Millî Gazete* ve *haber5.com* adlı internet sitesinde, parti ile ilgili haber ve köşe yazılarına yoğun olarak yer verildiğinden söz edilebilir. Bir başka deyişle, AKP yanlısı İslamcı medyada “sağ ve muhafazakâr” oyların bölünmemesi amacıyla SP’ye oldukça az yer verilirken; yaygın medyada SP, İslamcı medyaya kıyasla daha fazla konu edilmiştir.¹⁴

¹⁴ Yerel seçimler öncesinde SP İstanbul Anakent Belediye Başkan adayı Mehmet Bekaroğlu ile *Bugün* gazetesi yazarı Ahmet Taşgetiren arasında gerçekleşen polemik, AKP’yi destekleyen yandaş medyanın muhafazakâr oyların bölünmemesi konusunda gösterdiği refleksini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Taşgetiren köşesinde, Bekaroğlu’nu Ergenekon davasında AKP hükümetini eleştirmesinin ve Doğan medyasına alet olmasının yanlışlığını vurgulamış; Bekaroğlu da buna karşı sert bir üslubla kaleme aldığı yanıtını internet sayfasına koymuştur. Bkz. Ahmet Taşgetiren, “Sen ve taifen...”, <http://www.bugun.com.tr>, 18 Mart 2009, [14.06.2009]; “Taşgetiren’le Bekaroğlu kapıştı!”, <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 18 Mart 2009, [14.06.2009].

SP'nin incelenen dönem süresince başta *Millî Gazete* olmak üzere; diğer yaygın medyanın internet siteleri ile diğer haber sitelerinde öne çıkan "Fark Var, Saadet Var" sloganına eşlik eden önemli unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

* Türkiye'de yeniden Millî Görüş'ü ortaya koyacak siyasi iradenin SP olduğu ve SP ile Türkiye'nin yeniden büyük Türkiye idealine koştuğu.¹⁵

* SP'nin mevcut iktidarın ekonomi, iç ve dış politikalarının yanlışlığını vurgulayarak, kendilerinin farklı olduğunu ve Türk halkının bu seçimlerde farkı seçeceği.¹⁶

* Meydanlardaki AKP ile CHP arasında süren siyasi mücadelenin kayıkcı kavgası misali, sokak siyasetine benzediği ve SP'nin ise daha yapıcı, derinlikli ve düzeyli politikalar ürettiği.¹⁷

* SP'nin yeni genel başkanının Türkiye'nin yeni lideri olacağı; Numan Kurtulmuş'un Türkiye'nin yeni yüzü, halkın umudu ve Türk siyasetinin yükselen yeni yıldızının Türk milletinin kurtarıcısı olacağı; ayrıca Türk siyasetine getirdiği yeni dil ile halktan büyük bir ilgi gördüğü.¹⁸

¹⁵ "TÜRKİYE geleceğine koşuyor", *Millî Gazete*, 18 Mart 2009, s. 1 ve s.11; "Çark edeni değil 'Fark edeni' seç", *Millî Gazete*, 26 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

¹⁶ "Türkiye'm 'fark'ı seç", *Millî Gazete*, 19 Mart 2009, s. 1 ve s.11; "Yüzbinler Çağlayan'daydı-İstanbul farkı seçti", *Millî Gazete*, 23 Mart 2009, s. 1 ve s.10; "Cekete değil adama oy verin", <http://www.ihlassondakika.com.tr>, 16 Mart 2009, [14.06.2009].

¹⁷ "Kahramanmaraş ve Sivas da farkı seçti", *Millî Gazete*, 21 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

¹⁸ "Türkiye aradığını buldu-Numan Kurtulmuş", *Millî Gazete*, 22 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

* SP'nin yolsuzluklarla mücadelenin partisi olacağı ve sağ oyları bölme konusunda SP hakkında yürütülen manipülasyondan seçmenlerin kesinlikle etkilenmemesi gerektiği.¹⁹

* Analiz birimi yaygın basının internet ortamındaki haber siteleri ile diğer haber sitelerinde yer alan temel vurgu noktalarından hareketle ve SP'nin tarihsel arkaplanı da göz önünde bulundurulduğunda; SP ile seçime giren diğer partiler arasındaki fark, SP Genel Başkanı Numan Kurtulmuş'un sözleriyle dört temel noktada toplanmaktadır:

“(1) SP, yerli ve milli bir partidir. Moskova’da, Brüksel’de, Telaviv’de ve Washington’da ne olduğunu bilir. Ancak, SP buralara göre rotasını değiştirmez, (2) SP, ayrıca maneviyatçı bir partidir. Önceliği, ‘ahlak ve maneviyat’dır. Bir medeniyetin yükselmesinin aynen

¹⁹ “Her oy çok değerli”, *Millî Gazete*, 28 Mart 2009, s. 1 ve s.11; “Gökçek CHP’den aday olabilirdi”, <http://www.ihlasondakika.com.tr>, 18 Mart 2009, [14.06.2009]; Serdar Akinan, “Saadet neden yükseliyor? Bekaroğlu İslamcılarını neden rahatsız ediyor?”, <http://www.aksam.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009]; Hüsnü Mahalli, “Seçime dair?”, <http://www.aksam.com.tr>, 25 Mart 2009, [14.06.2009]; “Gökçek’in partisi yok”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 17 Mart 2009, [14.06.2009]; “Gökçek, metroyu 3011’de bitirir mi”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009]. SP’nin, “oyların bölünmesi” konusunda yaygın basına verdiği siyasal reklamda bu duruma özellikle işaret edilmektedir. Reklamda, “oyların SP’ye verilerek boşa gideceği baskısına karşı her seçmenin vereceği tek bir oy’un öneminin çok büyük olduğu; bu oyla oyun’larının bozulacağı (*AKP’nin ve yandaşlarının*-vurgu yazarlara ait); kaldı ki, bir oyla bir beldeyi, ilçeyi, şehri değiştirmenin mümkün olacağı; bir oyla yolsuzlukların önüne geçilebileceği; bir oyla işsizliğe, umutsuzluğa ve yoksulluğa çare bulunacağı ve bunun adresinin de Yeniden Büyük Türkiye’yi kuracak SP olduğu...” vurgulanmaktadır. Bkz. “SP’nin siyasal reklamı”, *Millî Gazete*, 28 Mart 2009, s. 19.

kuşun çift kanatla yükseldiği gibi maddiyatla birlikte maneviyat olmadan yükselemeyeceğini bilir, (3) SP, anti-emperyalist bir partidir. IMF'nin, AB'nin, ABD'nin önünde ceket iliklemez, (4) SP, bu topraklarda yaşayan herkesin özgürlüğünden, adalet ve refahından yana bir partidir. Kimse, diğerinden kendisini üstün göremez. Sünniler kadar Alevileri, başı açık kadar başörtülülere, çarşaflıları, zenginler kadar yoksulları da bu ülkenin, Cumhuriyetin eşit ve özde vatandaşları olarak kabul eder.»²⁰

SP'nin seçimlerde kendisini tanımladığı tartışmaya ve eleştiriye açık bu unsurlar bağlamında, kendisini diğer partilerden farklılaştırma gayretleri geliştirdiği muhalif söylemlerle paralellikler taşımaktadır. Ne var ki, SP'nin dönemsel olarak parlamento dışında olması ve her muhalefette olan partinin sistemin göreceli de olsa dışında olması (en azından söz ve karar yetkisinin olmaması) SP'ye bu söylemleri inşa etmesinde kolaylık sağlamıştır denilebilir. Ancak, SP'nin hem kendisini tanımladığı Millî Görüş çizgisinin özellikleri hem de seçim meydanlarında seslendirdiği ulusal sol çizgiye kayan söylemleri (ekonomi alanında IMF ve AB karşıtlığı; siyasal ve kültürel alanda AB, ABD ve Siyonizm karşıtlığı ekseninde şekillenen millici çizgisi vb.) ayrıntılı olarak incelendiğinde bu söylemin inandırıcılığının tartışmaya açık ve soru işaretleri ile dolu olduğu görülecektir.

²⁰ “Numan Kurtulmuş: Saadet'in Dört Farkı”, *Millî Gazete*, 24 Mart 2009, s. 10; “Erdoğan 110 bin, ben 10 kez”, (SP lideri Numan Kurtulmuş ile yapılan söyleşi), <http://www.haber5.com.tr>, 20 Mart 2009, ss. 4-5, [14.06.2009]; “SP Parti Programı”, <http://www.sp.org.tr/sayfa.asp?id=428>, [28.07.2009]; “Erbakan: AKP'yi işbirlikçiler besliyor”, <http://www.haberaktuel.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009]; “Erbakan'dan Kazlıçesme'ye mesaj”, <http://www.timeturk.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009].

SP'nin Milli Görüş Çizgisi, Anti-Emperyalist Tavrı ve AKP'den Farklılığı Yönünde Geliştirdiği Söylemler

SP, yerel seçim öncesindeki propaganda dönemi süresince, başta AKP olmak üzere diğer partiler ile arasında neden “kocaman bir fark!” olduğunu siyasal arkaplanından aldığı “Milli Görüş” politikasıyla açıklar. Bu konuda, SP lideri Numan Kurtulmuş, kendisiyle yapılan bir söyleşide AKP'nin neden milli olamadığını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Bir söz vardır. Ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz. Yaptıkları işe bakmak lazım. 7 yıllık icraatları var. AKP, Kemal Derviş'ten alınan 17. ve dışa bağımlı ekonomik modeli sürdürdü hep. Başbakan kendi ifadesiyle Büyük Ortadoğu Projesi'nin eşbaşkanı olduğunu söyledi. Üçüncüsü de, AB süreci. AB, Türkiye'ye tek taraflı olarak neyi telkin ettiyse, hükümet onu yaptı.”²¹

Kaldı ki, sözü edilen dönemde SP'ye (ulusal sol çizgide yayın faaliyetini sürdüren) *Cumhuriyet* gazetesinde ve Doğan Medya Grubu'nun yayın organlarında yer verilmesi dikkat çekicidir. Kuşkusuz burada, üstyapısal bir siyaset kurumu olarak SP'nin AKP'nin oylarını bölmesi ve önceki seçimlerde Milli Görüş'ün tabanından AKP'ye kayan oyların yeniden elde edilerek AKP'nin bu seçimlerde zayıflatılması bir seçim stratejisi olarak kimi çevreler tarafından benimsenmiştir.

²¹ “Erdoğan 110 bin, ben 10 kez”, (SP lideri Numan Kurtulmuş ile yapılan söyleşi), <http://www.haber5.com.tr>, 20 Mart 2009, s. 2, [14.06.2009]; Milli Görüş nezdinde 2009 yerel seçimleri itibariyle SP'nin neden tek yerli siyasi hareket olduğu ve seçime giren diğer partiler ile arasındaki farklılıktan dolayı duygusal ve propagandif yorumlar için bkz. Afet İlgaç, “AKP, yaşam tarzı ve korku üstünden siyaset yapıyor”, *Milli Gazete*, 22 Mart 2009, s. 4; Müslüm Coşkun, “Niçin Saadet Partisi”, *Milli Gazete*, 26 Mart 2009, s. 13.

Ayrıca, başta İstanbul Anakent Belediye Başkan adayı Mehmet Bekaroğlu olmak üzere, Türkiye genelindeki diğer SP başkan adayları da söylemlerinde AKP ile olan farklılığını Milli Görüş düşüncesinden yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır.²² Kuşkusuz SP'nin muhalefette olması bu türden söylemleri çerçevelemesinde etkili olmuştur. Öyleki, SP'nin söylemleri CHP, DSP gibi sosyal demokrat partiler ile milliyetçi sağ çizgideki MHP'nin AKP karşıtı politikaları karşısında benzerlikler ve yakınlaşmalar göstermiştir. Hatta SP, göreceli de olsa Türkiye'deki sosyalist partilerin söylemlerini seçim meydanlarına taşımaları bilmiştir. Ancak, SP, kendilerinin zaten millici olduklarını, diğer partilerin en sonunda kendileri gibi düşündüklerini vurgulayarak, bu gelişmeyi olumlu bulduklarını ve kendilerini diğer siyasal partilerden farklı bir yerde konumlandırarak Milli Görüş söylemini seçim meydanlarında önemli bir referans olarak somutlaştırmışlardır.

SP'nin bu bağlamda, anti-emperyalist ve Milli Görüş'cü söylemleri seçim öncesi dönemde sıkça SP ile ilgili yapılan haberlerin merkezini oluşturmuştur. Köşe yazılarında da, SP'nin bu tavrına vurgular yapılmıştır.

Çalışmanın yazarlarına göre, sosyalist birikimin emperyalizm karşıtlığı ile SP'nin anti-emperyalist söylemleri arasında kuşkusuz "kocaman bir fark" bulunmaktadır. SP, bu karşıtlığı üstyapısal bağlamda İslami referanslara dayandırmakta ve özel mülkiyet,

²² 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde SP'nin söyleminin inşasında öne çıkan popüler aktörler sırasıyla şunlar olmuştur: SP Genel Başkanı Numan Kurtulmuş, İstanbul İl Başkanı Sadrettin Karaduman, İstanbul Anakent Belediye Başkan adayı Mehmet Bekaroğlu, Ankara Anakent Belediye Başkan adayı Veysel Candan ve kısmen de olsa Milli Görüş'ün lideri Necmettin Erbakan ve diğer kentlerin ve önemli merkez ilçelerin belediye başkan adayları.

üretim ilişkileri ile maddi hayatın eşitsizlikleri konusunda suskun kalmaktadır. SP, İslami ve maneviyatçı referanslardan yola çıkarak, yerel ekseninde inşa ettiği politikalarla bu karşıtlığı hayata geçirme çabasıdadır.²³ Bu anlamda, bilimsel ve tarihsel materyalist düşüncenin tamamıyla uzağında idealist bir kalkınma modeli ile Türkiye'nin refaha ulaşacağı düşüncesindedir.

SP'nin anti-empyralist tavrına ilişkin SP liderinin seçim meydanlarında sürekli tekrar ettiği şu cümleler dikkat çekicidir:

“Obama Türkiye’den iki şey isteyecek. Biri, Türk askerinin Afganistan’da korumalık görevi yapması. Diğeri ise, Irak’taki Amerikan askerlerinin Türkiye üzerinden çekilmesi. Buradan dostça uyarıyorum.

²³ *Günlük Evrensel* gazetesi yazarı Tevfik Aktaş köşesinde, SP'nin 1980 öncesindeki solun söylemini ve örgütlenme modelini kendi dünya görüşlerine uyguladığını ve bu konuda da başarılı olduğunu, ayrıca sosyalist birikimin bundan ders çıkarması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Refah Partisi’ni yaratanlar, 1980’deki faşist askeri darbeden sonra, bizim; devrimcilerin o yıllara kadar yaptıklarımızı örnek aldılar. Buna kendi düşüncülerini ve olanaklarını eklediler ve eski güçlerini pekiştirdiler. Yani, kendilerini haklı ve halk olarak gördüler; bunu mahallelerinde, fabrikalarında, eğitim alanlarında, esnaflık ilişkilerinde değerlendirdiler ve bir ‘itilmiş’ olarak yeniden güç oldular. Sermaye ilişkileri, ekonomik ve sosyal öteki koşulların etkisini de hadi söylemiş olalım. Milli Görüşçülerin halka yaklaşımı, örgütlenme biçimi, bugün devrimcilerin çoğunluğunun hayli zamandır özen göstermediği noktalarıdır. Biz onlardan yeniden öğrenmeliyiz. Bunu anlamak, bunu yeniden olanağa döndürmek isteği ne ayıptır, ne de çekinilesi bir şeydir... Üstelik bu sözünü ettiğimiz insanlar da bu ülkenin insanıdır...*” vurgusunda bulunduktan sonra, Bekaroğlu'nun bu deney birikimini, estetik düzeyi yüksek ve karşıtlarını tedirgin edecek ve duraksatacak denli sistemli işleyebilen bir aktör olduğundan söz etmektedir. Bkz. Tevfik Aktaş, “Göğe bakma durağı?”, <http://www.gunlukevrensel.com.tr>, 27 Mart 2009, [14.06.2009];

Başbakan Erdoğan bu iki talebe onay vermemelidir, yoksa tarihi vebalini kaldıramaz.”²⁴

İslam vurgusu ve din eksenli manevi değerlerin diğer partiler tarafından da kullanılmasının sevindirici ve Milli Görüş’ün başarısı olduğunu vurgulayan Zeki Ceyhan, köşesinde kendince ironik bir yaklaşım geliştirmiştir:

“Gözünü sevdiğimin oy sandığı! Dine imana karşı ne kadar adam varsa hepsini adeta dört dörtlük dindar yapıverdi! Dün dine imana karşı fevkalade acımasız olanlar bugün dini imanı dillerinden düşürmez hale geldiler!...

(...)

Milletin dini imanı ile kavgalı olmanın, manevi değerlere mesafeli durmanın kendilerine neye mal olduğunu görenlerin söylem değişikliğine gitmelerini olumlu bir adım olarak görüyoruz! Ve diliyoruz ki bu söylem değişikliği sadece dillerinde kalsın! Taa gönüllerine kadar insin!...Görüyoruz ki artık dine imana karşı olmanın modası geçti! Günün modası dine imana sahip çıkmak! Günün geçer akçesi manevi değerlere saygı! Ne demişler sabreden derviş, muradına ermiş değil mi?”²⁵

²⁴ “Türkiye’ m ‘fark’ ı seç”, *Millî Gazete*, 19 Mart 2009, s. 1; “Kurtulmuş: ABD bizden ne istiyor?”, <http://www.haber5.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; Muharrem Sarıkaya, “Kurtulmuş: AKP’nin oylarını CHP artırdı”, <http://www.sabah.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009]; “SP’ye oy vermek ABD’ye ayakkabı fırlatmaktır”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 26 Mart 2009, [14.06.2009].

²⁵ Zeki Ceyhan, “Dine imana karşı”, *Millî Gazete*, 18 Mart 2009, s. 10.

İslam ile “sol”un kullandığı söylemleri eklemleyerek melez bir söylem oluşturan SP, tarihsel arkaplanında zaten inşa edilmiş olan Milli Görüş’ün İslamcı anti-emperyalist tavrını seçmenlere sunmuştur. Bu anti-emperyalist tavır, özellikle ABD karşıtlığı²⁶, Avrupa Birliği (AB) karşıtlığı,²⁷ İsrail ve Siyonizm karşıtlığı²⁸ şeklinde bir söylemin inşasına neden olmuştur.

Yerel seçim öncesi dönemde, Başbakan Erdoğan’ın İsrail Cumhurbaşkanı’na yönelik sert çıkışı diğer siyasal partiler ve kimi dış politika uzmanları tarafından iç politikaya yönelik, seçmenlerden oy toplamak için gerçekleştirilen bir strateji olarak değerlendirilmiştir. Kaldı ki, bu çıkış sonrasında Başbakan Erdoğan’ın ve kabinedeki bakanlarının açıklamaları, ABD ve İsrail ile süren ilişkilerin bozulmaması konusunda gösterilen kaygılar olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, AKP iktidarının Türkiye’deki üslerin ABD’nin kullanımına açık tutmaya devam etmesi ve İsrail ile olan askeri ve ekonomik ilişkileri sürdürmesi; AKP lideri Erdoğan’ın samimiyeti hakkında yapılan eleştirilere haklılık kazandırmıştır. SP’nin bu konudaki söylemi ise, seçim meydanlarında partinin genel başkanı tarafından değerlendirilmiştir. Erdoğan’ın Davos’taki çıkışını alkışladıklarını kaydeden Numan Kurtulmuş seçmenlere şöyle seslenmiştir:

“Ancak biz ‘one minute’ değil, ‘durun bir dakika’ deriz. Türkiye’nin üslerini kullanarak Ortadoğu’ya 131 bin sorti yapan ABD’nin ve NATO’nun uçaklarına

²⁶ ABD’nin Irak, Afganistan ve Ortadoğu coğrafyasındaki yayılcı politikalarının eleştirisi SP tarafından da sıkça dile getirilen bir söylemdir.

²⁷ Ali Haydar Haksal, “Saadet Partisi: Ne Ergenekoncu, ne AB’ci, ne Abedeci ne de İsrailcidir”, *Millî Gazete*, 26 Mart 2009, s. 4.

²⁸ Süleyman Arif Emre, “Bilinçsiz verilen oylar Siyonizme güç katar”, *Millî Gazete*, 19 Mart 2009, s. 10.

‘durun bir dakika’ deriz. Türkiye’nin halkını yoksullaştıran, işsizleştiren, IMF’nin memurlarına ‘durun bir dakika! çıkın şu kapıdan dışarı’ deriz. Biz, kime ‘durun bir dakika’ deriz. Türkiye’yi yıllardır AB’nin terbiye salonlarında eline ev ödevleri verip, yap şu ev ödevlerini diyen AB komiserlerine ‘durun bir dakika’ deriz. Bunları yapmazsak da yemin ediyorum ki bir saniye bile siyasetin içinde durmayız.”²⁹

SP’nin Manevi Kalkınma Modeli: Ekonomik Adil Düzen ve Hakça Bölüşüm

SP’nin seçim öncesi dönemde meydanlarda seslendirdiği ve ekonomi politikalarına şekil veren söylemlerine ilişkin unsurları temel olarak şu başlıklar altında toplayabiliriz:

* IMF, Dünya Bankası ve AB’nin dayattığı ekonomi politikalarının eleştirisi.³⁰

²⁹ “131 BİN SORTİ NEREYE YAPILDI?”, *Millî Gazete*, 19 Mart 2009, s. 11; ayrıca benzer ifadeler için bkz. “Coni’ye de dur bir dakika!”, *Millî Gazete*, 24 Mart 2009, s.1 ve s. 10; “Türkiye bu hale dün gelmedi”, <http://www.haber5.com.tr>, 23 Mart 2009, [14.06.2009]; “Başbakan 1970 model gibi konuşuyorsun”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; “ABD askerinin Türkiye’den geçmesine razı değiliz”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: Conilere izin vermeyin”, <http://www.haber7.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: Katiller ülkemizden geçemez”, <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009].

³⁰ “Türkiye bu hale dün gelmedi”, <http://www.haber5.com.tr>, 23 Mart 2009, [14.06.2009]; “Hükümet IMF ile anlaşma yapacak”, <http://www.vakithaber.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; “Birileri bizden endişe duyuyor”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 25 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: Türkiye Saadet’te birleşiyor”, <http://www.haber7.com.tr>, 19 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: IMF anlaşması geliyor”, <http://www.8sutun.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009];

* Yerli sanayi vurgusu ve maneviyatçı kalkınma modeli çerçevesinde Adil Düzen önerisi.

* Mevcut AKP iktidarının uyguladığı özelleştirmeler ve ekonomi politikalarının eleştirisi (sanayi, tarım, hayvancılık vb. politikaların eleştirisi).³¹

* Esnaf, zanaatkâr, çiftçi, işçi, memur ve emeklilerin milli gelirden aldıkları payın azalması ve yoksullaşması.³²

* İşsizlik ve yoksulluğun artışı karşısında mevcut hükümetin icraatlarının eleştirisi.³³

* Kredi kartı mağdurlarının durumu ve mağdurların nicel olarak artışında iktidarın çözüm üretememesi.³⁴

* Yaşanan ekonomik kriz ve yolsuzlukların artışı.³⁵

“Kurtulmuş Gebze’den gövde gösterisi yaptı”, <http://www.8sutun.com.tr>, 26 Mart 2009, [14.06.2009].

³¹ “Su forumuna tepki yağıyor”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 14 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş’tan Erdoğan’a: Kredi Kartları Dağıtılırken Siz Başbakan Değil miydiniz?”, <http://www.kanalB.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009]; “Erbakan’dan Kazlıçesme’ye mesaj”, <http://www.timeturk.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009].

³² “Nasıl oldu da birileri bu kadar zenginleştirdi”, <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009].

³³ “Kurtar bizi enişte”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 18 Mart 2009, [14.06.2009]; “Bunları kulağından tutup oturtun”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 19 Mart 2009, [14.06.2009]; “SP lideri Kurtulmuş Hükümet’e yüklendi”, <http://www.timeturk.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: One minute kurtarmaz”, <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009].

³⁴ “Dağıtılırken Başbakan değil miydiniz?”, <http://www.haber5.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: Kredi borçlularını pırlanta almadı”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 25 Mart 2009, [14.06.2009].

SP, ekonomi alanında politikalarını üretim ve maddi ilişkilerden ziyade, bu coğrafyanın üstyapısal anlamda özdeğerlerine ve maneviyatçı açıklmalarına sahip çıkarak açıklamaktadır. IMF ve Dünya Bankası gibi finans kuruluşlarının ve AB'nin Türkiye üzerinde uyguladığı yoksullaştırıcı politikalara net bir şekilde karşı çıkan SP, ekonomi söylemini Milli Görüş'ün maneviyatçı kalkınma modeline dayandırmaktadır. AB ve ABD'ye alternatifin Türk dünyası, Balkanlar ve D-8³⁶ ülkelerinin olduğunu söyleyen SP lideri, ekonomi politikalarının merkezinin çok yönlü ve şahsiyetli bir politika olması gerektiğine vurgu yapmaktadır:

“İhtiyacımız olan özgürlükleri ne AB sağlar ne de ABD. Bizim kalkınmamızı ne IMF sağlar ne de Dünya Bankası. Yoksulluğumuzu ne Dubai modeli giderir ne de Havai modeli. Açlarımızı el doyurmaz, açıklarımızı da biri gelip giderecek değil. Biz ancak biz olursak, biz millet olarak gücümüzü ancak kendimizden, kendi değerlerimizden, inancımızdan, örfümüzden alırsak başarırız.”³⁷

³⁵ “İstanbul farkı seçti”, *Millî Gazete*, 23 Mart 2009, s. 1 ve s. 10; “Millete hakaret etmeyi bırak”, *Millî Gazete*, 25 Mart 2009, s. 1 ve s. 11; “Çark edeni değil ‘Fark edeni’ seç”, *Millî Gazete*, 26 Mart 2009, s. 1 ve s. 11; Umur Talu, “Objektife subjektif”, <http://www.sabah.com.tr>, 25 Mart 2009, [14.06.2009]; “SP’li Bekaroğlu: İstanbul’a suyu 1,5 liraya vereceğiz”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 18 Mart 2009, [14.06.2009]; “Bekaroğlu mal varlığını açıkladı”, <http://www.hurriyet.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; “Bekaroğlu: Kılıçdaroğlu da rantın içinde”, <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009].

³⁶ Erbakan’ın kurmuş olduğu gelişmekte olan ülkeler birliği olan D-8’i şu ülkeler oluşturmaktadır: Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya.

³⁷ “Türkiye’ın ‘fark’ı seç”, *Millî Gazete*, 19 Mart 2009, s. 11; ekonomik kriz konusunda yaşanan işsizlik ve yoksulluk konusunda AKP iktidarının

RP'nin, MNP'den başlayarak Türkiye'ye kazandırdıklarının analizi ve emperyalist Batı karşısında İslam coğrafyasının güç birlikteliğine dayalı siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki ittifakların ve organizasyonların önemine değinen Sedat Bıçak, yerel seçimler öncesinde Refah Partisi döneminde yapılan icraatları, kaldığı yerden devam ettirecek tek partinin Milli Görüş'ün mirasını sahiplenen SP olduğunu irdelemektedir:

“Konrad Adenauer Vakfı tarafından Refah Partisi üzerine yapılan bir araştırmada şu tespitlere yer verilmişti: ‘Her şeyden önce RP sadece bir parti değildir; toplumsal bir oluşumdur...RP, toplumsal proje sahibi devrimci bir partidir. Bunu anlamak için RP'nin adil ekonomik düzenini okumak kâfidir. Refah Partisi İslam'ı total bir ideoloji olarak yorumlamaktadır. Bireyci değil kolektifliği esas alan bir partidir. RP din kardeşliğine dayanan ümmetçiliği esas almaktadır. Buna paralel olarak, İslam kardeşliğinden, İslam ortak pazarından, İslam NATO'sundan bahsetmektedir. RP bir anlamda Batı'ya ‘Batılı’ değerlere, Batılılaşmaya ve Batının kontrolündeki uluslar arası sisteme isyan hareketidir. RP aynı zamanda bir Siyonist teşkilatın dünyayı idare ettiğine, bütün insanları, fakat özellikle Müslümanları sömürdüğüne inanmaktadır. Kendisini Türkiye ile sınırlı görmemekte, bütün dünyaya yön vermeye, yeni bir

eleştirisi için bkz. “Türkiye aradığını buldu: Numan Kurtulmuş”, *Millî Gazete*, 22 Mart 2009, s. 1 ve s. 11; iktidarın tarım ve hayvancılık politikaları ile IMF eleştirisi konusunda bkz. “GÜDECEK KOYUN BIRAKMADILAR”, *Millî Gazete*, 22 Mart 2009, s. 11; SP'nin Adil Ekonomik Düzen konusundaki yorum ve geçmişte MSP ve RP'nin hayata geçirdiği olumlu icraatlar için bkz. Sedat Bıçak, “Bir sevdamız var, onun için burdayız”, *Millî Gazete*, 18 Mart 2009, s. 13; “Erdoğan 110 bin, ben 10 kez”, (SP lideri Numan Kurtulmuş ile yapılan söyleşi), <http://www.haber5.com.tr>, 20 Mart 2009, ss. 4-5, [14.06.2009].

medeniyetin öncülüğünü yapmaya talip olmaktadır. RP, kolektivist olmasının doğal bir sonucu olarak devletçi bir partidir. Devlete, insanların mutluluğu sağlama, onlara iyi yaşama imkânları temin etme, ahlaklarını koruma gibi bir sürü görevler vermektedir. RP'nin Adil Ekonomik Düzen'i bir toplumsal mühendislik projesidir.' Projenin mimarı ve hareketin lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan, "bizim yaptıklarımıza onların hayalleri bile ulaşamaz" demişti. Görünen o ki, tarih onu haklı çıkardı. Kıbrıs Barış Harekâtı, ağır sanayi hamlesi, İmam Hatip okulları, ve Kur'an kurslarının yaygınlaştırılması, denk bütçenin sağlanması ve D-8'in kurulması, milli mefkûrenin uygulamadaki tezahürlerinden birkaçı idi. Atılan tüm bu somut adımlar birilerinin uykularını kaçtırmaya yetmişti. Şayet hareketin önü kesilmezse bu, Yeniden Büyük Türkiye idealinin gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Planlar kuruldu, hesaplar yapıldı, yol haritaları çizildi ve dört işlemin tehlikeli elemanı devreye sokuldu.

(...)

...Bugün bu gerçeklerin altını çizen, kavgacı-bölgücü üsluptan uzak durarak bütünleştirici söylemler geliştiren, çözüm odaklı siyaset üreten, toplumun maddi ve manevi dinamiklerini harekete geçirecek mefkûrenin sözcülüğünü yapan Saadet Partisi, tüm bu nedenlerden ötürü Türkiye için tek çıkış kapısı olarak görünmektedir. Yaşanılan tecrübeler ışığında öyle görünüyor ki bu böyle gitmeyecek ve muhterem hocamızın da dediği gibi er ya da geç getirip anahtarları 'Milli Görüş'e teslim edecekler...'³⁸

³⁸ Sedat Bıçak, "Bir sevdamız var, onun için burdayız", *Millî Gazete*, 18 Mart 2009, s. 13.

SP'nin Siyaset Anlayışı ve Kültürel Alandaki Söylemleri

Saadet Partisi, 29 Mart yerel seçimleri öncesinde, diğer partiler ile arasındaki siyasal farklılığı ve benimsediği siyaset anlayışını, seçim meydanlarında parti lideri ve diğer başkan adayları aracılığıyla seçmenlere duyurmuştur. İncelenen dönem süresince, analiz birimi yaygın basında SP'nin siyaset anlayışına ilişkin öne çıkan temalar şunlar olmuştur:

* AKP-CHP arasında sürdürülen siyasi mücadelenin kutuplaşmayı doğurduğu ve her iki partinin de bundan yarar sağladığı; bu mücadelenin bir anlamda kayıkçı kavgasına benzediği.³⁹

* SP'nin değerlerine bağlı, uzlaşmacı ve yapıcı bir siyaset anlayışını benimsediği, ayrıca askeri darbeler, 28 Şubat ve Ergenekon davasına ilişkin sicili en temiz partinin SP olduğu ve bazı SP'li belediye başkan adaylarının (Mehmet Bekaroğlu ve Veysel Candan gibi) Ergenekon soruşturmasını eleştiren söylemlerinin aksine; SP Genel Başkanı tarafından bu davanın sistemin demokratikleştirilmesi yönünde bir dönüm noktası olduğunun irdelenmesi.⁴⁰

³⁹ “Erdoğan ile Baykal horoz dövüşü yapıyor, zararını halk ödüyor, <http://www.zaman.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009]; “Esen rüzgara göre hareket etmeyiz”, <http://www.ihlassondakika.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; “Kurtulmuş: Siyaset seviyesizleştirdi”, <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 20 Mart 2009, [14.06.2009].

⁴⁰ “Ergenekon davası Türk demokrasisi için dönüm noktası”, <http://www.zaman.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; Türkiye’de ulusalcı kesimin SP’ye ilgisinin nedense çok büyük olduğu, *Cumhuriyet* gazetesi dahil ulusalcı kesimin yayın organlarında seçimler yaklaştıkça SP’ye yönelik propagandanın ivme kazanmasının nedenleri ve eleştirisine ilişkin bkz. “Türk Solu: Ulusalcılarda anlaşılmaz bir Saadet sempatisi var”, <http://www.zaman.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; Hamdullah

SP, AKP gibi aynı tarihsel kökenden beslenen iki partidir. Bu anlamda SP'nin, yerel seçimler öncesinde AKP'ye ilişkin uyarılarında daha yumuşak bir üslubu benimsediğinden söz edilebilir. Bununla birlikte, yerel seçimlerin hemen öncesinde SP'nin başına geçen Numan Kurtulmuş'un akademik bir kimlik taşıması ve söylemlerinde R. Tayyip Erdoğan'a göre daha derinlikli ve üslup açısından da yapıcı bir tavır sergilemesi SP'nin lider düzeyinde AKP ile arasındaki farklılıklarından biri olmuştur. SP de seçim propagandası esnasında, AKP ile arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışırken bu liderlik vizyonunu söylemlerine taşımasını bilmiştir.⁴¹ SP'nin yukarıda vurgulanan

Öztürk, "Kayseri olayı ve Saadet Partisi", <http://www.zaman.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009]; "Değerlerimiz üzerinden siyaset yapıyoruz", <http://www.yenisafak.com.tr>, 26 Mart 2009, [14.06.2009]; Milli Görüş lideri kendisi ile yapılan söyleşide Ergenekon davasına ilişkin yorumda bulunmazken; SP ile ulusal solcular arasındaki yakınlaşma için şu yorumda bulunmuştur: "*Ulusalcular Milli Görüş'e yaklaştılar. Memleketini vatanını seven her insan doğru bir teşhis yaparsa Milli Görüş'e yaklaşır. Ulusalcular dediğimiz arkadaşlarımız Türkiye'de teşhisleri görüyorlar. Ancak bunları görmek yetmiyor, önemli olan tedavidir. Onların bu konuları yeteri kadar dinlemeleri lazım gelir. Yeteri kadar dinlemedikleri için sıralarını bekliyorlar.*" Bkz. "NECMETTİN ERBAKAN ERGENEKON KONUSUNA GİRMEDİ", <http://www.samanyoluhaber.com.tr>, 28 Mart 2009, [14.06.2009]; "28 Şubat'ın kanlı olmasını Erbakan önledi", <http://www.hurriyet.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009].

⁴¹ Numan Kurtulmuş liderliğinde SP'nin bu yapıcı siyaseti, seçim döneminde gerçekleşen bir olayda kendisini göstermiştir. 27 Mart 2009 tarihinde, Büyük Birlik Partisi (BBP) lideri Muhsin Yazıcıoğlu'nun seçim propagandası faaliyetleri sırasında helikopteri düşmüş ve kendisine ulaşılamamıştır. Bunun üzerine, seçim propagandasının son gününde Numan Kurtulmuş, SP'nin Konya mitingini iptal etmiş ve parti teşkilatlarına propaganda faaliyetlerinde müzik yayını yapılmaması uyarısında bulunmuştur. BBP, 1980 sonrasında İslamcı yönü ağır basan milliyetçi bir parti kimliği ile siyasette yer bulmuştur. Bu anlamda,

izlediği yapıcı siyaset konusunda, *Millî Gazete* yazarlarından Şakir Tarım şunları söylemektedir:

“Hükümet ve Ana muhalefet arasında devam eden ağız dalaşı da, birbirlerine laf yetiştirme yarışı da ciddi bir oyun. Söyleyecek sözü, problemlere çare ve çözümü bulunmayanların uyguladığı bir yöntem. Hiçbir gelişmiş ülkede, bu yöntemle seçim kazanılmıyor. Bu ülkelerde, halkın boş söze karnı tok. İcraata bakıyor. Bu konuda, Türkiye seçmeni de uyanık davranmalı, kendi üzerine oynanan oyunu bozmalı.

(...)

Bu seçimlerde en seviyeli seçim kampanyasını Saadet Partisi yürüttü. Kavga ve gerilim üzerinden siyaset yapmadı. Şahıslarla meşgul olmadı. Halka ümit ve güven verdi. Yapıcı ve yol gösterici oldu. Çare ve çözümler sundu. ‘Fark var, Saadet var’ sözünü esas aldı. Bu özelliğini sonuna kadar sürdürdü. Pazar günü, bu farkı seçmenin de fark edeceğini düşünüyorum. Bu, aynı zamanda, seçmenin oyunu yönlendirmek, hatta ipotek altına almak isteyenlere de bir cevap teşkil edecektir. Oyların Saadet Partisi’nde toplanması en akılcı yoldur. Saadet’in en önemli sloganlarından biri de ‘Ver oy’nu, boz oyun’u değil mi? Halkın engin irfan ve ferasetiyle

Refahiyol koalisyonuna verdiği destek ve 28 Şubat post-modern askeri darbesine karşıtlığıyla Millî Görüş ile paralel düşünceleri savunan bir parti kimliğine sahip olmasından ötürü, BBP hem AKP hem de SP’nin kardeş bir partisi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, SP teşkilatının Yazıcıoğlu’nun ölümüne dair gösterdiği davranış modelinin bu ekseninde değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Kaldı ki, hem SP’nin hem de BBP’nin seçim öncesi son mitingini İstanbul Çağlayan Meydanı’nda gerçekleştirmiş olması da, sözü edilen partilerin birbirlerine olan yakınlığını ortaya koymaktadır.

bu oyunu bozmasını bekliyoruz. Seçimlerin hayırlara vesile olması dileğiyle...⁴²

* 1970'lerin siyaset anlayışının eleştirisi, bu bağlamda komünizm ve irtica korkusunun yersiz olduğu ve soğuk savaş döneminin sona erdiği.⁴³

Bu konuda, SP lideri ve diğer adaylar söylemlerinde, AKP'yi 1970'lerin siyaset modelini izlemekle suçlamıştır. Türkiye'de 1970'lerin politik atmosferinde Demirel-Ecevit kutuplaşmasının olduğunu vurgulayan SP, dönemin her iki liderinin de kavgacı bir siyaset izlediği ve iktidara gelmek için seçmenleri irtica ve komünizm gelir tehdidiyle korkuttuklarından söz etmektedir. SP'ye göre bugün de aynı misyonu, Erdoğan'ın AKP'si ile Baykal liderliğindeki CHP üstlenmiştir. Memleket sorunlarına çözümler üretmeyen bu iki partinin yaptıkları tek şeyin kavgaya etmek olduğu ve ülkenin her geçen gün artan işsizlik ve ekonomik kriz (ler) karşısında yoksullaştığı SP'nin söylemlerinde öne çıkmıştır.

* Kültürel açıdan yaşanan yozlaşma, laikliğin yeniden yorumu ve türban serbestisinin gerekli olduğu.⁴⁴

⁴² Şakir Tarım, "Ver oy'unu, boz oyun'u", *Millî Gazete*, 28 Mart 2009, s. 5.

⁴³ "Başbakan'ın söylemleri horoz dövüştü", <http://www.ihlassondakika.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; "Erdoğan, 1970 model Demirel gibi", <http://www.hurriyet.com.tr>, 25 Mart 2009, [14.06.2009]; "Başbakan 1970 model gibi konuşuyorsun", <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>, 24 Mart 2009, [14.06.2009]; "Kurtulmuş: Biz nice iktidarlar gördük", <http://www.dunyabulteni.com.tr>, 22 Mart 2009, [14.06.2009].

⁴⁴ "Kurtulmuş'tan YSK kararına yorum", <http://www.haber5.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009]; "Erdoğan 110 bin, ben 10 kez", (SP lideri Numan Kurtulmuş ile yapılan söyleşi), <http://www.haber5.com.tr>, 20 Mart 2009, ss. 2-3, [14.06.2009]; Mehmet Barlas, "Fatih dönemi gençliği

* Kültürel ve siyasal alanda sadece inançların değil, inançlara saygının yanı sıra, düşünme, düşünceyi ifade etme ve örgütlenme özgürlüklerinin de güvence altına alınması ve eşitlikçi bir biçimde uygulanması.

SP'nin sadece inanç özgürlüğünü savunmadığı, ayrıca toplumdaki tüm kesimlerin düşünme, düşündüğünü ifade etme ve toplumun özgürce örgütlenmesi konularına da büyük önem verdiği seçim öncesi dönemde yaygın basına yansıyan önemli söylemlerden biri olmuştur. AKP'yi iktidarda olmasına rağmen türban sorununa dair çözüm üretmemekle suçlayan SP, ana muhalefet partisi CHP'nin seçim öncesi dönemde yaptığı çarşaf ve türban açılımını da oy toplamak amacıyla gerçekleştirilen bir strateji olarak değerlendirmiştir.

* AKP'nin yaşam tarzı ve korku üzerinden siyaset yaptığı, SP'nin ise kentlerde ve kırsalda yaşayan yoksulların sesi olduğu/olacağıının önemle altının çizilmesi.⁴⁵

neden telefon kontörü peşinde değildi?", <http://www.sabah.com.tr>, 19 Mart 2009, [14.06.2009].

⁴⁵ Kariyerizm ve konformizm peşinde koşan ve dini, amaçları için kullanan kimi İslami kesimleri eleştiren yazar, köşesinde bütünlüklü bir çözümlemeye bulunmaktadır: "...daha on kamyon ekmek yememiz lazım...Kur'an'da infak, kenz (yığma/biriktirme), istiğna (zenginliği her şeye yeterli görme küstahlığı), tekâsür (çoğaltma/zenginlik yarışı), tezkîye, arınma, mal, mülk, emek nedir? Ekonomi-politik neye denir? Mülkiyet, temellük, toprak, insan toplum ilişkisi nasıl olur? Kamu nedir? Küresel kriz neden oluyor? Sovyetler niye çöktü? Marx kim? Kapitalist çağa Muaviye (Emevi) İslam'ından cevap çıkar mı? vs. bütün bunlara hacı abi tepkisiyle 'İslam o değildir, bu değildir, İslam gelince her şey hallolur, beşeri sistem bunlar' mantığı ile tepki vermek Müslüman zihni güdükleştiriyor. Hem kendine, hem dinine, hem de çağa yabancılaştırıyor, başka bir gezegende gayet asude hacı abim..." b kz. İhsan Eliaçık, "Yeni

SP'nin sözü edilen sol referansları içeren söylemine, bazı yaygın basın organlarında sıkça rastlanılmıştır. SP'nin Milli Görüş'ten 'sol'a kayan ve yoksulları savunan bu söylemi dikkate değerdir ve bir o kadar da inandırıcılığı tartışmalıdır. Bugün, AKP hem İslamcı referanslardan beslenen hem de egemen ideolojiyi tüketime dönük yaşam tarzları aracılığıyla meşrulaştıran ('jip'lere binen, villalarda yaşamayı seven ve beş yıldızlı İslamcı otelleri tercih eden) ve özel mülkiyetle barışık İslami sermayenin savunuculuğunu yapan bir parti olarak öne çıkmaktadır. SP, AKP'yi egemen sisteme eklenmekle suçlamaktadır. Oysaki, her iki partinin de tarihsel ardaalan olarak Milli Görüş çizgisinden gelmeleri ve 1980 sonrasında RP'nin (RP'nin kapatılması sonrasında Fazilet Partisi'nden doğmaları) içinden matruşka bebekler gibi çıkmaları bu türden söylemlerin inandırıcılığını zayıflatmaktadır. Hatta, RP'nin koalisyon olarak iktidar olduğu on dört aylık dönemde bile, yaşanan ve gün yüzüne çıkan yolsuzluk skandalları, bu türden söylemlerin samimiyetine gölge düşürmektedir. Kaldı ki, hem Mili Görüş'ün lideri hem de AKP ile SP'nin ağabeyisi/hocası Necmettin Erbakan'ın iktidarı döneminde karıştığı yolsuzluk skandalından dolayı yasaklı hale düşmesi; tarihsel hafızaya sahip kesimler tarafından SP'nin bugünkü söyleminin ne denli inandırıcı olduğu konusunda sorgulamaları beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde AKP karşısında nicelik açısından marjinde olan ama nitelik açısından söylemleri ezilenlerin cephesinde güç kazanan SP, önceki seçimlerde AKP'ye kayan oylarını kazanma yönünde önemli bir çaba harcamıştır.⁴⁶ Bu anlamda, SP hem

seçim söylemleri", <http://www.haber5.com.tr>, 27 Mart 2009, [14.06.2009].

⁴⁶ 2002 milletvekili genel seçimlerinde AKP yüzde 34.28, SP yüzde 2.49 oranında oy alırken; 2007 milletvekili genel seçimlerinde AKP yüzde

AKP'nin muhafazakârlığını hem de AKP'nin liberal sol ile eklenmesi sonucunda ortaya çıkan ordu karşıtlığını -28 Şubat sürecini unutturmasına ve yok sayarcasına- eleştirmiştir. Kuşkusuz bu konuda SP'nin, RP döneminden kalan 28 Şubat deneyimini ve iktidara aday olma konusundaki uğraşını göz önüne aldığımızda; sisteme uyum sağlama ve ulusalcı sola dair söylemleri kullanarak orduyla barışık millici söylemini anlamlandırmak daha kolay olacaktır. *Millî Gazete* yazarı Afet İlgaz, Millî Görüş'ün haklılığının, SP'nin yoksul kitleler ile ordu hakkındaki tavrından hareket ederek açıklanabileceğini düşünmektedir:

“(…)

Nuray Mert çok doğru bir şey söyledi: ‘Eskiden Millî Görüş âdil düzen üzerinden hareketlenirdi. Solcu olmak gerekmiyordu’ dedi. AKP'nin 28 Şubat korkusu üzerinden yaptığı manipülasyon yahut ‘asimetrik bilgi’, insanlara bunu da unutturdu. Artık Müslümanlar yolsuzluklarla, kul hakkıyla, iftirayla, yetim hakkıyla ilgilenemez hale geldiler. ‘Hayat tarzı’ üzerinden yapılan siyaset, onları AKP'ye kilitledi. Ama Saadet Partisi artık ‘kral çıplak’ demıştır.

Yıllardır bu 28 Şubat korkusuna dikkat çekmiştim. 28 Şubat, bilerek veya bilmeyerek yapılmış büyük bir hata idi ama şimdiki millî ordumuzu yıpratmak AKP'nin hayat kaynaklarından biri oldu.”⁴⁷

46.47 ve SP yüzde 2.34 oranında oy oranı elde etmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan 2009 yerel seçimlerinde ise, ülke genelinde AKP yüzde 38.8 oy alırken; SP ise önceki seçimlere kıyasla oy oranını önemli ölçüde arttırarak yüzde 5.2 seviyesine ulaşmıştır.

⁴⁷ Afet İlgaz, “AKP, yaşam tarzı ve korku üstünden siyaset yapıyor”, *Millî Gazete*, 22 Mart 2009, s. 4.

Sonuç: Milli Görüş Ekseninde SP'nin Konumu ve Geleceği

Avrupa'nın kilise temelli hareketleri, daha kolay bir biçimde ideolojik yeniden üretime hizmet eden araçlar olarak konumlandırılabilir. Fransız Devrimi'nden sonra burjuvazinin büyük ölçüde kiliseyi kontrol altına aldığı ve ideolojik işlevlerini kendi yararına kullandığı ya da bunları ortadan kaldırıp laik eğitim kurumlarına yüklediği söylenebilir (Ferretter, 2006: 85). 1891'de Papa XIII. Leo'nun kilise örgütünün iç yazışması olarak yayımladığı *Rerum Novarum*⁴⁸ dışında, emek ve mülkiyet gibi konularda bilinen Hıristiyan kökenli bir girişim yoktur. Genelde Katolik nüfusun başat olduğu bölgelerde rastlanan ve kilise ile bağlantılı görülen partiler, daha çok bu örgütü desteklemek ve güçlendirmek yönünde tavrı almıştır. Bu partilerim, liberal piyasa düzenini değiştirmeye yönelik belirgin bir çabaları olduğu veya özgün bir doktriner temelleri bulunduğu söylenemez.

Soğuk Savaş süresince ise, kilise bağlantılı partiler daha çok sosyalist partilere karşı mücadele etmeyi benimsediler ve onların örgüt yapısını taklide yöneldiler. Bu taklit etme hali, işçi sınıfını kiliselerin ve bunlarla bağlantılı kurumların çevresinde tutmak içindi (Duverger, 1974: 48).

Bununla birlikte, İslam dininde de örgütsel kurumlar vardır ancak, kilise kurumunun benzeri veya karşılığı sayılabilmeleri tartışmalı bir durumdur. Günümüz için Avrupa'da, sosyalist

⁴⁸ İsmi, "Yeni Konular" şeklinde Türkçe'ye çevrilebilecek olan mektup, 1891'de Papa XIII. Leo tarafından Katolik Kiliseleri'nin üst düzey din adamlarına gönderilen bir iç yazışma belgesidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. "Rerum Novarum: Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor",

http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html, [28 Temmuz 2009].

söylemi kullanan ve dine dayalı bir partinin varlığından (seçimlere katılanlar anlamında) söz etmek mümkün değildir.

RP'nin 1994'te yurttaşların oylarıyla iktidara gelmesi, küresel kültürel modernleşmeye, ekonomiyi liberalleştirme politikalarına ve ülkenin seçkinleri askeri-bürokratik egemenliğine bir tepki olarak yorumlanabilir. Batı kaynaklı politikalar karşısında, İslamcı siyasetin ve dinin siyasallaşması durumu, başta Şerif Mardin (1991: 21) olmak üzere bazı yazarlar tarafından uzun süredir dile getirilmektedir. Ancak söz konusu görüş dile getirilirken, Türk toplumunun gelişimi içerisinde sol politikaların önünün kesildiği ve önüne baskıcı barikatların konduğu da önemle belirtilmelidir. Bu şartlar altında toplum, hazırda bulunan ve içselleştirilmesi oldukça mümkün olan geleneksel değerlerle tepkisini yansıtabilmiştir. Dolayısıyla Mardin'in ve diğer bazı aydınların görüşleri, sadece bir olguyu ortaya koyması açısından kabul edilir görülmektedir. Ne var ki, bu çalışmada, üstyapısal kurumlardan biri olan dinin (din-siyaset ilişkisi anlamında Milli Görüş hareketinin) neo-Marksist teori bağlamında incelenmesi yoluyla, siyasal İslam'ın sisteme muhalif ne tür söylem ve politikalar oluşturduğunun netleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Numan Kurtulmuş liderliğinde ve Erbakan döneminden göreceli de olsa farklılıklar taşıdığı öngörülen Saadet Partisi'nin 2009 yerel seçimleri öncesinde yaygın basına yansıyan söylemlerinin yorumlanması bu çalışmanın sorunsalı için anlamlı bulunmuştur.

Althusser (2006), dini ve dini referans alan siyasal söylemleri de ideolojik bir aygıt olarak görmektedir. Dinsel siyasal yapıların, karşıt (muhalif) toplumcu görüşler için direniş ve sınıfsal mücadele olanağı sağlamasından bahsetmektedir. Devletin baskı aygıtlarından farklı olarak, hâkim sınıflar bu yapıları doğrudan yaptırım aracı olarak kullanamayacaktır. Böylece, bazı üstyapısal kurumlar ideolojik yeniden üretime hizmet etmeyip, karşı hegemonya sürecinde verili sınıfsal yapıları ve kurulu düzeni

değiştirmeye yardımcı olacak araçlar haline gelebilirler veya bu yöndeki fikirlere sığınak olurlar (Althusser, 2001: 145). Althusser'in dile getirdiği bu açılım daha önce de, İrlanda'da yaşanan olaylarda olduğu gibi, milliyetçi etnik ve dini motiflere dayalı hareketlerin emperyalizme karşı çıkışlarının incelenmesi yolunda ilham verici olmuştur (Eagleton'dan aktaran Ferretter, 2006: 124).

Yukarıda vurgulandığı üzere, Türkiye'deki tüm askeri darbelerde partisi kapatılan Milli Görüş, 28 Şubat'ta (o sırada dönemin koalisyonunun büyük ortağı olan) RP kapatılınca, FP içerisinde, o da kapatılınca SP içerisinde varlığını sürdürmüş ve Recai Kutan liderliğinde yüzde 2'lik bir oy desteğinde gezinen küçük bir parti olabilmiştir. Her ne kadar bu dönemde, AKP karşısında kendilerini gerçek İslamcı ve muhalif olarak tanımlasalar da; iktidarda oldukları günlerin sistemle barışık olmaya çalışan bürokratik geleneği, askeri darbe ve kapatılma korkusu ile biraraya gelerek sistem karşısı açılımların geliştirilmesini ve parti adına ifade edilmesini engellemiştir.

Türkiye'de İslamcı hareket, laiklik karşısı politik amaçları ile varolan siyasal rejimin karşısı olarak tanımlanmıştır. Bu araştırma için tartışılmaya değer olarak görülen ise, Türkiye ve dünya için kapitalist sisteme karşıt söylemleri ve bunun gerçek anlamda politika oluşturma potansiyelidir. İslam dininin genel olarak mülkiyet konusuyla ilişkili bir problemi olmadığı düşünülse de; öngördüğü adalet, paylaşım ve dayanışma idealleri erken dönemden itibaren mülkiyet ve paylaşım konusunda bazı düzenlemelere olanak sağlamıştır. Modern dönemde ise, yoksul Müslüman ulusların kalkınma çabası Sovyet desteği ile birleşince eklektik sosyalist-İslamcı fikirler filizlenmiştir. Bu noktada, kimi İslamcı akımların anti-emperyalist eylemleri ve kapitalizme karşı gösterdikleri refleksin Türkiye'deki izdüşümlerinin Milli Görüş'e

ne derece yansıdığıнын analizi bu çalışma açısından önem taşımıştır.

Bununla birlikte, Soğuk Savaş döneminde İslamcı hareketlerin kapitalist ideolojinin küresel çapta üretimine katkısı da bu noktada ortaya çıkar. Amerika Birleşik Devletleri eksenli kapitalist odaklar, Sovyet-İslam yakınlaşmasına karşı komünizmin tanrısızlık ve kâfirlik olduğunu söyleyerek, Batı karşıtı olmalarına rağmen İslamcı hareketleri Sovyet yakınlaşması olasılığına karşı kullanmışlardır.

Günümüzde SP'yi küresel politikalar ve sistemle ilişkisi açısından, seleflerine göre farklı kılan unsur, Soğuk Savaş döneminin bitmiş olmasıdır. Erbakan'ın temsil ettiği devlet yanlısı seçkinci ve bürokratik gelenek dışlandığı takdirde, İslam'ı referans alan SP'nin anti-emperyalist olması ve küresel kapitalizme karşı muhalif politikaları ortaya koyması olasılık dahilindedir. Ne var ki, SP'nin de önceki İslamcı partiler veya Avrupa Hıristiyan partileri gibi, kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üreten bir üstyapısal kuruma dönüşmesi olasılığı da (özellikle siyasal iktidara geldiğinde ya da ortak olduğunda) her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁹

⁴⁹ Milli Görüş'ün savunuculuğunu yapan tarihsel olarak MNP, MSP, RP, FP ve bu gelenekten kopan ancak, İslami referansları her daim söylemlerine yansıtan, merkezde konumlanmaya çalışan ve küresel kapitalizmle eklemlenen AKP tanımlanan bu duruma somut örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

Kitap ve Makaleler:

Althusser, Louis (2001). **Lenin and Philosophy and Other Essays**. London: Monthly Review Press.

Althusser, Louis (2006). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çev.: Alp Tümertekin. İkinci Basım. İstanbul: İthaki Yayınları.

Anders, Christopher J. vd. (2005). **Losers's Consent: Elections and Democratic Legitimacy**. New York: Oxford University Press.

Bobbio, Norberto ve Jacques Texier (1982). **Gramsci ve Sivil Toplum**. Çev.: Arda İpek-Kenan Somer. Ankara: Savaş Yayınları.

Duverger, Maurice (1974). **Siyasi Partiler**. Çev.: Ergun Özbudun. İkinci Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Eagleton, Terry (1996). **İdeoloji**. Çev.: Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erbakan, Necmettin (1975). **Milli Görüş**. İstanbul: Dergah Yayınları.

Erbakan, Necmettin (1976). **Ağır Sanayi**. İstanbul: Milli Görüş Yayınları.

Fiske, John (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev.: Süleyman İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Fişek, Orhan (1973). "Erbakan: Laikliğe karşı değiliz". **Devir**. Sayı: 54/Kasım, ss. 16-21.

Ferretter, Luke (2006). **Routledge Critical Thinkers: Louis Althusser**. Oxford: Routledge.

Gramsci, Antonio (2007). **Hapishane Defterleri**. Çev.: Adnan Cemgil. Beşinci Baskı. İstanbul: Belge Yayınları.

Kramer, Hagen (2007). "Income Shares and Capital Formation". **Journal of Income Distribution**. 7/1: January, ss. 5-28.

Hall, Stuart (1994). "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki". İçinde **Medya, İktidar, İdeoloji**. (Der. ve Çev.) Mehmet Küçük. Ankara: Ark Yayınevi, ss. 169-209.

Mardin, Şerif (1991). **Türk Modernleşmesi: Makaleler. Cilt 3**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Payne, Michael (1997). **Reading Knowledge: An Introduction to Althusser&Barthes**. Oxford: Blackwell Publication.

Portelli, Hugues (1982). **Gramsci ve Tarihsel Blok**. Çev.: Kenan Somer. Ankara: Savaş Yayınları.

Saybaşı, Kemali (1985). **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Şaylan, Gencay (1992). **Türkiye'de İslamcı Siyaset**. İkinci Baskı. Ankara: Verso Yayınları.

Toprak, Binnaz (2003). "Dinci Sağ". İçinde **Geçiş Sürecinde Türkiye**. (Der.) İrvin Cemil Schick/Ertuğrul Ahmet Tonak. Dördüncü Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, ss. 237-254.

İnternet Sitelerinde Haber ve Köşe Yazıları:

"ABD askerinin Türkiye'den geçmesine razı değiliz". <http://www.hurriyet.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

Akinan, Serdar. "Saadet neden yükseliyor? Bekaroğlu İslamcılarını neden rahatsız ediyor?". <http://www.aksam.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

Aktaş, Tevfik. "Göge bakma durağı?". <http://www.gunlukevrensel.com.tr>. 27 Mart 2009, [14.06.2009].

"ALMANYADA'KI DÖNEMİ ERBAKAN ANLATIYOR". http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/akademikhizmet/almanyadaki.html. [24.07.2009].

Barlas, Mehmet. "Fatih dönemi gençliği neden telefon kontörü peşinde değildi?". <http://www.sabah.com.tr>. 19 Mart 2009, [14.06.2009].

"Başbakan 1970 model gibi konuşuyorsun". <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

"Başbakan'ın söylemleri horoz dövüşü". <http://www.ihlassondakika.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

"Bekaroğlu: Kılıçdaroğlu da rantın içinde". <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

"Bekaroğlu mal varlığını açıkladı". <http://www.hurriyet.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

"Birileri bizden endişe duyuyor". <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 25 Mart 2009, [14.06.2009].

"Bunları kulağından tutup oturtun". <http://www.hurriyet.com.tr>. 19 Mart 2009, [14.06.2009].

"Cekete değil adama oy verin". <http://www.ihlassondakika.com.tr>. 16 Mart 2009, [14.06.2009].

“Dağıtılırken Başbakan değil miydiniz?”, <http://www.haber5.com.tr>, 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“Değerlerimiz üzerinden siyaset yapıyoruz”. <http://www.yenisafak.com.tr>. 26 Mart 2009, [14.06.2009].

Eliaçık, İhsan. “Yeni seçim söylemleri”, <http://www.haber5.com.tr>, 27 Mart 2009, [14.06.2009].

“Erbakan: AKP’yi işbirlikçiler besliyor”. <http://www.haberaktuel.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“Erbakan’dan Kazlıçeşme’ye mesaj”. <http://www.timeturk.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“ERBAKAN’IN AĞIR SANAYİİ İLE İLGİLİ YAPTIĞI BASIN TOPLANTISI”.

http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milliselamet/erbakaninagirsanayii.html. [24.07.2009].

“ERBAKAN’I HIÇKIRARAK AĞLATAN NEYDİ”.

http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milliselamet/erbakaniaglatan.html. [24.07.2009].

“ERBAKAN MİLLİ GÖRÜŞÜ TARİF EDİYOR”.

http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/hayati/milligorust/index.html. [24.07.2009].

“Erdoğan 110 bin, ben 10 kez”. (SP lideri Numan Kurtulmuş ile yapılan söyleşi). <http://www.haber5.com.tr>. 20 Mart 2009, ss. 1-5, [14.06.2009].

“Erdoğan ile Baykal horoz dövüşü yapıyor, zararını halk ödüyor”. <http://www.zaman.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

“Erdoğan, 1970 model Demirel gibi”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 25 Mart 2009, [14.06.2009].

“Ergenekon davası Türk demokrasisi için dönüm noktası”. <http://www.zaman.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“Esen rüzgara göre hareket etmeyiz”. <http://www.ihlassondakika.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“Gökçek’in partisi yok”. <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 17 Mart 2009, [14.06.2009].

“Gökçek, metroyu 3011’de bitirir mi”. <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

“Gökçek CHP’den aday olabilirdi”. <http://www.ihlassondakika.com.tr>. 18 Mart 2009, [14.06.2009].

“Hükümet IMF ile anlaşma yapacak”. <http://www.vakithaber.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtar bizi enişte”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 18 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: ABD bizden ne istiyor?”. <http://www.haber5.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Conilere izin vermeyin”. <http://www.haber7.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Katiller ülkemizden geçemez”. <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 24 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Türkiye Saadet’te birleşiyor”. <http://www.haber7.com.tr>. 19 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: IMF anlaşması geliyor”. <http://www.8sutun.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Kredi borçluları pırlanta almadı”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 25 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş Gebze’den gövde gösterisi yaptı”. <http://www.8sutun.com.tr>. 26 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: One minute kurtarmaz”. <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Siyaset seviyesizleşti”. <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş: Biz nice iktidarlar gördük”. <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş’tan Erdoğan’a: Kredi Kartları Dağıtılırken Siz Başbakan Değil miydiniz?”. <http://www.kanalB.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“Kurtulmuş’tan YSK kararına yorum”. <http://www.haber5.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

Mahalli, Hüsnü. “Seçime dair?”. <http://www.aksam.com.tr>. 25 Mart 2009, [14.06.2009].

“Nasıl oldu da birileri bu kadar zenginleşti”. <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 20 Mart 2009, [14.06.2009].

“NECMETTİN ERBAKAN ERGENEKON KONUSUNA GİRMEDİ”. <http://www.samanyoluhaber.com.tr>. 28 Mart 2009, [14.06.2009].

Öztürk, Hamdullah. “Kayseri olayı ve Saadet Partisi”. <http://www.zaman.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“Rerum Novarum: Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor”.

http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html. [28 Temmuz 2009].

Sarıkaya, Muharrem. “Kurtulmuş: AKP’nin oylarını CHP artırdı”. <http://www.sabah.com.tr>. 22 Mart 2009, [14.06.2009].

“SP lideri Kurtulmuş Hükümet’e yüklendi”. <http://www.timeturk.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

“SP’li Bekaroğlu: İstanbul’a suyu 1,5 liraya vereceğiz”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 18 Mart 2009, [14.06.2009].

“SP’ye oy vermek ABD’ye ayakkabı fırlatmaktır”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 26 Mart 2009, [14.06.2009].

“SP Parti Programı”. <http://www.sp.org.tr/sayfa.asp?id=428>. [28.07.2009].

“Su forumuna tepki yağıyor”. <http://www.cumhuriyetportal.com.tr>. 14 Mart 2009, [14.06.2009].

“28 Şubat’ın kanlı olmasını Erbakan önledi”. <http://www.hurriyet.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

Talu, Umur. “Objektife subjektif”. <http://www.sabah.com.tr>. 25 Mart 2009, [14.06.2009].

Taşgetiren, Ahmet. “Sen ve taifen...”. <http://www.bugun.com.tr>. 18 Mart 2009, [14.06.2009].

“Taşgetiren’le Bekaroğlu kapıştı!”. <http://www.dunyabulteni.com.tr>. 18 Mart 2009, [14.06.2009].

“Türkiye bu hale dün gelmedi”. <http://www.haber5.com.tr>. 23 Mart 2009, [14.06.2009].

“Türk Solu: Ulusalcılarda anlaşılmaz bir Saadet sempatisi var”.
<http://www.zaman.com.tr>. 21 Mart 2009, [14.06.2009].

Gazete Haberleri:

“Erbakan: Faiz ve israf yok”. Sabah Gazetesi. 27 Ekim 1996, s.1 ve s.15.

“TÜRKİYE geleceğine koşuyor”. Millî Gazete. 18 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

“Türkiye’ın ‘fark’ ını seç”. Millî Gazete. 19 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

“131 BİN SORTİ NEREYE YAPILDI?”. Millî Gazete. 19 Mart 2009, s. 11.

“Kahramanmaraş ve Sivas da farkı seçti”. Millî Gazete. 21 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

“Türkiye aradığını buldu: Numan Kurtulmuş”. Millî Gazete. 22 Mart 2009, s. 1 ve s. 11.

“GÜDECEK KOYUN BIRAKMADILAR”. Millî Gazete. 22 Mart 2009, s. 11.

“Yüzbinler Çağlayan’daydı-İstanbul farkı seçti”. Millî Gazete. 23 Mart 2009, s. 1 ve s.10.

“İstanbul farkı seçti”. Millî Gazete. 23 Mart 2009, s. 1 ve s. 10.

“Numan Kurtulmuş: Saadet’in Dört Farkı”. Millî Gazete. 24 Mart 2009, s. 10.

“Coni’ye de dur bir dakika!”. Millî Gazete. 24 Mart 2009, s.1 ve s. 10.

“Millete hakaret etmeyi bırak”. Millî Gazete. 25 Mart 2009, s. 1 ve s. 11.

“Çark edeni değil ‘Fark edeni’ seç”. Millî Gazete. 26 Mart 2009, s. 1 ve s. 11.

“Her oy çok değerli”, Millî Gazete. 28 Mart 2009, s. 1 ve s.11.

“SP’nin siyasal reklamı”. Millî Gazete. 28 Mart 2009, s. 19.

Gazete Köşe Yazıları:

Biçak, Sedat. “Bir sevdamız var, onun için burdayız”. **Millî Gazete**. 18 Mart 2009, s. 13.

Ceyhan, Zeki. “Dine imana karşı”. Millî Gazete. 18 Mart 2009, s. 10.

Coşkun, Müslüm. “Niçin Saadet Partisi” Milli Gazete. 26 Mart 2009, s. 13.

Emre, Süleyman Arif. “Bilinçsiz verilen oylar Siyonizme güç katar”. Millî Gazete. 19 Mart 2009, s. 10.

Haksal, Ali Haydar. “Saadet Partisi: Ne Ergenekoncu, ne AB’ci, ne Abedeci ne de İsrailcidir”, Millî Gazete, 26 Mart 2009, s. 4.

İlgaz, Afet. “AKP, yaşam tarzı ve korku üstünden siyaset yapıyor”. Milli Gazete. 22 Mart 2009, s. 4.

Tarım, Şakir. “Ver oy’unu, boz oyun’u”. **Millî Gazete**. 28 Mart 2009, s. 5.

22 Temmuz 2007 Seçimleri Öncesi Tüsiad'ın Hükümete Yönelik Baskı Faaliyetleri

Gülcan Işık

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Batı'da sanayi devriminden sonra ortaya çıkan, Türkiye'de ise ancak çok partili dönemlerde filizlenmeye başlayan ve kısmen de 80'lerden sonra çeşitlenen ve etkinleşen baskı grupları, içinde hayat bulduğu sivil toplum kavramı gibi halen üzerinde fikir birliğine varılamamış bir konudur. Ancak son yıllarda "baskı grubu" terimini kullanmak standart bir uygulamayken, bu deyim yerine açıkça daha nötr olduğu kabul edilen "çıkarcı grup" veya "örgütlü çıkar grubu" terimleri de tercih edilmektedir. Ancak yine de "baskı grubu" tanımlaması bugün pek çok batı ülkesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Çünkü bu kavram, örgütlü grupların aktivitelerinin hükümet politikasını etkileyecek şekilde tasarlandığını göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye'de ekonomik temelli baskı grubu oluşumlarının önde gelenlerinden biri olan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)'ın, öncelikle baskı grubu kategorisine dahil edilmesi gerekliliği, söz konusu kavram genel hatlarıyla ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından TÜSİAD'ın Türkiye'de özellikle hükümet çevreleri üzerinde son derece etkili bir baskı grubu olduğu öngörüsü, 22 Temmuz 2007 seçimleri üzerinden incelenmiştir. İnceleme sonucunda TÜSİAD'ın bir baskı grubu olarak özellikle de yasama organı üzerinde birincil etkide bulunduğu ve bu anlamda siyasi iktidara da doğrudan baskı yaptığı gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Baskı grubu, TÜSİAD, baskı grubu-siyaset ilişkisi*

Abstract

Pressure groups those appeared after industrial revolution in west, and which started to emerge in multi partied period in Turkey and partially became effective and variant after 80's, is a subject of disputations just as the topic which enlivens it; civil society. Recently it is normal to name these groups as pressure groups, eventhough more neutral terms as "interest group" and "covered interest gruop" are also preffered. However the usage of the term "pressure group" is so prevelent in most of the western countries. Becouse this concept points out that activities of organized groups are designed to effect the politics of the government. In this study the necessity of considering Turkish Industrialists' and Businessmen's Association (TÜSİAD), an important economy based civil society organization, to the category of pressure groups is studied by handling the topic in a wide spectrum. Then the prescience that TÜSİAD is a quite effective pressure group over the government is examined by considering the elections of July 22, 2007. As a result TÜSİAD is a pressure group that has a primary effect on legislation and direct pressure on the governmet.

Key words: *Pressure groups, TÜSİAD, relationship between pressure groups and politics.*

Giriş

Geleneksel yaşam düzeyinden modern yaşam düzeyine yönelmiş toplumların önemli bir kısmında beliren geniş kapsamlı değişme süreci "toplumsal mobilizasyon" olarak (Yücekök, 1998: 1-2) adlandırılmaktadır. Öyle ki toplumsal mobilizasyonla beraber "siyasallaşmış" geniş bir vatandaş topluluğu da oluşmuştur. Bu topluluğun ise hacmi genişledikçe, siyasal kurumların ve bunların işlevlerinin değişmesi yönünde de giderek artan bir baskı süreci başlamıştır. Böylece toplumsal yapı gelişip değiştikçe ve daha da atomize hale dönüştükçe birey de toplum içinde önemini kaybetmiş ve büyük şehirler, kuruluşlar ve siyasal yapı karşısında gittikçe küçülmeye başlamıştır. Toplumsal yapının bu şekilde sürekli gelişmesi ve değişmesi karşısında, bireyin gündelik hayatta karşılaştığı ve uğraşmak zorunda kaldığı problemler de öncekilere kıyasla daha da artmış ve zorlaşmıştır. Bu nedendir ki birey, bu büyük sorunları çözebilmek için dayanışma ve benzer görüşlere ve çıkarılara sahip diğer insanlarla bir arada olma ihtiyacı hissetmeye başlamıştır. Neticede toplumsal koşulların yarattığı böylesine bir zorunluluk karşısında, modern toplumun özellikle de "dernekler" şeklindeki oluşumları var olmaya başlamıştır. Dernekleşme süreciyle birlikte artık birey çıkarlarının ve görüşlerinin paylaşıldığı kimi birlikteliklerde güçlenmiş, kendi çıkarları doğrultusunda diğer kuruluşlara, örgütlere baskı yapabilecek siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısına yön veren kararları ve unsurları etkileyebilecek bir baskı grubuna dönüşmüştür. (Gerçi her dernek toplum içinde belli bir görüşün ve çıkarım sözcülüğünü yapmaktadır ancak, her dernek sözcülüğünü üstlendiği çıkarı savunmak için eyleme geçerek baskı grubu haline de dönüşmemiştir). Diğer taraftan siyasal ve sosyal yapıda da bu sürece bağlı olarak birtakım değişmeler olmuş ve artık bireyin devlet ve diğer birkaç kuruluşun dışında da bağlılık duyacağı bir

takım örgütler -ki bunlar Sivil Toplum Örgütleri olarak anılmaktadır- ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bugün örgütlü gruplar arasında adeta bir yarışma konusu haline gelen "iktidar" kavramı, sanayileşme ve beraberinde getirdiği modernleşmeyle birlikte artık yerel düzeyden ulusal düzeye çıkmış ve toplum da çoktan çatışmacı bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Söz konusu bu çatışmanın özüne inilecek olursa, bunların genel olarak sisteme karşı değil, sistem içi ve sistemi güçlendirici bir nitelik taşıdığı anlaşılacaktır. Nitekim sanayileşmeyle birlikte gelişen demokratik sistem içinde iktidarın kendi çıkarlarıyla olan ilişkisinin bilincinde olan ya da bu bilince ulaşan bireyler, siyasal iktidara çeşitli taleplerini ileterek bunların cevaplandırılmasını isterler. Ancak, modern toplumlarda bireysel istekte bulunma imkanı sanılanın aksine pek de kolay olmadığından, bireyler yukarıda bahsedildiği gibi örgütlenmiş gruplar halinde karar alma sürecini yakından izleyerek, kendi çıkarları doğrultusunda iktidarı etkileme ve taleplerini dile getirme yollarını aramaktadırlar. Neticede sanayileşme ile birlikte önem kazanan ihtisaslaşma ve şehirleşme olguları ve beraberinde getirdiği yeni siyasal grupların zorlaması sonucunda bugün siyasal hareketlilik ve beraberinde siyasal katılma alanı da giderek genişlemeye başlamıştır (Çam, 1984: 432-435).

Modern devlet adına, özellikle de sanayi devriminden sonra, çok hızlı gelişen ve değişime uğrayan toplumsal yapıda dikkati çeken en önemli unsur, bireysel ya da örgütsel her türlü girişimin veya oluşumun ardında "iktidar" kavramı etrafında şekillenen bir "güç" unsuru olma mücadelesinin yer aldığıdır. Aslında, toplumun belirli bir güç yapısını içerdiği bilinen bir gerçektir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta, bu yapının toplumdaki güç çekişmesinin etkisiyle yavaş ya da hızlı bir değişime uğramakta olduğudur. Ayrıca bu değişimin farklı amaç ve hedeflerin gerçekleşmesine, sözü edilen amaç ve hedeflere yönelik olarak

bireylerin toplumdaki ve ekonomik işleyişteki yerlerinden etkilenerek, diğerleri üzerinde de artan bir hegemonya girişiminde bulunmasına etki ettiğini de söylemek mümkündür. Toplum yapısında görülen bu değişimlere bağlı olarak ise her dönemde değişik çıkar çatışmaları ya da yakınlaşmaları mümkün olmuştur ve olmaktadır. Birbirinden farklı çıkarların toplum yaşamında ön planda ya da arka planda yer almasını, başka bir deyişle etkisini ise o anki mevcut güçler dengesi belirlemektedir.

Diğer taraftan çağdaş endüstri toplumlarında dikkati çeken en önemli olgulardan birisi de ekonomik güç ile siyasal güç arasındaki ilişkidir. Nitekim ekonomik gücün yeri geldiğinde siyasal güç için bir destek unsuru olduğu da bilinen bir gerçektir. Öyle ki günümüzde siyasal güç ekonomik güç tarafından, daha doğrusu ekonomik gücün sahibi olan kişi, grup ya da sınıfın, gerek nitelik gerekse nicelik açısından genişlemesine yönelik olarak hem etkilenmekte hem de desteklenmektedir.

Kısacası çıkar ve baskı gruplarını (özellikle de ekonomi temelli) en eski devirlerden beri toplumda bulmak mümkündür. Fakat bu örgütlü grupların büyük sayılara ulaşması ve etkilerinin artması ise yüzyılımıza ait olan bir gelişmedir. Bu gelişmeyi toplumdaki büyük değişmelere bağlayacak olursak, bu değişmelerin başında yukarıda bahsedilen ihtisaslaşma, işbölümü ve gittikçe artan üretim dağılımının oluşturduğu çıkar farklılaşmasını bulabiliriz. İhtisaslaşma karşılıklı dayanışmayı gerektirdiği ve dayanışmanın da kaçınılmaz olarak sürtüşmeyi doğurduğu düşünülürse, günümüzün çatışmacı modern toplumlarında baskı gruplarının belirli çıkarları savunmadaki önemleri daha da iyi anlaşılacaktır.

Hatırlanacağı üzere Türkiye, toplumsal ve siyasal hayatında 2007 yılı itibarıyla çok önemli olayların yaşandığı bir süreçten geçmiştir. Özellikle de “sivil toplum” ve “demokrasi” adına bir

dönüm noktası olarak değerlendirilen bu sürecin bir yerde başlatıcısı, 13 Nisan 2007 tarihinde dönemin Genel Kurmay Başkanı Org. Yaşar Büyükanıt'ın basın mensupları önünde kamuoyuna yaptığı açıklamalar olmuştur. Diğer yandan söz konusu tarih öncesi ülkede çoktan artan ve eleştiri sınırını aşan Cumhurbaşkanlığı tartışmaları ve beraberinde sorgulanan “rejim” konusu, önde gelen bazı sivil toplum örgütlerinin başlattığı “Cumhuriyet mitingleri”yle de somut bir anlam kazanmıştı. Özellikle de Büyükanıt'ın seçilecek Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda TSK'nın başkomutanı olma sıfatıyla, TSK'nın ve Türk milletinin sahip olduğu “cumhuriyetin temel değerlerine”, “anayasada ifadesini bulan laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti idealine”, “devletin üniter yapısına bağlı ama ‘sözde değil özde bağlı’ olması” gerektiği yönündeki ifadeleri, bu tarihten sonra yaşananların da adeta özünü teşkil etmektedir.

Ardından 10. Cumhurbaşkanı Sezer'in 14 Nisan 2007 tarihinde Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmasında, rejimin hiçbir dönemde bu kadar tehdit altında olmadığını vurgulaması ise, Türk siyasi hayatına yön veren bir diğer önemli gelişmeyi oluşturmaktadır. Nitekim temsil ettikleri kurumlar dikkate alındığında devletin en yetkili iki organının temsilcisi tarafından yapılan bu açıklamaların, söz konusu dönem itibariyle kamuoyunda yarattığı etki de o denli büyük olmuştur.

Kısacası devletin üst kademelerinde ve sivil toplum alanında yaşanan bu önemli olayların sonucunda, yaklaşık beş yıldır iktidarda olan 59. AKP hükümeti 22 Temmuz 2007'de erken seçime gitme kararı almıştır. Ancak bu karar bilindiği üzere bir anda olmamış, sivil ve kamu pek çok kesimden AKP hükümetine karşı yükselen “baskı söylemleri” neticesinde gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda çalışma TÜSİAD'ın bir baskı grubu olduğu ve siyasi iktidarın çoğu zaman ekonomik iktidarı elinde bulunduranlar

tarafından etkilendiği ve yönlendirildiği varsayımından hareketle tasarlanmıştır. Buna göre çalışmada, Türkiye’de en nüfuslu ve bu anlamda da en etkili baskı gruplarının başında yer alan TÜSİAD’ın, söz konusu dönemde 59. AKP hükümetine yönelik ne gibi baskı faaliyetlerinde bulunduğu incelenecektir. Hürriyet gazetesi üzerinden yapılacak olan bu incelemede, TÜSİAD’ın doğrudan kendisine ait tırnak içi ifadeleri esas alınacaktır. Söz konusu inceleme TÜSİAD’ın bir baskı grubu olduğu gerçeğini göstermesinin yanı sıra, siyaset-baskı grubu ilişkisini açıklamaları bakımından da önem taşımaktadır.

1. Baskı Grubu Kavramına İlişkin Genel Tanımlamalar

Günümüzün genişlemeye devam eden toplum yapısı içinde sivil toplum alanının gelişmesi demokratik rejimlerin bir güvencesi olarak görülmeye başlamıştır. Bu nedenle artık ulus-devlet içinde temsili demokrasilerin sadece oy çoğunluğuna dayanan karar mekanizmalarını günümüzün demokrasi anlayışıyla bağdaştırma olanağı pek bulunmamaktadır. Öyle ki günümüz demokrasisi daha çok çoğulculuk vurgusuyla ve farklılıklara olanak vermesiyle tanımlanmaktadır. Böyle bir çoğulcu toplumun oluşmasında ise şüphesiz ki sivil toplum kuruluşları merkezi bir öneme sahiptir.

1980 askeri müdahalesi ile Türk toplumu politikadan da arınma sürecine sokulmuştu. Söz konusu süreçte devlet toplumun hemen her alanını kontrol altında tutmaya başlamıştı. Bu tarihten üç yıl sonra 1983 genel seçimleriyle artık Türkiye’de tüm ana politik akımlar, devletin toplumdaki yerinin ne olması gerektiğini yoğun biçimde tartışmaya başlamıştı. Bu tartışmaların ortak vurgusu ise, devletin topluma müdahalesinin geriletilmesi gerektiğiydi (Sarıbay, 2007: 548). Böylece 1980’li yıllarda başlamış olan sivil toplum tartışmaları 1990’larda ise merkezine sivil toplum örgütlerini de alarak devam etmiştir. Geline nokta STÖ’lerin toplumsal ve siyasal yaşamda vazgeçilmez,

reddedilemeyecek bir unsur olduğu konusunda hemen herkes hemfikir olmasına rağmen bu örgütlere ilişkin şimdiye kadar ne yerleşmiş bir terminoloji ne de ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bu nedendir ki bugün literatürde STÖ'leri niteleyen ve birbiri yerine geçebilen birden fazla terim kullanılmaktadır: "Sivil toplum kuruluşları", "sivil toplum kurumları", "gönüllü kuruluşlar", "üçüncü sektör", "yönetim dışı kuruluşlar" gibi (Zabcı, 2000: 101). Adlandırmadaki bu denli çeşitlilik doğal olarak tanımlamalarda da farklılıklara neden olmaktadır. Örneğin Tunçay (1998: xi-xii) "Hükümet/devlet dışı örgütler"le özdeş bir kavram olarak nitelendirdiği Sivil Toplum Kuruluşları (Non-governmental organizations) tanımlaması ile, merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmuş dernekler, vakıflar, siyasal partiler, spor kulüpleri, sendikalar, meslek odaları vb. oluşumları kastetmektedir. Diğer taraftan sivil toplum kuruluşlarını sadece gönüllü örgütlenmeler olarak ele alan Belge'nin (1996: 25) sivil toplum kuruluşları nitelendirmesinde ise siyasal partiler, sendikalar ya da meslek birlikleri gibi son derece katı ve hiyerarşik ilişkiler ağı içeren ve hepsinden de önemlisi örgüt nitelemesi yapılan birliktelikler yer almamaktadır.

Amaçları açısından sivil toplum örgütlerini tanımlama söz konusu olduğunda ise, hemen herkesin bu örgütlerin kar amacı gütmeyen ya da üyelerine ekonomik kazanç sağlama peşinde koşmayan kuruluşlar olduğu noktasında birleştiklerini görmekteyiz (Eroğlu, 1995: 4). Buna göre, devletin dışında kalan ancak birincil hedefleri üyelerine ekonomik kazanç ya da çıkar sağlamak olan kuruluşlar, sivil toplum örgütleri içinde yer almayacaktır. Nitekim sivil toplum örgütleri, ortak çıkarı ya da toplumsal yararı gerçekleştirmeyi amaçlayan kuruluşlar olarak nitelendirilmektedir (Belge, 1996: 36-37). Çalışmamız açısından birinci derecede önem taşıyan bu noktada, dernek statüsünde bir örgütlenme olan ancak, ortak çıkarlar etrafında bütünleşen ve bu çıkarlar doğrultusunda

siyasal otoriteleri etkilemeye çalışan TÜSİAD'ın sivil toplum örgütü kriterlerine uygun olmadıklarını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan baskı gruplarıyla ilgili bilimsel literatürde kavramın çoğunlukla çıkar (menfaat) gruplarıyla iç içe girdiği ve bu iki kavramın sıklıkla birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Aslında bu iki kavramın birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Nitekim ingilizcede baskı gruplarını doğrudan karşılamak üzere “pressure groups”, çıkar gruplarını karşılamak üzere ise “interest group” denilmektedir. Ayrıca menfaat grupları kavramı daha geniş bir anlam içermekte, baskı grupları ise onun içinde bir bütünü teşkil etme özelliği (cüz) taşımaktadır (Aksoy, 2008: 14). Buradan hareketle aşağıda baskı gruplarına ilişkin kavramın bütün yönlerini açıklayan tanımlardan bazı örnekler sunulmaktadır.

Hükümetlere, geniş anlamda kamusal çıkarlara ya da diğer çıkar gruplarına karşı belirli bir kesimin çıkarlarını temsil etmek üzere bir araya gelen ve daha çok işverenler için kullanılan bir terim olan baskı grupları (Taşdelen, 1997: 123), siyasal iktidarı doğrudan ele geçirmek amacıyla değil, siyasi iktidar üzerinde etkili olarak kendi çıkarları ya da görüşleri doğrultusunda kararlar aldirtmaya ve bunları uygulamaya koymaya çalışırlar. Dolayısıyla siyasi ilişkileri ve müdahaleleri de sonuçta kendi çıkarlarına hizmet edecek niteliktedir. Bu yüzdendir ki ortak menfaatler ortak tavra ve birlikte harekete yol açmıştır. Bu bağlamda yapılan diğer tanımlamalarda ise örneğin Turan (1986:132) baskı gruplarını “üyelerinin ortak çıkarlara sahip olduklarını algılayan, iktidara geçmeyi amaçlamadan siyasal sistemi etkilemeye çalışan topluluk” açıklamasında bulunurken; Kalaycıoğlu da (1984: 317) benzer bir yaklaşımla “belirli bir topluluğun çıkarlarını savunmak veya taleplerini siyasal otoritelere iletmek veya ifade etmek suretiyle, kamu siyasasını etkilemek için var olan grup” şeklinde bir tanım yapmaktadır.

Yine aynı şekilde baskı grupları, yasama organının kararlarını, siyasi iktidarı ele geçirmeden etkilemeye çalışan ve disiplinli bir şekilde organize olmuş çıkar grupları olarak tanımlayan Şener'in (1980: 103) yanı sıra Salisburg'da (1975:173) baskı gruplarını, hükümetin karar alma sürecini, kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışan organizasyonlar olarak tanımlamaktadır.

Baskı grubunun "düzenli bir örgüt" olduğunu ve onun en önemli görevlerinden birisinin de "kamu politikası uygulamalarına açıktan ve kesin bir şekilde etki etmeye çalışmak" olduğunu vurgulayan Grant (1989: 9)'ın yanı sıra Castles (1967:1) da baskı grubu ile ilgili şu noktaya dikkat çekmektedir: "Herhangi bir grup, hükümet faaliyeti olup olmadığına bakmadan, politik değişikliğe sebep olmaya teşebbüs ederse ve belirli zamanda yasama organını temsil etme duygusunda olan politik parti de değilse, işte bu örgüt baskı grubudur". Buna göre baskı grupları, "politik karar verme sürecine etki etmeye çalışan, genellikle aynı seviyede olan ve ortak amaçları paylaşan sosyal birliktelikler"dir (Ball ve Millard, 1986:33-34). Bu noktada baskı grubu üyelerini bir araya getiren ve ortak hareket ettiren en önemli etken, ortak çıkarları geliştirmek için kamu politikalarına etki etmektir (Pross,1986: 9).

İktidardan beklentisi olan gruplar ile otoritenin kendi hakimiyetini sağlamlaştırma isteği arasında varolan diyalog, iktidar ile bu gruplar arasında zaten karşılıklı bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle, grupların doğal oluşumlarının yanı sıra, Çağatay'ın (1968: 58-61) da işaret ettiği gibi, iktidarların çıkar çevrelerini politize ederek, kendisine dayanak teşkil etmesi çabasının da bu grupların baskı gruplarına dönüşmesinde etkili olduğu veya teşvik edici bir rol üstlendiği söylenebilir.

Buraya kadar bahsedilen tanımlamalardan hareketle, bir grubun baskı grubu olarak tanımlanabilmesi için aşağıda sıralanan temel özelliklerin bulunması gerekmektedir. Bunlar:

a) Bir baskı grubunun oluşabilmesi için her şeyden önce teşkilatlı bir çalışmanın olması gerekmektedir. Nitekim baskı gruplarını çıkar (menfaat) gruplarından ayıran başlıca özellik de budur. Bu nedenle üyelerin ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araya gelmiş bilinçli bir topluluk olmalıdır. Bazı meslekleri yapabilmek ancak o meslek için kurulmuş teşekküllere üye olmak ile mümkündür. Örneğin eczacı olabilmek için eczacılar odasına, avukat olabilmek için baroya üye olmak gerekmektedir. Bu durumlarda baro ya da meslek örgütlerinin baskı grubu olarak sayılabilmeleri ancak üyelerin birlik şuuruna varmaları ile mümkündür.

b) Baskı grubu olarak kabul edilmenin diğer şartı ise siyasal sistemden bazı taleplerinin olmasıdır. Örneğin yardımlaşmak amacıyla kurulmuş bir yardım derneğinin baskı grubu olabilmesi için siyasal sistemden talepleri olması gerekmektedir (Aksoy, 2008: 16).

Kısacası çağdaş demokratik toplumlarda insanlar, yaptıkları işlere ya da ilgilendikleri konulara göre doğal olarak bir takım çıkar gruplarına ayrılmaktadırlar. Şayet bu gruplar örgütlenip de yetkililere çıkarları yönünde kararlar aldirmaya başarlarsa, işte o zaman *Baskı Grupları*'na dönüşürler. Nitekim çoğulculuk da, bir toplum içindeki bütün çıkar gruplarının örgütlenmeleriyle oluşan baskı gruplarının birbirlerini dengelemesi fikrine dayanmaktadır.

Baskı gruplarıyla ilgili yapılan hemen her çalışmada tanımlayıcı olması açısından değişik kriterlere göre baskı grubu sınıflandırmaları yapılmaktadır. Baskı gruplarıyla ilgili sınıflandırmaları geliştirme çabalarının ise, onları “siyasalar oluşturma” konusuyla daha çok ilgili kılmanın ve bunun için farklı sistemlerdeki politik süreçle gruplar arasındaki etkileşimin üzerine odaklanıldığını söyleyebiliriz.

Baskı gruplarıyla ilgili yapılan sınıflandırmalardan en sık kullanılanı ve dolayısıyla da en çok geliştirilene Almond ve Powell'ın yaptığı sınıflandırmadır. "Örgütlenme" açısından baskı gruplarını dört bölüme ayıran Almond ve Powell (1978: 171-176), ilk iki tipe "*örgütlenme eğilimi olmayan*" baskı gruplarını dahil etmektedirler. Bunların ilkini de geçici düzensiz gruplar oluşturmaktadır. Diğer yandan, bazıları bunları *Anomik* gruplar olarak da adlandırmaktadır. Buna göre herhangi bir sosyal ve siyasal durum karşısında bir tepki biçiminde ortaya çıkan, gruplaşması az çok kendiliğinden olan, şiddete başvuran, sonra kendiliğinden yok olan bir eylem, gösteri, başkaldırı v.s. şeklinde anlık oluşan ve dağılan gruplar bu kategoriye dahil edilmektedir. Bu tür bir baskı grubu ise, düzenli ve sürekli bir örgütle hiçbir benzerlik göstermemektedir. Ancak, bu tür gruplar siyasi sistem üzerinde sarsıntı niteliğinde de olsa bir etki yapabilmektedirler.

İkincisini ise birleşmeye eğilimi olmayan diğer gruplaşmalar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bunlar, organizasyon yönünden *Anomik* gruplara nazaran bir adım daha öndedirler. Örneğin Lawson (1985: 237), bir dinsel azınlık topluluğu ya da ABD'deki Meksika'lılar arasında zaman zaman baş gösteren eğitimde ikinci dil taleplerini, bu örgütlenme şekline dahil etmektedir.

Diğer iki tip baskı grubu ise, örgütsel durumları itibariyle yukarıdaki örneklerden ayrılmaktadırlar. Buna göre, örgütlerin kuruluş nedenleri, aralarındaki farklılaşmayı belirlemektedir. İlk grup, esas amaçları siyasal olmayan kurumlardan oluşmaktadır, diğer bir deyişle "*kurumsal baskı grupları*"dır (Çam, 2000: 452). Bunlar, Ordu, Üniversite, devlet kuruluşları, hastaneler gibi esas amaçları ve işlevleri siyasal olmayan ancak üyesi oldukları kurumlar gereği zaman zaman hükümete yönelik faaliyetlerde bulunan gruplardır. Bazı zamanlarda bu örgütlerin de birer baskı grubu gibi hareket ettiklerine, Türkiye de dahil pek çok yerde rastlanmaktadır.

Son gruba ise birleşmeye eğilimi olan "Örgütlenen baskı grupları" dahil edilmektedir. Buna göre örgüt, bilinçli bir şekilde iktidara baskı yapmak, iktidardan kendi yararına kararlar çıkarmak amacıyla kurulmaktadır (Çam, 2000: 453). Söz konusu bu çıkarlar, örgütün dayandığı sosyal ve profesyonel grupların dileklerini kapsamaktadır. Bu tip baskı gruplarının en yaygını ise işveren ve işçi sendikalarıdır. Dolayısıyla bu tip baskı grupları, aynı zamanda ekonomik çıkar temeline de dayanan gruplardır.

2. Baskı Grubu-Siyasal Parti/ İktidar İlişkisi

Örgütlenmiş siyasal güçlerin çağımızda en yaygın ve en etkili olanları hiç şüphesiz ki "siyasal partiler" ve "baskı grupları"dır. Siyasal parti denildiğinde akla ilk gelen, iktidar yarışına katılmış bir örgüttür. Bundan ortaya çıkan anlam, partinin kuruluşundaki amacın iktidarı ele geçirmek olduğu, bu amacına ulaşmak için de bir örgüte sahip olduğu gerçeğidir. Her partinin mutlaka iktidara tek başına geçme olasılığı düşünülemediğine göre, iktidar olma isteği, başka partilerle birleşme ya da koalisyon kurma şeklinde de düşünülebilir. Bu özellikler göz önüne alınarak siyasal partilerin şöyle bir tanımı yapılabilir: Siyasal partiler, "bir program etrafında toplanarak, halk desteği ile iktidarı ele geçirme amacı güden, düzenli ve sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar"dır. Buradaki en temel hedef, siyasal iktidarı ele geçirme ya da hiç değilse onu başka partilerle paylaşmaktır (Emiroğlu, 2006: 639). Oysa baskı grupları "kamu yarını gözeten politikalara karşılaştırmalı bir alan olarak etki etmeyi araştıran ve politik parti olarak tanımlanamayacak" (Baggott, 1995: 2), her zaman olmasa bile genelde "resmi olarak örgütlenmiş" (Thomas, 1993: 2) gruplardır.

Siyaseti geniş anlamda "kamuyu ilgilendiren bir alanda planlanan ya da uygulanan bir politikayı değiştirme ya da değiştirilmesine engel olma" faaliyet olarak tanımlayacak olursak, baskı grupları da bu açıdan bir nevi politika yapmakta olan

kuruluşlardır. Tam bu noktada Huntington'un yapmış olduğu tanım, baskı grupları konusundaki tartışmaya ışık tutmaktadır. Huntington, çok gelişmiş ya da kurumsallaşmış politik sistemlerde, halkın yönetime katılmasının siyasi partiler ve baskı grupları tarafından sağlanmakta olduğunu belirterek baskı gruplarını bir nevi siyasal alanda, halkın yönetime katılmasının araçlarından biri olarak gördüğünü belirtmektedir (Huntington ve Dominguez, 1975:43'ten aktaran Aksoy, 2008: 15).

Diğer taraftan baskı grubu ile siyasal parti arasındaki ilişkide birbirine zıt iki durumu izlemek de mümkündür (Wilson, 1990: 33-34). Buna göre baskı grupları bazen siyasal iktidarı etkileyerek amaçları peşinde koşarken, bazen de siyasal partilerden bağımsız hareket edebilmektedirler. Nitekim baskı grupları, hükümet organlarından bir "dışta oluş"la ayrılmaktadırlar ve eğilimleri ile amaçları açısından da partilerden farklı bir niteliktedirler. Politik partiler oy veren arayışında çıkar ve görüşleri bir araya getirirken, baskı grupları da tanımları gereği daha ziyade azınlığın bakış açılarını ifade etmektedirler. Diğer bir deyişle baskı grupları yalnızca üye bileşimlerine bağımlı olduklarından, daha sınırlı çıkar perspektifini ifade eden bir talep bileşimini temsil etmektedirler. Bazen de bu gruplar, şu ya da bu siyasal parti ile sıkı bir ilişki içine girme eğiliminde de olabilmektedirler. Bu durumda ilişki yalnızca bir amaçlar koşutluğu olabileceği gibi, aktif bir işbirliği biçimine de bürünebilmektedir. Neticede politik partiler ve baskı grupları arasındaki bağların yakınlığı, bir çıkardan diğerine farklılık gösterebilmektedir. Örneğin sendikalarla politik partiler, birbirlerine belli sektörlerin işverenlerini temsil eden örgütlerden daha doğrudan bağlıdırlar. Ancak yine de politik partiler ve baskı grupları arasındaki bağlar, ülkeden ülkeye farklılık gösterir niteliktedir. Ayrıca, batılı çoğulcu toplumlarda -Türkiye de dahil- büyük sermaye gruplarının ve iş çevrelerinin özellikle sağcı partileri destekledikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim 1980 sonrası

Türkiye’inde yeniden yapılandırılan politik ve ekonomik alanda Özal’lı ANAP hükümeti ile TÜSİAD arasında açıktan açığa yürütülen ilişki ve destek, bugün belgelerle de ispat niteliği taşımaktadır.

Baskı gruplarının daha çok sorunlara ve bunlara ilişkin politikalara, siyasal partilerin ise daha çok seçimlere ve kişilere yönelik eylemde bulduklarını öne süren Esin’e (1974: 29) göre de baskı gurupları siyasal partilerle olan ilişkilerinde partileri sorunlarından haberdar edecek, bu konuda bilgi sağlayacak ve karşı tarafa sorunlarına ilişkin politikaları sunup önereceklerdir. Ancak, siyasal partilerin de yerel ya da genel seçimlerde adaylar hakkında baskı gruplarından fikir aldıkları ve onların hoşlarına gidecek adaylar üzerinde durdukları bilinen bir gerçektir. Kısacası bugün siyasal iktidarın talibi siyasal partilerle, bu iktidarı etkilemek isteyen baskı grupları arasında bir destekleme ve tamamlayıcılık ilişkisi söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Kapani (1992:194-196), siyasal partilerin “çıkarların birleştirilmesi” fonksiyonuna karşılık, baskı gruplarının “çıkarların açıklanması” fonksiyonuna sahip olduklarını söylemektedir.

Bilindiği üzere iktidarın öğeleri olan hükümetler, meclisler, seçimle sorumlu makamlarda yer alan bürokratlar, kararların alınışında anayasal kurallar çerçevesinde birbirleriyle istişare kurmaktadırlar. Her ne kadar siyasal iktidarın fiili olarak dışında yer alsalar da bugün baskı gruplarının da gücü oranında bu kararlarda etkili olmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Bugün Türkiye de dahil pek çok ülkede işveren ve işçi sendikası temsilcileri ile hükümet yetkilileri bir masa etrafında bir araya gelerek, ülke genelini ilgilendiren bazı meselelerde bile bir baskı unsuru olarak kararlara yön verdirebilmektedirler. Diğer taraftan, belirli bir sosyal grubun profesyonel temsilcisi de olsalar, baskı grubunun üyeleri aynı zamanda seçimlerde sade birer vatandaş statüsünde olduklarından, oy verme durumu baskı grupları için

kendi mevcut güçlerinin yanı sıra, ikinci bir güç kaynağını da teşkil etmektedir. Bunun sonucunda partilerden tamamen bağımsız çalışan baskı grupları, çıkarlarına aykırı bir politika güden partilere kamuoyu önünde cephe almakta ve hatta seçimlerde bu parti ve adayına oy verilmemesini üye ve taraftarlarından isteyebilmektedirler. Bu konuda Kışlalı'nın (1992) yaptığı tespite benzer şekilde Çam'ın da ideolojik eğilimi görece daha az olan bir çıkar grubu olarak tanımladığı baskı grubunun, partilerle organik bir bağı yoktur (en azından kamuya açıklanmış) (2000: 455-458). Ancak Çam, çıkarlarının savunmasını kamuoyu önünde yaparken, partilerle baskı gruplarının geçici tarzda ve somut konuları kapsayan yakınlaşmalara girebildiklerinin de altını çizmektedir. Buraya kadar bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere, baskı grupları her ne kadar politika yapmadıklarını, politikanın dışında ya da üstünde olduklarını iddia etseler de, amaçlarına ulaşmak için çoğu kez çeşitli siyasal araçlar kullanmaları ve siyasal kararlara etkide bulunmaları gerekmektedir. Hatta siyasal partileri etkilemek için baskı gruplarının sıkça parti içindeki gruplar ve kişilerle özel ilişkiler geliştirdiklerini ve bu yolda bazı baskı gruplarının parti programlarının hazırlanmasına dahi katıldıklarını görmek mümkündür (Daver, 1993: 242-244).

Neticede baskı grupları için siyasal partiler, siyasal partiler için de baskı grupları ilişkisi kesilmeyen iki ayrı güç merkezidirler. Günümüz demokrasilerinde bazı sivil örgütlenmelerin kamuoyu üzerindeki etkisini yadsımayan tüm partiler, bu düşünceyle baskı gruplarının yönetiminde etkili olmaya ya da partinin fikirleri doğrultusunda bazı baskı grupları oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu durum, tüm baskı gruplarının siyasi partilerin bir uydusu ya da uzantısı oldukları anlamına gelmemektedir. Nasıl ki bir partinin tıpkı bir uzantısı gibi hareket eden baskı grupları varsa, partilere karşı tamamen bağımsız durumda bulunan baskı grupları da bulunmaktadır. Bu arada doğrudan ya da dolaylı olarak baskı

gruplarına bağlı partilerin de bulunduğu gerçeği unutulmamalıdır. Nitekim, geçmişte kendilerine bağlı baskı grupları oluşturma yoluna ilk başvuran partilerin, sosyalist ve komünist partiler olduğu gözlenmiştir. Arkasından diğer partiler de onları taklit etmeye çalışmışlardır. Nasıl ki sol partilerin geçmişte olduğu gibi bugünde işçi sendikaları yönetiminde etkili olma çabaları varsa, sağ partilerin de, örneğin işveren kuruluşlarının yönetimini ele geçirme çabasında olmaları da bir o kadar doğal karşılanmalıdır. Ancak, gençlik ve kadın kolları dışında çoğulcu sistemlerde baskı grupları ile siyasal partiler arasında açıktan organik bir bağa rastlamak da pek mümkün değildir. Kaldı ki bu durum baskı gruplarının her zaman lehine işleyen bir sonuç da yaratmaz (Kışlalı, 1992: 297-298). Ayrıca, herhangi bir baskı grubunun yöneticilerinin bir kısmının ya da tamamının belirli bir partinin üyesi veya yandaşı olmaları, mutlaka o partiye bağımlı bir yol izleyecekleri anlamına da gelmemektedir.

3. TÜSİAD'ın 22 Temmuz 2007 Seçimleri Öncesi Hükümete Yönelik Baskı Faaliyetlerinin Basın Üzerinden İncelenmesi

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere 10. Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar ki dönemde 59. AKP hükümetinin siyasi ve ekonomi politikalarına yönelik görünürde herhangi bir müdahalede bulunmayan TÜSİAD'ın, söz konusu tarihlere özellikle sivil toplum örgütlerinin başlattığı "laik, demokratik ve Cumhuriyetçi Türkiye" söylemlerine ve bilhassa da devletin başını temsil eden iki önemli kurum tarafından yapılan açıklamalara daha fazla kayıtsız kalamadığı dikkat çekmektedir. Nihayetinde kendisi de bir sivil örgütlenme olan TÜSİAD'ın, söz konusu döneme kadarki suskunluğunu "*ciddi siyasal kriz var, en doğrusu Çağlayan'dan yükselen ses*" (2 Mayıs 2007) eleştirel söylemiyle bozduğu ve bu anlamda hükümete yönelik baskı söylemlerini dile getirmeye başladığı görülmektedir.

Yine aynı şekilde söz konusu tarihler öncesi erken seçimle ilgili tartışmalara şiddetle karşı çıkan ve bu durumun ülkeyi ciddi zarara uğratacağı endişesini taşıyan TÜSİAD'ın, ülkede yaşanan önemli gelişmelerin ardından erken seçim kararının Türkiye'nin önünü açacağını vurgulayarak (3 Mayıs 2007) bu konuda iş dünyasının da hem fikir olduğunu söylemesi oldukça önemlidir. Nitekim bu konuda *"Çağlayan mitingi dile getirmeye çalıştığımız görüşlerin en özlü ifadesi olmuştur"* (2 Mayıs 2007) şeklinde konuşan TÜSİAD başkanı Yalçındağ, ülkenin ciddi bir siyasal krizle karşı karşıya olduğunu, bu nedenle durumun doğru analiz edilerek ve tüm tarafların samimi, her türlü duygusal tepkiden uzak ve sağduyuyla çözülmesinin bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Ardından söz konusu açıklamasını doğrudan AKP hükümetini işaret ederek keskinleştiren Yalçındağ'ın, ülkenin karşı karşıya olduğu fiili durumun kökeninde, iktidar partisinin toplumda git gide yükselen ve TÜSİAD'ın da paylaştığı "laik rejimi" koruma kaygısını yeterince dikkate almamasının yattığını ifade etmesi, bu tarihe kadar bu konu hakkında en ufak bir rahatsızlığı dile getirmeyen TÜSİAD'ın, birden bire "sokağın sesi" haline gelmesi oldukça dikkat çekicidir. Şayet önceki bölümlerde baskı grubuna ilişkin yapılan tespitler göz önünde bulundurulacak olursa, ortaya çıkan bu son durumun baskı grubunun varlığını devam ettirmesinde ve faaliyetlerinde kamuoyuna olan ihtiyacıyla ilgili bir durum olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim günümüz demokrasilerinde siyasal partiler kadar baskı grupları için de kamuoyu çok önemlidir ve grupların faaliyet düzenlemesinde önemli bir yer tutmaktadır. Kamuoyu üzerinde etkili bir propaganda gücüne sahip olan baskı grupları, bu fiili durumun siyasal iktidar üzerinde de yeni bir oluşum yaratacak kadar etkili olduğunu bilmektedirler. Dolayısıyla demokratik ülkelerde kamuoyunun etkilenmesi, dolaylı olarak siyasi iktidarın da etkilenmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun farkında olan baskı grupları da amaçlarına en hızlı ve etkili yoldan ulaşmanın kamuoyu

üzerinden geçtiğini iyi bildikleri için, büyük ölçüde kamuoyunu kullanmakta ve muhatap olarak da hükümeti esas almaktadırlar. Bütün bunların karşısında ise yürütme gücü baskı gruplarını dikkate almak zorunda kalmaktadır. Neticede Yalçındağ'ın söz konusu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, artık AKP hükümetiyle olan uyum tablosunun TÜSİAD tarafından açıkça bozulduğu görülmektedir.

Söz konusu dönemde hatırlanacağı üzere Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimi'nin ilk turunu iptal etmesi sonucunda, Meclis'in almış olduğu erken genel seçim kararının ardından TBMM'ye bir de Anayasa değişikliği teklifi sunulmuştu. Söz konusu paket milletvekili seçim döneminden, cumhurbaşkanlığı seçim yöntemine ve süresine kadar çoğulcu parlamenter rejimde temel dönüşümleri öngörmekteydi. Bu nedenle AKP'nin "Cumhurbaşkanını halkın seçmesini öngören Anayasa değişikliği"ne yönelik girişimlerini doğru bulmayan ve buna ilişkin eleştirilerini dile getiren ve bu anlamda yasama gücüne etki etmeye çalışan TÜSİAD, söz konusu girişimi üç açıdan sağlıklı bulmadıklarını şu şekilde açıklamaktadır.

a. Tartışmaya açılmadı: "Parlamenter rejimde önemli değişiklikleri öngören paket, toplum kesimlerince henüz hiç tartışılmadı. Siyaset adamlarının, akademisyenlerin ve sivil toplum örgütlerinin tartışmasına açılmadan ve benzer parlamenter rejime sahip ülke örnekleri incelenmeden paketin kanunlaşması, kısa süre içinde gerçekleşecek seçimlerde belirsizlik içeren sonuçlar doğurabilir. Bu tür Anayasa değişikliklerinin, toplumsal desteğin ve şeffaflığın yeterince sağlanabilmesi açısından, her durumda, seçim sonrası oluşacak yeni Meclis'e bırakılması hem daha sağlıklı hem de daha etik olur."

b. Bu meclis'in işi değil: "Ülkemizdeki parlamenter sistem tarihi bir sürecin ürünüdür. Bu sistemin özünü değiştirecek girişimler, siyasal sistemimizde bir belirsizliğin kapılarını açacaktır. Cumhurbaşkanlığı, devleti temsil eden bir kurum olarak, temelde bugünkü biçimiyle korunmalı ve Cumhurbaşkanı'nın nasıl seçileceğinden önce, yetkilerinin ne olacağı tartışılmalıdır. Bu dahi, daha yeni erken seçim kararı almış ve önünde son derecede sınırlı bir yasama süresi olan bu parlamentonun açacağı bir tartışma olmamalı."

c. Daha geniş paket lazım: "Siyasal yapı bir bütündür. Türkiye'nin, yönetim istikrarını tesadüflere bırakmayan, temsilde adaleti kabul edilebilir ölçülerde sağlayan, daha etkin ve demokratik bir seçim sistemine ihtiyacı bulunuyor. Dolayısıyla, parlamenter sistem tartışması yapılırken, seçim ve siyasi parti sistemlerinin bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Erken seçim sonrası oluşacak yeni parlamento, baraj sistemi, resmi ittifak olanakları, seçim bölgeleri, nispi takviyeli iki turlu seçim sistemi ve daha demokratik bir siyasi partiler yasası konularını da içine alan daha geniş bir paketi tartışmaya açmalı"(8 Mayıs 2007).

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere TÜSİAD, söz konusu tarihlere Anayasa değişikliğine ilişkin kamuoyunda yükselen "düşünülmeden aceleyle alınmış bir karar" söylemine açıkça katıldığını belirterek, Anayasa değişikliğinin seçim sonrası oluşacak yeni meclise bırakılması gerektiğinin altını çizmektedir. Burada önemli olan nokta, TÜSİAD'ın Anayasa değişikliğine ilişkin eleştirilerinden ziyade, bir baskı grubu olarak meclis'e daha doğrusu yasama organının iç işleyişine yönelik sergilediği baskı faaliyetidir. Dolayısıyla ilgili bölümde de belirtildiği üzere, baskı grupları her ne kadar politika yapmadıklarını, politikanın dışında

ya da üstünde olduklarını iddia etseler de, hükümete yönelik etki çalışmalarının basında yasama organı gelmektedir. ¹

Daha önce de bahsedildiği üzere, özellikle sivil toplum alanında "demokrasi" adına başlatılan eylemlerden sonra hükümete yönelik gözle görülür bir tavır değişikliği sergileyen ve bu yönde faaliyetlerini artıran TÜSİAD'ın, hükümete yönelik baskı söylemleri ve özellikle de yasama organının kararlarına etki edecek şekilde eylem gerçekleştirmeleri hiç şüphesiz ki hükümet

¹ TÜSİAD'ın özellikle de yasama organının çalışmalarına yönelik sergilediği baskı faaliyetini 2008'in ilk YİK toplantısında da görmekteyiz. Buna göre 17.11.2008 tarihli toplantıda konuşan Başkan Arzuhan Yalçındağ, Türkiye'nin bir kez daha olağanüstü dönemden geçtiğini belirterek, "siyasette başlayan, topluma yayılan ve her geçen gün artan kutuplaşma" ile "iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ekonomide beliren yüksek riski" iki önemli tehlike olarak saymaktadır. Ardından "Durum böyle devam ederse bir yıl sonra elimizde yönetilmesi çok zor bir Türkiye olacak" uyarısında bulunarak sözü Anayasa Mahkemesi'ne yönelik tepkilere getiren Yalçındağ; "Anayasa Mahkemesi'nin kararı da eleştirilebilir. Ama Türkiye'nin en yüksek yargı organını tanımamaya varan tepkiler kabul edilebilir değildir. Asıl yapılması gereken bu karardan ders çıkarmaktır. Bize göre çıkarılacak ders de şudur; mevcut sorunlara, sistemi zedelemeyen dengeli çözüm aramak esastır. Öte yandan bugünkü yapı içinde toplumun bazı taleplerine ve beklentilerine cevap verilemediği de bir gerçektir" şeklinde açıklama yapmaktadır. Çıkış yolu olarak "toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını ve kaygılarını gözetecek biçimde toplumsal mutabakatın yeniden sağlanması"nu gösteren Yalçındağ, bunun ise herkes için tam demokrasiyi sağlayacak bir "anayasa değişikliğiyle" mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Konuya ilişkin önerdikleri konvansiyonun TBMM başkanının önderliğinde oluşturulacağını, Meclis'te yer alan tüm partileri, yüksek yargı organından temsilcileri, akademisyenleri ve sivil toplum örgütü kuruluşlarını kapsadığını bildiren Yalçındağ, konvansiyonun "laikliğin hem toplumsal ilişkileri hem de birey haklarını düzenleyen hukukun temeli" olduğunun bilinciyse daha ileri bir demokratik standart için çalışacağını ileri sürmektedir (Hürriyet).

cephesinden de karşılıksız bırakılmamıştır. Bu kez de Başbakan Erdoğan sert bir ifadeyle "Onları ilgilendiren bir konu değil. Parlamento ne yapacağını onlardan gayet iyi bilir" (9 Mayıs 2007) açıklamasıyla, TÜSİAD'ın özellikle de Anayasa değişikliğine ilişkin ortaya koyduğu eleştirilere yanıt vermektedir. Burada dikkati çeken nokta, Başbakan'ın ilk defa siyasi bir konuda sivil bir örgütün söz sahibi olamayacağını işaret etmesidir. Diğer bir ifadeyle Başbakan ilk kez TÜSİAD'ın net bir şekilde gerçek misyonunu ve sınırını ifade etmektedir. Öyle ki bilhassa ekonomi temelli baskı grubuyla ilgili literatürde üzerinde en çok tartışılan konu olan misyon konusunun, TÜSİAD adına hiçbir zaman geçerlilik taşımadığı bilinen bir gerçektir. Nitekim ekonomiden siyasete, sosyal ve kültürel hayata kadar çok geniş bir yelpazede faaliyette bulunan TÜSİAD'ın, söz konusu alanlarda da en etkili baskı grubu olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle de Başbakan'ın bu çıkışına " *bir taşı alınca domino etkisi gibi hepsi oynuyor; tabii parlamento her şeyi daha iyi bilir ancak TÜSİAD, gelenekleri ve refleksleri son derece güçlü bir kurum. Türkiye'nin her önemli meselesinde fikrini beyan etmiş bir kurum. Biz de fikrimizi ifade ettik* " (10 Mayıs 2007) şeklinde karşılık veren Yalçındağ, TÜSİAD'ın Türk siyasi hayatındaki gücünü ve konumunu üstüne basa basa vurgulamakta ve konuyla ilgili tartışmaya yine son noktayı TÜSİAD koymaktadır.

Bu konuyla ilgili TÜSİAD tarihine de bakılacak olursa, derneğin Türk siyasi hayatının önemli dönüm noktalarında yine baş rollerde olduğu görülecektir. Örneğin TÜSİAD'ın siyaset üzerindeki en önemli etkisini 1970'lerin sonunda gerçekleştirdiği görülmektedir. Söz konusu dönemde hükümetin uyguladığı politikalardan memnun olmadıklarını dile getiren TÜSİAD'ın, 15 Mayıs 1979'da gazetelerde başlattığı ilan kampanyasının, dönemin Bülent Ecevit başkanlığındaki hükümetin yıpranmasında önemli rolü olmuştur (Boratav, 1995: 72). Söz konusu dönemde

gazetelerde tam sayfa “Gerçekçi çıkış, Devlet bekliyor”, “Açlığı paylaşın ya da zenginliği sağlayın”, “Refah ve Özgürlük düşmanları” gibi sloganlarla ülkede yaşanan sorunları sıralayan TÜSİAD, çözüm önerileri de getirmiştir. Öyle ki, serbest girişimin teşvik edilmesinin gerekliliği, devlete sınır konulması, kontrollü kalkınmanın sağlanması, ekonominin liberalleşmesi, devlet girişimlerinin etkin hale getirilmesi, vergi reformunun yapılması, daha az paranın basılması ve ticari girişimcilğe saygı duyulmasının gerekliliği, gazete ilanlarında net bir şekilde ifade edilmiştir (Arat, 1991: 140).

Bilindiği üzere kapitalist sistemlerde krizin aşılması özellikle girişimci sınıftan işbirliği olmadıkça pek mümkün değildir. Nitekim 1979 yılında da hükümetin tüm çabalarına rağmen girişimci sınıf böyle bir işbirliğine yanaşmamış ve krizin derinleşmesini sağlayarak hükümetin devrilmesinde etkin bir rol oynamıştır.

Yine aynı şekilde 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, 3 Ekim 1980’de Vehbi Koç, Kenan Evren’e gönderdiği mektupta askerlerin siyasete girmemelerini istemiş (Arat, 1991: 142) ve böylece TÜSİAD 1979’da başlattığı siyaset üzerindeki etkinliğini bu şekilde sürdürmeye devam etmiştir. 1983 yılındaki seçimlerde iktidara gelen Özal hükümeti de, özellikle TÜSİAD’ın istekleri doğrultusunda ekonomik sistemi düzenlemeye başlamıştır.²

1987 yılına gelindiğinde ise, dernekte bir basın bürosu oluşturulmuş ve bu tarihten sonra da hükümetle doğrudan temas kurmaktansa basın aracılığı ile talepler ve şikayetler dile

² 1983 yılında ülkenin başına Anavatan Partisi Özal’la birlikte geldiğinde TÜSİAD yeni görüşlere tamamen açıldı. Çünkü daha önce bir TÜSİAD üyesi olan başbakanın kabinesinde, 16’sı özel sektörde çalışmış 20 bakan yer alıyordu. Böylece TÜSİAD iktidardaki hükümetle çoktan organik bağlarını oluşturmuştu.

getirilmeye başlanmıştır. Bu nedenledir ki TÜSİAD'ın özellikle siyasette çok etkili olmasında basın yayın çalışmaları çok etkili olmuştur ve olmaktadır.

Siyasi platformda yapılan tartışmalara ve sunulan çözümlere nihayetinde çıkar temelinde yaklaşan TÜSİAD, şu veya bu isim ya da partiden ziyade, kendi ekonomi politikalarını yürütecek ve bu anlamda istikrarı sağlayacak parti arayışında olmuştur. Hatırlanacak olursa AKP hükümeti de daha kurulduğu ilk günde TÜSİAD'la görüşmeler yapmış ve buna göre ekonomi ve dış politika programlarını AB temelinde oluşturarak sermaye çevrelerinin desteğini ilk günden elde etmeyi başarmıştı. Nitekim söz konusu dönemde TÜSİAD'ın eleştirilerinin temelinde aslında bozulan bu dengelerin yeniden AKP ya da başka bir partiyle devamını teşkil etme kaygısı yatmaktadır. Bu nedenle ülkede yaşanan siyasi kaosun artık bir an önce son bulmasının gerektiğini belirten Yalçındağ, gerçekte her zaman için birincil amaçları olan ekonomik çıkar ve istikrar olgusunu "*... Türkiye anladığı anlamı yok. Türkiye'nin her yıl yüzde 7 büyümesi lazım. Sosyal sorunların temelinde de ekonomik çözümler yatıyor. 22 Temmuz geçse de bir an önce momentumu yeniden yakalayabilesek*" (10 Mayıs 2007) yönündeki sözleriyle ortaya koymaktadır.

Yakın gelecekte ekonomileri, demokrasileri ve toplumsal yapılarıyla küresel gelişmelere uyum gösteren bazı ülkelerin dünya liginde yükseldiğine, bazılarının ise potansiyellerine rağmen fırsatları değerlendiremediğine tanıklık edileceğini belirten Yalçındağ, "*Bu yüzden önümüze bizi disipline sokacak somut hedefler koymalıyız*" (10 Mayıs 2007) şeklinde konuşarak, somut hedef olarak aslında AB üyeliğini işaret etmektedir. Nitekim konuşmasının devamında bu hedeflerin aslında önemli bir bölümünün AB'ye üyelik sürecinde atılacak adımlar ve ekonomik performansın iyileştirilmesi için gerekli reformlardan oluştuğunun

altını çizen Yalçındağ, ancak bu iki süreçteki gelişmenin arzu edilen seviyede olması için özellikle de sosyal yapıdaki sorunların çözümlenmesinin gerektiğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Baskı gruplarıyla siyasal partilerin arasındaki ilişkiden bahsedilen ilgili bölümde, söz konusu iki grup arasındaki çıkar ilişkilerinin en açık şekilde özellikle de seçim dönemlerinde somutluk kazandığına değinilmişti. Bu yönde Türk siyaset tarihi özellikle de TÜSİAD'ın seçim öncesi ve sonrası siyasal partilerle olan ikili ilişkilerine çoğu kereler tanıklık etmiştir. Örneğin 2002 seçimlerinde özellikle de Mehmet Ali Bayar ile yakın ilişkiler geliştiren TÜSİAD'ın, ardından AKP ile olan diyalogu ve sonrası gelişmeler, yaşanmışlık adına bilinen bir gerçektir. Özellikle de seçim dönemlerinde parti başkanlarının TÜSİAD'a parti politikalarına ilişkin birifing vermesi, başka bir ifadeyle TÜSİAD önünde siyaset sınavına çıkması, çoğulculuk adına tartışılır bir durum olsa da, Türk siyaseti açısından neredeyse bir gelenek haline dönüşmüştür. Nitekim söz konusu görüşmelerin TÜSİAD adına bir gelenek haline geldiğini ifade eden Yalçındağ da (23 Mayıs 2007), ilk görüşme davetine Başbakan Erdoğan'ın katıldığını belirtmektedir. Yine aynı şekilde kamuoyunda merakla takip edilen sağda birleşmenin iki önemli ismi Ağar ve Mumcu'nun Türk siyasal hayatına katacağı farklı ve yeni söylemleri söz konusu dönemde iş çevrelerince de yakından izlenmekteydi. Bu nedenle TÜSİAD, Erdoğan'ın ardından Ağar ve Mumcu'yu da "siyaset sınavı"na almıştı.

22 Temmuz 2007'de gerçekleştirilecek olan milletvekili genel seçimlerinin, siyasal partilere bu anlamda farklı ve yetkin olduklarını topluma gösterebilmeleri adına önemli bir fırsat sunduğunu söyleyen Yalçındağ, Erdoğan ile yapılan görüşmenin ardından 5 yıllık icraat döneminin AK Parti'nin hedeflerini ve yaklaşımını seçmene ifade edebilmesi konusunda daha avantajlı olduğunu belirtmektedir. *"Ancak Türkiye gibi dinamik bir ülkede*

geçmiş 5 senenin tercih ve yöntemlerinin önümüzdeki 5 sene için yeterli olmayacağını ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de yeni politikalarla seçmenin karşına çıkacağını ümit ediyoruz” (23 Mayıs 2007) şeklinde görüşlerini ortaya koyan Yalçındağ, özellikle de ülkede yaşanan son durumun AKP tarafından parti politikası adına yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Aslına bakılacak olursa, TÜSİAD da yola AKP ile devam etmenin her açıdan iyi olacağını sinyallerini vermektedir. Öyle ki AB ile olan ilişkilerde özellikle de AKP iktidarı döneminde alınan mesafe göz önünde bulundurulacak olursa, TÜSİAD’ın bu beklentisi daha net anlaşılacaktır.

Kısacası Yalçındağ’ın kendi ifadesiyle de belirttiği gibi bir gelenek haline gelen seçim öncesi TÜSİAD-siyasi parti görüşmeleri, aslında gerçek kamuoyunun kim olduğunu da açıkça gözler önüne sermektedir. Öyle ki siyasi partilerin asıl temsil gücü olan kamuoyundan önce ülkenin önde gelen baskı gruplarından biri olan TÜSİAD’a parti programını aktarmaları, başka bir deyişle TÜSİAD önünde siyaset sınavı vermeleri, Türk siyasetinin geldiği son durumu anlamak adına da oldukça önemlidir. Sergilenen bu tablo ilgili bölümlerde de belirtildiği üzere, siyasi partiler için baskı grupları ne denli önemliyse ve vazgeçilmez bir güçse, baskı grupları için de siyasi partiler aynı önemdedir gerçeğini bir kez daha doğrulamaktadır.

Sonuç

Sanayi devrimiyle birlikte artan devletin görevleri ve neticesinde müdahaleci devletin “sosyal niteliği” gereği toplumda her alana el atmış olması, toplumsal yapıdaki güçlerin iktidarı kendi amaçları doğrultusunda karar almaya zorlamasına ve bu yönde örgütlenmelere sebep olmuştur. Neticede 19. yy.’da başlayan sanayi devriminin gerektirdiği yeni toplumsal örgütlenme biçimi ve karmaşık ekonomik yapı, artık birey-iktidar diyalogunu değil,

bu yeni ortama uygun olarak ortaya çıkan iş bölümünün doğurduğu gruplar ile iktidar arasında bir diyalogun kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Buna göre, devletin uzmanlık alanı bakımından giderek farklılaşması, bürokrasinin özerkleşmesi, sosyal ve ekonomik düzenlemelerde devletin rolünün artması, siyasal otoritelere yönelik etkileme girişimlerini de artırmıştır. Böylece, bürokrasinin ve siyasal otoritelerin yasal düzenlemelerde uzmanlaşmış mesleki örgütlere duyduğu ihtiyaç, bazen onları bir siyasal sistem unsuru yapmaya kadar varan bir etkileşimler dizisi de oluşturmuştur.

Diğer taraftan, genel olarak benimsenen bir baskı grubu tanımına erişmekte karşılaşılan güçlükler, doğal olarak değişik yaklaşımlara sebebiyet vermiştir. Ancak konuyla ilgili baskın kanaate göre baskı grupları ile menfaat grupları iki farklı oluşumdur. Nitekim baskı grupları bir sürekliliğe sahipken, çıkar ya da menfaat grupları genellikle grup amacına ulaştıktan sonra dağılan kısa süreli oluşumlardır. Yine aynı şekilde baskı gruplarına hemen her dönemde rastlansa da gerçek anlamda siyasal iktidarın göreceli olarak halka açık olduğu – ki bu yönetimler demokrasi ile idare edilen veya demokrasi esaslarının sınırlı da olsa uygulandığı yönetimlerdir- yönetimlerde ortaya çıkmıştır. En önemlisi de baskı grupları menfaatlerini korumak için devlet olgusunu yer yer kullanarak kendi menfaatlerini devletin menfaati gibi göstermeye çalışmaktadırlar.

Baskı gruplarıyla ilgili bir diğer önemli nokta ve aynı zamanda diğer bir yanığı da, baskı grupları ile siyasal partiler arasında yakın ilişkiler olmasına rağmen, baskı gruplarının birer siyasal parti gibi işlev görmediğidir. Nitekim baskı gruplarının etkilemeye çalıştıkları kurumlar buldukları siyasal ortama göre değişiklik gösterse de, baskı gruplarının amacı iktidara etki edip isteklerini kabul ettirmek olduğu için, daha çok yasama,yürütme, yargı ve

bürokrasi gibi kamusal organlara yönelirler. Bunun yanında şüphesiz kamuoyu ve siyasal partileri de kendi düşünceleri doğrultusunda etkilemeye çalışırlar.

Türkiye’de bakı gruplarının şekillenmesinde siyasal merkezin kurumsallaşma sürecinde kamusal grupların baskın rolünün, özel ve gönüllü oluşumların ikincil konumda kalmalarının ve özellikle ekonomik çıkar perspektiflerinin gelişmesinde devlet eliyle örgütlenmenin ve yasal düzenlemelerin önemli belirleyici faktörler olarak karşımıza çıktıklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda bir baskı grubu olarak Türkiye’de işadamları örgütlenmelerinin davranış eğilimlerinin şekillenmesinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, merkezi ulus devlet oluşumu sürecinde siyasal elitlerin güçlü bir konuma gelmesi ve kamusal grupların bu süreçte etkin rol oynamalarıdır. Dolayısıyla işadamları grupları bir siyasal yapılanmanın mimarı olmaktan çok, bu yapılanmayı şekillendiren eğilim ve kurumların etkinliği altında gelişme göstermişlerdir. Öyle ki 70’li yıllarda ortaya çıkan TÜSİAD da, o dönemin mevcut siyasal atmosferi içinde ekonomik çıkarlarını ve bir sosyal sınıf olarak işadamlarının toplumsal statülerini sağlamlaştırmak ihtiyacını hissetmiş ve bunun üzerine kurulmuştur.

Türkiye’de özelde TÜSİAD’ın genelde ise büyük işadamları örgütlerinin bir baskı grubu olarak taşıdıkları en önemli özelliklerden biri de, bu örgütlerin süreç içinde genel konularda proje üretebilme yeterliliğine sahip bir organizasyonel uzmanlaşma evrimi geçirmekte olduklarıdır. Bu tip bir fonksiyonel uzmanlaşma, onları siyasal açıdan gelecekte anahtar rol oynayabilecek kurumlar olarak da öne çıkarmaktadır. Öncelikle bu kuruluşlar ekonomik çıkarları ile genel siyasal yapılanma arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu farkındadırlar ve zaman içinde bu çıkarlarını kamusallaştırarak, uzmanlık yönü ağır basan çalışmalar yardımıyla otoritelere iletme konusunda işlevsel kuruluşlar haline dönüşmüşlerdir. Siyasal partilerin proje üretme konusundaki

zayıflıkları göz önünde bulundurulursa, işadamları örgütlerinin bu nitelikleriyle yakın gelecekte siyasal alanla daha yakın bir etkileşim içerisinde gireceklerini kestirmek sanıldığı kadar güç görünmemektedir.

Kaynaklar

- Aksoy, Necdet (2008). **Sivil Toplum ve Baskı Grupları**, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Almond, Gabriel A.J. ve Powell, Bingham G. (1978). **Comparative Politics: System, Process and Policy**, Boston: Little Brown and Co.
- Arat, Yeşim (1991). "Politics and Big Business: Janus-Faced Link to the State", **Strong State and Economic Interest Groups The Post-1980 Turkish Experience**, Metin Heper (Ed.) içinde, New York: Walter de Gruyter-Berlin.
- Baggott, Rob (1995). **Pressure Groups Today**, England: Machester University Press.
- Ball, Alan R.ve Millard, Frances (1986). **Pressure Politics in Industrial Societies: A Comparative Introduction**, Macmillan: Basingstoke.
- Belge, Murat (1996). "Sivil Toplum Örgütleri", **Merhaba Sivil Toplum**, Der. Taciser Ulaş, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın: 23-37
- Boratav, Korkut (1995). **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Castles, Francis G. (1967). **Pressure Groups and Political Culture**, New York: Routledge and Kegan Paul Humanities Press.
- Çağatay, Tahir (1968). **Günün Sosyolojisine Giriş**, Ankara: A.Ü.DTCF. Yayınları.
- Çam, Esat (1984). "Türkiye'de Sanayileşmenin Siyasal Gelişme Üzerindeki Etkileri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 38 (3-4): 431-451.

Çam, Esat (2000). **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları.

Daver, Bülent (1993). **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Emiroğlu, Akif (2006). **Toplumbilimsel Siyasa**, Bursa: Ekin Kitabevi.

Eroğlu, Cem (1995). "Sivil Toplum Örgütlerinin Demokratikleşme Sürecine Katkıları", **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, 3 (4): 3-9.

Grant, Wyn (1989). **Pressure Groups, Politics and Democracy in Britain**, G. Britain: Simon and Schuster International Group.

Esin, Pars (1974). **Türkiye'de İşveren Sendikacılığı**, Ankara: A.Ü.SBF. Yayınları.

Kalaycıoğlu, Ersin (1984). **Çağdaş Siyasal Bilim**, İstanbul: Beta Yayınları.

Kapani, Münici (1992). **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kışlalı, A. Taner (1992). **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitabevi.

Lawson, Kay (1985). **Human Polity**, Boston: Houghton Mifflin Co.

Pross, A. Paul (1986). **Group Politics and Public Policy**, Toronto: Oxford University Press.

Salisbury, Robert H. (1975). "Interest Groups", **Handbook of Political Science**, F.I. Greenstein ve N.W. Polsby (der.) içinde, Vol: 4, Addison-Wesley Pres Inc. Reading, Mass.

Sarıbay, Ali Yaşar (2007). "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, İstanbul: Aktüel Yayınları.

Şener, Orhan (1980). **Kollektif Karar Alma Mekanizması** (Bütçenin saptanma sına ilişkin kişisel tercihlerin açıklanmasının ekonomik yorumu), Bursa: Kalite Matbaası.

Taşdelen, Musa (1997). **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul: Kocav Yayınları.

Thomas, Clive S. (1993), **First World Interest Groups**, London-USA: Greenwood Press.

Turan, İter (1986). **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: Der Yayınları.

Tunçay, Mete (1998). "Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar", **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları: ix-xv.

Wilson, Graham K. (1990). **Intererst Groups**, Massachusetts-USA: Basil Blackwell Ltd. Cambridge.

Yücekök, Ahmet N. (1998). "19.yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye'sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri", **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları: 13-43.

Zabcı, Filiz Çulha (2000). "Devlet Dışı Örgütler: Tanımlayıcı Bir Çerçeve", **Kültür ve İletişim**, 3(2): 99-127.

30 Ağustos Zafer Bayramı Nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Güncel Gelişmelere İlişkin Söyleminin Türkiye Yazılı Basınında Yansıması

Gözde Yirmibeşoğlu

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları her sene medyada büyük yer tutmaktadır. 2009 yılı tören ve kutlamalarına medya daha çok yer ayırmıştır. Çünkü Türkiye'nin son dönemde yaşadığı yoğun siyasi ve ekonomik gündem nedeniyle ordunun söyleyecekleri önemlidir. Dolayısıyla bu makalenin amacı, 2009 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı etkinliklerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ tarafından dile getirilen, ordunun güncel politik ve ekonomik gelişmelere ilişkin görüşlerinin gazetelerde nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda, Türkiye'de radikal sağın İslami kanadından Vakit ve Zaman gazeteleri, radikal sağın milliyetçi kanadından Tercüman ve Yeniçağ gazeteleri, ana-akımdan Hürriyet ve Vatan gazeteleri, merkez sol görüşten Cumhuriyet ve radikal sol görüşten Evrensel gazeteleri incelenerek farklı ideolojileri yansıtan gazetelerin 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları nedeniyle Türk askeri erkânının ekonomik ve siyasi gündeme ilişkin söylemlerini nasıl sundukları ideolojik içerik analizi tekniğiyle ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Zafer Bayramı, ordu, basın, ideoloji.*

Abstract

The 30th August Victory Day celebrations occupy a principal place in media every year. Media reserved a much larger place to the 2009 celebrations because the messages of the military would be important due to the intense political and economic agenda which Turkey has been dealing with recently. Therefore, the purpose of this study is to reveal how the opinions of the army, declared by General İlker Başbuğ during the 30 August 2009 Victory Day celebrations, about the political and economic developments are represented in the newspapers. Within this perspective, how the newspapers such as Vakit and Zaman from the radical Islamist right in Turkey, Tercüman and Yeniçağ from the radical nationalist right wing, Hürriyet and Vatan from the main-stream approach, Cumhuriyet from the central right and finally Evrensel from the radical right, all reflecting different ideologies have presented the discourse of the military forces on the economic and political agenda owing to the 30th August Victory Day celebrations is investigated by means of ideological content analysis method.

Keywords: *Victory Day, military, media, ideology*

Giriş

30 Ağustos Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü, Cumhuriyet tarihi açısından önemli bir gündür; bu bayram her sene askeri bir bayram olarak medyada büyük yer tutmaktadır. 2009 yılında medya tarafından çok daha dikkat çeken bir şekilde Zafer Bayramı'na yer verildiği görölmektedir. Bunun nedeni ise son günlerde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gündeminde yaşanan yoğunluktur. Siyasi açıdan, gündemde yoğun bir biçimde yer alan konu, AKP hükümeti tarafından önce "Kürt açılımı" sonradan da ismi değiştirilerek "demokratik açılım" olarak ortaya atılan söylemdir. Bunun yanında bir diğer siyasi gündem konusu Ergenekon dava sürecidir. Ayrıca laiklik konusu, gündemdeki yerini hep korumaktadır. Ekonomik açıdan ise gündemde olan konu ekonomik krizdir.

Bu gündem yoğunluğu ortamında, Zafer Bayramı'nda demokratik açılım söylemi, Ergenekon davası süreci, laiklik tartışmaları ve ekonomik krizin birbirleriyle çakışmaları nedeniyle medya açısından haber değeri taşıyan önemli bir olay olmuştur. Bu bayram ile birlikte, siyasal ve ekonomik gündeme ilişkin olarak ordunun açıklamalarının sunuluş biçimi basın tarafından egemen ideolojiyi yeniden üretecek şekilde olmuştur.

Bu çerçevede bu makalenin amacı, 2009 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı etkinliklerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ tarafından dile getirilen, ordunun güncel politik ve ekonomik gelişmelere ilişkin görüşlerinin gazetelerde nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda, Türkiye'de radikal sağın İslami kanadından Vakit ve Zaman gazeteleri, radikal sağın milliyetçi kanadından Tercüman ve Yeniçağ gazeteleri, anaakımdan Hürriyet ve Vatan gazeteleri, merkez sol görüşten Cumhuriyet ve radikal sol görüşten Evrensel gazeteleri incelenerek farklı ideolojileri yansıtan gazetelerin 30 Ağustos Zafer Bayramı

kutlamaları nedeniyle Türk askeri erkânının ekonomik ve siyasi gündeme ilişkin söylemlerini nasıl sundukları ideolojik içerik analizi tekniğiyle ortaya konulmuştur.

Çalışmanın varsayımları şöyledir: 30 Ağustos Zafer Bayramı Türkiye’de her yıl hem askerî erkân hem de sivil erkân katılımıyla görkemli törenler ile kutlanmaktadır; ordu bugünde gündeme ilişkin görüşlerinin dile getirmektedir. 2009 yılında yoğun siyasi ve ekonomik gündeme ilişkin bu görüşler, siyasal yelpazenin farklı kanatlarını temsil eden çeşitli gazetelerde farklı biçimde yansıtılmıştır. Bu nedenle hakim gazetecilik değerlerini daha fazla içselleştirmesi beklenen dinci sağ basında Zafer Bayramı’nın siyasal iktidarın “Kürt açılımı” söylemine güç sağlamak amacıyla çok büyük yer verileceği; milliyetçi sağ basında ise MHP’nin AKP’ye karşı yürüttüğü sıkı muhalefet nedeniyle farklı bir şekilde ama milliyetçi duyguların yoğun bir şekilde vurgulanmasıyla Zafer Bayramı’na büyük yer verileceği; muhalif gazetecilik değerlerine daha açık olması beklenen sol basında oldukça az yer verileceği ve son olarak da ana akımı temsil eden gazetelerde egemen söylemin yeniden üretileceği ve dolayısıyla Zafer Bayramı’na oldukça önemli bir yer verileceği düşünülmektedir.

Kapitalizm Medya ve Egemen İdeoloji

Bu makale eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve Gramsci’nin hegemonya kuramı çerçevesinde Türk yazılı basınının 2009 Zafer Bayramı bağlamında ordunun gündeme ilişkin görüşlerinin nasıl yansıtıldığını incelemektedir. Kitle iletişim araçları, bir toplumdaki kamusal etkileşimi sağlamaktadır ve bu araçların ‘kamuoyu yaratması’, konuları tanımlaması, ortak gönderge terimleri sağlaması ve böylelikle dikkat ve erk dağıtma yetisi bu konuda farklı kuramsal yaklaşımları gündeme getirmiştir (Gerbner, 2005: 81). Marksist düşünceye göre kitle iletişim araçları kapitalist

sınıfın egemen fikir ve görüşlerini topluma aktaran aygıtlardır. Eleştirel akımlar temelde Marksizm'den etkilenmişlerdir. Dolayısıyla ekonomi politik yaklaşıma göre medya mesajlarının analizinin yanında onların toplumsal boyutunun da ele alınması gerekir. Medya, yer verdiği olay ve olgulara belli anlamlar yükleyerek biçim vermekte ve böylece egemen sınıfın ideolojisinin topluma yayılmasını sağlamaktadır (Yaylagül, 2006: 83). Devlet ve kapitalist sınıfın kontrolündeki medya bağlamı içinde ideolojinin yeniden üretimi kapsamında sıkı bir ilişki vardır. Devlet basitçe, kendileri aracılığıyla ideolojilerin kamuya yayıldığı ve böylece devletin ve şirketlerin kendilerinin güçlendiği, şirketlerin ve kapitalizmin koruyucusudur (Fung, 2006: 47). Bu durumda medya, siyasi amaçlarla bilinçli olarak haberleri çarpıtılabilir. Ayrıca medya, haberleri devletle uyum içersinde saklayabilir ya da devlete uyumlu olarak dağıtılabilir.

Kitle iletişim araçları arasında önemli bir yer tutan gazeteler hem devlet hem de kapitalist sınıfa uygun biçimde hareket ederek bilgiyi yayarlar. Birçok gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gazete ve televizyon kanallarının çoğu büyük holdinglerin denetimindedir. Doğal olarak da bunlar sahibi oldukları gazete ve televizyon kanallarını kendi ekonomik ve ideolojik çıkarları doğrultusunda yönlendirirler. Çünkü Özveren'in (2003: 190) de belirttiği gibi "özellikle görsel medyanın öne çıktığı günümüzde televizyon programcılığının kamuoyunu biçimlendirmedeki rolü iyice artmıştır. Ayrıca, temel amacı kâr etmek olan bu büyük sermaye grupları, devlet ile de yakın çıkar ilişkisi içindedirler. Hem siyasi mekanizma hem de medya tekeli elinde bulunduran kapitalist sınıf, halihazırda söz konusu olan sistemi sürdürmek için birlikte hareket ederler. Bu durumda kapitalist sistem içinde özgür medyadan nasıl söz edilebileceği çok tartışmalı bir konudur.

Hayek'e göre (1976: 181) "özgür bir toplum, mevcut spesifik hedefleri ne olursa olsun, siyasal iktidarı sınırlayacak ve sürekli araçlara muhtaçtır". Siyasal iktidarı sınırlayacak mekanizmalar olarak güçler ayrılığı ilkesi gibi ilkeler zaman içinde ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir kişi ya da bir organda toplanması halinde özgürlükten söz edilememesidir. Benzer şekilde özgür bir toplum bağlamında medya ele alındığında, medya, devlet ve kapitalist sınıf birlikte hareket ettikleri zaman kitle iletişim araçlarının egemen ideolojiyi yeniden üreterek kitleleri hakim sınıfların boyunduruğu altına alması kaçınılmaz olmaktadır.

İdeolojik devletin dayandığı temel yaklaşım, "tek-doğru" anlayışıdır. Buna göre "doğru"nun ne olduğunu bilen devlet, vatandaşlarını bu "doğru" etrafında toplama ve şekillendirme amacını güder (Arslan, 2002: 170). Bu tür paternalist devlet, bireylerinin kapasitesini yeterli düzeyde bulmadığı için çeşitliliğe ve çoğulculuğa vurgu yapmak yerine bireyleri dayatmacı bir anlayışla yönetmeyi amaçlar. Devletin bu anlayışı en açık seçik şekliyle medya alanında gözlemlenebilir. Ayrıca devlet, bu anlayış çerçevesinde kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda kitleleri yönlendirir.

Çıkar grupları hangi haberin seçileceğine ve seçilen haberin nasıl şekillendirilip dağıtılacağına müdahale ederler. Bir başka ifadeyle kapitalist sınıf ekonomiyi denetim altına almanın yanında kültür ve ideolojiyi de kontrol etmektedir. Dolayısıyla haberi üreten ve yayan medya çalışanları medya kuruluşunun işçileridirler ve kapitalistlerin istek ve eğilimleri dışında hareket etmeleri yani özgür olmaları bugün Türkiye'de mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda Gramsci'nin (1989) hegemonya kuramı önemlidir. Hegemonya kuramına göre bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki ekonomik ve siyasal egemenliğine ek olarak egemen

sınıfın kültürüne ve ideolojisine de vurgu yapmıştır. Althusser (1991) ise bu dünya görüşünü biçimlendiren okul, aile ve medya gibi kurumları devlet tarafından yönetilen ideolojik aygıtlar olarak nitelemiştir. Her iki düşünürün de altını çizdiği kavramlar bağlamında medya tekeli elinde bulunduran kapitalist sınıf ve onun hükümranlığı altında görev yapan haberciler, yazarlar ve gazetecilerin kapitalist sınıfın organik aydınları oldukları konusunda hiç şüphe yoktur. Türkiye’de gazeteler, genel anlamda egemen kapitalist sınıfın dünya görüşünü siyasal iktidarları da arkalarına alarak, topluma yayarak hegemonyayı sağlayan ve yeniden üreten kurumlardır. Türkiye’de gazete yelpazesi incelendiğinde egemen sınıfa karşı mücadele veren gazetelerin pek de etkinlikleri yoktur çünkü bu eleştirel gazeteler okuyucu kitlesi dar ve dolayısıyla ekonomik etkinlikleri ve siyasal güçleri çok kısıtlı gazetelerdir.

Yöntem ve Teknik

Bu çalışmada içerik analizi tekniği ile 2009 yılı Zafer Bayramı etkinliklerinin, ve askerî erkânın açıklamalarının siyasal yelpazenin farklı kanatlarında yer alan gazetelerin haber metinlerinde nasıl yansıtıldığı incelenmektedir. 30 Ağustos bir askerî bayram olması ve önce Kürt açılımı ve sonra demokratik açılım adımı alan yoğun tartışmaların yaşandığı sürecin ortasında bu bayram nedeniyle askerın açıklamaları söz konusudur. Ayrıca çalışma “Kürt açılımı” konusuna ek olarak Ergenekon davası, laiklik tartışmaları ve ekonomik krizin olumsuz etkileri açısından da Zafer Bayramı etkinliklerinde yapılan açıklamaların gazetelerde nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı önemli kılmaktadır. Çalışmanın amacı gazeteleri içerik analizi tekniği ile inceleyerek Türkiye’de gazetelerin egemen ideolojiyi nasıl yeniden ürettiğini ortaya koymaktır. 30 Ağustos Zafer Bayramı etkinliklerinin seçilme nedenlerinden biri bu etkinliklerin Türkiye gündeminde sivil-asker

ilişkisi açısından önemli etkinlikler olmasıdır. Diğer bir neden ise bu etkinliklerin hem Türkiye hem de dünyada ses getiren ve kamuoyu tarafından belirli beklentiler içeren etkinlikler olmalarıdır.

Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada, 30 Ağustos Zafer Bayramı ertesinde 31 Ağustos 2009 günü Türkiye’de çıkan çeşitli gazetelerin (Zaman, Vakit, Tercüman, Yeniçağ, Hürriyet, Vatan, Cumhuriyet ve Evrensel) bir günlük haberleri incelenerek gazetelerin bu haberlere ne kadar fotoğraf ve yazı alanı ayırdıkları, bu haberi hangi kelime ve kavramlarla tanımladıkları, hangi başlık ve alt başlıklarla günü ifade ettikleri ve habere konu olan tarafları (askerî erkân, hükümet ve muhalefet) nasıl yansıttıkları incelenmiştir.

Demokratik Açılım Bağlamında Siyaset ve Ordu

En geleneksel tanımıyla demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesidir. İdeal bir demokratik sistemde, halkın isteklerini tam olarak karşılayan bir yönetim vardır ve halkın tercihleri doğrultusunda oluşan bu yönetim halkın tercihlerine bağlı olarak etkinlikte bulunur (Çukurçayır, 2006: 25). Demokrasi Batı’da Rönesans ile başlamış olan iktisadi ve kültürel evrimleşmenin ürünü olan bir yönetim tarzıdır. Batılı olmayan toplumlarda demokrasinin yerleşebilmesi bakımından, hem iktisadi gelişme düzeyinin yükselmesi, hem de kültür değişimi gerekmektedir (Köker, 1990: 13).

Cumhuriyet Türkiye’sine bakıldığında eski rejimden devrimci bir kopuştan ziyade, ordunun en ön saflarda yer aldığı ve savaş koşulları altında ortaya çıkan bir dönüşüm söz konusudur. Bir başka deyişle, geçmişten tamamen ve ani kopma yaşanmadan bir evrim süreci yaşanmıştır. Kurumsal reformlar, hiç bir zaman toplumsal bir muhalefetin kazanımları sonucu ortaya çıkmamıştır

(Keyder: 1989: 271). Dolayısıyla günümüzde de muhalif düşüncenin ortaya çıkmasına izin verilmemesi söz konusudur. Ayrıca asker ve sivil seçkinler tarafından yapılan reformların sonucunda, toplumda mücadele ve katılım gibi demokratik geleneklerin var olmalarına olanak sağlanamamıştır. Bugün Türkiye’de mevcut siyasal yapılaşma iktidara karşıt görüşlerin var olmasına ve yaşamasına izin vermeyen bir yapıdadır. Demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için gerekli kurumların varlığı temel ihtiyaçtır. Bu bağlamda iktidarı eleştirebilen ve karşıt olan medya önemli rol oynar. Ancak, eleştiren tarafın karşılanamaz bir maliyetle başbaşa kalacağı tehdidi altında olması onun eleştiremez konuma gelmesine neden olur ve bu da faşizme doğru yol alan bir yapıya girer. Dolayısıyla demokratik yapı böyle bir ortamda devam edemez. Türkiye’de demokrasi her zaman sorunlar yaşamıştır. Demokrasinin daima ileriye gitmesi amaç olmasına rağmen şu anda Türk demokrasisi sadece sorun yaşamamakta aksine gerilemektedir.

Katılıma olanak tanımayan ve mücadeleye yer vermeyen dışlayıcı sistemler içindeki siyasal seçkinler, ticaret ve endüstri ile yakın ilişkiler içine girerler ve devletin kaynaklarını yasal ya da yasal olmayan yollarla kullanmada göreceli olarak oldukça serbesttirler. Türkiye’de oluşan tüccar sınıfı, siyasal ilişkileri atlama taşı olarak kullanıp ekonomik bağımsızlık elde edenlerle, ekonomide başarı kazandıktan sonra siyasete girenlerden oluşmuştur (Tunçay, 1999: 9). Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle ekonomide muhafazakar bir politika izlenerek devletin müdahalesi sonucu bir burjuva sınıfı oluşturulmuştur. Bu ihtiyatlı ve hatta muhafazakar politikaların tercih edilmesinde Osmanlı Devleti’nin son döneminde bütçe açıkları, enflasyon ve borçlarla yaşanan olumsuz deneyimler önemli bir rol oynamıştır (Pamuk, 2003: 392). Bütün bu muhafazakar ekonomi politikaları özel

sektörün devlet müdahalesi sonucu ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayinin gelişmesinde, “tüm özel girişimci söyleme karşın, özel kesim kadar ve belki ondan daha fazla, kamu girişimciliği etkin olmuştur” (Kepenek ve Yentürk, 1983: 113). Batı’daki tarihsel süreçlerin aksine Türkiye’de devlet eliyle oluşturulan bir endüstri ve burjuvazinin sıkıntıları ve sancuları günümüzde de yaşanmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak bu boşluklar her zaman asker tarafından doldurulmuş ve ordu siyaset üzerinde her zaman etkili olmuştur.

Türkiye’de demokrasinin karşılaştığı güçlüklerden söz edildiğinde ön plana çıkan ilk konu yaklaşık olarak askeri müdahalelerdir. Bu müdahaleler diğer ülkelerdekilerle karşılaştırıldıklarında bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bunlardan en belirgin olanı, Türk ordusunun Latin Amerika, Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki ordulardan daha farklı olduğunu ve temelde demokrasiyi desteklediği görüşüdür. Buna kanıt olarak da ordunun siyasi yaşama müdahale ettikten (diğer ülkelere kıyasla) kısa bir süre sonra kışlasına geri dönmesidir. Dolayısıyla “Türkiye’de askeri müdahaleler demokrasinin ortadan kaldırılması için değil, siyasal hayata bir miktar daha rasyonalite enjekte edilmeye çalışılıp demokrasinin işleyebilir hale getirilmesi için yapılmıştır” (Heper, 2006: 251-252) savı yaygındır. Ancak Osmanlı’dan miras kalan güçlü ve merkezi devlet geleneği nedeniyle askeri müdahaleler Türkiye’de her ne kadar demokrasiyi yeniden tesis etmek için araçlar olarak sunulabilir veya kabul görseler de demokrasiyi ve kurumlarını son derece olumsuz etkileyen süreçler olarak nitelendirilmeleri de kaçınılmazdır.

Ekonomik gelişme ve demokrasi arasında temel bir ilişki olup olmadığı sorusu tartışmalıdır (Silva, 2004: 32). Liberal modernleşmeci kuram, iktisadi özgürlüklerin serbest piyasa

sistemini ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürer ve iktisadi özgürlüklerin siyasal özgürlükleri de güvence altına aldığını savunur. Bu kapsamda kalkınma, demokratikleşmenin arttığı bir süreç anlamına gelecektir. Oysa gelişmekte olan ülkelere bakıldığında bir yanda kalkınma söz konusu iken diğer yanda buna paralel olarak artan bir demokratikleşmeden ziyade demokrasinin yıprandığı bir tablo görülmektedir.

Sovyet tarzı devlet kapitalizmi ve devlet sektörü arasında temel bir fark vardır. “Devlet kapitalizmi, devletin sosyal ve ekonomik amaçlarına ulaşmak için kullanabileceği direkt ve indirekt önlemler sistemini içeren bütün üretim tarzı olarak anlaşılır. Devlet sektörü ise hükümetin bizzat kendisinin, kamu tarafından sahip olunan sanayi üretimi, ticaret, bankacılık, altyapı ve hatta tarım girişimlerini işletmesidir” (Stephen, 1978: 51).

Kapitalist devlet temelde liberal bir devlettir. Kapitalist devlet, kamu alanının özel alandan ayrıldığı ve devletin kamu alanında yer aldığı bir devlettir. Yani kapitalist devlet söz konusu ise, burjuvazi her ne kadar egemen sınıf olsa da devleti doğrudan yönetemez. Devlet egemen sınıflarına çıkarlarına hizmet ederken var olan toplumsal düzeni hem sürdürür hem de yeniden üretir. “Hükümetle kapitalist sınıf arasındaki ilişkiler, uygulama seviyesinde olduğu kadar siyasa oluşturma aşamasında da önemlidir” (Evans, 1999: 77). Devlet, egemen sınıfı desteklerken baskı ve ideolojik meşrulaştırma yoluna başvurmak durumundadır. Eğer devletin meşrulaştırıcı işlevi zayıflar ya da zarar görürse, devletin baskıcı işlevi öne çıkar. Gelişmiş ülkelerde, ileri kapitalist toplumlarda baskıcı rejimler kuraldışı ve rıza gösterilmeyen rejimler olmasına rağmen azgelişmiş toplumlarda bunlar değil rıza görmek aksine gerekli bir kural olarak görülürler. Ayrıca azgelişmiş ülkelerin burjuvazisi ne siyasal ne de ideolojik hegemonya kurabilmiştir.

“Böyle bir hegemonyanın yokluğunda yalnız burjuvazi için çatışma ve mücadeleler daha şiddetli bir hale gelmez; ezilen sınıfların mücadelesi de sistemin bütünü için ileri kapitalist toplumlarda olduğundan daha ciddi bir tehdit oluşturur” (Gülalp, 1985: 74).

Bu bağlamda Türkiye’de yapılmış olan üç askeri darbe içinde en baskıcı özelliği ile ön plana çıkan ve sancılıları günümüzde de yaşanan 1980 darbesidir. 12 Eylül darbesi demokrasinin zayıflatıldığı savı öne sürülerek yani hegemonyanın işlemez hale geldiği iddiası ile ordu tarafından yapılmıştır. 12 Eylül darbesinin iki amaç kapsamında yapıldığı ileri sürülür: ülkede can güvenliğini sağlamak ve sol ideolojiye ve emekçilerin taleplerine sınır getirmek niyetiyle işverenler lehine ekonomik ve sosyal hayatı yeniden düzenlemek. Darbe yukarıdan aşağı yani emir komuta zinciri içinde yapılmıştır ve bu nedenle 27 Mayıs müdahalesinden çok farklıdır. Esas farklılık ise itici güçlerdeki farklılık ve programları arasındaki farklılıktır.

Darbe yapan askerlerin amacının Türk siyasal yaşamını düzenlemek ve onun canlı ve demokratik şekilde köklendirmek olduğu hakkında iddialar olsa da 12 Eylül, çeşitli sancılara neden olmuştur. Bu sancılar günümüzde de devam etmektedir. Bunlardan en belirginini, Kürt sorununun 1980 sonrasında daha da açık bir şekilde ortaya çıkması ve bu soruna farklı birçok ülkenin de karışması sonucu çözüm yollarının daha da tıkanmasıdır.

12 Eylül darbesi sonrasında özellikle basın tamamen denetim altına alınmış, toplantı ve yürüyüşler izine bağlanmış, işçi hakları ve sendikal faaliyet başta olmak üzere tüm demokratik haklar askıya alınmıştır. Sonuç olarak askeri rejimin baskıcı karakteri, karşı koyabilmeyi, demokrasinin gereği olan muhalefeti tamamen ortadan kaldırmıştır. Muhalefeti tamamıyla yok etmenin de

ötesinde 1983'te askeri rejim geri çekilirken arkasında insan hakları açısından çok farklı bir tablo bırakmıştır. Konu kapsamında bakılacak olursa birçok gazeteci hapse atılmıştır. Ayrıca tonlarca gazete, dergi, kitap ve pek çok sinema filmi sakıncalı olduğu için imha edilmiştir. Bu baskıcı dönemin ardından gelen yıllarda ilk başta yasal dayanağı olmadan birçok radyo ve televizyon kanalı ortaya çıkmıştır. Ardından gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır ve medyanın iki önemli parçası olan radyo ve televizyon üzerinde devlet tekeli fiilen azalmaya başlamıştır. Aşında yasaklama yöntemine başvurulmuşsa da sonuç alınamamış ve nihayet gerekli hukuki değişiklikler yapılarak ticari kanallar ortaya çıkmıştır. Günümüzde yayıncılık alanına bakıldığında bu sektörde birkaç grubun egemen olduğu görülür. Sahibi oldukları yayın organlarında zaman zaman birbirleriyle kıyasıya mücadele eden bu gruplar, sıra ortak sınıfsal çıkarılara geldiğinde, rahatlıkla kol kola girebilmektedir (Adaklı, 2001:161). Türkiye'de günümüzde medya, sermaye ve devlet füzyonunu irdeleyen ve vurgulayan Kaya'nın (2009:250) dile getirdiği diğer en önemli özellik ise basın kavgalarının yerini alan medya kavgalarıdır ve 'medya döneminde "kavgalar" düşünce ayrılıkları değil firmalar arasında "çıkar çatışmaları" nedeniyle çıkmakta ve karşıt düşüncelerin ortaya konulması yerine bir diğerinin yolsuzluğunu ve/veya usulsüzlüğünü sergilemek yoluyla başlarını derde sokmayı, sonra da, olanaklı ise, rakiplerini yok etmeyi amaçlayan topyekün bir savaş görüntüsü vermektedir'. Büyük sermaye ve İslamcı basın, mevcut hükümeti (AKP) desteklerken milliyetçi ve solcu yayın organları hükümete ve uygulamalarına karşı eleştirel bir tavır takılmaktadırlar.

Araştırmanın Bulguları

1. Nicel Bulgular:

1.1. Gazetelerin Haberde Fotoğraf ve Yazıya Ayırdıkları Alanlar

Gazeteler	Fotoğraf Alanı (cm ²)	Yazı Alanı (cm ²)	Toplam (cm ²)
Vakit	264	802	1066
Zaman	875	961	1836
Tercüman	1444.5	1034.75	2479.25
Yeniçağ	3739.25	3269	7008.25
Hürriyet	1988.25	2244.75	4233
Vatan	1407.5	1607.5	3015
Cumhuriyet	1017.5	2145.75	3163.25
Evrensel	288	307.25	595.25

Tablo 1: Gazetelerin 31 Ağustos 2009 Zafer Bayramı etkinliklerine ayırdıkları fotoğraf, yazı ve toplam alanları.

Gazetelerin haber ve fotoğraf için ayırdıkları alanlar incelendiğinde habere en az alanı Evrensel gazetesinin ayırdığı görülmektedir. Ayrıca, radikal sağ gazetelerden İslamî görüşü temsil eden Vakit ve Zaman gazeteleri, bu habere sağ eğilimli milliyetçi gazeteler olan Tercüman ve Yeniçağ gazetelerine göre çok az yer vermişlerdir. Sırasıyla Evrensel, Vakit ve Zaman bu habere en az yer veren gazeteler olmuşlardır. Ana-akım gazetelerin habere verdikleri yer solcu gazete olan Cumhuriyet ile hemen hemen aynıdır. Habere büyük farkla en çok yeri veren gazete Yeniçağ'dır. Burada olaya verilen yer ile habere verilen önem açısından doğru bir orantının varlığından söz etmek mümkündür.

Gazetelerin bu haberle ilgili fotoğrafları incelendiğinde hepsindeki ortak nokta genel olarak resmi geçit töreninde yürüyen

askerler ve şeref tribününde onları ayakta selamlayan Cumhurbaşkanı Gül ve Genelkurmay Başkanı Başbuğ yer almasıdır. Diğerlerinden farklı olarak Vakit gazetesi orduya olan muhalefetini sergilemek amacıyla Genelkurmay Başkanı Başbuğ'un sınırlı, sanki birini azarlıyormuş gibi ağız açık ve yüzü asık bir resmine ön planda yer vermiştir.

1.2. Gazetelerde En Çok Tekrarlanan Kelimeler ve Sıklıkları

Gazeteler	Tekrarlanan Kelimeler ve Sıklıkları
Vakit	Cumhurbaşkanı (14); Başkomutan (6); Başbuğ (7); TSK (3); zafer (4); tavır (8); tutum (6); çok çirkin (3); eş (6); başörtüsü (7); ayrımcılık (3); disiplinsizlik (3); nezaketsiz (6); huzur bozan (3); demokratik açılım (2); ayıp (3); kutlama (4); tören (10); Genelkurmay (17); resmigeçit (2); tabur (4); vatandaş (4); davetiye(4), resepsiyon (6).
Zaman	Atatürk (3); TSK (4);ilkler (2); zafer (6); görkem (3); kutlama (5); tören (13); Genelkurmay (5); resmi geçit (7); tabur (4); Hipodrom (2); bayrak (2); şeref tribünü (2); birlik (3); bölük (2); şehit yakınları (3); onur (4); gurur (3); Güçlü Ordu (2); Türk Yıldızları (4); vatandaş (7); kürt açılımı (2), slogan (3).
Tercüman	Atatürk (3); Atatürk Kültür Merkezi (6); zafer (7); iki lider (8); örnek tablo (2); samimi (4); kutlama (5); tören (3); Genelkurmay (3); resmi geçit (2); coşku (3); milli beraberlik (6); eş (2); hain (6); kahpe pusu (6); parçalanma (4); şehit (8); kürt açılımı (5); Başbuğ (7); Bahçeli (5); millet (4); vatandaş (3); Cumhurbaşkanı (2), Türk (4); kardeşlik (3).
Yeniçağ	Atatürk (7); Atatürk Kültür Merkezi (2); zafer (9); iki lider (2); coşku (3); ilk (4); kutlama (3); tören (12); Genelkurmay (5); Anıtkabir (4); DTP (5); birlik (2); ordu (5); hain (3);

	vatandaş (6); kahramanlık (2); destan (2); kürt açılımı (9); Başbuğ (12); Bahçeli (4); kutlama (3); bölünme (2); bayrak (4), Türk (4); Türk milleti (9); asker (3).
Hürriyet	Atatürk (2); TSK (11); zafer (11); eş (4); güçlü (9); ilk (16); kutlama (4); tören (7); protokol (4); Anıtkabir (4); DTP (4); türban (2); ordu (6); hain (3); vatandaş (4); geçit töreni (6); işsizlik (2); işçi (4); demokratik açılım (9); Başbuğ (14); Bahçeli (6); iki lider (3); Gül (4); Erdoğan (6); Baykal, (7); IMF (4); ekonomik kriz (2); Türk (10); Türk milleti (11); resepsiyon (6); şehit (5); terör (5); kardeşlik (4); bomba (5).
Vatan	Atatürk (2); TSK (3); zafer (7); eş (2); güçlü (4); ilk (7); hiza (6); kutlama (4); tören (13); şeref tribünü (2); Anıtkabir (2); ordu (4); görkemli (4); vatandaş (3); geçit töreni (4); farklı (3); işçi (3); Kürt açılımı (2); Başbuğ (9); Bahçeli (4); Genelkurmay (8); Gül (2); Erdoğan (7); Baykal, (6); marş (3); ekonomik kriz (2); Türk (4); asker (7); coşku (3); şehit (4).
Cumhuriyet	Atatürk (18); TSK (21); zafer (20); eş (3); laik üniter ulus devlet (8); ilk (4); yurttaş (15); halk (6); kutlama (21); tören (33); resepsiyon (8); Anıtkabir (6); Türk bayrağı (8); Türk ordusu (6); coşku (7); DTP (7); geçit töreni (12); Başbuğ (23); Anıtkabir (6); Kürt açılımı (4); AKM (8); Bahçeli (9); Genelkurmay (5); Gül (4); Erdoğan (6); Baykal, (7); yıldönümü (8); IMF (2); Türk (4); asker (5); coşku (7); şehit (3).
Evrensel	Genelkurmay (5); Başbuğ (7); TSK (6); zafer (2); mesaj verme (3); güç gösterisi (3); görkemli (3); Anıtkabir (4); Türk ordusu (2); kutlama (2); tören (8); halk (2).

Eleştirel söylem analizinde sunulan haber içinde kullanılan kelimelerin tercihi ve sunulan fotoğraf ideolojik anlamının ortaya çıkmasında rol oynar. Kelime tercihi eleştirel söylem çalışmalarında ideolojik anlamın ortaya çıkarılması için önemli bir yer tutar çünkü eleştirel söylem, dilin şeffaf bir taşıyıcı olmadığını kabul eder. Dolayısıyla haber sunulurken ve ideolojik yapı oluşturulurken haberde seçilen kelimeler son derece önem taşır. 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarının haber olarak sunulmaları incelendiğinde gazetelerde bazı ortak kelime ve kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimeler genellikle bayrama vurgu yapan zafer, görkem, tören, kutlama, resmigeçit, Atatürk Kültür Merkezi, Hipodrom, uçak, Türk Yıldızları, çoşku gibi öğelerdir. Aynı şekilde bayramı ön plana çıkartmak isteyen Cumhurbaşkanı, Genelkurmay, Atatürk, Gül, Başbuğ, asker, tabur, birlik, bölük gibi haberde yer alan kişiler ve kavramlar haberin aktörleridir. Kelime tercihleriyle haberin aktörleri hakkındaki temel inançlar ve ideolojiler ortaya konabilir (van Dijk: 1983: 31). Ayrıca haber metinlerinde tekrarlanan kelime ve kavramlar Zafer Bayramı kutlamalarında vatandaş-siyasî ve askerî erkân arasında gelişen olayları tanımlamak üzere kullanılan kelime ve kavramlardır.

Elele alınan gazetelerde bayram haberlerinde kullanılan kelimelerin sıklığına ek olarak bunların hangi bağlamlarda kullanıldıkları da önemli rol oynar. Haberlerle ilgili olarak eleştirel bir yaklaşım sağlayan çalışmaların ortak yönü, “haberde siyasal taraflılıktan farklı olarak, basın kuruluşlarının, günlük pratikleri içinde güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşların ürettikleri durum tanımlarını yeniden kurdukları doğrultusundaki ‘yapısal yanlılık’ kavramıdır” (İnal, 1996: 113). Bu çalışma örneğinde bayramı haber olarak sunarken en sık kullanılan kelimelerden biri tören kelimesidir. Bütün gazetelerde Zafer Bayramı’na dair benzer kelimeler kullanılsa da gazetelerin ideolojik eğilimleri kapsamında bu kelimelere yüklenen anlamlar farklılık göstermektedir. İslamcı

radikal sağ gazeteler tören keilmesini kullanırken, ordu ve sivil yönetim arasındaki gerginliği Cumhurbaşkanının eşinin törenlere davet edilmemesi olarak yansıtırken, liberal gazeteler CHP Başkanı Baykal'ın eşi Olcay Hanım'ın 20 sene gibi çok uzun bir süre sonra törenlere katılmasını laiklik üzerine vurgu yaparak sunmuşlardır. Milliyetçi sağ gazeteler tören kelimesini kullandığında ordunun gücünü, bayrağı ve bugüne kadar görülmemiş bir görkemi ön plana çıkartmanın yanında 30 Ağustos günü Hakkari'de şehit düşen dört askeri ve terörü vurgularken, radikal sol gazeteler bayram törenlerindeki abartıya ve asker tarafından verilen mesajlara dikkati çekmişlerdir.

İslami görüşten iki gazete, Vakit ve Zaman haberi iki farklı biçimde sunmuşlardır. Vakit gazetesi Genelkurmay Başkanı Başbuğ'un 30 Ağustos resepsiyonuna Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün eşini davet etmemesini, tek kişilik davetiye yollamasını Gül'ün Başbuğ'dan hiyerarşik açıdan daha yüksek bir konumda olduğunu vurgulayarak Gül'ü ordunun başkomutanı olarak tanımlamış ve eşine ayrımcılık yapıldığını iddia ederken bunu çok çirkin ve ayıp bir tavır olarak nitelemiş ve bunu ön plana çıkararak Zafer Bayramı kutlamalarını sunmuştur. Zaman gazetesi ile bu günlerde yoğun olarak iktidar partisi AKP tarafından gündemde tutulan "Kürt açılımı" nedeniyle ordunun önemini vurgulamak amacıyla bayramı en görkemli kutlama olarak niteleyerek orduya olumlu anlamlar yükleyecek bir şekilde haberi sunmuştur. Liberal görüşten Hürriyet ve Vatan gazeteleri arasında da haberin sunuluşu açısından farklılık vardır. Hürriyet ordunun görkemini, kutlamalardaki çışkuyu ve yaşatılan görkem içinde ordunun gücünü göstermek için halka sunduğu ilkleri vurgularken, Vatan gazetesi Genelkurmay karargahındaki salon girişinde kutlamalar için gelen Başbakan, anamuhalefet lideri, Bakanlar, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Yargıtay Başkanı gibi sivillerin kapı önünde sıraya sokulmalarının ve bekletilmelerininin 2009

Türkiye'sine yakışmadığını iddia ederek sunmuştur. Sol görüşten Cumhuriyet ve Evrensel gazeteleri de farklı biçimde haberi sunmuşlardır. Hem Cumhuriyet hem Evrensel törenlerin görkemine değinirken Başbuğ'a olan ilgiyi de vurgulamıştır ama Evrensel tamamen eleştirel bir sunuş ile yaklaşarak bu görkemi ordunun vermeye çalıştığı abartılı bir gösteri ve mesaj olarak sunmuştur.

Nitel Bulgular

1. Haber Başlıkları

Başbuğ'un Tavrı Cok Çirkin (Vakit); En Görkemli 'Zafer Kutlaması (Zaman); Coşkuya Kahpe Pusu (Tercüman); Güçlü Ordu Güçlü Türkiye (Yeniçağ); İlklerin Bayramı (Hürriyet); 'Milli İrade'ye 'hiza' yakışmadı (Vatan). Görkemli Kutlama (Cumhuriyet). Mesaj ve Gösteri Bayramı (Evrensel).

Haber başlıkları okuyucunun dikkatini çok çabuk çekmek amacıyla ve onları derhal haberi okumaya yönlendirecek şekilde düzenlenir. Dolayısıyla haber şemasına ana hatlarıyla bakıldığında başlıklar, haber girişi, ana olay ve yorumlardan önce gelir. Başlıklardan başlamak ideolojik anlamları ortaya koymak için anlamlı bir yoldur çünkü başlıklardan itibaren anlam oluşturulur.

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın ertesi günü gazetelerde çıkan başlıklara göz atıldığında Milliyetçi radikal sağ ve liberal gazeteler bayramı sunmak için ordunun gücünü çağrıştıracak *güç, ilkler, coşku, heyecan* gibi kelimeler kullanmışlardır. Bu şekilde amaçlanan okuyucuda merak uyandırmak ve ilk olarak görkemli törenlerin nasıl olabileceği konusunda okuyucuyu haberi daha sonra aktarılanları detaylı şekliyle okumaya yönlendirmektir. Ancak milliyetçi radikal gazetelerden Tercüman, AKP ve MHP arasındaki 'Kürt açılımı' gerginliğine de vurgu yapmak amacıyla 'Kahpe Pusu' başlığını tercih etmiştir. İslamcı radikal sağ gazeteler

ise ordunun türban konusunu ön plana çıkartmak amacıyla ‘çirkin tavır’ gibi okuyucuyu ideolojik açıdan içine alan vurucu başlıklar kullanmışlardır. Radikal sol gazete (Evrensel) ise ana başlıklarında bir yandan Zafer Bayramı törenlerinin coşkuyla ve görkemli bir şekilde kutlanmasını dile getirirken diğer yandan da bu görkemde yatan abartıya dikkati çekmektedirler.

2. Haber Spotları ve Resim Altı Yazıları

30 Ağustos resepsiyonunda ‘cumhur’un başı, ‘ordu’nun başkomutanı olan Abdullah Gül’ün eşine ayrımcılık yapılması ‘çok çirkin ve ayıp bir tavır’ olarak yorumlandı... Genelkurmay Başkanı’nın 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları çerçevesinde aynı zamanda Başkomutan olan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e eşsiz davetiye göndermesi skandal olarak değerlendirildi. Genelkurmay’ın tavrı tepki topladı... Resepsiyonu halka açtı, halkı kendisi seçti (Vakit). Ankara ve İstanbul’daki 30 Ağustos kutlamaları ilklere sahne olurken, Hipodrom’daki etkinlikler devletin zirvesini biraraya getirdi... İstanbul Boğazı’nda ilk “Zafer Bayramı” geçidi.... Törenlere DTP’li belediye başkanları da katıldı... Vatandaşlarla sohbet etti (Başbuğ)... Şehit yakınlarıyla buluştu (Gül) (Zaman). Tüm Türkiye’nin 30 Ağustos Zafer Bayramı için kenetlendiği günde kansızlar yine boş durmadı. Hakkari’de hainlerin kurduğu pusuda 1 astsubay çavuş ile 3 er şehit oldu. İki liderden bayrama yakışan örnek tablo. Kürt açılımı nedeniyle araları açılan Erdoğan ile Baykal, “Bayram buluşmasında” samimi sohbetleriyle örnek bir tablo sergilerdiler. Haince girişimlerden asla sonuç alamazlar (Bahçeli) (Tercüman). Bu ülkeyi parçalamaya kimsenin gücü yetmez (Başbuğ). 30 Ağustos Zafer Bayramı bugüne kadar görülmemiş coşku ve görkemle kutlanırken TSK dosta düşmana mesaj verdi: Kimse vatani, bayrağı sahipsiz sanmasın. Başbuğ’dan asker sözü: Korkmayın bölünmez! 30 Ağustos 1922’de Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğinde kazanılan kahramanlık destanının 87.

yıldönümü kutlandı (Yeniçağ). 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 87. yıldönümü çok geniş bir katılımı ve yeniliklerle ilklerin bayramı olarak kutlandı. Bütün Türkiye sahip çıksın. Törende işsizlik sohbeti (Hürriyet). Tayyip Erdoğan Deniz Baykal'a neden 'Geçmiş olsun' dedi. Zafer Bayramında büyük acı: 4 şehit. Gerginliğe bayram molası. Vatandaş: Apo'yu affetmeyin; Başbuğ: Olur mu öyle şey! Genelkurmay Başkanı Başbuğ'un eşi Sevil Hanım da asker kıyafeti giyen ve tişörtünde 'küçük asker' yazan bir çocuğu kucağından indirmede (Vatan). 30 Ağustos zaferinin 87. yıldönümünde bağımsızlık ve birlik mesajları verildi. Başbuğ'a yoğun ilgi. TSK görevinin başında. Laik devleti koruyacağız (Cumhuriyet). Törenlere katılan asker ve TSK'ya ait silahlarla yapılan güç gösterilerinde, halk, ordunun gücüne ve saygınlığına ikna edilmeye çalışıldı (Evensel).

Gazeteler yaptıkları haberlerde okuyucuların algılama biçimine seslenip onu şekillendirirler. Bunu yaparken gazeteler egemen sınıfın ideolojisini ve düşüncelerini yayarlar. Bu yüzden muhalif düşüncelere yer vermek istemezler. Bu bağlamda gazetelerin egemen güçlerin dünya görüşlerini yeniden üretmek gibi bir işlevleri vardır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan gazetelerin haber spotları ve resim alt yazılarına bakıldığında, dinci radikal sağ gazetelerden AKP'yi desteklemeyen gazetenin, bayram resepsiyonunun halka açılmasının sınırlarının Genelkurmay tarafından çizildiğini, başörtülü eşlerin davet edilmediğini vurgulayarak orduya olumsuz bir anlam yüklediğini ama iktidar partisi AKP'yi destekleyen gazetenin, gündemdeki "Kürt açılımı" tartışmalarının ortasında orduya olumlu bir anlam yüklemek amacıyla AKP-asker birlikteliğini vurgulamak niyetiyle kutlamalara DTP'nin de katıldığını ve Gül'ün şehit aileleriyle yaptığı sohbeti ön plana çıkarttığını görmek mümkündür. Milliyetçi sağ gazete Tercüman ve Yeniçağ, MHP ile olan yakın ilişkisi nedeniyle, "Kürt açılımı"

konusunda AKP-MHP gerginliğinde MHP'yi haklı çıkartmak amacıyla Bahçelinin terörle ilgili olan açıklamalarına ve ülkeyi kimsenin bölemeyeceğine dair Başbuğ'un açıklamalarına yer vermişlerdir. Hürriyet ve Vatan gibi ana-akım gazetelerde ise okuyucunun dikkati, Erdoğan-Baykal arasında "Kürt açılımı" nedeniyle aylardır oluşmuş olan sert tutumun yumuşamasına, kutlamalar sırasında aralarında geçen sohbete, gündemin bir diğer önemli konusu olan işsizliğe ve Genelkurmay Başkanı'nın eşine çekilmiştir. Radikal sol gazete olan Evrensel ise Bağbuğ'a olan ilgiye ve görkemli kutlamalar yoluyla halkın saygın ve güçlü bir ordu imajı için ikna edilmeye çalışıldığının altını çizmişlerdir.

3. Zafer Bayramı Kutlamaları: Tarafların Sunumu

"Genelkurmay'ın tavrı, yetkiyi aşmanın ötesinde, disiplinsizliktir" (Cumhurbaşkanı eski Başdanışmanı Mustafa Başoğlu). Bu yapılan, toplumda huzuru bozan bir şeydir. Başörtülü insaları üzen bu olay, bu Ramazan gününde hoş bir davranış değil gerçekten (Milli Eğitim eski Bakanı Hasan Celal Güzel). Genelkurmay başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü dolayısıyla düzenlenen törende yine siyaset yaptı. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlerine icabet etmeyen CHP lideri Deniz Baykal'ın, Genelkurmay Başkanlığı'nın düzenlediği törende hazır bulunması dikkat çekti (Vakit). Bütün askerî unsurlar gösterilere 2 katı güçle iştirak etti... Ankaralıların doldurduğu Hipodrom'da da ilk kez ay-yıldızlı bayrak, 660 askerden oluşan karma birlik tarafından taşındı. Hava Kuvvetleri Akrobasi Timi Türk Yıldızları ile savaş uçakları ve Skorsky'lerin gösterileri alkış aldı. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, kutlamaları şeref tribününden izleyen şehit yakınlarıyla biraraya gelirken "Sizler onurumuz, şerefimiz, gurur kaynağımızsınız" dedi. Kutlamalardaki bir diğer dikkat çekici unsur; Genelkurmay Başkanlığı'nca Zafer Bayramı için hazırlatılan afişlerde yer alan 'Güçlü Ordu, Güçlü Türkiye' sloganının tören alanına büyük kırmızı pano üzerine beyaz

harflerle yazılması oldu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, “Komutanım çok yaşa”, “Şehitler ölmez, vatan bölünmez” sloganları ve alkışlar arasında karşılandı. Ağlayarak yanına gelen ve “Kürt açılımı istemiyoruz, ülkemiz parçalanmasın” diyen genç kıızı teselli eden Genelkurmay Başkanı, Türkiye’yi kimsenin parçalayamayacağını söyledi. Göreve yeni atanan 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Salih Zeki Çolak’ın protokolle tek tek tokalaşırken, DTP’li Başkan Vekili Şimşek’i görmezden gelmesi dikkat çekti (Zaman). Başbuğ’dan genç kıza: Sen merak etme biz varız. Bahçeli, “Dün topraklarımızı bölmek isteyen hainlerle ve bugün birliğimizi, kardeşliğimizi bozmaya uğraşanların amaçları üst üste örtüşse de sonuç alamazlar” dedi (Tercüman). Tören konuşmasını yapan Tuğgeneral Osman Gazi Kandemir, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin devletin üniter yapısını korumaya devam edeceğini söyledi. Bir kadın vatandaş da Orgeneral Başbuğ’a, “Komutanım, kızları da alın askere” diyerek bağırdı. Başbuğ, gazetecilerin “Törenlere yoğun ilginin Kürt açılımıyla ilgisi olup olmadığına ilişkin sorusuna “Milletin Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ilgisi her zaman var” yanıtını verdi (Yeniçağ). 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle ilk tören Anıtkabir’de yapıldı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ ve kuvvet komutanları ve askerî erkânın Aslanlı Yol’dan yürüyüşüyle başlayan tören, Orgeneral Başbuğ’un, Atatürk’ün mozolesi üzerinde ‘Türk Silahlı Kuvvetleri’ yazılı kırmızı ve beyaz karanfillerden oluşan çelenk bırakmasıyla devam etti. Cumhurbaşkanı Gül, törenin ardından şeref tribününden ayrılırken şehit eşleriyle kısa süre sohbet etti (Hürriyet). Halkın büyük ilgi gösterdiği Orgeneral Başbuğ ve beraberideki kuvvet komutanları alkışlarla ve “Türkiye sizinle gurur duyuyor”, “Şehitler ölmez, vatan bölünmez”, “Türkiye Türk’tür, Türk kalacak” sloganlarıyla karşılandı. Şırnak’ın Güçlükonak ilçesinde yola döşenen uzaktan kumandalı mayının patlaması sonucu 10 Haziran 2007’de şehit olan Binbaşı Ramazan Armutçuoğlu’nun eşi Nilgün Armutçuoğlu’nun “Bizler de burada

eşlerimizi temsil ettik. Töreni izlerken şehitlerimiz de yanımızdaydı” sözleri yürekleri burktu (Vatan). Büyük ilgiyle karşılanan Başbuğ uzun süre alkışlandı. Zafer Bayramı kutlamalarında Başbuğ ve komutanları kutlamak için sıra beklerken Başbakan Erdoğan ile CHP lideri Baykal bir süre sohbet etti. Erdoğan Baykal’ın eşiyle bir süre sohbet etti. Ayrıca TSK’deki görevleriyle son dönemde ön plana çıkan kadınlar bu törende farklı şekilde kendini gösterdi. Öte yandan, tören sırasında fenalaşan bir teğmenin görüntülerinin çekilmesine izleyiciler tepki gösterdi (Cumhuriyet). “Güçlü ordu Güçlü Türkiye” sloganını benimseyen TSK, bu yılki 30 Ağustos Zafer Bayramı törenlerinde güç gösterisi yaptı (Evrensel).

Zafer Bayramı kutlamaları devleti ve orduyu temsil etmesi nedeniyle önem taşıyan haberlerdir. Dolayısıyla öncelikle haberin tarafı olarak devleti ve orduyu temsilen Gül, Başbuğ, Erdoğan, Baykal, Kolordu Komutanı, Orgeneral, Tuğgeneral, Cumhurbaşkanı eski Başdanışmanı, Milli Eğitim eski Bakanı, şehit Binbaşı’nın eşi gibi tamamıyla devlet görevlileri sunulmakta ve buna ek olarak kutlamalara katılan vatandaşlar ve şehit aileleri gündeme getirilmektedir.

Dinci sağ gazeteler (Vakit ve Zaman) Genelkurmay Başkanı Orgeneral Başbuğ’a, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e, Başbakan Tayyip Erdoğan’a ve Kolordu Komutanı Korgeneral Salih Zeki Çolak’a vurgu yaparken milliyetçi sağ gazeteler (Tercüman ve Yeniçağ) sadece iki komutana, Orgeneral Başbuğ ve Tuğgeneral Osman Gazi Kandemir’e vurgu yapmışlardır. Milliyetçi sağ gazeteler Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan’ı ön plana çıkartmaktan kaçınmışlardır. Ana-akım gazeteler (Hürriyet ve Vatan) hem Genelkurmay Başkanı Başbuğ’u hem de Cumhurbaşkanı Gül’ü Anıtkabir ve şeref tribünü bağlamında vurgulamışlardır. Ulusal solcu gazete Cumhuriyet Orgeneral Başbuğ, Başbakan Erdoğan ve ayrıca diğer gazetelerden farklı

olarak CHP lideri Baykal'dan söz etmiştir. Son olarak radikal solcu gazete Evrensel Türk Silahlı Kuvvetlerine ve ona atfedilen abartılı gücü gündeme getirmiştir. Bu bağlamda gazetelerin kendi ideolojik yönelimleri doğrultusundaki siyasi ve bürokratik aktörleri ön plana çıkardıkları ve onların demeç ve eylemlerini meşrulaştıracak tarzda haberleri sundukları görülmüştür.

3. Zafer Bayramı Kutlamaları ve Etkinliklerinde Yaşananların Sunumu

TSK'nın böyle bir tutum göstermesi son derece nezaketsiz bir davranıştır. Genelkurmay bu tavrından vazgeçmelidir. Bizi yönetenlerin sadece yasalara yönetmeliklere değil, nezakete de uygun davranma yükümlülükleri var (Vakit). Davetlilerin yer aldığı tribünün üzerine asılan "Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir" yazılı pankart büyük ilgi topladı. Ardahan'daki tören geçişi sırasında askerde şehit düşen yeğenini hatırlayan Laçın Özdemir (50) baygınlık geçirdi. Yurt genelinde yapılan kutlamalara, DTP'li belediye başkanları ilgi gösterirken, milletvekilleri protokolde bulunmamayı tercih etti (Zaman). Kürt açılımı nedeniyle birbirleri hakkında sert açıklamalarıyla gündemden düşmeyen Başbakan Erdoğan ve CHP Lideri Baykal'ın 30 Ağustos kutlamalarındaki samimi sohbeti takdirle karşılandı (Tercüman). "Komutanım çok yaşa" sloganı ve alkışlar arasında, bazı vatandaşlarla sohbet edip bayramlarını kutlayan Başbuğ, çocukları da sevdi (Yeniçağ). Her iki lider işsizlik konusunda birbirlerini 'iğneledi'. Atatürk Anıtı'na çelenk konulması ile başlayan törende DTP temsilcileri yer almadı ve çelenk göndermedi. 'Güçlü ordu, güçlü Türkiye' sloganlı 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında bu yıl yaşanan ilkler: Ankara'daki geçit törenine geçen yılın 2 katı asker katıldı, Güneydoğu'da görevli Bolu uzman Erbaş Komando taburu da bu törenlerde boy gösterdi, CHP lideri Baykal'ın esi Olcay Baykal, şeref

locasındaydı. TRT'den ilginç tavrı. TRT Hipodrom'daki törenlere türbanlı bir kameraman gönderdi (Hürriyet). Şeref tribününde ilk kez bazı şehit yakınları da yer aldı. Vatandaşlar da ellerindeki gülleri askerlere atarak sevgi gösterisinde bulundu (Vatan). Törene katılan Kara Harp Okulu Subay Taburu'nun flamasını, birliğin önünde bir kadın subay taşıdı. Törenleri TRT adına izleyen kameraman Fatma Betül Gürtekin'in sıcağa karşı saçlarını "bone" benzeri bir bere ile örttüğü gözlemlendi. Ergenekon kapsamında gözaltına alınan emekli generallerden Tuncer Kılınç ve ATO Başkanı Sinan Aygün de resepsiyonda yer aldı. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Başbakan Erdoğan'ı, randevu verme konusunda reddetmek istemediğini ancak Türkiye'ye zarar verecek bir konuyu kabul edemeyeceğini dile getirdi (Cumhuriyet). Ankara'da yapılan törenlere, TSK'ya ait tüm sancaklar getirilirken, resepsiyona da ilk defa vatandaşlar davet edildi (Evrensel).

Gazeteler haberleri sunarak insanların rızasını üretmektedirler. Bunu üretirken çeşitli ideolojik yaklaşımları olan gazeteler egemen düzeni yaygınlaştırmak için farklı yollara başvururlar. Zafer Bayramı kutlamaları kapsamında bakıldığında dinci radikal gazetelerde (Zaman ve Vakit) kardeşlik, vatanseverlik ve DTP ile olan yakınlaşmalar ön plana çıkartılmıştır. Milliyetçi gazetelerde ise "Kürt açılımı" nedeniyle Baykal-Erdoğan arasındaki gerginliğe bir günlük dahi olsa ara verilmesine ve Başbuğ'un halk tarafından bir padişah gibi karşılanmasına ve bu yönde slogan atılmasına dikkat çekilmiştir. Ana-akım gazeteler ise gündemde yoğun olarak yer alan işsizliğe, devlet kurumu olan TRT'nin kutlamalar için türbanlı bir kadını görevlendirmesine ve vatandaşların askere olan sevgisine yer vermiştir. Radikal sol gazete (Evrensel) ise TRT tarafından kutlamalara gönderilen görevli kadın kameramanın bone tarzı türbanına, gündemin bir diğer önemli konusu Ergenekon davası ile ilgili olarak Tuncer Kılınç ve Sinan Aygün'e ve ilk kez resepsiyona vatandaşların da davet edilmesine vurgu yapmışlardır.

5. Haber Kaynakları

Hükümetin başlattığı Demokratik açılıma ince mesajlar yollayan Başbuğ, “Türkiye Cumhuriyeti’nin temel nitelikleri, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Türk milletinin büyük Atatürk sevgisi sonsuza kadar yaşayacaktır” dedi (Vakit). Orgeneral Başbuğ, gazetecilere bu yılki bayramın daha görkemli, coşkulu ve heyecanlı kutlandığını belirterek, “Gerçekten ordu-millet burada birleşti.” açıklamasında bulundu (Zaman). Başbuğ Anıt Özel Defteri’ne, “Gücünü milletinden, ışığını sizden, cesaretini tarihinden, kuvvetini damarlarındaki asil kandan alan Türk ordusu nöbette ve görev başındadır” diye yazdı. Başbuğ’a ilk kez gerçekleştirilen uygulama için teşekkür eden Gül, “Böyle büyük bir günde, Zafer Bayramı’nda sizlerin burada bulunması, hep beraberce izlememiz belki birazcık olsun sizleri bu milletin, ordunun, devletin nasıl sahiplendiğini gösteren bir boyutu olmuştur” diye konuştu (Tercüman). “Son günlerde yaşanan konjonktürden dolayı mı bu kadar ilgi var sizce?” diye sorulması üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Başbuğ, “Yok, hayır. Bu Türk halkının, Türk milletinin silahlı kuvvetlere olan sevgisi her zaman var” dedi (Yeniçağ). Deniz Baykal, “Zafer Bayramı bu yıl başka bir havada, başka bir önemde kutlanıyor. Birlikte gitmemiz konusunda bir beklenti olduğunu gördüm. Olcay’ın da sorumluluk duygusu ağır bastı” dedi. Şeref Defteri’ni imzalayan Akdeniz Bölge ve Garnizon Komutanı Tuğamiral Mustafa Karasabun, “Türk ulusu en zor koşullarda bile emperyalist güçlere boyun eğmemiş, onlara unutamayacakları bir ders vermiştir. Bugün de ulusumuzun bu hassasiyetlerini denemek isteyenleri aynı akıbet beklemektedir” dedi (Hürriyet). Orgeneral İlker Başbuğ, bir vatandaşın, APO’yu affetmeyin. Başbakan mı olacak başımıza?” şeklindeki sözlerine ise “Olur mu öyle şey” karşılığını verdi (Vatan). Dönem birincisi kara havacı Teğmen Tarık Ünal da “Ulusun bölünmez bütünlüğü, refah ve mutluluğu için önümüze çıkacak engelleri aşmaya hazırız”

dedi. Tören Komutanı Tuğgeneral Osman Gazi Kandemir, “TSK, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus devlet, üniter devlet ve laik devlet noktasını korumaya kararlıdır” dedi (Cumhuriyet). Daha sonra Misak-ı Milli Kulesi’ne geçen Orgeneral Başbuğ, Anıtkabir Özel Defteri’ne şunları yazdı: “Gücünü milletinden, ışığını sizden, cesaretini tarihten, kuvvetini damarlarındaki asil kandan alan Türk ordusu, her zaman nöbette ve görevinin başındadır” (Evrensel).

Haber medyası seçtiği haberler ve haberlerin sunum tarzı ile toplumların siyasi yaşamlarını belirlemede önemli rol oynar. Bu nedenle hangi olayların haber olacağına karar verirken seçtikleri haber kaynaklarında dikkatli davranırlar ve habere inandırıcılık kazandırmak amacıyla devlet kaynaklarına dayanarak elde ettiklerini haberlerin içinde sunarlar. Bu çalışma kapsamında incelenen gazetelerde de benzer şekilde Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, muhalefet parti başkanları ve Garnizon Komutanı haber kaynakları olarak haberlerde yer almaktadırlar. Dolayısıyla devletin resmi görevlileri, haberlerde birincil tanımlayıcılar olarak egemen ideolojinin oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

6. Genel Anlamda Zafer Bayramı’nın Sunumu

Öte yandan akşamki resepsiyona gelecek vatandaşların Genelkurmay’ın talebiyle Ankara Valiliği tarafından tespit edildiği belirlendi. Ayrıca resepsiyon için her yıl olduğu gibi bu yıl da Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar ve milletvekillerinden eşî başörtülü olanlara yönelik “eşsiz davetiye” uygulamasına devam edildi (Vakit). 30 Ağustos Zafer Bayramı, yurt genelinde büyük bir coşkuyla kutlandı. Ankara Kültür Merkezi’ndeki törenler bu sene daha çarpıcıydı (Zaman). 30 Ağustos Zafer Bayramı, bu yıl geçmiş yıllara oranla ordu millet kenetlenmesiyle daha da büyük bir coşkuyla kutlanırken, kara haber Hakkari’nin Şemdinli İlçesi’nden geldi. Atatürk Kültür Merkezi’ndeki tören alanında resmi geçit

töreni bugüne kadarki en fazla katılımıla gerçekleştirildi (Tercüman). Hiç böyle kutlanmamıştı. Dosta düşmana korku. ‘Kürt açılımı tartışmaları gölgesinde yapılan 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında birçok ilke imza atılarak önemli mesajlar verildi (Yeniçağ). Tüm Türkiye kutladı. 722 teğmen mezuniyet gururu yaşadı. Olcay Hanım’ı ikna etmek kolay olmadı. Erdoğan-Baykal arasında ilginç diyalog (Hürriyet). 8881 asker, yüzlerce tank, hücum bot ve savaş uçaklarının zafer geçidi. Türkiye’deki tüm birliklerin sancakları hazır kıta Başkent’te toplandı. Askerler marş aralarında da “Vatan sana canım feda” ve “Her şey vatan için diye tempo tuttu (Vatan). Zafer Bayramı kutlamalarında “rutinin dışına çıkma, halkı kutlamalara daha çok katma” çabası gözlemlendi. Ankara’lı yurttaşlar sabah saatlerinden başlayarak Atatürk Kültür Merkezi’ne kutlamaları izlemek üzere alana akın akın gelmeye başladı. Paraşütçülerin atlayışını izleyiciler yoğun olarak alkışladılar. Hakkari’den gelen kötü haber 30 Ağustos resepsiyonunu da vurdu (Cumhuriyet). Genelkurmay, son dönemde yaşanan gelişmeler nedeniyle kaybettiği prestiji, “görmekli” törenler yaparak yeniden sağlamaya çalıştı (Evrensel).

İslamcı radikal sağ gazete Vakit, orduya muhalif niteliği nedeniyle askerler tarafından düzenlenen 30 Ağustos resepsiyonu üzerinde durmuş ve buraya ilk kez davet edilen halkın Ankara Valiliği tarafından seçildiğini yani ordunun tarafsız olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca Vakit, başörtüsü konusuna çok önem atfederek bunu ön plana çıkarmış, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanlardan eşleri türbanlı olanlara resepsiyon için tek kişilik davetiye gönderilmesini askerinin siyasete olan müdahalesi ve bir ayıbı olarak sunmuştur. Yine İslamcı radikal sağ gazete Zaman ise AKP’nin “Kürt açılımı” meselesinde destekçisi olmak ve AKP-ordu ilişkisinin ne kadar uyumlu ilerlediğini göstermek amacıyla genellikle ordunun gücünü, bayram kutlamalarında Başbuğ-Gül-Erdoğan arasındaki olumlu iletişimi ve vatandaşın da bunları nasıl

bir coşkuyla kucakladığını ön plana çıkartmıştır. Aynı şekilde milliyetçi sağ gazete Tercüman da ordunun muhteşem gücünü vurgularken başka bir yola başvurmuştur. Tercüman, Zafer Bayramı günü Hakkari’de dört askerin şehit düşmesini ön plana çıkartarak Erdoğan-Bahçeli zıtlaşmasında Bahçelinin haklı bir konumda olduğunu savunacak biçimde haberi sunmuştur. Aynı şekilde diğer milliyetçi sağ gazete Yeniçağ da Türk ordusunun gücünü ön plana çıkarmakta ve Tercüman’a benzer bir mesaj vererek dostla düşmana korku saçan ordu söylemiyle “Kürt açılımı”na olan muhalefetini göstermektedir. Ana-akım gazeteler Hürriyet ve Vatan, haberi sunarken, AKP’nin “Kürt açılımı” söylemi nedeniyle birbirleriyle kıyasıya tartışan Erdoğan ve Baykal’ın uyumlu sohbetlerine yer vermişler. Ancak Hürriyet, bu sohbetin ana konusunun Türkiye’nin gündemini oluşturan en önemli konulardan biri olan işsizlik olduğunu belirtirken okuyucunun dikkatini AKP siyasetinin ekonomik açıdan zayıf noktasına çekmeyi amaçlamıştır. Radikal sol gazeteler de aynı şekilde Türk ordusunun gücüne ve görkemli kutlamalara dikkat çekmişlerdir ama özellikle Evrensel, haber içersinde her seferinde görkemli kelimesini tırnak işareti içine alarak ordunun güç gösterisini ve son dönemde yaşanan Ergenekon ve “Kürt açılımı” gibi gelişmeler nedeniyle ordunun kaybettiği prestiji yeniden sağlamaya çalıştığını vurgulamıştır. Ayrıca bu vurgulama sırasında diğer gazetelerde kullanılan vatandaş kelimesinin yerini gözle görünür biçimde yurttaş ve halk almıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede ele alınan 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarının, Türkiye gündemini de kapsayacak şekilde, Türk yazılı basınında nasıl yansıtıldığı sorusu, ideolojik eğilimlerine göre farklı gazetelerde benzer olayların farklı söylemlerle vurgulandığı şeklinde yanıtlanabilir. Gazeteler sahip oldukları

ideolojik yaklaşıma göre okuyucuya mesaj iletirler. Gazeteler, siyasal ve ekonomik sistemin sürdürülmesi ve yeniden üretimi için dost ve düşmanların kimler ve hangi söylemler olduğunu okuyucuya farklı biçimlerde sunarlar. Bu çalışmada ordunun vatandaşa sunulmuş biçimi kimi zaman demokrasiye ve demokratik kurumlara dost kimi zaman da düşman olarak sunulan bir şekil almıştır. Çalışmanın ilk varsayımı olan, ilk kez 2009 yılında bu kadar görkemli askeri kutlamalar ve farklı ideolojiyi benimseyen gazetelerin bu görkemi farklı biçimde sunuyor olması varsayımının çalışma sonucunda geçerli olduğu görülmektedir. Dinci sağ basın AKP'yi desteklemek amacıyla "Kürt açılımı" konusuna büyük yer vermiş ve AKP'nin hem Genelkurmay Başkanı Başbuğ hem de ordu ile olan olumlu diyalogunu sürekli olarak belirtmiştir. Çalışmada bir diğer varsayım olan milliyetçi sağ gazetelerde AKP muhalafeti nedeniyle milliyetçi duyguların ordunun vurgulanmasında ön plana çıkartılacağı varsayımı da doğrulanmış görülmektedir. Türkiye'nin yoğun gündeminden seçilen yine "Kürt açılımı" söylemidir ve bu gazeteler Erdoğan-Bahçeli arasındaki sert zıtlaşmada Bahçeli'nin haklı ve doğru bir tutum içinde olduğunu göstermek amacıyla Bahçeli'nin demeçlerine ve AKP'ye olan sert eleştirilerine büyük yer ayrılmıştır. Ana-akım gazeteler ise "Kürt açılımı"nın yanında işsizliğe de yer vermişler ve diğer gazetelerle ortak bir biçimde ordunun gücüne ve kutlamaların görkemine değinmişlerdir. Ayrıca gündemin önemli konularından olan türban konusuna da vurgu yapmışlardır. Sol basında bayram kutlamalarına daha az yer verileceği varsayımı Evrensel gazetesi kapsamında geçerlidir ama Cumhuriyet tam tersi bir konumdadır. Cumhuriyet gazetesi hem yazı alanı hem de fotoğraf olarak habere büyük yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesinin haberleri ordunun resmi söylemini destekler niteliktedir.

Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin yoğun siyasal ve ekonomik gündeminde dinci (Zaman ve Vakit) ve ana-akım

gazetelerin (Hürriyet ve Vatan) 30. Ağustos Zafer bayramı kutlamaları haberlerini yazarken okuyucuya en çok hükümetin bakış açısıyla “Kürt açılımı” konusunu sundukları görülmüştür. Ayrıca gazetelere genel olarak bakıldığında gündemin diğer konuları olan işsizlik, türban ve Ergenekon konusuna oldukça az yer verildiği görülmüştür. Milliyetçi (Tercüman ve Yeniçağ) gazetelerin ve ulusal solcu Cumhuriyet gazetesinin ordunun söylemini meşrulaştıracak tarzda hükümetin söylem ve uygulamalarına muhalif bir söylem geliştirdikleri görülmektedir. Sadece radikal sol (Evrensel gazetesi) hem hükümete hem de orduya karşı muhalif bir söylemle 30 Ağustos Zafer Bayramı’na ilişkin haberleri okuyucularına sunmuştur.

Kaynaklar

Adaklı, Gülseren (2001). “Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol”. **Medya Politikaları**. Derleyenler: D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk ve Gülseren Adaklı. Ankara: İmge Kitabevi.

Althusser, Louis (1991). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çeviren: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları

Arslan, Zühtü (2002). “Anayasal Devlet ve Siyasal Tarafsızlık”. **Liberalizm, Devlet ve Hegemonya**. Derleyen: Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları.

Çukurçayır, M. Akif (2006). **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**. Konya: Çizgi Kitabevi.

Evans, Peter (1999). “Transferable Lessons? Re-examining the Institutional Prerequisites of East Asian Economic Policies”. **East Asian Development: New Perspectives**. Derleyen: Yılmaz Akyüz. London: Frank Cass Publishers.

Fung, A.Y. (2006). “Medya Ekonomisinin Politikası ve Medya Politikasının Ekonomisi: Kısa Bir Bakış”, **Kitle İletişimin Ekonomi Politigi**. Derleyen ve Çeviren: Levent Yaylagül. Ankara: Dalbaz Yayıncılık.

Gramsci, Antonio (1989). **Selections from the Prison Notebooks**. Çeviren: Q. Hoare ve G. N. Smith, New York: International Publications.

Gerbner, George. (2005). “Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı”, **Mass Media and Human Communication Theory**. “**Kitle İletişim Kuramları**”. (içinde). Derleyen ve Çeviren: Erol Mutlu. Ankara: Ütopya yayınevi.

Gülalp, Haldun (1985). "Üçüncü Dünya'da Devlet ve Demokrasi". **Issues for the Next Generation Symposium**. United Nations. 11 (1).

Hayek, Friedrich. A. (1976). **The Constitution of Liberty**. Londra: Routledge.

Heper, Metin (2006). **Türkiye'de Devlet Geleneği**. Çeviren: Nalan Soyarık. **The State Tradition in Turkey**. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

İnal, Ayşe (1996). **Haberi Okumak**. İstanbul, Temuçin Yayınları.

Kepek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (1983). **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Çağlar (1989). **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker, Levent (1990). **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özveren, Eyüp (2004) "Türkiye'de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?" , **İktisat Üzerine Yazılar II – İktisadi Kalkınmada Kriz ve İstikrar**. Derleyen: A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Şevket (2003). "Karşılaştırmalı Açından Türkiye'de İktisadi Büyüme, 1880-2000", **İktisat Üzerine Yazılar I – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Derleyen: A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Silva, Eduardo (2004). "Authoritarianism, Democracy and Development", **Latin America Transformed: Globalization and Modernity**. Derleyenler: Robert N. Gwynne ve Cristobal Kay. London, New York: Oxford University Press.

Stephen, Clarkson (1978). **India and the Third World in Marxist-Leninist Scholarship**. Toronto: University of Toronto Press.

Tunçay, Mete (1999). **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**. İstanbul: Tarih Vakfı.

Van Dijk, Teun A. (1983). "Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News", **Journal of Communication**. 33(2), s. 31.

Yaylagül, Levent (2006). **Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**. Ankara: Dipnot Yayınları.

--	--

KATKILAR

--	--	--	--	--

Ergenlik Dönemi Dergilerindeki Reklamlarda Kadın Cinsiyeti İmajları*

Julie Napoli, Marie Murgolo-Poore & Ian Boudville

Çev: Umut Tuncer

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

1960'ların sonundan itibaren, reklamcılıktaki cinsiyet stereotipleri ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Hedef kitlesi çocuklar ve ergenlik dönemindekiler olan çok sayıda derginin ortaya çıkışı, bu yayınlarda betimlenen kadın imajının, kadın cinsiyet stereotiplerini güçlendirerek, ırkçılık sergileyip sergilemediği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırma, Barbie, Girlfriend ve Dolly dergilerinin Avustralya baskılarında reklamcıların gösterdiği kadın imajını ele almaktadır. Bulgular, bu yayınlarda kullanılan modellerin etnik kökenleri arasında olduğu kadar fiziksel özelliklerinde de belirgin farklılıklar olmadığını ortaya çıkarmıştır. Kısıtlılıklar belirtilmiştir ve gelecek araştırma konuları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyet, stereotipler, reklamcılık, beden imajı, çocuk dergileri*

* <http://www.uiowa.edu/~commstud/resources/GenderMedia/advertising.html>

1.Giriş

1960'ların sonundan itibaren, reklamcılıktaki cinsiyet stereotipleri ile ilgili pek çok sayıda araştırma yapılmıştır. Reklamcılar, feministlerin çağrılarına –bir derece- kulak vermiş ve kadınları reklamlarda daha eşit ve daha çeşitli rollerde (güç ve sorumluluk bağlamında yeni pozisyonlar) betimlenmeye başlamışlardır. Ancak daha yakın tarihlerde araştırmacılar gittikçe artan bir biçimde, kadınların çekici ince ve genç olmaları yerine, sex objesi olarak betimlendiğini göstermektedir (Lambiase vd., 1999). Bu durum, gelecekteki araştırmaları bu imajların, özellikle ergenlik dönemi kadınları arasındaki bireylerin özgüvenleri ve özimginleri üzerindeki etkisine dönüştürmüştür (Cattarin vd., 2000; Lerner, Orlos, & Knapp, 1976; Martin & Kennedy,1993; Martin & Gentry, 1997).

Batı toplumunda yetişen ergenlik dönemindeki kadınlar, sıklıkla gerçek olmayan kadın imgelerine maruz kalmaktadır. Bu, büyük ölçüde bireyin hayranlık duyması gereken standart imaja dönüşür ve sonuç olarak tehlikeli sayıda genç kadın ve çocuğun bu kısır döngü içinde diyet yaptığını görüyoruz (Stephens, Hill & Hanson,1994). Hatta normal kilodaki kadınlar bile kendilerini kilolu olduklarına inandırarak bu idealin peşinde koşmaya devam etmektedirler (Stephens, Hill & Hanson, 1994). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1990 yılında lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma, öğrencilerin %11'inin beslenme bozukluğu yaşadığını göstermiştir (Dunn, 1992). Dahası, beslenme bozukluğu yaşayan 10 kişiden 9'u kadındır (Wolf, 1991).

Bu kadınların vücut görüntüsü ve fiziksel çekicilik ile ilgili takıntıları, anoreksia ve bulimia nevrosa ile sonuçlanan adolesan turmoil, aile geçmişi, pubertal zamanlama gibi pek çok nedene bağlanabilir (Williams & Currie, 2000; Nylander, 1971). Ancak kronik diyet direkt olarak toplumun, medya ve reklamlarda sürekli betimlenen kadın imajlarının desteklediği, ulaşılması neredeyse

imkansız zayıflığa ulaşması için kadın üzerindeki baskısı ile ilişkilidir (Stephens vd., 1994). Ergenlik dönemindekileri ve çocukları hedefleyen dergilerin sayısı arttıkça, araştırmacılar bu yayınlarda betimlenen kadın imajlarının moda olan kadın stereotiplerini güçlendirip güçlendirmedeği ve gerçekdışı vücut standartlarını destekleyip desteklemediğini araştırmaktadırlar.

Bu çalışmanın öncelikli hedefleri çocukları ve genç ergenleri hedefleyen magazin dergilerinde betimlenen etnik ve fiziksel kadın özelliklerini açıklamak ve reklam imajlarının gençleri de hedefleyen yetişkin kadın yayınlarında görülüp görülmediğini tanımlamaktır. Araştırma Avustralya'daki Barbie, Girlfriend ve Dolly dergilerinden alınan reklamların içerik analizini içermektedir. Bu yayınlar, özellikle 5-15 yaşlarını hedeflediği için tercih edilmiştir.

2. Kadın Standartları

Kadınlar, yüzyıllar boyunca bedenlerini, kendilerinin ve diğerlerinin fiziksel güzelliği ile değerlendirdiği "obje" olarak kabul etmişlerdir (Martin & Gentry, 1997). Lerner, Orlos ve Knapp (1976) kadınların benlik duygularının öncelikle beden çekiciliğinden geldiğini ileri sürmüştür. Bundan 25 yıl sonra, Henriques and Calhoun (1999), beyaz kadınların kendilerine güvenlerini güçlendirmek için öncelikle bedenlerine baktığını belirtmiştir. Diğer tarafta erkekler, vücutlarını ancak "araç" olarak görürler, buna göre onlar için güç ve işlev fiziklerini değerlendirmek için daha önemli kriterlerdir (Lerner, Orlos & Knapp, 1976). Bu algılamalar, çok küçük yaşlarda başlayan, çocukluk çağında devam eden ve ergenlik çağında daha da güçlenen sosyalleşme sürecinden kaynaklanmaktadır (Berger & Luckman, 1966). Genç kadınlar sıklıkla kendilerinin ve diğerlerinin tanımladığı güzellik ve zayıflık standartları olan vücut idealini destekleyen imajlara ve mesajlara maruz kalırlar (Pesa,

Syre & Jones, 2000). Özellikle genç kızlar, kadın standartlarından daha fazla negatif olarak etkilenmekte, vücutları dramatik değişikliklerden geçerken ve gençlerin güzellik tanımlamaları sosyal normlarla ilişkilenebilir. Başladığında bu etkiler daha da belirginleşmektedir (Martin & Gentry, 1997).

Naomi Wolf, bugünün modern dünyasında, kadınların ancak zayıflığın, güzelliğin ve modanın katı standartlarını karşıladığı ölçüde kabul gördüğünü ileri sürmektedir (Craig, 1997). Son otuz yılda, 30 yaş altındaki kadınların ortalama kiloları (boylarıyla orantılı olarak) arttığı halde moda ve reklam dünyasındaki modeller gittikçe incelmektedir (Colburn 1992; Stephens, Hill & Hanson,1994). Kadın güzelliğiyle alakalı belirlenen sosyal standartlar, kadınların büyük çoğunluğu tarafından giderek daha çok gerçektir ve ulaşılamaz olarak kabul edilmektedir.

3. Feminist Hareket ve Reklam Uygulamaları

Feminist hareketin Batı toplumundaki kadınların ve erkeklerin rol ve statüleri üzerinde büyük etkileri olmuştur. 1960'ların başından itibaren, günümüzün çok sayıdaki tanınmış feministleri (örneğin Betty Friedan ve Germaine Greer) kadınların üzerindeki sosyal kısıtlamaları sorgulayarak ve kadınların kendisinden olduğu kadar politik gruplardan da destek bekleyerek, geleneksel ataerkil toplumlara meydan okumuşlardır. Friedan, aslında suçu daha çok kadınların savaş sonrası tüketici toplumundaki mutsuzluğunda ve reklamcıların kadınları sömürsünde bulmuştur (Craig,1997). Reklamcılar, bu süre boyunca reklamlarda kadınların stereotipleşmiş olarak betimledikleri için eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu alanda yapılan müteakip deneysel ve akademik araştırmalar, bu iddiaların çok da boş olmadığını göstermiştir (Courtney & Lockeretz, 1971; Dominik & Rauch, 1972; Wagner & Banos, 1973; Courtney & Whipple, 1974; O'Donnell & O'Donnell, 1978; Goffman, 1979).

1960'lar ve 1970'ler boyunca dergilerde çıkan reklamların analizi, kadınları önemli kararlar alamayan ev kadınları (ya da önemli sorumlulukları olmayan), erkeklere bağımlı ve onlara göre ikinci sırada gelen ya da seks objesi olarak göstermiştir (Courtney & Lockeretz, 1971; Dominik & Rauch, 1972; Wagner & Banos, 1973; Courtney & Whipple, 1974; O'Donnell & O'Donnell, 1978; Goffman, 1979). Dahası, Amerikan reklamlarında yetişkin kadınlar pasif, erkeklere karşı dirençsiz ve boyun eğen, zeka ve güvenilirlikten uzak olarak betimlenmiş ve fazla efor sarf etmeyle suçlanmıştır. Bunun tersine erkekler, yaratıcı, güçlü, bağımsız ve başarılı olarak betimlenmiştir (Butler & Paisley, 1980; Courtney & Whipple, 1984; Kolbe & Abanese, 1996). Çocuklara yönelik reklamlardaki stereotipler ile ilgili araştırma da benzer sonuçları göstermektedir (Macklin & Kolbe, 1984; Schwartz & Markham, 1985). Reklamlardaki azınlık gruplarının betimlenmesi ile ilgili araştırmalar da kadın konularıyla ilgili feminist araştırmalara paralel olarak 1970'ler boyunca hız kazanmıştır (Griffin & Sturdivant, 1973). Bu araştırmalar Afro-Amerikan'ların daha çok süfli işleri üstlenen, sadaka alan ya da sosyal problemleri olan negatif rollerde betimlendiğini göstermiştir. Zenciler, kalıplaşmamış rollerde gösterilseler bile, nadiren reklamda baş rolde yer almışlardır (Bush, Resnick & Stern, 1980a, 1980b).

Reklam endüstrisi, bu eleştirilere ve baskılara, kadınları daha karmaşık ve erkeklerle eşit oranlarda rollerde (güç ve sorumluluk bağlamında yeni pozisyonlar) betimleyerek -bir derece- cevap vermiştir. Ancak hala katedilmesi gereken bir yol vardır. Örneğin, günlük reklamlar hala kadınları ev işi yaparken betimleme eğilimi gösterirken, haftasonu spor reklamları kadın imajından sıklıkla seks objesi olarak yararlanmaktadır (Craig, 1997; Zhou & Chen, 1997). Yazılı reklamlarla ilgili benzer araştırmalar da erkek ve kadınların imajlarının seksüel-müstehcen olarak gösteriminin zamanla arttığını göstermiştir (Lambaise vd., 1999; Piron &

Young, 1996; Ferguson, Kreshal & Tinkhan, 1990; Soley & Kurzbard, 1986).

Genç ve çekici modellerin reklamlardaki kullanımını da yaygındır. Ford ve diğerleri (1998) ve Gilly (1988), kadınların erkeklerden daha genç ve daha çok dış görünüme göre betimlendiğini bulmuştur. Çekici insanlar genelde, çekici olmayanlara göre daha akıllı ve arkadaş canlısı olarak algılanmaktadır, obez ya da şişman insanlar da genellikle tembel, pasaklı ve aptal olarak algılanmaktadır (Vaughn & Langlois, 1983, Burton vd., 1995). Bir modelin ya da ürün sunucusunun fiziksel çekiciliğinin alıcının reklama (Kamins, 1990) ve reklamı yapılan markaya (Kahle & Homer, 1985) verdiği tepki, satın alma niyeti (Baker & Churchill, 1977) ve gerçek alım (Caballero & Pride, 1984) üstünde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Blair (1994) bunun toplumun kadının nasıl görünmesi gerektiğiyle ilgili beklentilerini karşıladığını ve toplumdaki erkek üstünlüğünü güçlendirdiğini ileri sürmektedir.

4. Reklamcılığın Öz İmaj üzerindeki Etkileri

Pek çok açıdan, reklamcıların göğüs gerdiği konu, betimlenen cinsiyet rollerinde eşitlik sağlamaktan, reklamlarda daha çok kadın oynatılmasına kaydı. Reklamcılar, kasıtsız olarak kadınların öz imajına yetersizlik duygusu empoze etmekle suçlandılar (Pollay, 1986). Reklamcılığın memnuniyetsizlik, emniyetsizlik ve tebaiyet oluşturduğu ve ahlaki değerleri ihmal ettiği iddia edilmektedir (Pollay, 1986). Cattarin ve diğerleri (2000) medyanın çizdiği çekicilik imajlarının vücut imajı üzerindeki etkilerini ve kadınlarda yarattığı manevi rahatsızlığı incelemiştir. Bulguları kadınların, zayıflık ve çekiciliğe karşı mevcut sosyal eğilimi yansıtan medya imajlarını izlediğinde sıkıntı duyduğunu (sinir, gerginlik ve depresyon) göstermektedir. Aynı şekilde, Stice ve Shaw (1994) reklamlarda ve dergi resimlerinde ultra zayıf modellerin

gösteriminin, üniversite çağındaki kız öğrencilerde depresyon, stres, suçluluk duygusu, utanma duygusu, güvensizlik ve beden memnuniyetsizliği ortaya çıkardığını bulmuşlardır. Reklamlarda betimlenen kadın imgelerinin Batı toplumunun ideal kadın kaygısının bir aynası olduğu ileri sürülebilir ancak bu eleştiriler haksızdır. Örneğin Richins (1991), Martin ve Kennedy (1993) fiziksel çekicilikle ilgili öz algılamalar ve reklamlardaki çekici modeller arasında bir ilişki bulamamışlardır. Öz güven ve vücuttan duyulan memnuniyetsizliğin, kilo (Pesa, Syre & Jones, 2000), beden imajı (Heinberg, Thompson & Stormer, 1995; Cash & Hicks, 1990), cinsiyet (Burton, Netemeyer & Lichtenstein, 1995; Fallon & Rozin, 1985), karşılaştırma güduları (Cattarin ve diğerleri, 2000; Martin & Gentry, 1997) ve yaş (Martin & Gentry 1997; Girgus 1989) gibi başka değerlerle dengelendiğini ileri sürmektedirler.

Kadınların ve azınlıkların medyada negatif yönde stereotipleştirilmesinin sosyal çıkarımları çok fazla olabilir. Örneğin, Afro Amerikanların, sosyal içerikli reklamlarda sürekli toplumsal kaygı objeleri olarak betimlenmeleri devlet yardımına muhtaç olan ve iş etiklerine riayet edemeyen bir grup imajını güçlendirmektedir (Stern, 1999). Bu sadece, ırkçılığa neden olarak tüm insan grupları arasında bariyerler oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda dünyanın homojen bir grup olduğunu ve farklı olanların bu gruba dahil edilmeye değer olmadığını ileri sürer (Vandergrift, 1993). Ergenlik dönemindekiler, genel olarak, bu tür fikirlerden çok çabuk etkilenmektedir ve kendi kişiliklerini şekillendirmek ya da güçlendirmek için genellikle dışarıdan edindikleri bilgileri (reklamlar ve kitle iletişim araçları da dahil) kullanırlar (Ashbach, 1994; Freedman, 1984; Strasburger, 1995). Azınlık ırkların medyada negatif olarak betimlenmesi, genç azınlığın kendine güvenini kötü yönde etkilediğini, toplumdan kopmuş hissettikleri hatta tamamen koptuklarını ortaya çıkarmıştır (Kern-Foxworth,

1994). Buna göre, reklamcılar bu etkilerin farkına varmalı ve cinsiyet imajlarının ırk, vücut şekli, sosyal sınıf, eğitim ve diğer tüm değişkenleri yansıtacak şekilde olmasına çabalamalıdır.

5. Araştırma Önermeleri

Bu alanda yapılan araştırmaların büyük kısmı, reklamcılıktaki cinsiyet stereotiplerine, kültürel karşılaştırmalara ya da reklamcılığın bireyin öz imajındaki etkilerine odaklanırken, çok azı –eğer varsa- 5-15 yaş arasını hedefleyen yayınlardaki imajları karşılaştırmıştır. Bu araştırmanın birincil amacı, çocukları ve gençleri hedefleyen dergilerde betimlenen kadınların etnik ve fiziksel özelliklerini incelemektir. Daha derine inecek olursak bu araştırma: (a) her yayında betimlenen kadın modellerin ırkını ve bu modellerin içinde buldukları batı toplumundaki ırk çeşitlerini doğru bir şekilde yansıtıp yansıtmadığını; (b) modelin fiziksel imgesinin “ideal” kadına (süper model imajı) benzemeye başladığı yaş kategorisi ve yayın türünü incelemektedir. Çok genç tüketicileri hedefleyen dergilerin ortaya çıkması sonucunda iki neticeden birinin gerçekleşmesini bekleyebiliriz: (i) reklamcılar sosyal sorumluluk üstlenmeli ve genç tüketicilerine daha gerçekçi kadın ya da genç kız imajı sunmalıdır; ya da (ii) reklamcılar, ürünlerini pazarlayabilmek için geleneksel ilgi çekici yöntemlerini kullanmaya devam etmelidir. İncelenen literatüre dayanarak, şunu öneriyoruz:

1.Önerme: Reklamlarda kullanılan modellerin tamamı beyaz ırktandır ve bunun modelin yaşıyla hiçbir ilişkisi yoktur.

2.Önerme: Reklamlarda kullanılan modellerin tamamı beyaz ırktandır ve bunun yayının türüyle hiçbir ilişkisi yoktur.

3.Önerme: Reklamlarda kullanılan modellerin tamamı zayıftır ve bunun kullanılan modelin yaşıyla hiçbir ilişkisi yoktur.

4.Önerme: Reklamlarda kullanılan modellerin tamamı zayıftır ve bunun yayının türüyle hiçbir ilişkisi yoktur.

5.Önerme: Daha olgun gençleri hedefleyen dergiler, çocukları hedefleyenlere nazaran daha idealist kadın imajları (süper model) gösterir.

6.Önerme: Dergide daha yaşlı model gösterildiğinde, fiziksel görünümü ideal (süper model) kadın imajına daha yakındır.

6.Yöntem

Araştırma konusu olan reklamlar Avustralya'nın üç büyük yayınından -Barbie, Girlfriend, Dolly- seçilmiştir. Bu dergiler özellikle 5-15 yaş arası kadınları hedefledikleri için tercih edilmişlerdir, Barbie en genç olanları hedeflerken, Dolly de en yaşlı gruba hitap etmektedir. Bu, genç okurların yaşlı okurlarla benzer cinsiyet imajlarına maruz kalıp kalmadığını incelememizi sağlamıştır.

Keşifçi bir araştırma olarak, her yayından belirli konuların seçilip temel alınması çok uygun olmuştur. Dergilerin tamamı 1999 ya da 2000 yıllarında yayınlanmıştır ve sadece analiz edilebilir kadın modelleri içeren reklamlar ele alınmıştır. Sonuç olarak örneklem, Barbie'den 10 konu (toplam 65 reklam), Girlfriend'den 8 konu (toplam 107 reklam) ve Dolly'den 6 konu (toplam 57 reklam) içermektedir (Bakınız Tablo 1). İlgili literatür derin bir şekilde incelendikten sonra, analiz kategorileri belirlenmiştir ve ana karakterin yaşı, ırkı, fiziksel özellikleri (göz/saç rengi, vücut ölçüleri/şekli), eril/dişil cinsiyet özellikleri (Ito, 1978; Williams & Best, 1990) ve modelin ideal süper model imajını destekleme derecesi dahil edilmiştir.

Beyaz ırktan iki kadın kodlayıcı, tüm reklamları analiz etmiştir. Verileri toplayıp analiz etmeye başlamadan önce, aletler

test edilmiş ve bu test kodlayıcılar için kodlama kategorilerini, talimatları, ana terim ve tanımlamalarına açıklık getirmek için kullanılmıştır (Ford vd., 1998). Kodlayıcılar birbirlerinden ve yazarlardan bağımsız olarak, her reklamı ayrı ayrı kodladılar. İki kodlayıcı da tekrarlanan reklamları bir kez kodladı. Kodlanan öğelere dayanarak, kodlayıcıların bulguları %75-%90 arasında tutmaktadır ve bu oranlar, bu tür bir çalışma için kabul edilebilir oranlardır (Kassarjian, 1977).

Tablo 1: Reklam Örnekleri

Dergi	Toplam konu sayısı		Analiz edilen reklam sayısı	
	Sayı	%	Sayı	%
Barbie	10	42	65	28
Girlfriend	8	33	107	47
Dolly	6	25	57	25
TOPLAM	24	100%	229	100%

7. Sonuçlar:

Toplamda, 229 reklam analiz edilmiştir, bunların %25'i Dolly dergisinde, %47'si Girlfriend'de ve %28'i Barbie'dedir (Bkz. Tablo 1). Modellerin çoğu (%71) 13 yaş ya da üstüydü, genç olanların %94'üne Barbie dergisinde rastlanmıştır ($\chi^2=187$, d.f.=2, $p<.001$). Bu, derginin 5-12 yaş arası genç kızları kapsayan hedef pazarıyla birebir örtüşmektedir.

Reklamlardaki ana karakterin etnik kökeni (ırkı) araştırıldığında, sonuçlar modellerin %95'inin beyaz ırktan, mavi gözlü (%34) ve sarışın (%65) olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu sonuçlar dergi türü ($\chi^2=4.24$, d.f.=2, $p<.120$) ve modelin yaşından bağımsızdır ($\chi^2= .32$, d.f.=1, $p<.571$). Zhou ve Chen (1997), Kanada dergileri üzerine yaptıkları bir analizde karakterlerin

kökeneyle ilgili benzer bir şablon bulmuşlardır. Bulgular 1. ve 2.önergeleri desteklemektedir (Bkz. Tablo 3).

Şaşırtıcı olmamakla beraber, çocuk ve gençlik dergilerinde betimlenen kadın modeller zayıf (%80) ya da atletik yapılıdır (%20) ve çekicidir (%90). Bu durum yine yayın türünden bağımsızdır ve üç dergi de benzer ölçü ve yapıda ($\chi^2=7.51$, d.f.=4, $p<.111$) ve aynı yaş kategorisinde ana karakter ($\chi^2=3.12$, d.f.=2, $p<.210$) içermektedir. Buna göre, 3 ve 4.önergeler de desteklediği gibi, çocuk ve ergenlik çağındakileri hedefleyen dergilerdeki tüm yaş grubundan kadın modeller zayıf ve narin yapılıdır.

Dergilerde ideal kadına karşı gerçek kadın sunum seviyesinin analizi, üç dergide de gösterilen kadın mankenlerin ideal kadın imajına uyduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 4). Barbie dergilerindeki modeller fiziksel yönden gerçek kadın imgesine biraz daha uygun olsa da, bu üç yayın arasında belirgin farklılıklar yoktur. Ancak, yaş kategorilerindeki farklılıklar incelendiğinde, daha olgun kadın modellerin (13 yaş üstü) süpermodel/ideal kadın imgesine daha yakın olduğu gözlenmiştir (Bkz.Tablo 5). Buna göre, 5 ve 6.önergeler de desteklenmiştir.

Tablo 2: Kadın Cinsiyet İmajları

	Sıklık	Yüzde		Sıklık	Yüzde
Modelin Yaşı (n=229)			Saç Rengi (n=229)		
6 Yaşından küçük	13	6	Sarı	145	63
7-12 Yaş	53	23	Kahve	45	20
13-17 Yaş	98	43	Kırmızı	13	6
18 Yaş ve üstü	65	28	Siyah	24	10
			DiĞER	2	1
İrk/Etnik Köken (N=229)			Vücut Biçimi (N=229)		
Beyaz İrk	218	95	Zayıf	183	80
DiğER (Ör. Asya, Afrikalı, İspanyol/	11	5	Şişman	1	0,4
Latin Amerika Kökenli)			Atletik	45	19,6
Göz Rengi (N=229)			Beden Ölçüsü (N=229)		
Mavi	78	34	Large/Large'a Yakın	3	1
Yeşil	14	6	Ortalama	15	6
Ela	26	12	Small/ Small'a Yakın	211	92
Kahve	69	30			
DiğER	42	18			

Tablo 3: Yayın/ Modelin Yaşına, Etnik Kökenine ve Vücut Yapısına Göre

	Modelin Yaşı		Yayın		
	< 12 YAŞ	> 13 Yaş	Dolly	Girlfriend	Barbie
Modelin Yaşı			%	%	%
< 12 Yaş	N/A		4	3	94
> 13 Yaş		N/A	96	97	6
Ki Kare	N/A		$x^2= 187; d.f= 2, p<.001$		
Etnik Kökeni	%	%	%	%	%
Beyaz İrk	94	96	91	98	94
DiğER	6	4	9	2	6
Ki Kare	$x^2=.320; d.f.=1, p<.571$		$x^2=4.24; d.f.= 2, p<.120$		
Vücut Yapısı	%	%	%	%	%
Zayıf	76	82	90	79	72
Şişman	1	0	0	0	2
Atletik	23	18	10	21	26
Ki Kare	$x^2= 3.12; d.f.=2, p<.210$		$x^2=7.51; d.f.= 4, p<.111$		

8. Tartışma ve Sonuçlar:

Bu bulgular, gençleri ve çocukları hedefleyen dergilerde betimlenen kadın imajlarının Avustralya toplumunda sadece bir etnik grubu (beyaz ırk) temsil ettiğini göstermektedir. Aslında durum bundan ibaret değildir. Avustralya'da yaşayan insanların yaklaşık %23'ü deniz aşırı ülkelerden göç etmiştir ve Avustralya'da doğanların %27'sinin ebeveynlerinin en az biri deniz aşırı ülkelerde doğmuştur (Avustralya İstatistik Bürosu, 1998). Avustralya nüfusunun %14'ü, Güney Avrupalı (İtalya, Yunanistan, Yugoslav) ya da Asya (Çin, Filipin, Vietnam) kökenli olsa da, bu kültürlerden çok az model dergilerde yer almaktadır (Avustralya İstatistik Bürosu, 1998). Beyaz tenli, sarışın, mavi gözlü modellerin üstünlüğü kadın kalıplarının hakimiyetini güçlendirebilmekte ve gerçekdışı vücut tiplerini destekleyebilmektedir. Genç kızların sıkı bir şekilde takip ettiği Barbie dergisi bile okurları arasındaki farklılığı fark edip yansıtmaktan uzak kalarak ideal kadın imajını güçlendirmektedir.

Reklamcıların kadın (ve erkek) stereotiplerini yeniden yapılandırma konusunda hala katetmesi gereken önemli bir yol vardır. Bu araştırmanın ana sorularından birisi bu kalıpların kullanımının genç kızların kendine güven, vücut imajı ve kendini tanınmasında gelecekte ne gibi etkileri olacaktır. Bu mesajları alan genç kızların yaş ortalamalarının gittikçe düştüğü düşünüldüğünde, reklamcılar ve medyanın alıcılara karşı sorumluluklarını yeniden gözden geçirmesinin zamanı gelmiştir. Reklamcılar, iletişimlerini açıkça ticari hedeflerine ulaşmak için kullansa da, sosyal kaygıların da farkında olmalı ve bunlara yer vermelidirler (Pollay, 1986). Mevcut stereotiplerin güçlendirilmeye devam edilmesi, dış görünüm ile alakalı gençlik pazarlarını şekillendiren çeşitliliği yansıtamayan bir "norm" ortaya çıkartabilir.

Reklamcılar ve kitle iletişim araçları, pazardaki çeşitli bölümleri yeterli olarak yansıtamadıkları için kendi fırsatlarını da kısıtlıyor olabilirler. Daha geniş kapsamlı kadın imajlarının benimsenmesi, reklamcıların potansiyel faydaları görmelerine yardımcı olabilir.

Tablo 4: Yayına Göre Kadın İmajının Gerçekçiliği

	Karelerin Toplamı	d.f.	Ortalama Kare	F	Sig.
Gruplar Arası	3,77	2	1,88	1,25	.287
Grup İçi	339,42	226	1,50		
Toplam	343,19	228			

9. Kısıtlamalar ve İleri Araştırma:

Bu araştırmada pek çok kısıtlama olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle, diğerleriyle karşılaştırıldığında tek bir dergideki reklamların sayısında (Girlfriend) bir orantısızlık vardır, bu sonuçların güvenilirliğini etkileyebilir. İkinci olarak, tüm dergilerden alınan reklamların sayısı oldukça azdır ve sadece 1999-2000 yıllarında yayınlananlarla sınırlıdır. Üçüncü olarak, örnekler sadece Avustralya'daki yayınlarla sınırlıdır.

Zayıf, çekici ve beyaz tenli modellerin kullanımının özellikle farklı etnik kökene sahip çocukların benlik algısında ne gibi etkileri olacağı ile alakalı ileri bir araştırma yapılmalıdır. Mevcut araştırmanın aynı zamanda çocuk ve ergenlik çağındakileri hedefleyen daha fazla yayın içermesi sağlanabilir ve gelecekte araştırmalar kültürler arası farklılıkları da kapsayabilir. Örneğin büyük bedenlerin ve kalıpların norm kabul edildiği kültürlerdeki kadınlar ne tür imgelere maruz kalmaktadır? Bunun onların kişiliği üzerindeki etkisi nedir? Bu toplumlardaki zayıf ve narin yapılı insanlar kendilerini dışlanmış ve hiçe sayılmış hisseder mi? Bu imgelerin genç kadınlar üzerindeki etkileri kadar, genç erkeklerin

kadınları algılamalarını da ne yönde etkileyeceği araştırılmalıdır. Son olarak, gelecekte yapılacak araştırmalar erkeklerin medyada betimlenmesi ve buna bağlı olarak erkeklerin algılanışıyla ilgili konulara da odaklanabilir.

Sonuçta, ergenlik dönemindekiler arasında sağlıklı bir vücut imajının yaratılması sadece reklamcılara ve medyaya bağlı değildir. Tüm insanları cinsiyet, yaş, ırk, kilo ya da vücut şekline bakmadan bağrına basan bir toplum oluşturmak, güçlü ve sağlıklı kişiliğe sahip çocuklar yetiştirmek kadar önemlidir. Bu süreç evde olmasa bile okulda başlamalıdır. Ebeveynler ve eğitimciler genç kızlara kendilerini fiziksel görünülerinden ya da çekicilikten bağımsız olarak değerlendirmeleri konusunda telkinde bulunmalıdır. Belki de bu feminist hareket için bir sonraki meydan okuma olacaktır.

Kaynaklar

Ashbach, C. 1994. Media Influences and personality development: The inner image and the outer world. In: Zillman, D., Bryant, J., Huston, A.C., (Eds.), *Media, children and the family: Social scientific, psychodynamic and clinical perspectives*. Erlbaum Associates, Hillsdale, N.J., 351.

Australian Bureau of Statistics, 1998. pp. 117-128.
<http://www.abs.gov.au/>

Baker, M.J., Churchill, G.A. Jr., 1977. The impact of physically attractive models on advertising evaluations. *Journal of Marketing Research* 14 (November), 538-555.

Berger, P., Luckman, T., 1966. *The social construction of reality*. Penguin, London.

Blair, K., 1994. Selling the self: Women and the feminine seduction of advertising. *Women and Language* 17 (Spring), 20-26.

Brown, B.A., 1998. Gender stereotypes in advertising on children's television in the 1990s: A cross-national analysis. *Journal of Advertising* 27 (Spring), 83-96.

Burton, S., Netemeyer, R., 1995. Gender differences for appearance-related attitudes and behaviors: Implications for consumer welfare. *Journal of Public Policy and Marketing* 14 (Spring), 60-79.

Burton, S., Netemeyer, R.G., Lichtenstein, D.R., 1995. Trait aspects of vanity: Measurement and relevance to consumer behaviour. *Journal of Consumer Research* 21 (March), 612-626.

- Bush, R., Resnick, A., Stern, B., 1980a. African- American images in television Advertising. *Journal of Public Policy & Marketing* 14 (Spring), 1.
- Bush, R., Resnick A., Stern, B., 1980b. A content analysis of the portrayal of Blacks in magazine advertising. In: R. Bagozzi (Ed.), *Marketing in the 80s: Changes and Challenges*. American Marketing Association, Chicago, pp. 484-487.
- Butler, M., Paisley, W., 1980. *Women and the Mass Media: Source Book for Research and Action*. Human Sciences Press, New York.
- Caballero, M.J., Pride, W.M., 1984. Selected effects of salesperson sex and attractiveness in direct mail advertisements. *Journal of Marketing* 48, 94-100.
- Cash, T.F., Hicks, K.L., 1990. Being fat versus thinking fat: Relationships with body image, eating behaviours, and wellbeing. *Cognitive Therapy and Research* 14, 327-341.
- Cattarin, J.A., Thompson, K.J., Carmen, T., Williams, R., 2000. Body image, mood, and televised images of attractiveness: The role of social comparison. *Journal of Social and Clinical Psychology* 19, 220-239.
- Colburn, D., 1992. The ideal female body? Thin and getting thinner. *The Washington Post* July 28, Health section, p. 5.
- Courtney, A.E., Lockeretz, S.W., 1971. A woman's place: An analysis of the roles portrayed by women in magazine advertisements. *Journal of Marketing Research* 8, 92-95.
- Courtney, A.E., Whipple, T.W., 1974. Women in TV commercials. *Journal of Communication* 24, 110-118.
- Courtney, A.E., Whipple, T.W., 1984. *Sex stereotyping in advertising*. Lexington Books, Lexington MA.

Craig, S., 1997. Madison Avenue versus The Feminine Mystique: How the advertising industry responded to the onset of the modern women's movement. Paper presented at the Popular Culture Association Conference, San Antonio, Texas, March 27, 1997.

Dominik, J.R., Rauch, G.E. 1972. The image of women in network TV commercials. *Journal of Broadcasting* 16, 259-265.

Dunn, D., 1992. Then thinness becomes illness. *Business Week* 3 (August), 74-75.

Fallon, A.E., Rozin, P., 1985. Sex differences in perceptions of body shape. *Journal of Abnormal Psychology* 94, 102-105.

Ferguson, J.H., Kreshal, P.J., Tinkhan, S.F., 1990. In the pages of Ms.: Sex role portrayals of women in advertising. *Journal of Advertising* 19, 40-51.

Ford, J.B., Vooli, P.K., Honeycutt, E.D., Casey, S.L., 1998. Gender role portrayals in Japanese advertising: A magazine content analysis. *Journal of Advertising* 27 (Spring), 113-124.

Freedman, R., 1984. Reflections on beauty as it relates to health in adolescent females. *Women and Health* 9 (Summer/Fall), 29-45.

Gilly, M.C., 1988. Sex roles in advertising: A comparison of television advertisements in Australia, Mexico and the United States. *Journal of Marketing* 52 (April), 75-85.

Girgus, J., 1989. Body image in girls pushes rate of depression up. *American Psychological Association Monitor* (October), p. 52-53.

Goffman, E., 1979. *Gender advertisements*. Harper & Row, New York.

Griffin, W.D., Sturdivant, F.D., 1973. Discrimination and middle-class minority consumers. *Journal of Marketing* 37 (3), 65.

Heinberg, L.J., Thompson, J.K., Stormer, S., 1995. Development and validation of the socio-cultural attitudes towards appearance scale (SATAQ). *International Journal of Eating Disorders* 17, 81-89.

Henriques, G.R., Calhoun, L., 1999. Gender and ethnic differences in the relationship between body esteem and self esteem. *Journal of Psychology* 133 (4), 357-365.

Ito, Y., 1978. Evaluation of sex-roles as a function of sex and role expectations. *Japanese Journal of Educational Psychology* 26, 1-11, (in Japanese).

Kahle, L.R., Homer, P.M., 1985. Physical attractiveness of the celebrity endorser: A social adaptation perspective. *Journal of Consumer Research* 11, 954-961.

Kamins, M.A., 1990. An investigation into the match-up hypothesis in celebrity advertising: When beauty may be only skin deep. *Journal of Advertising* 19, 4-13.

Kassarjian, H.H., 1977. Content analysis and consumer research. *Journal of Consumer Research* 4 (June), 8 18.

Kern-Foxworth, M., 1994. Separate and definitely not equal: Frequency of blacks in advertising. In: Foxworth, M., (Ed.), *Aunt Jemima, Uncle Ben, and Rastus: Blacks in Advertising, Yesterday, Today, and Tomorrow*. Greenwood Publishing Group, Westport CT.

Kolbe, R.H., Albanese, P.J., 1996. Man to man: A content analysis of sole male images in male-audience magazines. *Journal of Advertising* 25, 1-20.

Lambiase, J., Reichert, T., Morgan, S., Carstarphen, M., Zavoina, S., 1999. Cheesecake and beefcake: No matter how you slice it,

sexual explicitness in advertising continues to increase. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 76 (Spring), 7-20.

Lerner, R.M., Orlos, J.B., Knapp, J.R., 1976. Physical attractiveness, physical effectiveness, and self-concept in late adolescence. *Adolescence* 11, 313-326.

Macklin, M.C., Kolbe, R.H., 1984. Sex role stereotyping in children's advertising: Current and past trends. *Journal of Advertising* 13, 34-42.

Martin, M.C., Gentry, J.W., 1997. Stuck in the model trap: The effects of beautiful models in ads on female pre-adolescents and adolescents. *The Journal of Advertising*, 26 (Summer), 19-33.

Martin, M.C., Kennedy, P.F., 1993. Advertising and social comparison: Consequences for female preadolescents and adolescents. *Psychology and Marketing* 10 (November/December), 513-530.

Nylander, I., 1971. The feeling of being fat and dieting in a school population. *Acta Socio-Medica Scandinavia* 1, 17-26.

O'Donnel, W.J., O'Donnel, K.J., 1978. Update: Sex-role messages in TV commercials. *Journal of Communication* (Winter), 156-158.

Pesa, J.A., Syre, T.R., Jones, E., 2000. Psychosocial differences associated with body weight among female adolescents: The importance of body image. *Journal of Adolescent Health* 26, 330-337.

Pollay, R.W., 1986. The distorted mirror: Reflections on the unintended consequences of advertising. *Journal of Marketing*, 50 (April), 18-36.

- Piron, F., Young, M., 1996. Consumer advertising in Germany and the United States: A study of sexual explicitness and cross-gender contact. *Journal of International Consumer Marketing* 8, 211-228.
- Richins, M.L., 1991. Social comparison and the idealized images of advertising. *Journal of Consumer Research* 18 (June), 71-83.
- Schwartz, L.A., Markham, W.T., 1985. Sex stereotyping in children's toy advertisements. *Sex Roles* 12, 157-170.
- Soley, L., Kurzbard, G., 1986. Sex in advertising: A comparison of 1964 and 1984 magazine advertisements. *Journal of Advertising*, 15, 46-54, 64.
- Stern, B.B., 1999. Gender and multicultural issues in advertising: Stages on the research highway. *Journal of Advertising* 28 (Spring), 1-9.
- Stevens, D.L., Hill, R.P., Hanson, C., 1994. The beauty myth and female consumers: The controversial role of advertising. *The Journal of Consumer Affairs* 28 (Summer), 137-153.
- Stice, E., Shaw, H.E., 1994. Adverse effects of the media portrayed thin-ideal on women and linkages to bulimic symptomatology. *Journal of Social and Clinical Psychology* 13, 288-308.
- Vandergrift, K.E., 1993. A feminist perspective on multicultural children's literature in the middle years of the twentieth century. *Library Trends* 41 (Winter), 354-378.
- Vaughn, B.E., Langlois, J.H., 1983. Physical attractiveness as a correlate of peer status and social competence in preschool children. *Developmental Psychology* 19, 561-567.
- Wagner, L.C., Banos, J.B., 1973. A woman's place: A follow-up analysis of the roles portrayed by women in magazine advertisements. *Journal of Marketing Research* 10, 213-214.

Williams, J.E., Best, D.L., 1990. *Sex and Psyche: Gender and Self Viewed Cross-culturally*. Sage, Newbury Park.

Williams, J.M., Currie, C., 2000. Self-esteem and physical development in early adolescence: Pubertal timing and body image. *Journal of Early Adolescence* 20 (May), 129-149.

Wolf, N., 1991. *The Beauty Myth*. Anchor, New York.

Zhou, N., Chen, M.Y.T., 1997. A content analysis of men and women in Canadian consumer magazine advertising: Today's portrayal, yesterday's image? *Journal of Business Ethics* 16, 485-495.

Dergi Yazı Teslim Kuralları

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez ve eser sahibi olarak yazar(lar) ulusal ve uluslararası akademik bilgi paylaşımını desteklemek amacıyla yazılarının tam metin olarak ticari niteliği bulunmayan elektronik veri tabanlarında yer almalarını onaylarlar. Akdeniz İletişim Dergisi bu anlayışla, tam metin olarak Genel Kamu Lisansı şeklinde ayrıca internette de yayımlanmaktadır: www.akdeniz.edu.tr/iletisim/dergi/

Yayımlanmak üzere gelen yazılar önce editör tarafından incelenir ve uygun görülenler daha sonra yayın kurulu tarafından değerlendirilir. Bu inceleme ve değerlendirmeler sonucunda yazılarda değişiklik ve/veya düzeltme istenebilir. Yazıların başka yerde yayımlanmamış orijinal çalışmalar olması gerekmektedir. Bunların dışında kitap eleştirisi, akademik yorum ve değerlendirme, bildiri, çeviri ve benzeri yazılara da yer verilebilir. Yazılar Türkçe ve İngilizce olabilir. Her makalenin başında Türkçe ve İngilizce özet (abstract) ve yazıya uygun Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı yer almalıdır. Yazılar, daha önce bir toplantıda/ sempozyumda tebliğ edilmiş ise toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir. Yazar(lar) isim, tam ve açık posta adreslerini, telefon ve faks numaralarını ve elektronik posta adreslerini ayrı bir kapak sayfasında yazmalıdır. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Yazılar Times New Roman karakteriyle 12 puntoda ve 1,5 aralıklı olarak yazılmalı ve 10-30 sayfa uzunluğunda olmalıdır. Yazılar yaygın olarak kullanılan bir kelime işlemci programı ile yazılmalıdır. Başlıklar ve ara başlıklar kısa ve belirgin olmalıdır. Makale içindeki grafikler, resim olarak kaydedilmelidir. Yazıların,

iletisimdersigi@ akdeniz.edu.tr adresine e-posta ile gönderilmesi yeterlidir.

Dergiye gelen yazılar en kısa sürede hakem değerlendirilmesine alınacaktır. Yazarlar, değerlendirmelerin birkaç ay sürebileceğini göz önünde bulundurmalarıdır. Hakemlerin görüşleri uyarınca yazarlardan yazılarını geliştirmeleri veya gözden geçirmeleri istenebilir. Yayın konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Hakem değerlendirmesi sonrasında yazılarının kabul edilip edilmediğine dair bir mektup, hakem raporlarının fotokopileriyle birlikte, yazarlara gönderilecektir.

Yazışma Adresi:

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi

Dumlupınar Bulvarı 07058 Kampus / Antalya

Telefon:

0242.3101530

Faks:

0242.3101531

Kaynak Gösterme Formatı:

Akdeniz İletişim Fakültesi Dergisi'ne gönderilecek yazılarda kaynak gösterirken uyulması gereken kurallar şu şekildedir:

Metin içinde kaynak gösterme:

Yazılarda gönderme (reference) yöntemi olarak, yalnızca metin içi referans yöntemi kullanılmalıdır. Tüm referanslar, ana metinde parantez içinde, yazarın adı, basım yılı ve sayfa

numaraları ile belirtilmelidir. İçerik dipnotları ve diğer açıklamalar sayfa altında verilmelidir. Metnin içinde numaralandırılan notlar, sayfa altında numara sırasına göre yerleştirilmelidir. Notların içinde yer alacak referanslar için de metin içi referans yöntemi kullanılmalıdır.

Bir kaynaktan yapılan alıntılar metin içinde çift tırnak içinde gösterilmelidir. 30-40 kelimedен uzun alıntılar, tırnak kullanılmadan girintili (indent) paragraf olarak verilmelidir.

Referans gösterirken, yazar ismi metin içinde geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve yayın tarihi belirtilmelidir: (Lewis, 1991). Belli bir sayfa söz konusuysa, yazar soyadı ve yayın tarihine ilave olarak sayfa numarası da yazılmalıdır: (Lewis, 1991: 13). Birbirini takip etmeyen sayfalar için önerilen yazım şekli ise şöyledir: (Lewis, 1991: 13- 8, 54- 7).

İki yazarlı kaynaklarda, her iki yazar soyadı da kullanılmalıdır: (Erdoğan ve Alemdar, 2002). İki den fazla yazarlı kaynaklarda ise "vd." ibaresi yer almalıdır: (Keyman vd., 1996). Aynı yazarın, aynı yıl yayınlanmış birden fazla eseri kullanılıyorsa, basım yılına a, b, c, gibi harfler eklenerek birbirinden ayrılmalıdır: (Koloğlu, 1999a).

Metin içinde aynı konuda birden çok kaynağa referans verilecekse kaynaklar birbirinden noktalı virgül ile ayrılmalıdır: (Kabacalı, 1994: 13; Koloğlu, 1999: 28)

Kaynakların düzenlenmesi:

Kaynaklarda sadece yazıda göndermede bulunulan çalışmalara yer verilmeli ve bu çalışmalar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Bir yazarın birkaç çalışması kaynaklarda yer alacaksa, yayın tarihine göre (eskiden yeniye doğru) bir sıralama yapılmalıdır.

Kitap:

Koloğlu, Orhan (1992). **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın** (İli Türkiye'de Basın. İstanbul: İletişim.

Çeviri kitap:

Fiske. John (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev., Süleyman İrvan. Ankara: Ark.

Derleme kitap:

Bora, Aksu ve Günal, Ascna (der.) (2002). **90'larda Türkiye'de Feminizm**. İstanbul: İletişim.

Derleme kitapta makale:

Hall, Stuart (1997). "The Work of Representation", **Representation: Cultural Representations and Signifying Practics**. Stuart Hall (der.) içinde. London: Sage Publications.

Derleme kitapta, çeviri makale:

Paz. Octavio (2000). "Tarihin Sonu'nda Batı Doğu ya Dönüyor", **Yüzyılın Sonu, Büyük Düşünürler Çağımıza Yorumluyor**. Nathan Gardels (der.) içinde. Çev., B Çorakçı Dışbudak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür. 137-144.

İki yazarlı kitap:

Toksöz, Gülay ve Erdoğan, Seyhan (1998). **Sendikacı Kadın Kimliği**. Ankara: İmge.

Dergide makale:

Asiliskender, Burak (2004). "Kimlik, Mekan ve Yer Deneyimi", **Kültür ve İletişim**. 2(7): 73-94.

Yayımlanmamış tez:

Dursun, Çiler (2002). **İdeoloji ve Özne: Türk-İslam Sentezi**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: A.Ü.SBE.

Gazete yazısı:

"TCK yoksa müzakere başlamaz" (2004). **Hürriyet**. 21. 09.2004.

İnternette yazarı belli olmayan yazı:

"Yellow Journalism" (2004).
<http://www.pbs.org/crucible/journalism.html>. 10 06.2004.

İnternetle yazı:

Atabek, Ümit (2003). "WITFOR ve Dünya İletişim Teknolojileri Forumu". www.umitatabek.net/witfor.html. 20.04.2003.